

DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

"IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION"

international scientific-practical journal

ALMATY, KAZAKHSTAN

ISSN: 3007-8946

15 MAY 2025

els.education23@mail.ru

irc-els.com

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION»**

Main editor: G. Shulenbaev

Editorial colleague:

B. Kuspanova
Sh Abyhanova

International editorial board:

R. Stepanov (Russia)
T. Khushruz (Uzbekistan)
A. Azizbek (Uzbekistan)
F. Doflat (Azerbaijan)

International scientific journal «IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION», includes reports of scientists, students, undergraduates and school teachers from different countries (Kazakhstan, Tajikistan, Azerbaijan, Russia, Uzbekistan, China, Turkey, Belarus, Kyrgyzstan, Moldova, Turkmenistan, Georgia, Bulgaria, Mongolia). The materials in the collection will be of interest to the scientific community for further integration of science and education.

Международный научный журнал «IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION», включают доклады учёных, студентов, магистрантов и учителей школ из разных стран (Казахстан, Таджикистан, Азербайджан, Россия, Узбекистан, Китай, Турция, Беларусь, Кыргызстан, Молдавия, Туркменистан, Грузия, Болгария, Монголия). Материалы сборника будут интересны научной общественности для дальнейшей интеграции науки и образования.

15 мая 2025 г.
Almaty, Kazakhstan

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-3-7

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘДЕБИЕТ ПӘНІНДЕГІ КӨРКЕМ ОҚЫТУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Жетекшісі: **ИМАНКУЛОВА ЛЯЙЛЯ БОЛАТКУЛОВНА**

Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының PhD, аға оқытушысы
«Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті» ҚеАҚ, Қазақстан, Алматы қ.

АРЫСБЕК М.Д, ӘБДІҒАППАР Б.З, АТАХАНОВА Д.Қ

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің
Бастауышта оқыту педагогикасы және әдістемесі кафедрасының студентері
Алматы қ.

Аңдатпа: Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының әдебиет пәнін игеру барысында көркем оқытудың тиімді әдістері қарастырылады. Әдеби шығармаларды талдау, көркем мәтіндерді оқыту және оларды оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағыттау жолдары талданады. Мақалада оқушылардың әдеби талғамын қалыптастыру, тіл байлығын арттыру және оқуға деген қызығушылығын ояту мәселелеріне ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар мен интерактивті әдістерді қолданудың тиімділігі көрсетілген.

Кілт сөздер: әдебиет пәні, бастауыш сынып, көркем оқыту, шығармашылық қабілет, педагогикалық технология, әдеби талғам.

ПУТИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБУЧЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЕ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация: В статье рассматриваются эффективные методы преподавания литературы в начальных классах. Анализируются подходы к изучению художественных произведений, методики преподавания литературных текстов и развитие творческих способностей учащихся. Особое внимание уделяется формированию литературного вкуса, обогащению словарного запаса и повышению интереса к чтению. Также подчеркивается эффективность современных педагогических технологий и интерактивных методов обучения.

Ключевые слова: литература, начальная школа, художественное обучение, творческие способности, педагогические технологии, литературный вкус.

WAYS OF ARTISTIC (OR EXPRESSIVE) TEACHING OF LITERATURE IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract: This article discusses effective methods for teaching literature to primary school students. It examines approaches to analyzing literary works, teaching literary texts, and fostering students' creative abilities. The paper emphasizes the importance of cultivating students' literary taste, enriching their vocabulary, and sparking interest in reading. Additionally, it highlights the efficiency of modern pedagogical technologies and interactive methods in teaching.

Keywords: literature subject, primary school, artistic teaching, creative ability, pedagogical technologies, literary taste.

Бастауыш сынып оқушыларына әдебиет пәнін оқыту – олардың рухани, интеллектуалдық және тілдік қабілеттерін дамытудағы маңызды кезеңдердің бірі. Бұл кезеңде көркем шығармаларды оқыту арқылы балалардың дүниетанымын кеңейту, ойлау қабілетін дамыту және әдебиетке деген қызығушылығын арттыру мақсат етіледі. Бастауыш сынып

оқушылары әдеби шығармалармен танысу арқылы тілдік нормаларды игереді, шығармашылық қабілеттерін шындайды және эстетикалық талғам қалыптастырады.

Көркем оқыту – оқушыларды әдеби шығармалардың көркемдік-идеялық мазмұнымен таныстыру процесі. Бұл әдіс оқушылардың әдеби талғамын қалыптастыруда, олардың шығармашылық ойлау қабілеттерін арттыруда және тіл байлығын дамытуда ерекше рөл атқарады. Көркем оқытудың негізгі мақсаты – баланың әдебиетке деген сүйіспеншілігін оятып, кітап оқу мәдениетін қалыптастыру.

Әдебиетті көркем оқыту арқылы балалар:

- Сөз өнерінің маңызын түсінеді;
- Ойды бейнелі жеткізудің мәнін ұғынады;
- Қоғамдық құндылықтарды қабылдайды;
- Эстетикалық сезімдерін дамытады.

Оқушылардың әдебиетке қызығушылығын ояту үшін көркем оқытудың әртүрлі әдіс-тәсілдерін қолдану қажет. Мысалы, сахналық қойылымдар, мәтінді дауыстап оқу, шығармашылық тапсырмалар және интерактивті әдістер арқылы әдеби шығарманың мазмұнын тереңірек түсіндіруге болады. [1,98]

Бастауыш сыныптарда көркем оқыту әдістері балалардың жас ерекшеліктері мен қабілеттеріне сәйкес болуы тиіс. Ең тиімді әдістердің бірі – интерактивті оқыту, яғни оқушыны білім беру процесінің белсенді қатысушысына айналдыру. Бұл әдістің негізі оқушылардың қызығушылығын оятуға және олардың әдеби шығармаларды тереңірек түсінуіне мүмкіндік береді.

Дауыстап оқу – әдебиет сабақтарының маңызды бөлігі. Бұл әдіс оқушылардың мәтінді дұрыс қабылдауына және оның мазмұнын түсінуіне көмектеседі. Дауыстап оқудың ерекшелігі – оқушы шығарманың көркемдік құндылығын тыңдау арқылы сезіне алады. Мысалы, Мұхтар Әуезовтің “Көксерек” шығармасының белгілі бір үзіндісін дауыстап оқығанда, оқушылар мәтіннің эмоционалды әсерін тереңірек түсінеді. Мұғалімнің дауыс ырғағы мен оқушылардың шығарманы тыңдау кезіндегі эмоциялары әдеби мәтіннің мағынасын дұрыс түсінуге ықпал етеді.

Рөлдік ойындар мен сахналық қойылымдар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Әдеби кейіпкерлердің диалогтарын сахналау арқылы балалар шығарманың мазмұнын жақсырақ түсінеді және өз эмоцияларын білдіруге үйренеді. Мысалы, Сәкен Сейфуллиннің “Біздің тұрмыс” шығармасындағы кейіпкерлердің рөлдерін орындау арқылы оқушылар шығарманың идеясын түсініп, қоғамдағы адамдардың қарым-қатынасы туралы пікір қалыптастырады. [2,123]

Мәтінді талдау – әдеби шығарманың мазмұнын, құрылымын, идеялық бағытын түсіндіруге бағытталған әдіс. Бұл әдіс арқылы оқушылар шығарманың кейіпкерлеріне сипаттама береді, сюжеттік желіні анықтайды және автордың негізгі идеясын түсінеді. Мысалы, Ыбырай Алтынсариннің “Кел, балалар, оқылық!” өлеңін талдау барысында оқушылар білім алудың маңыздылығын түсініп, автордың балаларға арналған үндеуін қабылдайды.

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың қиялын дамытуға, әдеби шығарманың мазмұнына терең бойлауға ықпал етеді. Балалар өз бетімен өлеңдер жазу, мәтін бойынша сурет салу немесе шығарманы жалғастыру сияқты тапсырмаларды орындау арқылы әдебиетке деген қызығушылықтарын арттырады. Мысалы, Ғабит Мүсіреповтің “Ананың анасы” әңгімесін оқығаннан кейін, оқушыларға әңгіменің жалғасын жазу немесе анаға арнап өлең құрастыру тапсырмасын беруге болады. [3,57]

Қазіргі заманғы технологияларды қолдану – көркем оқытудың тиімді жолдарының бірі. Бейнематериалдар көрсету, аудиожазбаларды тыңдату, электронды оқулықтар мен онлайн платформаларды пайдалану оқушылардың әдеби шығарманы түсінуіне және олардың сабаққа деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

Әдебиетке деген қызығушылықты қалыптастыру үшін мұғалім оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай шығармаларды тандап, оқыту әдістерін үнемі жетілдіріп отыруы қажет. Әдебиетке деген қызығушылық оқушылардың өмірлік құндылықтарды түсінуіне, жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Мысалы, Абай Құнанбайұлының қара сөздері мен өлеңдерін оқыту кезінде оқушылардың ойлау қабілеті дамиды, адамгершілік құндылықтарды түсіну деңгейі артады.

Көркем оқыту барысында оқушылардың тіл байлығын дамыту мен сөйлеу қабілетін жетілдіруге ерекше көңіл бөлінеді. Әдеби шығармаларда қолданылған көркем сөздер мен тұрақты тіркестер оқушылардың сөздік қорын байытады. Мысалы, Міржақып Дулатовтың “Оян, қазақ!” шығармасындағы терең мағыналы тіркестерді талдау арқылы оқушылар ана тілінің байлығын түсініп, оны күнделікті сөйлеу тәжірибесінде қолдануға үйренеді. [4,75]

Көркем оқыту барысында заманауи педагогикалық технологияларды қолдану тиімді нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл әдістер оқушылардың белсенділігін арттырып, сабақтағы шығармашылық атмосфераны қамтамасыз етеді.

Құндылыққа негізделген оқыту арқылы оқушыларға әдеби шығармалардың терең мәнін түсіндіру оңай болады. Бұл әдіс баланың адамгершілік, жауапкершілік, патриоттық сияқты құндылықтарды қабылдауына ықпал етеді.

Жобалық әдіс оқушыларды өз бетімен зерттеуге және шығармашылық тапсырмаларды орындауға үйретеді. Мысалы, оқушылар белгілі бір шығарманың тақырыбын зерттеп, оны презентация немесе постер түрінде ұсына алады. [5,232]

Блум таксономиясы арқылы әдеби шығарманы бірнеше деңгейде түсінуге болады: ақпаратты білу, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау және бағалау. Бұл әдіс оқушылардың сыни ойлауын дамытады.

Көркем оқыту бастауыш сынып оқушыларына қазақ әдебиетінің бай мұрасын таныстырудың және олардың дүниетанымын кеңейтудің маңызды жолы болып табылады. Қазақ әдебиетінің терең мазмұны мен көркемдік ерекшеліктерін түсіну үшін оқушылардың әдеби шығармаларды тыңғылықты зерттеуі қажет. Мұғалімдер осы мақсатта оқушыларды әдеби кейіпкерлердің әрекеттері мен мінездерін талдауға, оқиғалар желісін түсінуге және шығармалардағы негізгі ойды ұғынуға бағыттауы тиіс. Әдебиет сабағы арқылы оқушылардың ұлттық құндылықтарды түсінуі мен құрметтеуі қалыптасады. Мысалы, Абай Құнанбайұлының шығармалары балалардың адамгершілік қасиеттерін жетілдіруге бағытталған. Мұғалім Абай өлеңдерін оқыту кезінде оқушылардың ақынның терең ойларын түсінуіне көмектесіп, оларды өмірде қолдануға баулиды.

Көркем оқыту үрдісінде ұлттық құндылықтарды насихаттау үлкен рөл атқарады. Қазақ халқының салт-дәстүрлері, мәдениеті мен тарихы әдеби шығармалар арқылы бастауыш сынып оқушыларына беріледі. Мысалы, Ыбырай Алтынсариннің шығармаларында білімге деген ұмтылыс пен еңбексүйгіштік сияқты құндылықтар ерекше орын алады. “Қыпшақ Сейітқұл” әңгімесі оқушыларды еңбекқорлық пен адалдыққа тәрбиелеудің үлгісі болып табылады. Қазақ әдебиеті тек көркемдік мазмұнымен ғана емес, тәрбиелік рөлімен де ерекшеленеді. Оқушылар әдеби шығармаларды оқу арқылы өмірде кездесетін әртүрлі жағдайларды түсінуге, жақсы мен жаманның ара-жігін ажыратуға үйренеді.

Қазіргі замандағы білім беру үрдісінде инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану қажеттілігі артып келеді. Бастауыш сынып оқушылары үшін әдебиетті оқыту барысында интерактивті технологиялар мен мультимедиялық құралдарды қолдану олардың сабаққа қызығушылығын арттырып, білімді игеруін жеңілдетеді.

Электронды ресурстар, аудио және бейне материалдар әдеби шығармаларды оқыту барысында оқушылардың қиялын дамытып, мәтінді жақсырақ түсінуіне мүмкіндік береді. Мысалы, Абайдың өлеңдерін оқыту кезінде оның шығармаларының электронды нұсқаларын қолдану немесе өлеңдерінің аудио жазбасын тыңдату оқушылардың есте сақтау қабілетін күшейтеді. [5,123]

Әдебиет сабағында викторина немесе рөлдік ойындар өткізу оқушылардың белсенділігін арттырып, шығарманы игеру процесін қызықты етеді. Мысалы, “Шыңғыс Айтматовтың кейіпкерлерін тап” сияқты ойындар арқылы оқушылар шығарманың мазмұнын жақсырақ меңгереді.

Қазіргі таңда сандық платформаларды қолдану оқыту үрдісінің тиімділігін арттырады. Google Classroom, Kahoot немесе Quizlet платформалары оқушылардың әдеби шығармаларды талдауда өз бетінше жұмыс істеуіне көмектеседі. Оқушыларға шығарманың белгілі бір бөлігін оқып, оның мазмұны бойынша сұрақтарға жауап беру немесе кесте толтыру тапсырмалары беріледі.

Көркем оқыту оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда ерекше орын алады. Әдеби шығармаларды оқу барысында балалардың қиялы мен ойлау қабілеті жетіледі. Мұғалім балаларды шығармашылыққа баулитын түрлі әдістерді қолдануы керек.

Әссе немесе шағын шығарма жазу арқылы оқушылар өз ойларын жүйелеуге және шығармашылық тұрғыдан жеткізуге үйренеді. Мысалы, Абайдың “Қара сөздерін” талдап, оқушылар оның мән-мағынасын өз пікірлері арқылы сипаттай алады.

Шығарманың мазмұнына сәйкес сурет салу балалардың қиялын дамытып, көркемдік ойлау қабілетін арттырады. Мысалы, Ыбырай Алтынсариннің “Өзен” өлеңін оқып, оқушылар өзеннің бейнесін қағаз бетінде бейнелей алады.

Әдеби кейіпкерлерге мінездеме беру оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытады. Бұл әдіс балаларды шығарманың мазмұнын тереңірек түсінуге бағыттайды. [6,98]

Әдебиетті оқыту бастауыш сынып оқушылары үшін жүйелі түрде ұйымдастырылған және мұқият жоспарланған болуы керек. Бұл үрдісте мұғалімдердің педагогикалық шеберлігі маңызды рөл атқарады. Бастауыш сынып оқушыларының әдеби шығармаларды қабылдау деңгейі олардың жас ерекшеліктеріне байланысты. Мұғалімдер оқушылардың жасына сәйкес шығармаларды таңдап, олардың мазмұнын түсіндіру әдістерін анықтауы тиіс. Мысалы, бірінші сынып оқушылары үшін қысқа өлеңдер немесе шағын әңгімелер тиімді болса, төртінші сынып оқушылары күрделірек мәтіндермен жұмыс істеуге қабілетті.

Әдебиет сабағында пәнаралық байланыстарды қолдану балалардың білімді кешенді түрде меңгеруіне көмектеседі. Мысалы, география пәнімен байланыста әдеби шығармаларда сипатталған табиғат көріністерін талқылауға болады.

Әдеби шығармаларды оқыту барысында оқушылардың эмоционалдық күйіне назар аудару маңызды. Балалардың мәтін мазмұнына эмоциялық тұрғыдан енуі олардың әдебиетке деген қызығушылығын арттырады.

Қазақ әдебиетінің тәрбиелік әлеуеті жоғары. Көркем шығармаларды оқыту арқылы оқушыларға ұлттық құндылықтарды түсіндіру – мұғалімнің басты міндеттерінің бірі. Қазақ әдебиетінде патриоттық сезімді қалыптастыруға бағытталған көптеген шығармалар бар. Мысалы, Махамбет Өтемісұлының жырларын оқыту арқылы оқушылардың туған жерге деген сүйіспеншілігін арттыруға болады. Абай Құнанбайұлының өлеңдері мен қара сөздерінде адамгершілік құндылықтар кеңінен қамтылған. Мұғалімдер бұл шығармаларды оқыту барысында оқушыларды мейірімділік, адалдық және жауапкершілікке тәрбиелей алады. Қазақ әдебиетіндегі шығармаларды оқыту арқылы оқушылардың тіл байлығын дамытуға болады. Әдеби шығармаларда қолданылған тұрақты тіркестер, мақал-мәтелдер мен көркем сөздер балалардың сөздік қорын байытады. [7,53]

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып оқушыларының әдебиет пәнінде көркем оқытуды ұйымдастыру – олардың шығармашылық, тілдік және рухани дамуына ықпал ететін маңызды педагогикалық процесс. Көркем оқыту әдістері арқылы оқушылар әдебиетке қызығушылық танытып, өз қабілеттерін жетілдіре алады. Мұғалімдер заманауи педагогикалық технологияларды қолданып, оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырып, әдеби шығармаларды терең түсінуге жағдай жасауы тиіс. Көркем оқыту тек білім беру процесінің бөлігі ғана емес, сонымен бірге балалардың рухани дамуы мен өмірге деген көзқарасын қалыптастырудың маңызды құралы болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ахметова, З.Ш. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі / З.Ш. Ахметова. – Алматы: Білім, 2015. – 248 б.
2. Әбілқасымова, А.Е. Бастауыш мектепте әдебиетті оқытудың теориясы мен әдістемесі / А.Е. Әбілқасымова. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2016. – 312 б.
3. Құдайбергенова, Қ.С. Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудағы инновациялық технологиялар / Қ.С. Құдайбергенова. – Алматы: Раритет, 2017. – 280 б.
4. Иманғалиева, Б.М. Әдебиетті оқытудың заманауи тәсілдері / Б.М. Иманғалиева. – Шымкент: Отырар кітапханасы, 2018. – 220 б.
5. Сманова, Б. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту / Б. Сманова. – Алматы: Ана тілі, 2019. – 198 б.
6. Сейітқұлова, Р.М. Қазақ әдебиеті сабақтарында оқушылардың танымдық қабілетін дамыту / Р.М. Сейітқұлова. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020. – 320 б.
7. Әлімқұлова, Л.Ж. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің негіздері / Л.Ж. Әлімқұлова. – Алматы: Мектеп, 2021. – 290 б.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-8-12

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АЗИМБАЕВА ЗЕЙНЕБ, АЛТЫНБАЕВА НҰРАЙ, АЙТАН ҚАРАҚАТ

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, 6B01301– Бастауыш оқыту
педагогикасы мен әдістемесі, 2-курс
Қазақстан, Алматы қ.

Жетекшісі: **ИМАНКУЛОВА ЛЯЙЛЯ БОЛАТКУЛОВНА**

Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының PhD, аға оқытушысы
«Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті» ҚеАҚ, Қазақстан, Алматы қ.

Аңдатпа: Мақалада бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыру ерекшеліктері туралы айтылады. Бастауыш сынып кезеңі – оқушылардың оқу дағдыларын қалыптастырудағы маңызды кезеңдердің бірі. Бұл кезеңде баланың оқуға деген қызығушылығы мен ынтасын арттыру ерекше мәнге ие. Мотивация – оқу процесінің негізгі қозғаушы күші болып табылады. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыру жолдарын зерттеу өзекті мәселе болып саналады.

Кілт сөздер: білім беру, мотивация, оқыту әдістері, мұғалім, ата-ана, кәсіби шеберлік.

ОСОБЕННОСТИ ПОВЫШЕНИЯ УЧЕБНОЙМОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: В статье рассматриваются особенности повышения учебной мотивации у учащихся начальных классов. Начальный этап школьного обучения является важным периодом формирования учебных навыков. В этот период особенно важно развивать интерес и стремление ребёнка к обучению. Мотивация выступает основным движущим фактором учебного процесса. Поэтому изучение способов повышения учебной мотивации у младших школьников является актуальной задачей.

Ключевые слова: образование, мотивация, методы обучения, учитель, родитель, профессиональное мастерство.

FEATURES OF ENHANCING LEARNING MOTIVATION AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract: This article discusses the features of enhancing learning motivation among primary school students. The primary school period is a crucial stage in developing students' learning skills. During this time, fostering children's interest and enthusiasm for learning is particularly important. Motivation serves as the main driving force in the educational process. Therefore, exploring ways to increase learning motivation in primary school students is considered a relevant issue.

Keywords: education, motivation, teaching methods, teacher, parent, professional competence.

Бүгінгі таңда қазіргі білім берудің көптеген мәселелері өзекті және негізінен баланың дамуында, оның мінез-құлқында және оқу іс-әрекетінде көрінеді. Олардың бірі — оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру. Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыру – олардың білім алуға деген қызығушылығын қалыптастыру мен жетілдірудің маңызды аспектісі. Бұл кезеңде баланың оқуға деген көзқарасы, өзін-өзі дамытуы және болашақта жетістікке жетуі үшін негіз қаланады. Оқу мотивациясы – оқушының білім алу үдерісіне деген ішкі және сыртқы қызығушылықтарының жиынтығы. Ол оқушының белсенділігін, танымдық әрекеттерін және оқу үлгерімін анықтайды. Мотивация ішкі және

сыртқы факторлармен байланысты болады. Ішкі мотивация баланың білім алуға деген қызығушылығымен, ал сыртқы мотивация марапаттау, жазалау немесе әлеуметтік қолдау сияқты сыртқы факторлармен анықталады [1].

Мектепке дейінгі жастан мектепке ауысу әрдайым баланың күйзелісімен бірге жүреді, бұл өмірлік жағдайлардың айтарлықтай өзгеруіне байланысты. Бала тәртіп пен жауапкершілікпен сипатталатын жаңа жағдайларға бейімделуі керек. Сондықтан да, оқушының толыққанды оқу іс-әрекеті мотивациясыз мүмкін емес. Әрбір мұғалім, егер баланың қызығушылығы болмаса, мектеп пәндерін оқуға немқұрайлы қараса, оқу процесі сәтті бола алмайтынын біледі. Сондықтан да, баланың оқу процесінің тиімділігін арттыру мақсатында оқу іс-әрекетіне оң мотивацияны қалыптастыру және дамыту міндеті өзекті болып қала берді. Мотивация-баланы жаңа нәрселерді білуге, заттарды түсінуге, талдауға, белгілі бір фактілерді, құбылыстарды, идеяларды түсінуге, қажетті ақпаратты іздеуге, оны белгілі бір жағдайларда қолдануға итермелейтін мотивтер жүйесі. Мотивация, оны қалыптастыру және түзету мектептегі жетістіктер мен проблемалардың негізінде жатыр. Бастауыш мектеп жасы - бұл оқу мотивациясын қалыптастырудың бастауы. Жаңа негізгі іс-әрекеттің әсерінен бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивтері негізгі болып табылады. Бастауыш мектеп жасы қабілеттің, оқуға деген ұмтылыстың негізін қалау үшін қолайлы, өйткені ғалымдардың пікірінше, адам қызметінің нәтижелері 20-30% интеллектке және 70-80% мотивтерге байланысты. Оқу жұмысының нәтижелеріне қызығушылық пайда болғаннан кейін ғана бірінші сынып оқушылары оқу іс-әрекетінің мазмұнына, білім алуға қызығушылық таныта бастайды. Дәл осы негіз мектеп оқушыларының оқуға деген шынайы жауапкершілікпен қарауымен бірге жоғары әлеуметтік деңгейдегі оқуға деген ынтасын қалыптастыру үшін құнарлы негіз болып табылады. 3-4 сынып оқушылары белгілі бір оқу пәндеріне селективті көзқарасты көрсете бастайды, сол себепті оқытудың жалпы мотиві неғұрлым сараланған болады. Бұл жаста балалардың танымдық қызығушылықтары эпизодтық сипатта болады.

Қазіргі уақытта білім берудің маңызды міндеттерінің бірі-оқушының дербес, шығармашылық тұлғасын және оның белсенді белсенді ұстанымын қалыптастыру. Қазіргі мектептің тәжірибесі көрсеткендей, білім алушылардың дамуындағы басты назар пәндік және мета-пәндік нәтижелерді қалыптастыруға аударылады, ал жеке білім беру нәтижелеріне жеткіліксіз көңіл бөлінеді. Бастауыш сынып оқушыларының жеке нәтижелеріне қол жеткізу аясында жас ерекшеліктерінің жетекші қызметін ескере отырып, оқушылардың эмоционалды-мотивациялық саласын қалыптастыруға, атап айтқанда, оқу мотивациясы мен оқуға эмоционалды көзқарасына ерекше назар аудару қажет. Оқу мотивациясының қызметін анықтайтын бірқатар нақты факторлар бар:

- 1) білім беру жүйесі, білім беру қызметі жүзеге асырылатын білім беру мекемесі;
- 2) оқу процесін ұйымдастыру;
- 3) білім алушының тұлғалық сипаттамалары;
- 4) мұғалімнің тұлғалық сипаттамалары;
- 5) оқу пәнінің ерекшеліктері және т.б [2].

Сабақта оқушыларды бақылау, сабақтарды талдау карталарын жасау, балалармен әңгімелесу келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік береді. Дәстүрлі мұғалім өз сабақтарында адаптивті-тәртіптік мінез-құлық үлгісін ұстанады. Сабақтардағы бақылау схемаларын талдай отырып, мұғалім белгілі бір ақпаратты беру, белгілі бір оқушыға немесе бүкіл сыныпқа нақты сұрақтар саны, мұғалімнің сұрақтарына жауап беру немесе тақтаға шақыру, оқушының нақты сұрағына жауаптар саны, оқушының мінез-құлқы туралы ескертулер сияқты параметрлерде белсенді түрде көрінетінін байқауға болады. Өз кезегінде, ең аз анықталған параметрлерге проблеманы, проблемалық сұрақтарды белгілі бір оқушыға немесе сыныпқа қою, мазмұнды модельдермен немесе пікірталас түрінде беру, сабақта практикалық жұмыс, сабақта бірлескен жұмысты арнайы ұйымдастыру жатады: топтарға бөлу, рөлдерді бөлу, функцияларды бөлу, оқушылардың проблемалық сұрақтарына жауаптар. Мұғалімдердің оқу мінез-құлқының екі стилін, олардың өзара әрекеттесуін және

оқушылармен қарым-қатынасын қарастырған кезде маңызды айырмашылық негізінен сабақтардағы ұйымдастырушылық, пәндік-мазмұндық және рефлексиялық әрекеттерде кездеседі. Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыру әдістеріне келесілерді жатқызуға болады:

Ойын технологияларын қолдану. Ойын – бастауыш сынып оқушылары үшін ең тиімді мотивациялық құралдардың бірі. Оқу процесіне ойын элементтерін енгізу баланың қызығушылығын арттырып, оқу материалын жеңіл қабылдауына көмектеседі.

Мадақтау және қолдау көрсету. Оқушының жетістіктерін атап өту, мақтау сөздер айту, грамоталар мен жұлдызшалар беру олардың өзіне деген сенімділігін арттырады. Бұл әдіс сыртқы мотивацияның күшеюіне оң әсер етеді.

Шығармашылық тапсырмалар мен жобалық жұмыстар. Оқушылардың өз ойларын еркін жеткізуіне мүмкіндік беретін тапсырмалар олардың қызығушылығын оятады. Мысалы, сурет салу, әңгіме жазу немесе ғылыми жобалар жасау арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі артады.

Заманауи технологияларды пайдалану. Электронды оқулықтар, мультимедиялық презентациялар, білім беру ойындары оқушының назарын аударып, оқу процесіне деген ынтасын арттырады.

Дифференциалды оқыту. Әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу тапсырмаларын дайындау олардың қабілеттеріне сәйкес дамуына ықпал етеді. Бұл әдіс оқуға деген қызығушылықты жоғарылатуға көмектеседі.

Қызықты оқыту әдістерін қолдану. Сұрақ-жауап, дискуссия, зерттеу жұмыстары, практикалық тапсырмалар арқылы оқушының оқу процесіне белсенді қатысуы қамтамасыз етіледі [3].

Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыру үшін тиімді әдістер мен технологияларды қолдану қажет. Ойын элементтері, заманауи технологиялар, мадақтау және қолдау көрсету сияқты тәсілдер оқу процесін қызықты әрі нәтижелі етеді. Мұғалім мен ата-ананың бірлескен жұмысы оқушының мотивациясын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Сондықтан, мотивацияны арттыруға бағытталған кешенді әдістерді қолдану білім сапасын жоғарылатуға септігін тигізеді.

Оқушылардың оқу белсенділігіне әсер ететін негізгі факторлар мыналар:

Ішкі мотивация – оқушылардың өзіндік қызығушылығы мен білімге құштарлығы;

Сыртқы мотивация – мұғалімнің мадақтауы, ата-ананың қолдауы, сыйақылар мен марапаттар;

Оқу ортасы – мектептегі білім беру жағдайлары, сыныптағы психологиялық ахуал;

Оқытушының кәсіби шеберлігі – мұғалімнің сабақты ұйымдастыру әдістері мен оқушылармен қарым-қатынасы;

Оқыту әдістері – ойын технологиялары, топтық жұмыс, инновациялық әдістер.

Оқу мотивациясын арттырудың тиімді әдістеріне:

Ойын әдістерін қолдану. Бастауыш сынып оқушылары ойын арқылы ақпаратты тез қабылдайды. Дидактикалық ойындар, сайыстар, рөлдік ойындар оқу процесін қызықты етеді.

Жеке тұлғалық-бағдарлы оқыту. Әр оқушының жеке ерекшелігін ескере отырып, оның қабілетіне қарай тапсырмалар беру мотивацияны арттырады.

Оқушылардың жетістігін мадақтау. Бағалау кезінде тек қателіктерді көрсету емес, олардың жетістіктеріне назар аудару маңызды.

Жаңашыл технологияларды пайдалану. Интерактивті тақталар, мультимедиялық құралдар, электронды оқулықтар оқушылардың қызығушылығын оятады.

Оқу мазмұнын өмірмен байланыстыру. Балалар өз тәжірибесінде кездесетін мәселелерді шешу арқылы білімді терең меңгереді.

Топтық және жұптық жұмыстарды ұйымдастыру. Оқушылар бір-бірімен қарым-қатынас жасау арқылы өз білімдерін жетілдіреді [4].

Мұғалім – оқу мотивациясын қалыптастырудағы басты тұлға. Ол оқушыларға:

Оқуға деген жағымды көзқарас қалыптастыру;
Қызықты тапсырмалар мен шығармашылық жұмыстар беру;
Оқушыны белсенді тыңдап, қолдау көрсету;
Жеке тұлға ретінде құрметпен қарау;
Өз сабағын заманауи әдістермен ұйымдастыру қажет.

5. Ата-ананың ықпалы Ата-аналар да оқушының оқу мотивациясына тікелей әсер етеді.

Олар:

- Балаға қолдау көрсетіп, оның жетістіктерін атап өтуі;
- Оқу процесіне белсенді араласуы;
- Баламен бірге кітап оқу, шығармашылық тапсырмалар орындауы;
- Оқуға қатысты жағымды көзқарасты қалыптастыруы қажет.
- Оқу мотивациясын арттырудың негізгі ерекшеліктері:
- Оқыту үрдісін ойын түрінде ұйымдастыру

Ойын арқылы оқыту – бастауыш сынып оқушылары үшін ең тиімді әдістердің бірі. Балалар ойын барысында жаңа ақпаратты оңай қабылдайды, белсенді әрекет етеді және оқу процесіне қызығушылық танытады. Түрлі дидактикалық ойындар, рөлдік ойындар және жарыстар оқушылардың сабаққа деген ынтасын арттырады.

Оқушылардың жетістіктерін мадақтау және ынталандыру

Бастауыш сынып оқушылары үшін мадақтау үлкен маңызға ие. Жетістіктерін дер кезінде атап өту, мақтау сөздер айту, марапаттау жүйесін қолдану – олардың өзін-өзі бағалауын және оқу белсенділігін арттырады. Ынталандыру әдістерінің қатарына грамоталар, жұлдызшалар, жетондар беру жатады.

Қызықты және көрнекі материалдарды пайдалану

Түрлі түсті суреттер, бейне материалдар, презентациялар, интерактивті тақталар – балалардың назарын аударып, олардың білімді тез әрі тиімді қабылдауына ықпал етеді. Көрнекіліктердің көптігі оқушылардың зейінін тұрақтандыруға көмектеседі.

Деңгейлік тапсырмалар беру

Оқушылардың қабілетіне қарай тапсырмалар ұсыну өте маңызды. Кейбір оқушыларға жеңіл тапсырмалар, ал басқаларына күрделі есептер берілуі керек. Осылайша, әр оқушы өз мүмкіндіктеріне сәйкес білім алады және қиындыққа тап болмайды.

Оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру

Балалардың өз бетімен жұмыс істеу дағдыларын дамыту – олардың оқу мотивациясын арттырудың бір жолы. Өз бетінше тапсырма орындау арқылы олар жауапкершілікті сезінеді және қызығушылығы артады.

Оқу үрдісінде заманауи технологияларды қолдану

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде жаңа технологиялардың алатын орны зор. Интерактивті құралдар, онлайн-платформалар, білім беру қосымшалары оқушылардың қызығушылығын арттырады [5].

Жасыратыны жоқ, кез-келген бастамада жетістікке жету үшін мотивация қажет. Мектеп әр адамның өміріндегі қажетті кезең болып табылады және оны сәтті аяқтау үшін көптеген оқу қиындықтарын жеңу қажет. Алдымен мотивацияның не екенін анықтаған жөн: мотивацияны іс-әрекетке шақыру, қандай да бір іс-әрекетті жүргізу арқылы өз қажеттіліктерін қанағаттандыру және жүзеге асыру қабілеті немесе мінез-құлықты басқаратын және оның ұйымдастырылуы мен белсенділік деңгейін тікелей анықтайтын ішкі процесс ретінде қабылдауға болады. Кең мағынада мотив-бұл адамның белсенділігін тудыратын барлық нәрсе: оның қажеттіліктері, инстинкттері, тартымдылықтары, эмоциялары, көзқарастары, эталондары және т.б. Оқу мотивациясының қалыптасуы мұғалімге ғана емес, ата-анаға да байланысты. Ата-аналар балаларын оқытудың басында оқуға деген қызығушылықтың төмендеуіне әсер ететін көптеген қателіктер жібереді. Оларға келесі фактілерді жатқыза аламыз:

1. Бала мектепке ерте беріледі. Биологиялық жетілмеген баланы мектепке бермеген дұрыс, өйткені ойын баласы мектепке үйреніп кетуі уақытты талап етуі мүмкін.

2. Ата-ана баланың мектепке дайын екендігіне сенеді, өйткені ол өзінің жасына байланысты көп нәрсені біледі. Бірақ интеллектуалды дайындық-бұл ерікті мінез-құлықтың даму деңгейімен анықталатын психологиялық дайындықтың синонимі емес, яғни баланың белгілі бір ережелерге бағыну және қазіргі уақытта қалағанын емес, не істеу керек екенін жасау қабілеті. Мұнда баланың өзін-өзі жеңу қабілетін дамыту өте маңызды: баланы өзіне ұнайтын нәрсені ғана емес, ұнатпайтын, бірақ қажет нәрсені жасауға үйрету. Бұл әлі де мектеп жасына дейінгі міндеттердің бірі болып саналады.

3. Отбасындағы қолайсыздық: отбасына қатысты алаңдаушылық кезінде жоғары эмоционалды теріс қарқындылыққа үйренген бала, әдетте, енді оқу мен белгілерге қатысты мәселелерге жауап бермейді.

4. Балалар балабақшаға бармайды. Құрдастарымен байланыстың болмауы бала басқалармен ойнауға, ережелерді сақтауға мәжбүр болған кезде ерікті мінез-құлықтың болмауына әкеледі, тіпті егер ол шынымен қаламаса да, басқалардың пікірі мен тілегімен есептеліп, ұжымда өмір сүруге мәжбүр болуы мүмкін.

5. Тәрбиенің дұрыс емес әдістері: жеке тұлғаны басу, қорқыту, физикалық жазалау немесе шамадан тыс қамқорлық және т.б.

Бастауыш сынып оқушыларының мотивациясын арттыру үшін оқу қызметін ұйымдастыру және жүзеге асыру әдістерінің барлық тәсілін қолдану қажет. Осылайша, бастауыш сынып оқушыларында оқу мотивациясын дамытудың әртүрлі әдістері мен әдістерін мақсатты және жүйелі қолдану балалардың білімді игеруге деген ұмтылысын күшейтеді және зерттелетін пәндердің көпшілігіне үнемі қызығушылық тудырады. Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыру – кешенді және көпқырлы процесс. Ол мұғалімнің кәсіби шеберлігіне, оқу ортасының сапасына, ата-ананың қолдауына байланысты. Тиімді әдістерді қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының білімге деген қызығушылығын арттыруға және олардың оқудағы табыстарын қамтамасыз етуге болады [6].

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Арапова П. И. Младший школьник как субъект жизнедеятельности // Начальная школа. – 2018. – № 4. – С. 7–11.
2. Арапова П.И. Организация групповой деятельности. – М.: МГПУ, 2016. – 60 с.
3. Терехова Н.В. Дидактика начального образования: учебное пособие. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2013. – 148 с.
4. Кокурин А.В. Анализ успешности деятельности экстремальных психологов различного должностного статуса // Вопросы психологии экстремальных ситуаций, № 3, 2016. С. 12-19.
5. Литвинова А.В. Безопасность образовательной среды в образовательных комплексах // Материалы докладов VIII международной научно-практической конференции: фундаментальная наука и технологии – перспективные разработки» 18-19 апреля 2016 г. North Charleston, USA spc Academic, 2016. Т. 1. – С. 77-79.
6. Шабельников В.К. Развитие личности // Функциональная психология. Формирование функциональных систем. М., 2013. – С. 479.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-13-17

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІС ТӘСІЛДЕРІНІҢ НЕГІЗДЕРІ

АХМЕТ ЕҢЛІК ГАЗИЗҚЫЗЫ, АХМЕТҚАЛИ БАЛНҰР МҰРАТҚЫЗЫ

Қазақ ұлттық қыздар қыздар педагогикалық университеті, 6B01301 — Бастауыш
оқыту педагогикасы және әдістемесі, 2-курс
Қазақстан, Алматы қ.

Аңдатпа: Техникалық құралдарды ұтымды пайдалану, қазақ тілін оқыту процесінде оқытудың қазіргі заманғы әдістерін тиімді қолдану білім алушының оқу-танымдық қызметін жандандырады және пәнге қызығушылықты арттыруға ықпал етеді. Мақалада қазақ тілін оқытуда қолданылатын тікелей, саналы-практикалық, аудиолингвалдық, аудиовизуалды, және ауызша сөйлеуді оқытудың өзге де әдістері қарастырылады.

Кілт сөздер: модуль, технология, иллюстрациялық, интеграция, Аудио-визуалды, диалог.

ОСНОВЫ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ И ПРИЁМОВ ОБУЧЕНИЯ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация: Рациональное использование технических средств и эффективное применение современных методов обучения в процессе преподавания казахского языка активизируют учебно-познавательную деятельность обучающихся и способствуют повышению интереса к предмету. В статье рассматриваются такие методы преподавания казахского языка, как прямой, сознательно-практический, аудиолингвальный, аудиовизуальный, а также другие методы обучения устной речи.

Ключевые слова: модуль, технология, иллюстративный, интеграция, аудиовизуальный, диалог.

FUNDAMENTALS OF MODERN METHODS AND APPROACHES TO TEACHING THE KAZAKH LANGUAGE IN PRIMARY SCHOOL

Abstract: The rational use of technical tools and the effective application of modern teaching methods in the process of teaching the Kazakh language stimulate students' cognitive activity and contribute to increasing interest in the subject. The article examines methods used in teaching the Kazakh language, such as the direct method, the conscious-practical method, the audiolingual method, the audiovisual method, as well as other methods of teaching oral speech.

Key words: module, technology, illustrative, integration, audiovisual, dialogue.

Тәуелсіздіктің бірінші күнінен бастап білім беруді дамыту Қазақстанның мемлекеттік саясатының өзгермейтін басымдығы болып табылады. Қазіргі әлем тез өзгеретін, күрделі, динамикалық деп сипатталады. Адамзаттың алдында жергілікті және жаһандық сипаттағы көптеген мәселелер туындайды, олар шұғыл шешімдер мен шұғыл әрекеттерді қажет етеді.

Білім беру саласындағы мемлекеттік саясат және білім беру жүйесін дамыту стратегиясы педагог кадрларды даярлау сапасын арттыруға, шығармашылық педагогикалық қызмет үшін жағдайлар жасауға, оқу – тәрбие процесіне заманауи инновациялық технологияларды енгізуге, педагогикалық шеберлікті жетілдіруге ғылыми тәсілдерді әзірлеуге бағытталған.

Қазақ тілі оқытушысының негізгі мақсаты-оқыту тиімділігінің жоғары деңгейіне қол жеткізу, білім беру қызметтері нарығындағы озық заманауи жетістіктерге негізделген мемлекеттік тілді оқыту мен оны жетілдірудің оқу-әдістемелік материалдары мен

инновациялық әдістемесінің кең спектрін ұсыну және барлық жастағы оқушыларға тілді оқытуға мүмкіндік беру.

Қазақ тілін оқыту – қиын да қызықты жұмыс. Қазіргі кезде қазақ тілін оқытатын мамандарға қойылатын талап – жаңа технологиялық әдістерді қолдана отырып, сапалы және терең білім беру, оқушылардың ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін жетілдіру. Уақытты дұрыс пайдалану, сабақты мазмұнды да қызықты өткізу – мұғалімнің жеке басының интеллектісін, оқу іс-әрекетін, өтілетін тақырыптың мазмұнын аша білу. Оқу орындарында жаңа технологиялар арқылы оқыту қазақ тілін үйренудің сапасын, маңызын арттырады. Білім берудің мынандай жаңа технологияларын атап өтуге болады. «В.Ф. Шаталов технологиясы», «Саралап оқыту технологиясы», «Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы», «Ұжымдық оқыту технологиясы», «Модулдік технология», «Ш.А. Амонашвили технологиясы», «Оқу мен Жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау технологиясы» т.б. Әр технологияның өзіндік ерекшеліктері, әдіс-тәсілдері бар [1].

Технология – өнер, шеберлік, біліктілік әдістемелер жиынтығы. Адамның ойына және іс-әрекетіне байланысты мәдениетті ұғым өте маңызды сапа мен дағдының интеллектуалды сарапталуы. Технология – грек сөзі, өнер, шеберлік ғылымы деген мағынаны білдіреді. Сабақтарда М.Жанпейісованың «Модульдік технологиясын», «Ойын технологиясын», «Оқу мен Жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау технологиясын» қолдануға болады. Осы технологияларды сабақта қолдана отырып түрлі тапсырмалар, деңгейлік тапсырмалар, ойындар арқылы оқушының ойлау қабілеттерін дамытып, қызығушылығын арттыру идеяларын жүзеге асыруға болады. Модуль дегеніміз қандай да бір жүйенің, ұйымның анықталатын дербес бөлігі. Оқу модульдің ерекшелігіне, жалпы санына қарамастан, кіріспе, қорытынды бөлімдері болып, оған бір-екі сағат берілсе, қалған бөлімі сұхбаттасу бөлімі болады. Кіріспе бөлімінде оқушылар оқу модулінің жалпы құрылымымен, оның мақсат-міндеттерімен танысады. Сұхбаттасу бөлімінде сыныпты шағын топтарға бөлу арқылы негізінен оқушылардың іс-әрекетіне құрылады. Сұхбаттасу бөлімінде оқушыларды үш деңгейге бөліп, әр деңгейге өзіне лайық тапсырмалар беріледі. Деңгейлік тапсырмалардың мақсаты – жеңілден ауырға, қарапайымнан күрделіге қарай ауысу арқылы оқушыларды ізденушілікке, шығармашылыққа баулу. Модульда деңгейлік тапсырмалар өте құнды. Әр баланың деңгейі бойынша берілетін тапсырмамен жұмыс істейді. Егер де өз деңгейіне қарай тапсырма берілмесе, оқушы жұмыс істей алмайды. Тапсырма оқушыға не қиын, не өте жеңіл болғандықтан, оны қызықтырмайды. Осымен қатар, қызығушылығын арттыруда қазақ тілі сабағында ойын технологиясын қолданған қызық. Ойын технологиясын әсіресе бастауыш және ортаңғы сыныптарда қолданса, баланың қызығушылығын, белсенділігін арттырады. Яғни оқушының қызығушылығы, белсенділігі артса, онда білім сапасы да артады. Ойын технологиясы – жағдаяттар қызметінің түрі, жаңа бағытталған және қоғамдық тәжірибені игеру, өзін басқару құлқын қалыптастыру.

Мұғалім оқушыларға айтылған сөйлемдерді қолданып, әңгіме жазуды тапсырады. «Балаға ат қою», «Көктем», «Етістік», «Сын есімдерді қайталау» атты өткізген сабақтарымда «Кім жылдам», «Көргенді есіңе сақта», «Тізбек ойыны», «Рольдік ойындар», «Кім тез», «Кім жалғасын табады» сияқты ойындарды қолдандым. Мысалы, «Кім жылдам?» ойынында әр бала өз атынан басталатын жер-су аттарын, сын есімдер, етістіктер айтады. «Көргенді есіңе сақта» ойынында оқушыға суретті бір-ақ сәт көрсетіп, оқушының есінде қалғанын, көргенін бірінші сөзбен, одан кейін сөз тіркесі, сөйлеммен жеткізіп айтады. Бұл ойында баланың сөздік қоры, тілі, ойы дамиды. Рольдік ойынның да маңызы зор.

Жаңа технологияларды қазақ тілі сабақтарында пайдаланудың тиімділіктері көп. Біріншіден, оқушының қазақ тіліне деген қызығушылығы, белсенділігі артады. Соның нәтижесінде оқушы жұмыс істейді. Екіншіден, оқушы жұмыс істейді. Нәтижесінде білім сапасы артқандықтан, бұл мұғалімге тиімді. Үшіншіден, біз оқушыны болашақ мамандық иесі болуға даярлаймыз. Қай салада мамандық таңдаса да, ол жан – жақты дамыған, өмірге бейімделген адам болып шығуға мектептен үйреніп, білуі тиіс. Жоғарғы оқу орындарында

кредиттік жүйе. Сондықтан осы технологияларды қолдану арқылы болашақ студентті жоғарғы оқу орындарының қабырғасында ауыртпашылық көрмей, тез үйреніп кетуге жағдай жасайды [2].

Мұғалімдердің педагогикалық қызметін талдау оқу процесінде тұлғаға бағытталған оқытудың барлық негізгі технологиялары қолданылатынын көрсетті. Алайда, қазақ тілі сияқты пәнді оқыту жаңа технологияларды қолдануға икемді және шығармашылық көзқарасты талап етеді, сондықтан олардың әрқайсысын іс жүзінде қолданудың оқушылардың әртүрлі жас топтарында өзіндік ерекшелігі бар. Сонымен қатар, барлық оқу параллельдерінде тиімді қолданылатын ең әмбебап технология модульдік технология болып табылады. Негізгі оқу кезеңі-модуль. Оқыту әдістерін қолдануға: түсіндірме – иллюстрациялық, оқытудың басым ұйымдастырушылық формалары-әңгіме және практикум. Технология ең алдымен қазақ тілін оқытуда негіз болатын оқу процесінде коммуникативтік тәсілді белсенді қолдануды көздейді. Оқыту технологиясына сәйкес сабақтар жүйесі сабақтардың модульдік құрылымдары негізінде құрылады, олардың көпшілігі қазақ тілін оқыту барысында жетекші болып табылады, өйткені олар оқытудың дәстүрлі және жаңа өнімді әдістемелерін оңтайлы үйлестіреді. Сабақтың бұл түрлеріне сабақ-Сұхбат, сабақ-іскерлік ойын, сабақ-өзін-өзі тексеру және т.б. оқушының іс-әрекетін тек түпкілікті нәтижеге (дұрыс-бұрыс) ғана емес, оған жету процесіне де бағалау жатады. Оқушының жұмыс тәсілін табуға, сабақ барысында басқа оқушылардың жұмыс тәсілдерін талдауға, ең ұтымдысын таңдауға және игеруге деген ұмтылысын ынталандыру. Әр оқушыға жұмыс тәсілдерінде бастамашылық, дербестік, селективтілік көрсетуге мүмкіндік беретін сабақта қарым-қатынастың педагогикалық жағдайларын құру; оқушының табиғи көрінісі үшін жағдай жасау. Жаңа педагогикалық технологиялардың әртүрлі бағыттарының ішінде, менің ойымша, алға қойылған мақсаттарға барынша сәйкес келеді және ең әмбебап-ынтымақтастықта оқыту, жоба әдісі, ойын технологиялары, оқытудың сараланған және интеграцияланған тәсілдері. Бұл бағыттар психология мен білім берудегі гуманистік көзқарас деп аталады, оның басты ерекшелігі-адамның жеке басына, оның жеке басына ерекше назар аудару, тәуелсіз сыни ойлаудың саналы дамуына нақты назар аудару.

Тәрбие мен білім беру мақсаттарын жүзеге асыру педагогикалық процесс деп аталады. Оқыту процесінің негізгі элементі педагогикалық процестің жүйе құраушы факторы болып табылатын мақсаттар үштігі - оқыту, дамыту және тәрбиелеу болып табылады. Педагогикалық процесс тұтастай алғанда және оның барлық компоненттерінде алға қойылған мақсаттарға жетуге бағытталуы керек. Мақсат қою (бастау және жобалау). Қазіргі педагогикалық процестің мақсаттар жүйесі танымның белгілі бір нәтижелеріне қол жеткізуді ғана емес, сонымен бірге оқушының танымдық тәуелсіздігін қалыптастыруды және оның шығармашылық қабілеттерін дамытуды қамтамасыз етуі керек. Оқу мақсаттары әр оқушының жеке мүдделері саласына біріктірілуі керек, олар үшін "өз" мақсаттары болуы керек. Технология (мақсат қою тәсілдері, оқу қызметін ұйымдастыру нысандары, оқыту әдістері мен құралдары, Оқу процесін ұйымдастыру нысандары). Егер оқушы оқу объектісі болмаса, мұғалімнің әдістемелік іс-әрекетінің объектісі деп не санау керек? Мұғалімнің әдістемелік қызметінің объектісі педагогикалық процесс болып табылады. Мұғалімнің әдістемелік қызметі-бұл оқушылардың оқу пәнін игеруіне байланысты педагогикалық процесті ұйымдастыру қызметі. Сондықтан мұғалімнің қызметінде бірінші кезекте қарастыруға болады [3].

Біріктірілген сабақтар

Интеграцияланған сабақтар қазіргі мектепте білімді жүйелеу үшін қолданылатын тиімді форма болып табылады, өйткені бұл сабақтарда әртүрлі оқу пәндері бойынша білім синтезі жүзеге асырылады, нәтижесінде осы білімнің кең және терең енуіне қол жеткізілген ажырамас тұтастық болып табылатын жаңа сапа қалыптасады. Интеграцияланған Сабақтың мақсаты-оқушыларға оқу пәні туралы жан-жақты (тереңдетілген және кеңейтілген) білім беру, оның біртұтас бейнесі. Оның негізгі қасиеттері-синтетикалық, әмбебаптық. Бұл оқушыны тек осы тақырыпты, бөлімді ғана емес, сонымен бірге барлық материалды зерттеудің түпкі

мақсаттарына арнауға, оны танымдық процеске тезірек қосуға мүмкіндік береді. Интеграцияланған сабақтың психологиялық артықшылығы бар: ол пәнге деген қызығушылықты оятады, шиеленісті, белгісіздікті жеңілдетеді, егжей-тегжейлерді, фактілерді, бөлшектерді саналы түрде игеруге көмектеседі, осылайша оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруды қамтамасыз етеді, өйткені ол тек оқу ғана емес, сонымен бірге зерттеу қызметін де енгізуге мүмкіндік береді.

Ойын технологиясы

Ойын-бұл оқытудың ең көне әдісі. Адамзат қоғамының пайда болуымен балаларды өмірлік және әлеуметтік маңызды әдістер мен дағдыларға үйрету мәселесі де пайда болды. Өркениеттің дамуымен ойындар өзгереді, көптеген тақырыптар мен ойындардың әлеуметтік сюжеттері өзгереді.

Жалпы ойыннан айырмашылығы, педагогикалық ойындар маңызды белгіге ие - оқытудың нақты мақсаты және оған сәйкес педагогикалық нәтиже, оқу-танымдық бағыт. Сабақтың ойын формасы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік беретін ойын әдістері мен жағдайларының көмегімен жасалады. Ойынды жоспарлау кезінде дидактикалық мақсат ойын тапсырмасына айналады, оқу әрекеті ойын ережелеріне бағынады, Оқу материалы ойын құралы ретінде пайдаланылады, оқу іс-әрекетіне дидактикалық тапсырманы ойын тапсырмасына аударатын бәсекелестік элементі енгізіледі, ал дидактикалық тапсырманы сәтті орындау ойын нәтижесімен байланысты. Әр түрлі иллюстрациялық материалдар, мультимедиялық және интерактивті модельдер оқу процесін сапалы жаңа деңгейге көтереді, ал студенттер ақпаратты дәл осы формада қабылдауға әлдеқайда қызықты. Сабақта компьютерді қолданған кезде ақпарат статикалық естілмеген сурет емес, динамикалық бейне және дыбыс реті болып көрінеді, бұл материалды игерудің тиімділігін едәуір арттырады.

Жаңа әдістер мен әдістерді қолдана отырып, жаңа тәсілдер негізінде құрылған сабақтар мен іс-шаралар оқушылардың рефлексия, талдау және бағалау дағдыларын игеріп, бір-біріне көмектесуге ұмтылатындығын атап өтуге мүмкіндік береді. Сабақ кезінде оқушылардың бақылаулары топта диалогқа, пікір алмасуға ауысатын жұмысты көрсетті. [4, б. 128]

Топта жұмыс істеу диалогтық оқытудың әлеуетті мүмкіндіктерін барынша іске асырады. Оқушылар барлау сұхбатын жүргізуді үйренеді, мұнда әркімнің идеялары пайдалы деп саналады; диалогқа білім алмасу үшін қолданылатын кумулятивті әңгіме түрінде енеді. Диалогтық қарым-қатынас арқылы біріктірілген топта қалыптасатын қатынастар өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі реттеудің дамуын ынталандырады. Мұндай сабақтарда оқушылар коммуникативтік құзыреттілікті, ауысымдық құрамдағы топтардағы жұмыс, ақпараттық құзыреттілік, әртүрлі көздермен жұмыс жасау арқылы дамытады.

Сабақта балаларды бақылап, олардың қызметін талдай отырып, қолданылатын тәсілдер оқуға деген қызығушылықты арттырады деген қорытынды жасауға болады, әр оқушы зерттелген материалды бағалауға тырысады. АКТ қолдану балаларға өзіне деген сенімділікті арттырады, визуалды есте сақтауды жақсартады.

Аудио-визуалды компонент – оқу жұмысын жаңа жолмен ұйымдастыруға болатын коммуникативті орта ретінде қолданылады. Бұл компонентті қолданудың мақсаты-студенттердің материалды тек мұғалімнің сөзінен ғана емес, сонымен қатар қосымша көздерден де жан-жақты қабылдау мүмкіндігі. Аудио-визуалды компонентті пайдалану нақты, мобильді ақпараттық ортаны ұйымдастыруға мүмкіндік береді, онда сіз ақпарат алып қана қоймай, сонымен қатар көптеген басқа коммуникативті мәселелерді шеше аласыз. Қызметтің бұл түрі оқушылардың мотивациясын арттыруға көмектеседі, өйткені сынып және жеке сабақтар кезінде аудио – визуалды компонентті қолданған жағдайда, қазіргі оқушылар таныс ақпараттық ортаға енуге мүмкіндік алады.

Ұсынылып отырған технологиялардың мақсаты қазақ тілін оқыту әдістемесін дамыту мүмкіндіктерін кешенді қарастыру болып табылады, бұл ретте жиналған материалдар әртүрлі тараптардан тұтас және жүйелі түрде қаралатын болады. Қазақ тілі мұғалімдері өздерінің

педагогикалық жұмысы мен практикасына сыни көзқарасты дамытып, шетелдік мамандардың оқу-әдістемелік әдебиеттерімен және әдістемелік тәжірибелерімен танысу негізінде шеберліктерін үнемі жетілдіріп отыруы қажет. Педагогикалық шығармашылық пен шеберлік бос жерде пайда болмайды-бұл үлкен еңбек, тәжірибе жинақтау.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Оразбаева Ф.Ш. Тіл әлемі. Мақалалар, зерттеулер. –Алматы: АнАрыс, 2009. -368 б.
2. Ә. Әлметова. Сұхбаттасу мәдениеті. – Алматы: Толағай, 2007.
3. Әмірбекова А. Қазіргі қазақ тіліндегі жаңа бағыттар. – Алматы, 2011.
4. Интерактивная лекция «Казахстан на пути к обществу знаний» в Назарбаев Университете.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-18-21

FTAMP: 32.019.5

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-САЯСИ ЫҚПАЛЫ

ИЛЬЯСОВ ШЫҢҒЫСХАН БАҚСАТУЛЫ

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
7М03120 – Саясаттану, 2-курс
Қазақстан, Шымкент қ.

Аңдатпа: Қазіргі таңда мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігі мен тұрақтылығы елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына, азаматтардың әл-ауқатына және саяси жүйенің легитимдігіне тікелей әсер етеді. Мемлекеттік қызмет – бұл тек техникалық аппарат ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік саясатты жүзеге асыратын негізгі институционалдық-саяси тетік. Қазақстан Республикасында мемлекеттік аппаратты жаңғырту, кәсібилендіру және ашықтықты қамтамасыз ету бағытында бірқатар реформалар жүргізілуде. Бұл реформалардың тиімді жүзеге асуы көбіне мемлекеттік қызметтің сапасы мен қызметкерлердің кәсіби даярлығына байланысты.

Бұл зерттеуде мемлекеттік қызметтің мәні мен құрылымын анықтау арқылы оның мемлекеттік саясатты жүзеге асырудағы маңыздылығын көрсету болып отыр. Сонымен қатар, мемлекеттік саясатты іске асырудың негізгі тетіктері сарапталып, мемлекеттік қызметтің саяси жүйедегі рөлі талданады.

Түйін сөздер: мемлекеттік саясат, мемлекеттік қызмет, нормативтік-құқықтық реттеу, мемлекеттік бақылау, мемлекеттік бағалау, ашық үкімет

СТРУКТУРНО-ПОЛИТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ НА РЕАЛИЗАЦИЮ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация: В настоящее время эффективность и стабильность системы государственного управления напрямую влияют на социально-экономическое развитие страны, благосостояние граждан и легитимность политической системы. Государственная служба — это не только технический аппарат, но и основной институционально-политический механизм реализации государственной политики. В Республике Казахстан проводится ряд реформ, направленных на модернизацию государственного аппарата, его профессионализацию и обеспечение прозрачности. Эффективность реализации этих реформ во многом зависит от качества государственной службы и профессиональной подготовки государственных служащих.

В данном исследовании ставится цель — определить сущность и структуру государственной службы и тем самым показать её значимость в реализации государственной политики. Также анализируются основные механизмы осуществления государственной политики и рассматривается роль государственной службы в политической системе.

Ключевые слова: государственная политика, государственная служба, нормативно-правовое регулирование, государственный контроль, государственная оценка, открытое правительство

THE STRUCTURAL AND POLITICAL INFLUENCE OF THE CIVIL SERVICE ON THE IMPLEMENTATION OF STATE POLICY

Abstract: Currently, the effectiveness and stability of the public administration system have a direct impact on the socio-economic development of the country, the well-being of citizens, and the

legitimacy of the political system. The civil service is not only a technical apparatus but also a key institutional and political mechanism for the implementation of state policy. In the Republic of Kazakhstan, a number of reforms are being carried out aimed at modernizing the public administration, enhancing professionalism, and ensuring transparency. The successful implementation of these reforms largely depends on the quality of the civil service and the professional training of civil servants.

This study aims to define the essence and structure of the civil service and thus highlight its importance in the implementation of state policy. It also analyzes the main mechanisms for carrying out public policy and examines the role of the civil service within the political system.

Key words: *state policy, public service, regulatory and legal framework, state control, state evaluation, transparent government*

Мемлекеттік саясат – бұл мемлекеттік билік органдары қабылдайтын және жүзеге асыратын мақсатты іс-шаралар кешені. Ол қоғам дамуының түрлі салаларын – экономика, әлеуметтік қорғау, білім беру, денсаулық сақтау, қауіпсіздікті реттеуге бағытталған [1].

Ал мемлекеттік қызмет - мемлекеттік билік пен басқару органдарының функцияларын жүзеге асыруға бағытталған кәсіби қызмет. Ол мемлекеттік саясаттың нақты механизмге айналуын қамтамасыз етеді. Мемлекеттік қызметкерлер - бұл мемлекеттің «жүзеге асырушы қолы», олар заңдардың, бағдарламалардың және реформалардың орындалуын тікелей қамтамасыз етеді [2].

Мемлекеттік қызмет – бұл мемлекеттің басқару функцияларын жүзеге асыратын кәсіби кадрлар жүйесі. Ол мемлекеттік билік органдарының тұрақты қызметін қамтамасыз етіп, мемлекеттік саясаттың орындалуына дәнекер болады. Мемлекеттік қызмет тек әкімшілік аппарат емес, сонымен қатар билік пен қоғам арасындағы байланысты жүзеге асыратын көпдеңгейлі жүйе болып табылады. Оның құрылымы орталық және жергілікті деңгейдегі мемлекеттік органдар мен қызметкерлерден тұрады. Әкімшілік және саяси мемлекеттік қызметшілердің арасындағы айырмашылық – олардың атқаратын қызметіне, өкілеттігіне және жауапкершілік сипатына байланысты [3].

Мемлекеттік қызмет мемлекеттің басқару жүйесінде орталық рөл атқарады. Ол басқарушылық шешімдердің орындалуын қамтамасыз етумен қатар, саяси тұрақтылықты, құқық үстемдігін және мемлекеттік институттардың сабақтастығын қалыптастырады. Қазіргі заманғы тиімді мемлекет моделі - бұл кәсіби және бейтарап мемлекеттік аппаратқа сүйенетін басқару жүйесі. Осы тұрғыда мемлекеттік қызмет тек орындаушы құрылым емес, реформаларды жүргізетін және қоғамдық өзгерістердің қозғаушы күші болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтің құқықтық негіздері ел Конституциясымен, «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңмен және басқа да нормативтік құқықтық актілермен реттеледі. ҚР Конституциясының 33-бабы азаматтардың мемлекеттік қызметке тең қолжетімділігін және меритократия қағидаттарын бекітеді. Ал 2015 жылғы «Мемлекеттік қызмет туралы» Заң мемлекеттік қызметтің түрлерін, өту тәртібін, этикалық нормаларын және бақылау жүйесін нақтылайды. Сонымен қатар, ҚР Президентінің Жарлықтары, Үкімет қаулылары және уәкілетті органдардың нұсқаулары арқылы ұйымдастырушылық тетіктер қалыптастырылған. Бұл құқықтық база мемлекеттік аппараттың тиімділігін, ашықтығын және есептілігін қамтамасыз етуге бағытталған [4].

Мемлекеттік саясат – бұл қоғам дамуының түрлі салаларында мемлекеттік билік органдары жүргізетін жоспарлы және мақсатты іс-шаралар жүйесі. Ол мемлекеттің стратегиялық даму бағыттарын айқындайды және әлеуметтік, экономикалық, құқықтық, мәдени салалардағы өзгерістерді реттейді. Мемлекеттік саясаттың басты мақсаттары – азаматтардың әл-ауқатын арттыру, құқықтық мемлекет қағидаттарын сақтау, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті болу.

Мемлекеттік саясат екі деңгейде іске асады: стратегиялық (бағдарламалық құжаттар, Жолдаулар, ұлттық жоспарлар) және тактикалық (жергілікті жобалар, министрлік

деңгейіндегі шаралар).

Мемлекеттік саясатты жүзеге асырудың негізгі механизмдері:

Нормативтік-құқықтық реттеу – заңдар мен ережелер арқылы саясаттың құқықтық базасын жасау;

Мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар – нақты салаларда мақсаттарға жетуді көздейтін құралдар;

Бюджеттік жоспарлау – қаржылық ресурстарды бөлу және бақылау;

Мемлекеттік бақылау және бағалау – саясаттың орындалуын тексеру және нәтижелілігін талдау;

Ақпараттық-коммуникациялық қолдау – халықпен кері байланыс орнату, мемлекеттік бастамаларды насихаттау

Бұл механизмдер өзара байланысты және мемлекеттік қызмет жүйесі арқылы іске асырылады. Қызметкерлердің кәсіби біліктілігі мен жауапкершілігі осы тетіктердің тиімділігін анықтайды.

Мемлекеттік қызметкерлер тек орындаушы емес, сонымен бірге саяси процестердің белсенді қатысушылары болып табылады. Олар саяси шешімдерді дайындап, іске асырады, реформаларды жүргізеді және қоғаммен өзара әрекет жасайды. Саяси бейтараптық пен кәсібилік қағидаттарын сақтай отырып, олар саяси тұрақтылықтың кепіліне айналады.

Сонымен қатар, қызметкерлердің кәсіби этикасы, халықпен байланыс орнату дағдысы және цифрлық басқару дағдылары – қазіргі заманда мемлекеттік саясаттың тиімді жүзеге асуына ықпал ететін маңызды факторлар.

Мемлекеттік қызмет саяси билік өзгерген жағдайда да басқарушылық шешімдердің орындалуын қамтамасыз етіп, елдің дамуындағы сабақтастықты сақтайды. Бұл – дамыған елдердің мемлекеттік басқару жүйесіне тән негізгі ерекшелік. Тәжірибе көрсеткендей, тиімді және кәсіби мемлекеттік аппарат болмаса, қабылданған стратегиялық шешімдер іске аспай қалады. Осыған байланысты Қазақстанда меритократия қағидаттарына негізделген кәсіби мемлекеттік қызмет жүйесі қалыптастырыла бастады. Бұл жүйе саяси тұрақтылықтың да негізгі тірегіне айналды.

Мемлекеттік қызметтің негізгі принциптерінің бірі – саяси бейтараптық. Бұл қағидаға сәйкес мемлекеттік қызметшілер нақты саяси партияларға немесе қозғалыстарға тәуелсіз болуы тиіс және өз қызметін тек заң аясында атқаруы қажет. Саяси бейтараптық мемлекеттік аппаратты саяси ойындардың құралына айнарудан қорғайды және азаматтардың билікке деген сенімін арттырады.

Мемлекеттік қызмет пен саяси элита арасындағы қарым-қатынас өзара тәуелді сипатқа ие. Саяси элита – стратегиялық шешімдер қабылдаушы, ал мемлекеттік қызмет – сол шешімдерді іске асырушы құрылым. Мұнда басты міндет – саясат пен басқару арасындағы тиімді үйлесімділік пен тепе-теңдікті сақтау. Қазақстан жағдайында бұл байланыс Президент Әкімшілігі, Үкімет, министрліктер мен әкімдіктер жүйесінде көрініс табады.

Мемлекеттік қызметтің институционалдық рөлі тек ішкі басқарушылық тетік ретінде ғана емес, сонымен қатар азаматтармен қарым-қатынас орнатуда да маңызды. Қоғамның мемлекеттік қызметке деген сенімі – мемлекеттің легитимдігі мен тұрақтылығының негізі. Ашықтық, есептілік, қызмет көрсету сапасы, этика нормалары – осы сенімді нығайтатын факторлар. Қазақстанда «Ашық үкімет» порталы, Е-gov жүйесі, Халыққа қызмет көрсету орталықтары сияқты механизмдер азаматтармен тікелей байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік қызметтің ашықтығы мен есептілігі бағытында «Ашық үкімет» және «Цифрлық Қазақстан» бағдарламалары маңызды рөл атқаруда. «Ашық үкімет» платформасы арқылы мемлекеттік органдардың бюджеттері, мемлекеттік бағдарламалар, нормативтік-құқықтық актілер және қоғаммен кері байланыс құралдары қолжетімді болды. Бұл – мемлекеттік органдардың транспаренттілігін арттырудағы үлкен қадам.

«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында электрондық үкімет (e-Gov) порталы дамып, азаматтарға 700-ден астам мемлекеттік қызмет онлайн форматта көрсетілуде. Бұл мемлекеттік қызметшілердің тиімділігін арттырып, бюрократиялық кедергілерді азайтты [5].

Халыққа қызмет көрсету орталықтары (ХҚКО) – мемлекеттік қызметті көрсетудің бірегей және қолжетімді үлгісі. Олар «бір терезе» қағидатына негізделіп, азаматтарға кезекте тұрмай, жылдам әрі сапалы қызмет көрсетуге бағытталған. ХҚКО-лар – мемлекеттік қызметті бюрократиялық кедергілерсіз және адами факторларды азайту арқылы көрсетуге арналған инновациялық шешім. Бұл үлгі шетелдік сарапшылар тарапынан оң баға алып, кейбір елдер үшін тәжірибе көзіне айналды.

Мемлекеттік қызмет саяси тұрақтылықты сақтауға, мемлекеттік басқару жүйесінің сабақтастығын қамтамасыз етуге және мемлекеттік саясатты нақты жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мемлекеттік қызметтің тиімділігі мен кәсібилігі – кез келген реформаның табысты болуының шешуші факторы. Қазақстан жағдайында мемлекеттік қызмет жүйесі соңғы жылдары елеулі реформалардан өтіп, халықаралық стандарттарға біртіндеп бейімделуде. Оның ішінде меритократия қағидатын енгізу, цифрлық үдерістерді жетілдіру және ашықтық пен есептілік механизмдерін енгізу – оң өзгерістердің нақты көрінісі.

Сонымен қатар, мемлекеттік қызмет тек техникалық басқару тетігі емес, ол – билік пен қоғам арасындағы көпір. Сондықтан да мемлекеттік қызметкерлердің кәсібилігімен қатар, олардың этикалық нормаларға сай әрекет етуі және халықпен тиімді коммуникация орната білуі аса маңызды.

Қорыта айтқанда, тиімді мемлекеттік қызмет – бұл тұрақты даму мен халықтың әлауқатын арттыру жолындағы басты құрал. Осы жүйені жетілдіру – Қазақстанның болашағы үшін стратегиялық маңызы бар міндет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Osborne, D., Gaebler, T. Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector. – Reading, MA: Addison-Wesley, 1992
2. ҚР «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңы. 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ.
3. Ахметов Қ.Н., Шалабаева А.К. Мемлекеттік басқару және мемлекеттік қызмет негіздері. – Алматы: Экономика, 2020.
4. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңы. 2015 жылғы 23 қарашадағы №416-V ҚРЗ
5. Digital Kazakhstan. Бағдарлама туралы ресми ақпарат, 2022

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-22-25

FTAMP: 330.342

ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ЖАҒАНДЫҚ АРЕНАДАҒЫ ОРНЫ: ГЕОСАЯСАТ ПЕН ГЕОЭКОНОМИКА ТҮРҒЫСЫНАН ТАЛДАУ

КОШЕРБАЕВА ЭЛЬМИРА КУРМАНАКЫНОВНА

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
7М03120 – Саясаттану, 2-курс, Қазақстан, Шымкент қ.

Аңдатпа: Мақалада Орталық Азиядағы саяси жағдай мен геосаяси үрдістердің дамуы талқыланады. КСРО ыдырағаннан кейін Орталық Азия елдері арасында ішкі бірлік пен интеграцияның болмауы, сыртқы күштердің аймақтағы ықпалының артуы және аймақтық қауіпсіздік мәселелері қарастырылады. Орталық Азия елдері көпвекторлы сыртқы саясатты ұстана отырып, түрлі халықаралық акторлармен қарым-қатынас орнатуға тырысады және аймақтағы саяси-экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етуге ұмтылады. Сонымен қатар, Қазақстанның көпвекторлы саясатын ұстана отырып, Ресей, Қытай және Батыс елдерімен теңгерімді қарым-қатынас орнатуға талпынуы көрсетілген. Мақалада Орталық Азия елдері арасындағы интеграциялық процестердің әлсіздігі мен аймақтық ынтымақтастықтың дамымауы басты мәселелер ретінде көтерілген.

Түйін сөздер: геосаясат, геоэкономика, көпвекторлы сыртқы саясат, аймақтық интеграция, ұжымдық қауіпсіздік шарт ұйымы, экономикалық одақ

МЕСТО ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ НА ГЛОБАЛЬНОЙ АРЕНЕ: АНАЛИЗ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ГЕОПОЛИТИКИ И ГЕОЭКОНОМИКИ

Аннотация: В статье рассматривается развитие политической ситуации и геополитических процессов в Центральной Азии. После распада СССР анализируются вопросы отсутствия внутренней сплоченности и интеграции среди стран Центральной Азии, усиление влияния внешних сил в регионе и проблемы региональной безопасности. Страны Центральной Азии, придерживаясь многовекторной внешней политики, пытаются установить отношения с различными международными акторами и стремятся обеспечить политическую и экономическую стабильность в регионе. Также рассматривается стремление Казахстана, придерживаясь многовекторной политики, установить сбалансированные отношения с Россией, Китаем и западными странами. В статье подчеркивается слабость интеграционных процессов между странами Центральной Азии и отсутствие развития регионального сотрудничества как основная проблема.

Ключевые слова: геополитика, геоэкономика, многовекторная внешняя политика, региональная интеграция, организация договора о коллективной безопасности, экономический союз

THE POSITION OF CENTRAL ASIA ON THE GLOBAL STAGE: AN ANALYSIS FROM GEOPOLITICAL AND GEO-ECONOMIC PERSPECTIVES

Abstract: The article discusses the development of the political situation and geopolitical processes in Central Asia. After the collapse of the USSR, issues such as the lack of internal cohesion and integration among Central Asian countries, the growing influence of external powers in the region, and regional security challenges are analyzed. The Central Asian countries, adhering to a multi-vector foreign policy, attempt to establish relationships with various international actors and strive to ensure political and economic stability in the region. The article also examines Kazakhstan's efforts to establish balanced relations with Russia, China, and Western countries while pursuing a multi-vector policy. The article emphasizes the weakness of integration processes between Central

Asian countries and the lack of regional cooperation development as a key issue.

Key words: *geopolitics, geoeconomics, multivector foreign policy, regional integration, collective security treaty organization, economic union*

Орталық Азия термині бастапқыда Еуропалық зерттеушілердің географиялық түсінігіне негізделіп, кең аумақты сипаттау үшін қолданылды. Бұл атауды алғаш ғылыми айналымға енгізген — неміс ғалымы Александр Гумбольдт. Кеңес дәуірінде аймақ «Орта Азия және Қазақстан» деп аталып, екі экономикалық ауданға бөлінді. Ал 1993 жылы Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Түрікменстан және Тәжікстан басшылары бұл елдерді біріктіретін «Орталық Азия» атауын ресми қолдануға келісті. Бұл шешім аймақтың жаңа саяси жағдайына бейімделуге бағытталды.

Қазіргі кезде «Орталық Азия» термині әртүрлі ғылыми және саяси көзқарастарға байланысты әртүрлі мағынада қолданылады. ЮНЕСКО бұл аймаққа бес бұрынғы кеңестік республикамен қатар, Моңғолия, Батыс Қытай, Ауғанстан, Солтүстік Үндістан, Пәкістан, Иранның солтүстік-шығысы мен Ресейдің кейбір аймақтарын да қосады. Батыс сарапшылары «Үлкен Орталық Азия» ұғымын ұсынып, оған Кавказ бен Иранның да бөліктерін енгізуді көздейді. Ал ресейлік және қытайлық зерттеушілер Орталық Азияны тек бес посткеңестік мемлекетпен шектейді. Қазақстанның бұл аймақтағы орны ерекше — ол географиялық тұрғыда солтүстікте орналасса да, экономикалық және саяси ықпалымен өңірлік көшбасшы саналады [1].

Орталық Азия — Еуразия құрлығының орталығында орналасқан, көлемі шамамен 3 994 400 млн км². Аймақ батыста Еуропаға, солтүстікте Ресейге, оңтүстікте Иран мен Ауғанстанға, шығыста Қытай мен Ресейге шектеседі. Негізгі ерекшелігі — барлық мемлекеттердің теңізге тікелей шыға алмауы, бұл олардың әлемдік нарыққа тек транзиттік жолдар арқылы қатысуына мәжбүр етеді. Географиялық шектеулер жүк тасымалы мен инфрақұрылым шығындарын көбейтіп, нарықтың тарлығына және бәсекеге қабілеттіліктің төмен болуына себеп болады. Алайда бұл қиындықтарды жеңіп, оларды артықшылыққа айналдыру — аймақтық ынтымақтастық пен сыртқы саясаттың маңызды міндеті.

Кеңес Одағы ыдыраған соң, Ресейдің Орталық Азиядағы ықпалы әлсіреп, оның орнын басқа державалар басуға тырысты. АҚШ, Қытай, Түркия, Иран және Сауд Арабиясы секілді елдер аймақта белсенді әрекет ете бастады. 2001 жылы АҚШ-тың Ауғанстандағы «Мызғымас бостандық» операциясы аймаққа жаңа геосаяси бағыттар ашты. Қытайдың Шанхай ынтымақтастық ұйымы арқылы қауіпсіздік саласындағы белсенділігі мен Еуропалық Одақтың әріптестік стратегиялары да аймақтың сыртқы саясатын айқындауда маңызды рөл атқара бастады [2].

Географиялық орналасуы жағынан Орталық Азия Ресей мен Қытай сияқты еуразиялық державалардың арасында, ал оңтүстігінде Ауғанстан, Иран және Пәкістанмен шектесіп, оны геосаяси қақтығыстардың орталығына айналдырады. Сонымен қатар, табиғи ресурстарға бай аймақ ретінде ол жаһандық ойыншылардың экономикалық қызығушылығын тудырып отыр, әсіресе мұнай-газ секторына бағытталған шетелдік инвестициялар артып келеді.

Ресей аймақты өзінің тарихи ықпал аймағы ретінде көріп, оны АҚШ пен Қытайдың ықпалынан қорғайтын буферлік белдеу ретінде ұстанады. Тәуелсіздік алған елдер егеменді саясат жүргізуге талпынғанымен, Ресей ортақ кеңестік өткен мен орыс тілінің ықпалын сақтап қалу арқылы өз позициясын нығайтуға тырысады. Ресейдің ОА-ғы ұлттық мүдделерін төмендегідей сараптауға болады:

- аймақтың барлық мемлекеттерімен әріптестік қатынасты сақтау негізінде тұрақтылықты қамтамасыз ету;

- Ресейдің әлемдік және аймақтық держава ретінде іс жүзіндегі және статустық мәселелерін шешу мақсатында аймақ елдерінің геосаяси әлеуетін пайдалану;

- аймақтағы Ресейдің жетекшілік рөлін халықаралық деңгейде таныту[3].

Ал АҚШ үшін бұл аймақ бір державаның үстемдігін шектеу үшін маңызды стратегиялық санитарлық белдеу саналады. Вашингтон Орталық Азияны Оңтүстік Азиямен — әсіресе

Үндістан және Пәкістанмен — интеграциялануға итермелейді, бұл «Үлкен Орталық Азия» бастамасы аясында жүзеге асады. Қытай үшін Орталық Азия — геосаяси тыл және «Батысқа ашылатын қақпа». Ол «Бір белдеу — бір жол» жобасы арқылы өз ықпалын кеңейтіп, аймақты маңызды транзиттік және экономикалық торапқа айналдыруды көздейді[4].

Бұл қозғалыс территориялық баяу кеңею, экономикалық және саяси ықпал ету аймағын ұлғайту түрінде көрінуі мүмкін. Қытайдың энергия ресурстарына деген сұранысы өсіп келе жатқанын ескерсек, Орталық Азия географиялық тұрғыдан ең қолайлы серіктес аймақ болып табылады.

Қазақстан - Орталық Азиядағы ең ірі мемлекет әрі аймақтық геосаяси және экономикалық салмақта маңызды орын алады. Оның кең аумағы, мол табиғи ресурстары, әсіресе мұнай мен газ қоры елдің стратегиялық маңызын арттырып отыр. Ресей мен Қытаймен шекараласуы да Қазақстанның халықаралық саясаттағы рөлін күшейтуде. Ел аймақтық держава болуға ұмтылып, жаһандық деңгейде де беделін нығайтуға күш салуда. Бұл бағыттағы нақты қадамдарға ЕуразЭҚ пен ҰҚШҰ-дағы белсенді қатысуы, 2010 жылы ЕҚЫҰ-ға, 2011 жылы ИЫҰ-ға төрағалық етуі жатады.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, Қазақстан аймақтағы көшбасшы мемлекетке айналды. Алайда ел экономикасы негізінен мұнай мен газ экспортына тәуелді, бұл ұзақ мерзімді тұрақты даму үшін қауіп төндіреді. Сондықтан экономиканы әртараптандыру — басты стратегиялық міндет. Бұл мақсатқа жету үшін институционалдық реформалар мен шетелдік инвестициялар қажет.

Ал Өзбекстан соңғы жылдары аймақтық ықпалын арттыруға белсенді түрде кірісіп келеді. Оның демографиялық артықшылықтары, әскери әлеуеті және ішкі саяси реформаларға бағытталған жаңа бағыты Ташкентті маңызды өңірлік ойыншы ретінде танытуда. Елдің географиялық орналасуы да стратегиялық артықшылық береді — көлік, энергетика және су жүйелерінің түйіскен жерінде орналасқан Өзбекстан аймақтық байланыстар мен сауданың дамуы үшін тиімді мүмкіндіктерге ие.

Өзбекстанның ұлттық қауіпсіздік тұжырымдамасы елдің географиялық, экономикалық және саяси ерекшеліктерін ескере отырып, оның ішкі тұрақтылығы мен сыртқы саяси мүдделерін қорғауға бағытталған. Табиғи байлықтарын тиімді пайдалану арқылы ел халықаралық әріптестікке ашық екенін көрсетіп келеді.

Осылайша, Қазақстан мен Өзбекстанның аймақтық көшбасшылыққа ұмтылысы тек ішкі факторлармен емес, сонымен қатар сыртқы державалардың мүдделерімен де тығыз байланысты. Бұл бәсекені жай аймақтық тартыс ретінде емес, кең көлемді геосаяси ойынның бір бөлігі ретінде бағалауға болады.

Түрікменстан - Орталық Азиядағы бейтараптық мәртебеге ие жалғыз мемлекет. Ол ТМД, ЕуразЭҚ, ҰҚШҰ және ШЫҰ сияқты аймақтық ұйымдарға мүше емес, ал басқа Орталық Азия елдері бұл ұйымдарға қатысады. Түрікменстан тек исламдық бағыттағы ИКҰ (Ислам конференциясы ұйымы) және ЭЫҰ (Экономикалық ынтымақтастық ұйымы) сияқты ұйымдарға мүше. Бұл бейтарап саясат елдің ішкі тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталғанымен, кей сарапшылар оның оқшаулануына және әлеуметтік-экономикалық артта қалуына әкелуі мүмкін деп есептейді. 1990 жылдардың соңында елде тоталитарлық сипаттағы басқару элементтері байқалды деген пікірлер де бар. Соған қарамастан, соңғы жылдары Түрікменстан мен Ресей арасындағы ынтымақтастық жанданып келеді. Мәселен, Ресей Түрікменстанға әскери автокөліктер жеткізу туралы келісімге келген.

Ал Қырғызстан мен Тәжікстан табиғи ресурстарға бай болмаса да, су қорына ие болуымен ерекшеленеді. Бұл елдер — Орталық Азиядағы «су державалары» ретінде саналады. Алайда климаттың өзгеруіне байланысты олардың су ресурстары да қауіп төну алдында. Мысалы, БҰҰ Экологиялық бағдарламасы мен Глобалды мұздықтарды мониторингтеу қызметінің мәліметінше, Тянь-Шань мұздықтарының көлемі XX ғасырда 25–35%-ға дейін азайған. 1970 жылдан бері бұл үрдіс үдей түскен, ал бұл жағдай аймақтың болашақтағы су қауіпсіздігіне теріс әсер етуі мүмкін.

Осыған байланысты, Орталық Азиядағы ұзақ мерзімді гидрологиялық, метеорологиялық, демографиялық және экономикалық үрдістерді модельдеу және болжау өте маңызды болып табылады. Бұл жұмыстар аймақтағы тұрақтылық пен су ресурстарының болашағын қамтамасыз ету үшін критикалық маңызға ие [5].

Экономикалық тұрғыдан алғанда, Орталық Азия салыстырмалы түрде тұрақты, бірақ әлі де жан-жақты даму жолында тұрған аймақ. Кеңес Одағынан кейінгі кезеңде елдер өз ұлттық валюталарын енгізіп, алтын-валюта резервтерін қалыптастырып, халықаралық ұйымдарға мүше болды. Қырғызстан, Тәжікстан және Қазақстан Дүниежүзілік сауда ұйымына (ДСҰ) кірді. Аймақ елдері жаһандық экономикаға біртіндеп бейімделіп, инвестициялық және сауда әлеуетін арттыруда.

Бүгінде әлемдік қауымдастықтың Орталық Азия өңіріне деген қызығушылығы артып келеді. Сарапшылардың сөзінше, бұған геосаяси, геоэкономикалық тұрақсыздықтарға қарамастан, аймақтағы елдер экономикасының оң өсім көрсетіп отырғаны себеп. Дүниежүзілік банктің 2023 жылғы мәліметтеріне сәйкес, Қазақстан \$262,6 млрд ЖІӨ-мен аймақ көшбасшысы болса, Өзбекстан (\$101,6 млрд) мен Түрікменстан (\$59,9 млрд) одан кейінгі орында. Қырғызстан мен Тәжікстанның көрсеткіштері анағұрлым төмен, сәйкесінше \$13,99 млрд және \$12,06 млрд.

Соңғы екі онжылдықта аймақ көптеген өзгеріске ұшыраған. Мәселен, 2000-2022 жылдар аралығында өңір халқының саны 40%-ға өсіп, 80 миллионға жетіп отыр. Сонымен қоса бес елдің жалпы ішкі өнімі де 22 жыл ішінде 46 миллиард доллардан 400 миллиард долларға дейін артқан.

Осыған сәйкес, ЕҚДБ соңғы болжамы бойынша 2023 жылы Орталық Азия елдерінің ЖІӨ өсімі, 2%-ды құраса, 2024 жылы аймақ экономикасы 5,4%-ға артады деп тұхырымдаған. Міне, осыған қарап-ақ, неліктен әлемнің дамыған мемлекеттерінің назары Орталық Азияға ауғанын бағамдай беруге болады[6].

Сарапшылар Орталық Азияның болашағы өзара экономикалық ынтымақтастықты, көлік-логистикалық инфрақұрылымды дамытуды және тұрақты саяси диалогты жолға қоюға тікелей байланысты екенін атап өтеді. Аймақ елдері тұрақты даму мен бәсекеге қабілеттілікке жету үшін кооперацияны тереңдетіп, сыртқы серіктестік саясатын үйлестіруі қажет.

Дегенмен, экономикалық интеграция деңгейі жағынан Орталық Азия әлемдегі ең аз біріктірілген аймақтардың бірі болып қала береді. Бұл жағдай аймақ елдерінің әртүрлі даму қарқынына, инфрақұрылымдық шектеулеріне және географиялық окшаулануына байланысты. Мысалы, Тәжікстан табиғи ресурстарға бай болғанымен, оның 94,1%-ын таулы аймақтар алып жатыр. Бұл жағдай өндірісті дамытуға кедергі келтіріп, елдің негізгі еуразиялық көлік бағыттарынан алшақ орналасуын едәуір қиындыққа айналдырып отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қилыбаева П.Қ. XX-XXI ғасырлар тоғысындағы орталық Азия: аймақтың саясаты, экономикасы мен мәдени интеграциясы. Монография. -2020, Алматы
2. https://abai.kz/index.php/post/4676?utm_source=chatgpt.com
3. Чжао Хуашэн. Китай, Россия, США: интересы, позиции, взаимоотношения в Центральной Азии//Центральная Азия и Кавказ. – 2004. – №5.
4. Сатпаев Д., Центральная Азия между великими державами; Cooley A., Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia; Lo B., Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics
5. Оценка региональных рисков в Центральной Азии: реагирование на угрозы в области водной, энергетической и продовольственной безопасности:.. Программа развития.Организации Объединенных Наций / Региональное бюро по странам Европы и СНГ. Январь 2009 // URL: vwww.undp.org/rbec
6. <https://kaz.inform.kz/>.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-26-36

УДК 81-13

МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ ОБРАЗНОГО МЫШЛЕНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЭКСПЕРИМЕНТ

БАРЫБИНА ВИКТОРИЯ ВАДИМОВНА

Магистрант 2 курса ОП «Иностранный язык: два иностранных языка»,
Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова

Научный руководитель – **ЖАКУПОВА А.Д.**

Кокшетау, Казахстан

Аннотация: В статье представлено описание педагогического эксперимента, направленного на оценку эффективности авторского методического комплекса упражнений по развитию образного мышления у школьников при обучении английскому языку. Разработанный комплекс основан на 12 оригинальных рассказов и включает 25 заданий, поделенные на 5 блоков. Методический комплекс рассчитан на учащихся 12-15 лет с уровнем владения английским языком A2 (elementary). Описан педагогический эксперимент, который охватывал три этапа (констатирующий, формирующий и контрольный) и проводился в формате факультативных занятий в средней школе. Результаты сравнительного анализа диагностического и итогового тестирования показали положительную динамику в уровне сформированности образного мышления у большинства учащихся. Полученные данные свидетельствуют об эффективности предложенного методического подхода и его потенциале для дальнейшего применения в обучении английскому языку.

Ключевые слова: образное мышление, образное слово, педагогический эксперимент, методический комплекс, английский язык.

Развитие образного мышления является важнейшим аспектом формирования языковой компетенции учащихся, способствуя не только обогащению их словарного запаса, но и более глубокому пониманию семантики и ассоциативных связей слов и выражений. Исходя из определения, данного российским лингвистом О.И. Блиновой, **образное слово** – это «лексическая единица, которая характеризуется семантической двуплановостью и метафорическим способом выражения, в основе которой лежит сходство по подобию» [1].

Английский язык входит в обязательную школьную программу Республики Казахстан и изучается с 3 по 11 класс. Согласно требованиям обновлённого содержания образования и Государственным общеобязательным стандартам образования, учащиеся основной средней школы (до 9 класса) должны достигать уровня B1 [2]. Тем не менее, согласно социолингвистическому исследованию, проведённому казахстанскими исследователями А. Сулкарнаевой, Е. Левичкой и Д. Сулкарнаевым [3], большинство учащихся демонстрируют знания, соответствующие уровню A2, лишь в отдельных случаях – B1.

Анализ существующих учебно-методических комплексов (УМК) школьной программы в Республике Казахстан позволяет констатировать недостаточное внимание методикам и подходам по развитию образного мышления в процессе обучения английскому языку. Это создает пробел в области мотивологии, психолингвистики и методики преподавания английского языка.

В этой связи в рамках настоящего исследования разработан методический комплекс упражнений и рассчитан на учащихся средних школ возраста 12 – 15 лет, владеющих английским языком на уровне A2 (elementary), что позволяет адаптировать обучение к фактическим возможностям обучающихся и обеспечить устойчивое формирование образного мышления.

Основой методического комплекса упражнений послужили 12 оригинальных рассказов, сгенерированных с помощью искусственного интеллекта (ChatGPT), которому был задан определенный запрос – prompt.

Каждый рассказ служит иллюстрацией одного образного слова, раскрывая его мотивационную, ассоциативную и денотативную составляющие. Тексты организованы таким образом, чтобы поэтапно демонстрировать семантические и когнитивные механизмы, лежащие в основе образной структуры английского языка. Для каждого рассказа разработан комплекс заданий, направленных на понимание и активное усвоение языкового материала. Модель упражнений включает пять блоков:

Step 1. Informative block of assignments.

Информационный блок заданий дает возможность продемонстрировать имеющиеся знания и понимание, стимулировать интерес к обсуждению темы текста, читать и усваивать информацию о новых лексических единицах.

Цель этого блока заданий — побудить учащихся рассуждать о проблемах, поднятых в тексте, и расширить свой словарный запас. С помощью вопросов для обсуждения учащиеся развивают критическое и ассоциативное мышление, устанавливая связи между имеющимися знаниями и новыми концепциями. Таким образом, задания для первого блока упражнений могут быть следующими:

Assignment 1. Warming up activities: discussion questions.

1. Read the title of the story and guess what it will be about.
2. Do you know what a "jellyfish" is?
3. What do you think about jellyfish? Are they dangerous or not?
4. Have you ever seen a jellyfish? What does it look like?
5. Do you think jellyfish are somehow related to jelly?

Assignment 2. Read the text and write out new words

Assignment 3. Pay attention to the active vocabulary used in the text and their definitions.

Assignment 4. Learn new vocabulary and their definitions.

Assignment 5. Make up sentences using new words.

Задания должны познакомить учащихся с пониманием самого текста и лексики, которая будет использоваться в дальнейшем в различных речевых действиях.

Step 2. Application block of assignments.

Этот блок направлен на применение этой информации и демонстрацию языковых навыков в лексике, грамматике и фонетике. Этот блок направлен на закрепление понимания и практического применения учащимися недавно приобретенного словарного запаса и понятий.

Цель упражнений второго блока – закрепить распознавание слов, углубить и закрепить понимание новых лексических единиц, развить языковые навыки учащихся. Задания на визуальные ассоциации поддерживают сохранение в памяти, связывая слова с изображениями, усиливая связь между значением и звуком. Наконец, изучение мотиваторов, стоящих за словами, развивает способность учащихся распознавать и интерпретировать образный и ассоциативный язык, усиливая их образное мышление. Этот блок включает 5 заданий:

Assignment 1. Match the words/phrases (1-8) with their definitions (a-h).

Assignment 2. Make up sentences with the active vocabulary.

Assignment 3. Fill in the gaps with the new active word combinations from the text.

Assignment 4. Connect the pictures to get words from the active vocabulary.

1. Picture ___ + Picture ___ = _____
2. Picture ___ + Picture ___ = _____
3. Picture ___ + Picture ___ = _____

Assignment 5. Make up sentences with these words, showing the motivator of the word.

После выполнения заданий ожидается, что языковые навыки будут развиваться, и новые слова будут активироваться в определенном контексте.

Step 3. Transformation block of assignments.

Блок включает перенос языковых навыков в контекст свободной речи. Он предназначен для развития когнитивной гибкости, творческого, абстрактного и образного мышления учащихся посредством лингвистического анализа.

Ключевым направлением этого блока является обучение учащихся определению внутренней формы слова, что позволяет им определить его мотиватор — скрытый образ, который сформировал его значение. Анализируя слова на основе их реальных признаков, учащиеся развивают более глубокое понимание лексических единиц и обнаруживают значимые сравнения в языке. Задания в этом блоке побуждают учащихся исследовать происхождение слов, анализировать метафорический и сравнительный язык и устанавливать значимые связи между понятиями.

Assignment 1. Find the words that are connected by a motivational chain in this text.

Assignment 2. Why was the word “jellyfish” called that way? Explain the object using words from the text.

Assignment 3. Write out sentences from the story containing a direct comparison (a real feature) and an associative comparison (similarity) and divide them into groups.

Assignment 4. Divide the words into parts and find the images behind each element. Explain why it is called that way.

For example: Starfish: star (shape) + fish (lives in water).

Assignment 5. Come up with a chain of words that is based on imaginative associations.

For example: (skyscraper – tower- building- house-...)

Assignment 6. Write out key words and expressions from the chapter

Assignment 7. Find metaphor or simile from the chapter and write down them.

Assignment 8. Explain the meaning of metaphors, which you have found.

Step 4. Communicative block of assignments.

Блок направлен на развитие как коммуникативных, так и аналитических навыков учащихся, а также навыков говорения, слушания и письма. Учащиеся исследуют более глубокие значения языка, размышляют о своем личном опыте и выражают собственные идеи и интерпретации с помощью различных форм представления.

Основная цель этого этапа — побудить учащихся активно работать с текстом, формулировать свое понимание и интерпретацию и сотрудничать с одноклассниками в обсуждении и анализе персонажей и событий в тексте. Участвуя в дискуссионных вопросах, учащиеся будут практиковаться в анализе образов, эмоций и образного языка. С помощью сравнений и личных ассоциаций они научатся связывать абстрактные идеи с реальным опытом. Организуя свои идеи графически, они повышают свою способность устанавливать связи между концепциями и образами, стимулируя творческое и образное мышление.

Assignment 1. Discuss the following question:

1. Sam describes the jellyfish as “a ghost made of jelly.” Why do you think he chose this comparison? Can you think of another way to describe a jellyfish using imagery?

2. What kind of emotions does the jellyfish evoke for you? Can you relate it to something from your own experiences? What does it remind you of?

3. The jellyfish is described as “drifting” and “dancing” in the water. What did the author mean by these actions? Can a jellyfish dance? Share your ideas and thoughts.

4. In the story, Anna compares the jellyfish to jelly because of its appearance and texture. Can you think of another food or object that resembles something in nature? How do they compare?

Assignment 2. Make a chain of the main facts with which the key words would be connected.

Assignment 3. Write a short summary of the text

Assignment 4. Dramatize the dialogues from the text.

Assignment 5. Draw a mind-map with all associations that you have after reading the chapter

После выполнения упражнений ученики развивают критическое мышление и речевые компетенции, выражают собственные идеи и интерпретации посредством творческого письма и анализа, одновременно развивая образное мышление.

Step 5. Creative block of assignments.

Этот блок предназначен для развития образного мышления, лингвистического творчества и семантического анализа посредством игры слов и повествования. Эти задания побуждают учащихся активно взаимодействовать с языком, раскрывая скрытые значения и ассоциации в словах. Выполняя данные упражнения, учащиеся не только улучшают свои описательные способности, но и учатся воспринимать слова как богатые источники смысла, развивая свои навыки творческого мышления.

Assignment 1. Come up with new names for the jellyfish. So that the name contains both a motivator and an image.

Assignment 2. Create your own story by choosing one word from the list, so that your story also reveals the image.

Апробация методического пособия по развитию образного мышления проводилась в школе-гимназии города Кокшетау. Педагогический эксперимент проводился на факультативных занятиях по английскому языку в одной группе респондентов в количестве 14 учеников. Целью данного эксперимента является определение эффективности использования разработанного методического пособия по развитию образного мышления в процессе чтения рассказов.

Педагогический эксперимент состоял из трех этапов: констатирующий, формирующий и контрольный этапы.

Констатирующий этап. Для определения исходных данных по уровню образного мышления на английском языке было проведено диагностическое тестирование, которое включало в себя 14 вопросов. В вопросах с первого по седьмой респондентам предлагалось ответить на открытый вопрос «*Why do you think these words were called that way?*», относящийся к словам: FIREFLY, JELLYFISH, FROSTBITE, SUNFLOWER, SEAHORSE, SNOWFLAKE, STARFISH.

Подобный формат направлен на выявление уровня развития образного мышления, способности к мотивационной рефлексии и образному осмыслению лексических единиц. В следующих вопросах закрытого типа респондентам было необходимо найти одно правильное определение из трех к предложенным образным словам. Эта часть тестирования позволила оценить умение учащихся соотносить словесные образы с их значением в английском языке, а также уровень лексического запаса.

На проведение диагностического тестирования было отведено 20 минут. Перед началом проведения диагностического тестирования респондентам была объяснена цель педагогического эксперимента и порядок выполнения заданий. Во время выполнения тестирования было замечено, что у некоторых информантов возникали трудности, которые связаны с незнанием перевода предложенных образных слов на английском языке. Данное обстоятельство могло повлиять на способность респондентов интерпретировать метавысказывания, используя мотиваторы и образы.

Особое внимание в ходе анализа результатов тестирования было уделено метавысказываниям респондентов на первую часть тестирования. Все метавысказывания участников эксперимента были зафиксированы в том виде, в котором они были написаны учащимися, без внесения каких-либо грамматических или орфографических изменений. Такой подход позволил проследить не только уровень интерпретации слов, но и реальные языковые затруднения, что в дальнейшем будет учитываться при сравнении результатов констатирующего и контрольного этапов.

Для объективной оценки уровня образного мышления на английском языке были сформированы критерии оценивания диагностического тестирования (таблица 1):

Question	Points	Explanation of points
----------	--------	-----------------------

1 – 7	0	answers «I don't know»/ «no ideas» or the answer completely lacked both the motivator and the image.
	1	the answer only contains the motivator, but lacked the image.
	2	demonstrates a complete understanding of the word, including both the motivator and the image.
8 – 14	0	correct
	1	incorrect

Таблица 1.

Максимальное количество полученных баллов за диагностическое тестирование – 21 балл.

Результаты диагностического тестирования приведены ниже в таблице 2:

Code	Total	Total%
ГА03	8	38%
Г306	13	62%
KB09	4	19%
KK10	14	67%
KA11	7	33%
MA13	13	62%
PK14	6	29%
PK16	13	62%
CD17	3	14%
CB19	14	67%
TH22	3	14%
TM23	11	52%
XT25	8	38%
CH28	10	48%

Таблица 2.

Исходя из полученных результатов, выраженных в процентах, можно распределить итоговые показатели информантов на 3 уровня – High, Middle и Low, тем самым определить их уровень выражения образного мышления на английском языке:

High - высокий уровень (85 – 100%) не продемонстрировал ни один респондент. Мы предполагаем, данный показатель указывает на то, что причиной может стать незнание перевода каждого мотиватора и/или целого слова, трудность в выражении мысли и идей именно на английском языке.

Middle - средний уровень (50 – 84%) преобладает у следующих респондентов: Г306 (62%), КК10 (67%), МА13 (62%), ПК16 (62%), ТМ23 (52%) и СБ19 (67%). Данные участники эксперименты показали удовлетворительные результаты, их метавысказывания иногда содержат в себе мотиваторы, но испытывают трудности в выражении метафорического образа: «*it looks like jelly in the sea*», «*because it red like fire*», «*popular fish in the sea*».

К **low – низкому уровню (0 – 49%)** относятся информанты, которые набрали меньше половины от максимального возможного балла: ГА03 (38%), KB09 (19%), KA11 (33%), ПК14 (29%), CD17 (14%), TH22 (14%), XT25 (38%) и ЧП28 (48%). Проанализировав ответы, мы можем предположить, что данный результат свидетельствует не только о низком уровне образного мышления и затруднении в выявлении внутренней формы слова, но о низком уровне владения английским языком: «*it is like a star*», «*this is fish*», «*very soft fish*». Информанты вычленяют сегменты слова, но не объясняют с точностью мотивационные лексические и структурные отношения.

Результаты анализа диагностического тестирования свидетельствуют, что уровень образного мышления информантов на английском языке распределяется неравномерно. Это обуславливает тот факт, что большая часть информантов способны узнать мотиваторы, но не

могут объяснить эту взаимообусловленность его значения и звучания, затрудняются в выражении полного понимания образных слов с опорой на сегменты, ставшие явлением их языкового сознания. В своих метавысказываниях респонденты осознают часть слова на английском языке, но в затруднении связать его метафорическое значение со значением слова, таким образом они используют в своих толкованиях различные лексические средства, например, «*maybe*», «*I think*».

Были получены следующие результаты уровня образного мышления учащихся, представленные в диаграмме 1.

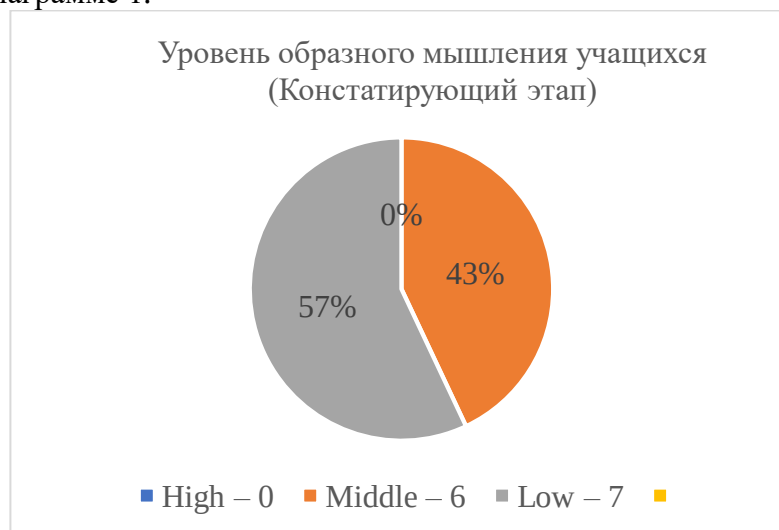

Диаграмма 1.

Полученные данные позволили определить исходные навыки и уровень образного мышления респондентов, что стало основой для последующего анализа эффективности использования комплекса упражнений.

Формирующий этап педагогического эксперимента был направлен на апробацию разработанного комплекса упражнений по развитию образного мышления на занятиях по английскому языку. Занятия проводились в течение восьми недель и проводились один раз в неделю. Проведенные занятия на развитие образного мышления не были связаны с календарно-тематическим планированием основных школьных уроков по английскому языку, так как апробировались на базе факультативных занятий, продолжительность которых составляла 45 минут.

Группа состояла из 14 учащихся 8 класса. В качестве основного учебного ресурса использовался разработанный методический комплекс упражнений, включающий 12 разделов. Из-за ограниченного количества времени не все упражнения из раздела выполнялись в полном объеме, однако приоритет отдавался упражнениям, которые в наибольшей степени способствовали развитию образного мышления. В рамках эксперимента было освоено 8 разделов:

1. The Ocean's Jelly;
2. The Frost Monster;
3. The Little Lights in the Dark;
4. The Field of Buttercups;
5. The Forest's Bells;
6. The First Sign of Spring;
7. The Little Winner;
8. The Tale of the Bookworm.

Для полного погружения в языковую среду занятия проводились на английском языке, в случае, если кто-то из учащихся недостаточно понимал задание, задание было переформулировано более простой лексикой и только в случае крайней необходимости были даны инструкции на русском языке.

На первом занятии перед началом чтения и выполнением упражнений ученикам были подробно рассмотрены и разъяснены основные термины (образные слова, мотиватор, внутренняя форма слова), используемые в данном методическом комплексе упражнений. Для полного понимания использовался простой доступный язык и были приведены наглядные примеры.

По завершению чтения рассказа в конце занятия ученикам было задано домашнее задание, которое заключалось в выполнении 1 упражнения из 5 блока, где учащимся необходимо составить свой собственный подобный рассказ на одно выбранное образное слово на английском языке и прочесть следующий рассказ, выписав незнакомые слова.

Следует отметить, что на занятиях некоторые учащиеся испытывали затруднения, связанные с недостаточным словарным запасом, затруднялись подобрать нужное слово, выражать собственную точку зрения на английском языке, а также испытывали страх сделать ошибку. Задания, ориентированные на творческое осмысление и интерпретацию, вызывали сложности у значительной части группы. Однако по мере прохождения занятий наблюдался устойчивый положительный сдвиг в активности учащихся. Как признались сами школьники, они впервые начали задумываться над тем, почему некоторые слова в английском языке имеют именно такие наименования, и как с этим связано их образное восприятие.

С каждым занятием учащиеся становились более уверенными, демонстрируя высокий интерес к языковому материалу. Было отмечено, что благодаря визуальным ассоциациям и образному контексту учащиеся стали лучше запоминать новые слова. Если они забывали слово, они вспоминали его через ассоциации с образом, формой, цветом или ситуацией. Более того, некоторые ученики проявляли креативность, придумывая собственные образные слова и названия для предметов или растений, что свидетельствует о формировании элементов образного и креативного мышления.

Контрольный этап педагогического эксперимента был акцентирован на выявление эффективности разработанного методического комплекса упражнений, ориентированного на развитие образного мышления на уроках английского языка. По завершению основной экспериментальной работы было проведено контрольное тестирование, которое состоялось на десятой неделе эксперимента. Задачей контрольного тестирования было объективно зафиксировать динамику изменений в уровне сформированности образного мышления, и вместе с тем языковых и мыслительных навыков учащихся после прохождения формирующего этапа.

С целью обеспечения валидности и научной корректности оценивания, контрольное тестирование было организовано по аналогичной структуре и критериям оценивания, что и диагностическое тестирование. Это позволило напрямую сравнить начальный и итоговый уровни образного мышления (осмысленности) учащихся, а также оценить прогресс в развитии языковых навыков. В вопросах с первого по седьмой респондентам предлагалось ответить на открытый вопрос – «*Why do you think these words were called that way?*», относящийся к словам: SNOWDROP, TURTLENECK, BUTTERCUP, SKYSCRAPER, BLUEBELL, PINEAPPLE, CLOUDBURST.

По завершению контрольного тестирования полученные данные были зафиксированы и проанализированы, используя сформированные критерии оценивания, которые применялись для объективного оценивания диагностического тестирования (см. Таблица 1).

На основании этого анализа получены следующие результаты контрольного тестирования, отображенные в таблице 3.

Code	Total	Total%
ГA03	17	81%
Г306	11	52%
KB09	8	38%
KK10	17	81%
KA11	6	29%

МА13	16	76%
ПК14	14	67%
ПК16	16	76%
СД17	5	24%
СБ19	17	81%
ТН22	6	29%
ТМ23	6	29%
ХТ25	16	76%
ЧП28	12	57%

Таблица 3.

Согласно полученным результатам контрольного тестирования, выраженных в процентах, определяем показатели участников эксперимента по 3 уровням – High, Middle и Low.

High - высокий уровень (85 – 100%) не наблюдается ни у одного респондента, однако у троих респондентов, ГА03, КК10 и СБ19, процент результатов контрольного тестирования (81%) наиболее близок к высокому уровню (85%).

Проанализировав ответы данных респондентов, было выявлено, то в первой части тестирования участники эксперимента успешно справились с интерпретацией образных слов, актуализируя понимание внутренней формы, мотиваторов и использование образов: «*because the flower looks like a drop of snow*», «*the sweater looks like a turtle's neck when it stretches out*», «*when there is snow and its petals look like small drops*». При этом, возникшие трудности во второй части анкетирования, которая была связана с выбором правильной дефиниции к образному слову, могут свидетельствовать о недостаточной сформированности навыков словесного выражения смысловых связей в контексте.

Можно выдвинуть предположение о том, что указанные респонденты потенциально обладают высоким уровнем образного мышления несмотря на то, что формально они не достигли порогового значения. Таким образом, можно сделать вывод о неполном проявлении высокого уровня образного мышления, требующем дальнейшего развития и практики.

Middle - средний уровень (50 – 84%) преобладает у следующих респондентов: ГА03 (81%), ГЗ06 (52%), КК10 (81%), МА13 (76%), ПК14 (67%), ПК16 (76%), СБ19 (81%), ХТ25 (76%) и ЧП28 (57%).

Анализ результатов контрольного тестирования продемонстрировал, что у большинства (64%), а именно у 9 учеников из 14, наблюдается средний уровень сформированности образного мышления. Данные 9 учеников эксперименты показали качественные изменения в результатах, их метавысказывания содержат в себе стремление к формированию внутреннего образа обозначаемого слова и передаче его посредством языковых средств. В ответах всё чаще прослеживаются мотиваторы и попытки представить слово мысленно и передать это представление через ассоциативные или метафорические конструкции.

Однако, в некоторых случаях респонденты пользуются визуализацией с помощью ментального визуального «монитора», через который они мысленно «видят» слово, представляют его образ, но при этом опускают сам образ в вербальном высказывании, либо же – неполное выражение. Например: «*like heavy rain*», «*a huge house that can reach the sky*», «*neck of this piece of clothing*». Это может свидетельствовать о переходной стадии развития образного мышления, где внутреннее представление (образ) уже возникает, но еще не получает достаточного языкового воплощения, указывая на необходимость дальнейшей практики и развития данного мышления.

K low – низкому уровню (0 – 49%) относятся информанты, которые набрали меньше половины от максимального возможного балла (21 б.): КВ09 (38%), КА11 (29%), СД17 (24%), ТН22 (29%), ТМ23 (29%).

Рассмотрение метавысказываний учащихся показало, что в большинстве случаев в ответах отсутствует метафорическое осмысление лексических единиц. Учащиеся либо не

формируют внутренний образ, либо не стремятся к его выражению. Замечено, что характерной чертой метавысказываний респондентов является использование ограниченного числа мотиваторов без их последующего образного метафорического осмысления, то есть ответы сводятся к простому наименованию предмета или явления, не используя мотивационные лексические и структурные отношения, например: «*this is snow with drop*», «*sky and scrape*», «*cold rain*», «*snow*», «*up to the sky*». Данные ответы не характеризуются наличием языковых маркеров образности (сравнения, метафоры), свидетельствуя об отсутствии либо внутреннего образа, либо способности и желания в его языковом выражении.

Предполагается, что основания такого результата могут быть различны. Во-первых, возможно, это связано с ограниченным словарным запасом на английском языке. Во-вторых, вероятно, учащиеся понимают структуру обозначения образного мышления, осознают наличие мотиватора как отправной точки, но затрудняются в преобразовании мотиватора в образ. В-третьих, из-за стремления к скорейшему завершению тестирования, проявили недостаточный интерес к выполнению заданий, что обусловило поверхностный характер ответов. И наконец, данные результаты могут быть связаны с особенностями когнитивного мышления, то есть к конкретному восприятию информации, а не ассоциативному.

Результаты уровней образного мышления учащихся после формирующего этапа наглядно продемонстрированы в диаграмме 2.

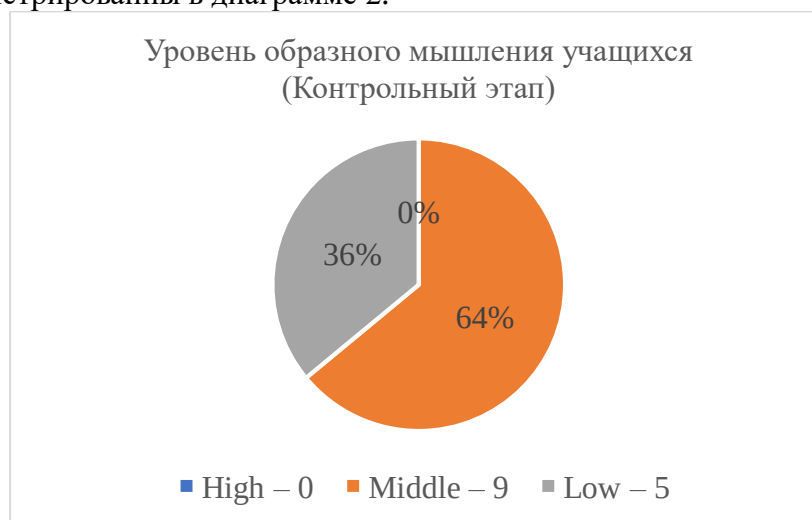

Диаграмма 2.

С целью полного оценивания эффективности внедренного методического комплекса упражнений по развитию образного мышления крайне важно сопоставить и тщательно сравнить результаты тестирований, полученные на констатирующем и контрольном этапах. Полученный сравнительный анализ позволяет определить динамику прогресса развития образного мышления учащихся.

Рассмотрим полученные результаты до и после формирующего этапа педагогического эксперимента в процентном соотношении.

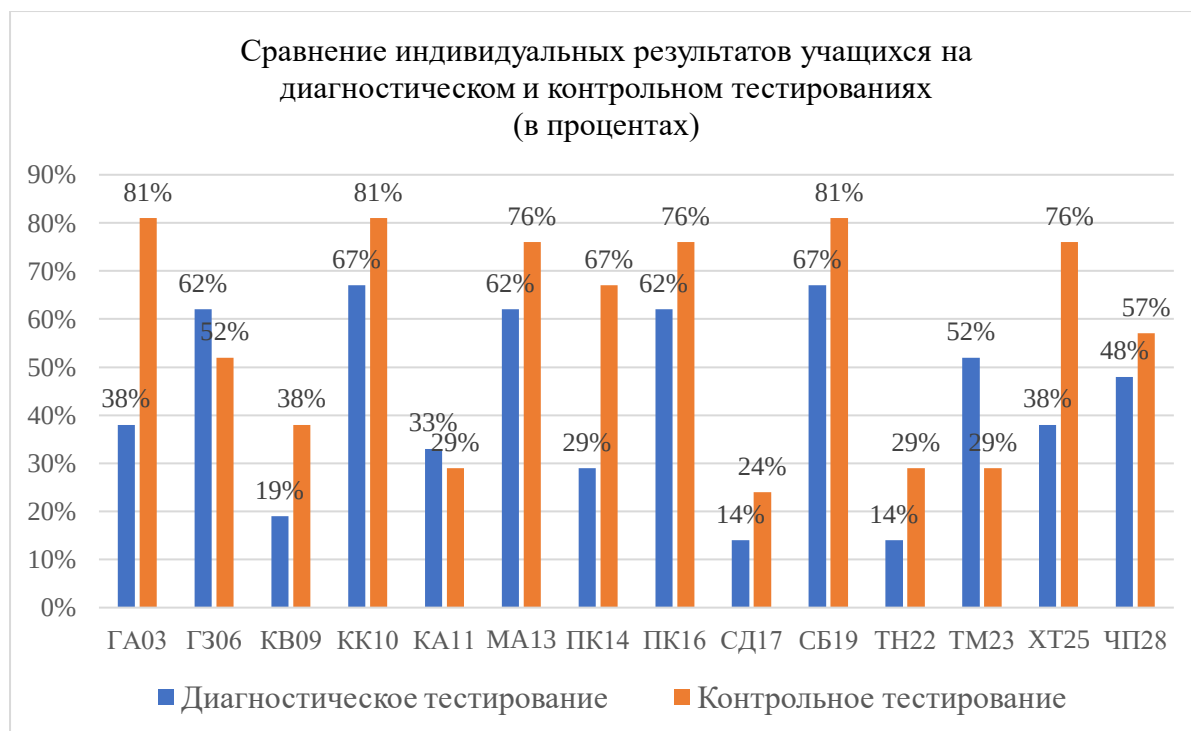

Диаграмма 3.

Сравнительный анализ результатов диагностического и контрольного тестирований, представленный на Диаграмме 3, демонстрирует положительную динамику в уровне сформированности образного мышления у большинства учащихся. Практически у всех информантов (78%) зафиксирован прирост показателей по итогам контрольного этапа, что подтверждает эффективность применения разработанного методического комплекса упражнений.

Наиболее заметное улучшение продемонстрировали учащиеся ГА03 (рост с 38% до 81%), КВ09 (с 19% до 38%), ПК14 (с 29% до 76%), СБ19 (с 67% до 81%) и ХТ25 (с 38% до 76%). Это данные свидетельствуют о том, что ранее демонстрировавшие низкие или средние показатели учащиеся смогли значительно продвинуться в сформированности образного мышления. Особенно важно отметить, что не только количественные показатели возросли, но и качество метавысказываний стало более насыщенными с точки зрения образности и лексического разнообразия.

В ряде отдельных случаев значительного прогресса не наблюдалось (например, у Г306, КА11 и ТМ23 зафиксировано небольшое снижение показателей), что может быть обусловлено ситуативными факторами: усталостью, снижением учебной мотивации или индивидуальными особенностями восприятия и усвоения материала.

Таким образом, обобщённые результаты педагогического эксперимента выглядят следующим образом:

- 4 ученика повысили свой уровень образного мышления с низкого к среднему;
- 5 учеников остались на том же (среднем) уровне;
- 4 ученика не продемонстрировали повышение уровня, сохранив низкий уровень образного мышления
- 1 ученик понизил свой уровень с среднего до низкого уровня.

Тем не менее общая картина позволяет сделать вывод о положительной тенденции и эффективности предложенного методического подхода, где средние значения по итогам контрольного тестирования значительно превышают показатели, полученные на диагностическом этапе, что указывает на результативность внедренной системы упражнений в образовательный процесс.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Блинова О.И., Юрина Е.А., Толстова М.А. Словарь образных единиц сибирского говора. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2014. - 220 с.
2. «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования» (Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348, с изменениями от 23.09.2022 №406)
3. Sulkarnayeva A., Levitskaya E., Sulkarnayev D. THE ENGLISH LANGUAGE IN A KAZAKHSTANI SCHOOL: THE OUTCOMES OF A 2017-2022 SOCIOLINGUISTIC RESEARCH (COMMENTARY) Transfunctional Teachers – Smart Students: The XIX International KazTEA Conference 2023 Proceedings. – Shakarim University. – Semey, 2023. – 94 p. 10, 86.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-37-41

УДК 377.6

НЕПРЕРЫВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ВУЗА И КОЛЛЕДЖА

КОПЕЕВА АСЕЛЬ ХУСАИНОВНА

Заместитель руководителя по учебной работе КГКП «Высший инновационный аграрный колледж»
пос. Кеменгер, Павлодарская область, Казахстан

КАЖИКЕНОВА ГУЛЬНАР МУРАТОВНА

PhD, ассоциированный профессор Торайгыров университета
Павлодар, Казахстан

Аннотация: *Идея непрерывного образования прочно вошла не только в педагогическую теорию, но и в практику современной педагогики. В настоящее время между программами, методами и формами обучения в системе «колледж-вуз» существует разрыв. Анализ социальных и педагогических предпосылок, обуславливающих необходимость совершенствования системы непрерывного образования, показывает важность и обязательность преемственности, обеспечивающей взаимосвязь между различными ступенями системы непрерывного образования. Она имеет не только собственно педагогическое, но и большое социальное значение. От ее адекватного решения в немалой степени зависит судьба значительной части молодежи.*

Ключевые слова: *непрерывное образование, колледж, вуз, система образования, профессиональная подготовка, преемственность в образовании*

Профессиональная подготовка в рамках непрерывного образования – процесс многоуровневый, в нем каждая ступень имеет относительную завершенность, дающую реальную возможность получения более высокого профессионального уровня в соответствии с внутренними образовательными потребностями обучаемого. Непрерывность не является механическим приращением процесса образования, это, прежде всего, глубокая интеграция всех подсистем и процессов образования, которая позволяет получить результат. Цепочка результативности: грамотность → образованность → профессиональная компетентность → культура → менталитет.

Новые времена потребовали переосмыслить и по-новому оценить идею непрерывного образования, рассмотреть подготовку специалистов на основе интеграции образовательных систем, обеспечивающих уровни образования.

Со временем одной из главных особенностей современного развития отечественной системы образования является востребованность специалистов, готовых постоянно повышать свое образование и самообразование. Этому способствует создание учебных комплексов в колледжах и вузах, которые обеспечивают преемственность обучения, воспитания и дальнейшего развития будущих кадров, имеющих возможность повышать уровень профобразования, а также служит увеличению эффективности подготовки обучающихся к дальнейшей деятельности на профессиональной стезе.

Стремление молодого поколения побыстрее обрести самостоятельность и независимость приводит к тому, что большое количество ребят после окончания 9 класса поступают в колледжи для получения профессии, при этом многие из них продолжают в дальнейшем свое образование в вузах. При этом необходимо отметить, что в данной системе происходит более гармонично смена уровней образования в концепции "школа-колледж", чем в "школа-вуз", поскольку данные уровни наиболее близки по методам организации процесса обучения, использования педагогических инноваций и технологий, по сложности образовательных программ и профессиональной компетентности педагогических кадров. Таким образом,

важный принцип преемственности образования обеспечивается именно в этой системе, а также реализуются наиболее полно и в кратчайшие сроки адаптивные возможности обучающихся [4].

Принципы непрерывного образования:

- преемственность уровней образования через координацию и взаимную адаптацию учебных планов и программ;
- завершенность образования на каждой ступени и юридическое право на выдачу документов об образовании, что позволяет удовлетворить образовательные запросы обучающихся в зависимости от способностей, желаний и возможностей;
- комплексность работы по профориентации и профессиональной подготовке, изучение спроса рынка труда;
- обучение на основе разноуровневых программ для лицея и колледжа, где преподавание ведется на базовом, углубленном или продвинутом уровне, что позволяет максимально выявлять и развивать способности и склонности обучающихся.

Сегодня существует острая необходимость в подготовке условий, обеспечивающих непрерывность образовательной траектории. Механизмом функциональной связи между звеньями системы образования является процесс обучения, формирующий способности к самоопределению и самореализации. Актуальность и значимость этого подхода определяются тем, что деятельностные целевые требования в соответствии с социальным заказом и Законом Республики Казахстан «Об образовании» являются в системе образования приоритетными.

Основные условия непрерывности системы образования:

- соответствие целей образования личностным ценностям каждого обучающегося;
- единство целей для каждого звена в системе образования;
- наличие технологии, обеспечивающей функциональную связь между всеми этапами процесса обучения в соответствии с поставленными целями;
- соответствие технологии, средств и методов обучения;
- соответствие поставленным целям средств контроля.

Непрерывное образование в системе «колледж-вуз» представляет собой интегрированную модель подготовки специалистов, обеспечивающую последовательное и целенаправленное развитие профессиональных компетенций от среднего профессионального до высшего образования. Такая система способствует повышению качества подготовки кадров, удовлетворяет потребности личности в образовании и отвечает требованиям современного рынка труда.

Основные положения взаимодействия вуза и колледжа, направленные на формирование системы непрерывного профессионального образования и повышение качества подготовки специалистов:

- Преемственность содержания образования: колледжи закладывают базу прикладных знаний и навыков, а вузы обеспечивают развитие аналитического и научного мышления. Важно выстраивать логичную и непрерывную цепочку компетенций между уровнями ТиПО и ВУЗа.
- Сетевое и модульное обучение: совместные программы, сетевое обучение, использование модульных образовательных траекторий позволяют сократить дублирование дисциплин и ускорить получение высшего образования выпускниками колледжей.
- Индивидуальные образовательные маршруты: студент может построить собственную образовательную траекторию – от получения прикладной квалификации до уровня бакалавриата и магистратуры.
- Роль работодателей: с участием социальных партнёров формируются сквозные программы подготовки кадров, отвечающие требованиям профессиональных стандартов.

КГКП «Высший инновационный аграрный колледж «Ertis» имеет статус высшего колледжа и осуществляет тесное сотрудничество в рамках заключённого меморандума о сотрудничестве между колледжем и НАО «Торайгыров Университет», осуществляется

совместная работа по внедрению программы прикладного бакалавриата по специальности «Ветеринария».

В колледже выпускники осваивают квалификацию специалиста среднего звена по квалификации «Ветеринарный техник», а продолжив обучение в вузе, получают высшее образование по специальности «Ветеринарная медицина».

Поскольку колледж осуществляет подготовку специалистов по специальности «Ветеринария», логичным продолжением профессионального маршрута выпускников является обучение в Торайгыров Университете, который выступает вузом-преемником и обеспечивает преемственность образовательных программ на уровне бакалавриата.

В рамках реализации и развития непрерывного образования и расширения доступа к получению высшего образования, колледжем запланировано открытие программы прикладного бакалавриата по специальности «Ветеринария».

Целью открытия прикладного бакалавриата является обеспечение студентам возможности продолжить обучение по схожему профилю без отрыва от практической деятельности, что особенно актуально для аграрной и ветеринарной отрасли.

Обучающиеся Высшего инновационного аграрного колледжа участвуют в конференциях, семинарах, творческих конкурсах и мастер-классах, олимпиадах и викторинах, проходят практические занятия. Необходимость данных мероприятий очень высока. Практическая и теоретическая подготовка студентов способствует тому, что они лучше узнают профессиональную деятельность, делают начальные шаги в личностной адаптации к профессии. Результатами своих исследований, интересными идеями, собранными данными, разработанными предложениями и рекомендациями они имеют возможность делиться и в колледже, и в вузе. При этом они обсуждаются и разбираются с проведением необходимой коррекции компетентными специалистами изучаемой области и при этом перетекают в инновационный процесс или творческий проект.

Немаловажным является факт, что выпускники колледжа при поступлении в вуз успешнее выпускников школ адаптируются к образовательным программам благодаря тому, что образовательная среда нашего учебного заведения эффективно согласована с требованиями, предъявляемым к студентам в вузах. В среду образования Высшего инновационного аграрного колледжа введены развивающие профессиональные качества методики, важные для самостоятельной учебно-познавательной деятельности. При этом сам переход из колледжа в вуз проходит достаточно успешно и комфортно для ребят.

Изучение деятельности Высшего инновационного аграрного колледжа показывает, что данное высшее образовательное учреждение имеет прочный потенциал, является эффективными и конкурентоспособными, а выпускники колледжа являются компетентными специалистами, то есть обладают комплексным умением, основывающимся на знаниях, навыках и умениях, реализуемых в соответствии с требованиями благодаря достигнутому уровню развития личностных качеств, именуемых профессионально важными. Подготовка к деятельности в профессиональной сфере требует строгого распределения полученных знаний. В нашем колледже будущий специалист осваивает основные фундаментальные представления о выбранной профессии, а в университете происходит изучение смежных дисциплин в более глубоком формате. Непрерывное образование утрачивает свою обязательность и всеобщность и обретает черты процесса, который обслуживает образовательные потребности личности, когда любой человек вправе самостоятельно выбирать способы, какими он будет осваивать выбранную им специальность. Образование приобретает персонифицированный, личностно - ориентированный характер.

Преимущества взаимодействия колледжа и вуза:

- Разработка интегрированных учебных планов, исключаящих дублирование дисциплин.
- Возможность зачисления на сокращенные сроки обучения.

- Повышение мотивации студентов за счёт понятного и выстроенного маршрута «колледж – бакалавриат».
- Совместное участие в научно-исследовательских проектах, стажировках и практике.
- Создание условий для двойного наставничества: от преподавателей колледжа и вуза.

В соответствии с новой схемой построения учебного процесса в колледже были созданы группы «повышенного уровня», которые идентичны первым курсам института. Абитуриенты, не набравшие достаточно высокий балл на вступительных экзаменах в вуз, по их желанию могут зачисляться в колледж в группы «повышенного уровня». Обучение в этих группах ведется по вузовским адаптированным программам, поскольку предполагается последующий переход в вуз. Условиями перехода являются обязательная хорошая успеваемость и прохождение дополнительных собеседований; возможна и коммерческая основа. Цель перевода в вуз состоит в своевременной поддержке талантливых, целеустремленных молодых людей, практически уже адаптированных к более самостоятельным занятиям в вузе. Идентичность начальных курсов колледжа и института позволила также переводить в колледж студентов, неуспевающих в вузе. Такая практика сохраняет занятость молодежи, уменьшает моральные травмы, вызванные отчислением с 1-2-го курсов, позволяет вновь продолжить высшее образование или получить квалификацию «ветеринар».

Функционирование системы многоуровневого образования в ВИАК и ТОУ стало возможным на основе преемственности. Ведь именно преемственность обеспечивает студенту возможность довести свою образовательную траекторию до высшей точки - получить высшее образование, невзирая на личные и общественные перипетии.

Преемственность понимается как связь между различными этапами или ступенями развития, сущность которой состоит в сохранении тех или иных элементов целого и отдельных его характеристик при переходе к новому состоянию. Преемственность является действенным системообразующим фактором, обеспечивающим динамику, перспективность в обучении. Как отмечают исследователи, преемственность определяет педагогические условия реализации интегративного характера подготовки кадров, отражает закономерности изменения структуры, содержания, сочетания методов, координации педагогических действий и сотрудничества всех участников педагогического процесса.

Проблема преемственности профессионального образования на уровне Колледж-ВУЗ связана с соотношением содержания основных образовательных программ, рабочих программ дисциплин, сочетанием подходов к организации образовательного процесса и практической подготовки студентов, а также выбором способов взаимодействия и сопровождения студентов-выпускников колледжей.

Разработка модели и обоснование механизма формирования общей культуры специалиста в будущем в системе «колледж-вуз» способствует поиску подходов к обновлению содержания профобразования в рамках обеспечения необходимой многоуровневой подготовки будущих специалистов. Одним из таких подходов стало создание адаптированной учебной программы на основе единого для системы «колледж - вуз» многоуровневого преемственного учебного плана. Разработанные учебный план и учебная программа представляют содержательный компонент модели и являются общими и едиными для системы «колледж - вуз». Содержательные блоки учебного плана и наполняющие их темы, а также сроки их прохождения согласуются на каждой ступени системы «колледж-вуз».

Учебный план включает в себя несколько учебно-воспитательных направлений (блоков), обеспечивающих максимально полное формирование общей культуры: эстетическое, духовно-нравственное, толерантное, патриотическое, профессиональное, спортивное и другие важные направления. Формирование творческой личности является главной миссией непрерывного образования. Решение данной задачи приближает к выполнению одной из важных целей – подготовке специалиста, который станет конкурентоспособным в условиях современного рынка труда.

Принцип преемственности профессиональной подготовки при переходе будущих специалистов из колледжа в вуз направлен на:

- преодоление разобщенности в подготовке специалистов, выпускаемых колледжами и вузами;
- развитие сформированных компетенций и обеспечение непрерывности профессионально-личностного развития человека;
- реализацию условий, способствующих взаимосвязи теории и практики.

Принцип преемственности направлен на преодоление линейно-дискретных тенденций образования.

Таким образом, формируется система непрерывного образования, основанная на тесном и взаимовыгодном сотрудничестве между колледжем и вузом, что является реальной возможностью к формированию устойчивой, гибкой и профессионально мобильной личности. Такое партнёрство должно развиваться на системной основе, с учётом интересов обучающихся, образовательных организаций и работодателей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Архипов А.И. Оценка качества научно-педагогических исследований: учебное пособие /под ред. В.К. Сенчагова.– М.: «Проспект», 2010.
2. Клещев Н.Т., Федулов А.А. Проблемы методологии и методики дидактических исследований в профобразовании: Учебник -2-е издание.- М.: ИНФРА, 2009.
3. Клячина М.В. Непрерывное образование в условиях социальной мобильности в системе «колледж – вуз». — Екатеринбург: РГППУ, 2014.
4. Лежнева Н.В. Непрерывное профессиональное образование: проблемы и перспективы: монография. — Челябинск: Изд-во ЧелГУ, 2013. — 261 с.
5. Фролова Н.Х. Особенности непрерывного образования в рамках взаимодействия школа–вуз с применением информационно-коммуникационных технологий: монография. — Нижний Новгород: НИУ ВШЭ, 2011. — 120 с.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-42-53

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ВУЗА В КОНТЕКСТЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

НАБОТОВ ЗАФАР ЧАЛИЛОВИЧ

Начальник центра информационно-коммуникационных технологий Педагогического колледжа имени Хосият Махсумовой Таджикской Государственного Педагогического Университета имени Садриддина Айни. Республика Таджикистан, г. Душанбе

***Аннотация.** Данная статья посвящена анализу содержания профессионального обучения в системе современного образования Республики Таджикистан. Автор рассматривает важнейшие аспекты формирования содержания образования, подчёркивая значение государственных стандартов профессионального обучения для обеспечения качества образования и подготовки квалифицированных специалистов. В статье представлены структура и основные принципы образовательных стандартов, включая три уровня их составных частей - республиканский, региональный и институциональный, а также разъясняется роль каждого из них в определении содержания профессионального образования.*

В статье обозначены основные пути организации и реализации содержания экономического и профессионального обучения, в том числе использование блочно-модульных программ и интеграции. Особое внимание уделяется подготовке студентов к будущей экономической деятельности, повышению практических и теоретических навыков, а также адаптации учебных программ к требованиям рынка труда. В конце представляется пример построения блочно-модульного содержания для формирования культуры экономического мышления.

Это исследование оказывает помощь преподавателям, разработчикам учебных программ и специалистам в области образования в проектировании и реализации содержания профессионального образования в соответствии с современными требованиями и условиями рынка труда.

***Ключевые слова:** содержание образования, профессиональное образование, государственный образовательный стандарт, компоненты содержания, учебный блок, учебные модули, профессиональная подготовка, профессиональные и общеобразовательные дисциплины, экономическое обучение, экономическая культура, учебная программа, профессиональные навыки и умения, изучение и применение стандартов, уровень профессионального образования, внедрение стандартов в образовательный процесс*

Содержание образования - это цель, которую должны реализовывать учебные заведения в отношении каждого будущего специалиста. Реализации этой цели служит содержание обучения.

Содержание образования формируется на основе государственного стандарта, который предоставляет комплекс нормативных, организационных и методических документов, определяющих структуру и содержание профессиональных образовательных программ и создающих основу для обеспечения требуемого качества подготовки специалистов.

Государственный стандарт профессионального образования служит примером сквозного комплексного решения проблем содержания обучения и воспитания, которое на протяжении ближайших лет будет определять функционирование и развитие профессионального образования в России.

Закон Республики Таджикистан «Об образовании» (2013г. в новой редакции) трактует государственный образовательный стандарт как сумму трех регламентирующих составляющих:

- обязательный минимум содержания основных образовательных программ;
- максимальный объем учебной нагрузки обучающихся;
- требования к уровню подготовки выпускников.

Посредством стандарта обеспечивается стабильность требуемого уровня профессионального и общего образования.

Государственный стандарт профессионального образования служит основой для последующей разработки профессиональных образовательных программ, комплексов методического обеспечения учебного процесса и для аттестации учебных заведений. Он должен иметь внятную дидактическую интерпретацию.

В государственном образовательном стандарте по специальности содержание обучения дается в виде наименования учебных дисциплин и состава дидактических единиц (основных разделов учебных дисциплин). На той или иной ступени подготовки оно должно учитывать уровень образования, полученный обучающимся на предыдущих ступенях (преемственность в содержании обучения).

В Законе Республики Таджикистан «Об образовании» предусмотрено, что органы государственной власти определяют лишь минимально необходимый уровень образованности. Определение содержания образования сверх этой нормы находится в компетенции образовательных органов.

В стандарте профессионального образования выделяются три уровня: республиканский, региональный и вузовский.

Республиканский компонент определяет те нормативы, соблюдение которых обеспечивает единство профессионально-педагогического пространства республики, а также интеграцию личности в систему мировой культуры.

Региональный компонент содержит нормативы в области родного языка, литературы, искусства, истории и т.п. Они относятся к компетенции конкретных образовательных учреждений.

Компонент учебного заведения устанавливает содержание образования, отображающего специфику и направленность отдельного образовательного учреждения.

Республиканский и региональный компоненты стандарта образования включают: описание содержания образования на каждой ступени; требования к минимально необходимой профессиональной и общеобразовательной подготовке; максимально допустимый объем учебной нагрузки обучающихся по годам обучения.

Стандарт того или иного уровня профессионального образования предполагает не только подготовку к конкретной профессиональной деятельности, но определенный уровень эрудиции и интеллектуального развития. Один уровень образования отличается от другого и характеризуется структурой, объемом и содержанием обучения.

Соотношение теоретической и практической подготовки характеризуется тем, что для начального профессионального образования в среднем 70-80% времени отводится на практическое обучение. В среднем специальном учебном заведении доля теоретической подготовки, как правило, несколько больше по объему или равна практической; в вузах теоретическая подготовка преобладает над практической.

Следующий показатель уровня образования - соотношение общенаучной, профессиональной и специальной подготовки в рамках теоретического обучения. Учебный материал начального профессионального образования обеспечивает понимание обучающимися сущности и закономерности производственного процесса. В системе среднего образования студенты получают некоторые общественные знания (как правило, это основы наук, имеющих прикладное значение и интегрирующихся со специальными дисциплинами). В системе высшего образования общенаучные дисциплины занимают значительное место. В вузах общенаучная подготовка включает в себя философские, социально-экономические, культурологические и психологопедагогические знания.

Тип организации учебного процесса предусматривает соотношение объемов

обязательных и элективных курсов, обязательной аудиторной и самостоятельной внеаудиторной работы, включение обучающихся в учебноисследовательскую, научно-исследовательскую и воспитательную виды работ, определяет их объем и содержание.

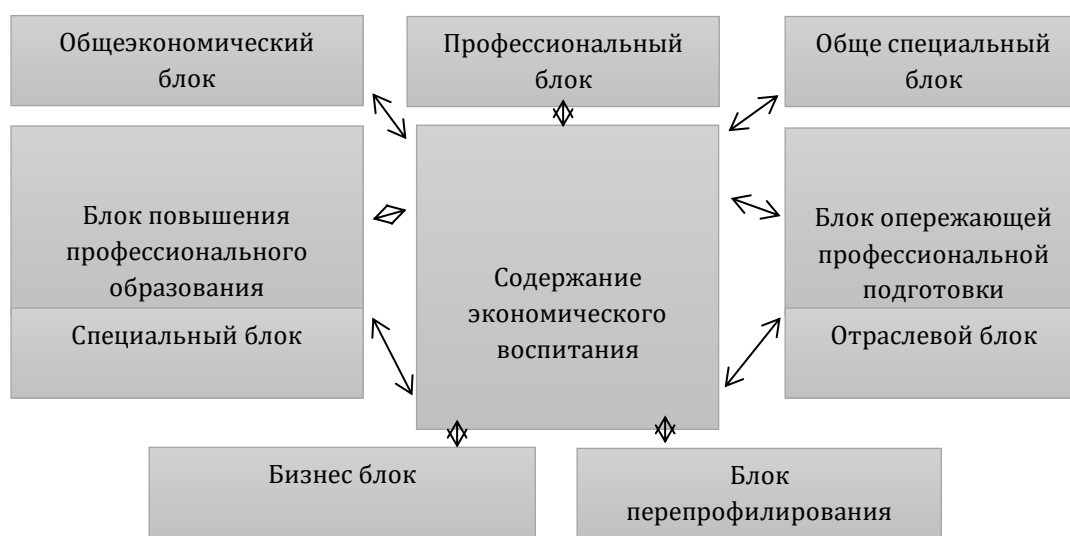
Цели и задачи образовательной деятельности (учебная + методическая + воспитательная виды работ) определяют основные направления и пути формирования личности обучаемого, в т.ч. и его экономической культуры. Это происходит и на занятиях, и в повседневной жизни, и в ходе воспитательных мероприятий (18 направлениями воспитания согласно «Национальная концепция воспитания Республики Таджикистан»).

Основные пути экономического воспитания, разработанные в ходе исследования: создание в вузах школ экономических знаний в целях проведения специальных экономических курсов; формирование бережного отношения к общественному имуществу, рационального использования материально-технических и учебно-методических средств; использование в воспитательной работе разнообразных экономических стимулов; пропаганда экономических знаний по различным вопросам и жизненным ситуациям; обучение студентов умению предвидеть и оценивать экономические последствия своей деятельности, обеспечивать экономическую безопасность учебы, последующей профессиональной деятельности и жизни в целом.

В общем виде содержание экономического воспитания как одно из направлений формирования культуры экономического мышления происходит как в ходе профессиональной, так и общеобразовательной подготовки, представленные несколькими разными блоками (см. рис. 1).

Общеэкономический блок содержит учебный материал, отражающий научные основы экономики и технологии межотраслевого назначения, характерный для группы отраслей (подотраслей, производств).

Отраслевой блок включает материал, содержащий: а) общетехнические, общетехнологические и экономические основы производства и отрасли; б) место профессии в системе разделения труда, сложившейся в отрасли (на производстве, в вузе, колледже); в) краткое знакомство с ведущими трудовыми функциями других профессий отрасли; г) сведения об охране труда на производстве, экологии производства и пр.

Профессиональный блок - включает теоретический и практический учебный материал, служащий интеграционной основой для группы родственных профессий, выделенных в рамках отрасли (производства) или межотраслевого уровне. Он является основным в обучении. Это касается как объема этого блока, так его значения. В рамках профессионального блока дается учебный материал, лежащий в основе освоения соответствующих видов профессиональной деятельности на требуемом уровне.

Специальный блок - содержит теоретический и практический учебный материал, необходимый для освоения специальности, относящейся к профессии, с выходом на требуемый заказчиком уровень квалификации или на средний уровень квалификации в соответствии с типовыми квалификационными характеристиками Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан.

Общеспециальный блок - выделяется в том случае, если профессия включает разветвленную сеть специальностей, охватывающих широкое технико-технологическое поле и значительно различающихся по содержанию труда.

Блоки перепрофилирования - позволил нам на основе имеющейся получить новую профессию, часто с переходом в другую сферу экономики, поэтому они важны для системы обучения безработных граждан, незанятого населения и высвобождаемых работников.

Блок повышенного профессионального образования (среднего профессионального или высшего профессионального) связан с двухступенчатой системой подготовки кадров, когда на 2 ступени ставится задача - довести уровень общетехнической и отраслевой подготовки (в основном теоретического характера) до уровня среднего (или неполного высшего) профессионального образования, что позволяет выпускниками наряду с дипломом профессионального училища получить диплом техника (или младшего инженера).

Бизнес-блоки общеобразовательной подготовки востребованы в современных условиях становления рыночных отношений. Их изучение обеспечивает благоприятные условия для вхождения людей в рынок, так как многие профессии предполагают возможность как работы по найму, так и организации самостоятельного дела.

Блок опережающей профессиональной подготовки включает сведения о новейших достижениях современной техники и технологии в рамках данной профессии, значительно отличающихся от среднего уровня по стране. Он может служить основой для подготовки профессионально мобильных рабочих и специалистов, способных освоить работу в новейший техник технологической среде. Освоение этого блока важно для высвобождаемых работников.

Проектирование содержания профессионального обучения осуществляется на двух уровнях. Сначала на республиканском уровне на основе республиканских компонентов образовательных стандартов разрабатывается комплект стандартных структурных элементов содержания обучения, на базе которого формируется блочно-модульная программа, а затем на ее основе проектируется содержание профессионального обучения на региональном уровне в соответствии конечной целью обучения.

При этом на региональном уровне содержание структурных элементов, входящих в блочно-модульную учебную программу, предварительно уточняется в соответствии с региональным компонентом стандарта и особенностями обучения в данном образовательном учреждении.

Блочно-модульная учебная программа может разрабатываться и на региональном уровне, при этом основой для нее является комплект стандартных структурных элементов, включающих республиканские и региональные компоненты стандарта. Такой подход позволяет учесть в рабочей учебно-программной документации республиканский компонент государственного стандарта при одновременной ориентации на потребности регионального (местного) рынка труда.

При отборе содержания обучения по специальности учитывается принцип интегративности, т.е. уточняется, к какой профессии относится специальность, к какому производству (виду деятельности) относится данная группа профессий.

Анализ отобранного (в конкретном направлении) содержания обучения проводится сверху вниз, по уровням. На вершине структурной лестницы располагаются знания, соответствующие отраслям и подотраслям экономики, отдельным видам производства или видам деятельности. Средний уровень знаний соответствует группам профессий, нижний - отдельным профессиям и специальностям.

Структурирование отобранного содержания обучения на макроуровне осуществляется

посредством блочно-модульного подхода. Он позволяет выделить конкретный «носитель» содержания обучения, с помощью которого обеспечивается гибкость системы профессионального образования, ее адаптивность относительно изменяющихся социально-экономических условий.

Использование блочно-модульного подхода при структурировании содержания обучения предполагает, что результаты анализа и разработки содержания профессионального обучения на каждом рассмотренном выше уровне группируются и оформляются в виде содержательно и функционально завершенных структурных элементов содержания - блоков и модулей, реализующих одну или несколько целей обучения.

Анализ содержания обучения в конкретном направлении начинается с профессий начального профессионального образования, рассматриваемого в системе непрерывного профессионального образования в качестве базового.

После построения содержания обучения на макроуровне (стандарт, блочно-модульная учебная программа для профессионального обучения в образовательном учреждении или блочно-модульная программа для обучения в сфере занятости) раскрывается содержание соответствующих модульных единиц (предметов, предметных областей, видов практического обучения, работ) (см. рис. 2).

Рис. 2. Примерный процесс формирования культуры экономического мышления на основе содержания соответствующих модульных единиц.

Анализ содержания профессионального образования показал, что все его компоненты являются либо объектами и предметами (предметы и средства производства, готовая продукция), либо процессами и явлениями (природные явления, экономические закономерности, технологические и трудовые процессы и т.п.). Введенные нами в учебный процесс, они становятся учебными элементами.

Таким образом, мы пришли к выводу, что учебные элементы - это познаваемые элементы (предметы) и процессы (явления) действительности, введенные в учебный процесс в виде понятий, существенных признаков, взаимосвязей, законов, правил, принципов.

На уровне общего теоретического представления государственный стандарт содержания профессионального образования находит отражение в учебном плане образовательного учреждения. В нем содержание образования представлено в свернутом виде.

Модель учебного плана - это документ, отражающий основные инвариантные структурные компоненты содержания профессионального образования. Она содержит информацию о квалификационной структуре и формах подготовки в профессиональных учебных заведениях, о циклах, курсах и предметах, составляющих обучение. В ней указывается ориентировочное количество часов, отводимое на предметные циклы, консультации, экзамены и резерв времени в зависимости от срока обучения и достигаемой степени квалификации.

По своему статусу содержание учебного плана подразделяется на обязательное обучение на федеральном уровне и дополнительное обучение на региональном уровне.

Обязательное обучение включает два направления подготовки - общеобразовательную и профессиональную. Каждое направление подготовки предусматривало структурные общепринятые компоненты: циклы, курсы, предметы. Учебный цикл - это совокупность предметов одной образовательной направленности.

Общеобразовательная подготовка содержит гуманитарный и естественнонаучный циклы в соответствии с общепризнанными видами образования, профессиональная - общетехнический, общепрофессиональный (отраслевой) и профессиональный цикл.

Содержание образования, предоставленное на уровне теоретического осмысления в учебных планах, получает свою конкретизацию в учебных предметах (дисциплинах).

Учебный предмет - это система научных знаний, практических умений и навыков, которая позволяет студентам усвоить с определенной глубиной и в соответствии с их возрастными познавательными возможностями основные исходные положения науки либо те или иные стороны культуры, труда, производства.

При проектировании содержания учебного предмета мы обращали особое внимание на то, чтобы оно способствовало развитию не только профессиональных, но и личностных качеств специалиста.

Структура системы знаний-заданий учебного предмета была представлена в виде цепочки, которая постепенно усложняется: тренировочная задача - итоговое задание - комплексное задание. Успешное решение обучающимися комплексного задания свидетельствует, что цель обучения данному предмету достигнута и необходимость в проведении экзамена (зачета) отпадает.

Система проектирования нового содержания учебного предмета предусматривает: определение перечня требований и вытекающих из них целей обучения, воспитания и развития, сформулированных на языке умений; разработку синтезирующего комплексного задания и формирование перечня общенаучных умений по учебному предмету; построение дерева целей («древовидного графа») учебного предмета и выявления основных тем; формирование системы итоговых знаний и определение рациональной последовательности изучения тем учебного предмета; разработку целей обучения по каждому вопросу темы и перечня тренировочных заданий с определением целесообразной последовательности изучения этих вопросов; разработку фрагментов сквозной программы по специальности и формирование требований к базовым учебным предметам; проектирование системы знаний по учебному предмету и разработку учебных задач по каждой теме; психолого-педагогический анализ структурных моделей тем предмета и выявление на его основе инварианта структуры; выявление номенклатуры и разработку средств обучения, в том числе и фрагментов автоматизированных учебных курсов; периодическое обновление учебного материала.

Содержание образования в более развернутом виде представлено в учебных программах; наиболее полно оно раскрывается в учебниках, учебных пособиях, дидактических материалах, в учебной информации, сообщаемой преподавателем.

Учебная программа - нормативный документ, определяющий требования к знаниям и умениям в области конкретной учебной дисциплины, содержание и последовательность изучения учебного материала. В пояснительной записке к учебной программе раскрывается место (назначение) дисциплины в системе подготовки специалиста, образовательные и воспитательные задачи, задачи развития, связь учебного предмета с другими дисциплинами и производственной практикой.

В соответствии с Законом РТ «Об образовании» образовательные учреждения самостоятельно разрабатывают, утверждают и реализуют профессиональные образовательные программы.

Учебные программы могут быть типовыми, рабочими и авторскими.

Типовые учебные программы разрабатываются на основе требований государственного образовательного стандарта. Составление профессиональной образовательной программы - это большая методическая и творческая работа. Некоторые учебные заведения используют конкретизированный учебный план.

Рабочие учебные программы составляются непосредственно в учебном заведении. В соответствии с государственным образовательным стандартом по специальности в рабочей учебной программе должны быть отражены и конкретизированы все требования к знаниям и умениям выпускника, а также все дидактические единицы, относящиеся к данной учебной дисциплине.

Авторские программы - это программы, разработанные на основе государственного образовательного стандарта высококвалифицированными педагогами. Основные требования к ним - обеспечение уровня подготовки специалистов не ниже стандарта. В то же время нельзя допускать и перегрузку обучающихся. Проектирование содержания образования на уровне образования на уровне материала отражается в учебной литературе, к которой относятся учебники и учебные пособия.

Все рассмотренные позиции профессионального образования (базисные компоненты) нами расположены так, чтобы студент получал системное представление о своей будущей профессиональной деятельности и это наиболее ценно для специалиста. Системное обучение и воспитание позволяет обучаемому возможность научиться системно мыслить, выявлять проблемы и др. Системно-проблемный стиль мышления, привитый в вузе, важнее, чем вынесенная из его стен сумма знаний, которые имеют свойство устаревать.

Анализ источниковой базы показал, что одним из условий формирования специалиста высокой квалификации является достаточный уровень экономических знаний и экономического мышления. Это достигается не только через базовые экономические предметы, но и дисциплины других циклов (см. рис. 3), позволяющие обучающемуся понять назначение тех или иных процессов (производственных, научных, спортивных, семейных и т.д.) на основе экономических параметров, с учетом их социально-экономических последствий.

Поэтому и предполагается наличие определенных знаний естественнонаучных, гуманитарных, общепрофессиональных и специальных дисциплин.

Рекомендуемые положения для изучения.

Цикл гуманитарных и социально-экономических дисциплин:

- методология познания экономических наук;
- исторические оценки экономических преобразований;
- особенности национальной культуры и ее история;
- психология личности руководителя и исполнителя в среде обитания;
- умение работать с иностранной экономической литературой;
- роль физической подготовки в процессе трудовой деятельности, физическая готовность и здоровье самого обучаемого;
- правовые аспекты экономических проблем.

Рис. 3. Циклы дисциплин, участвующих в формировании экономического мышления студента технического вуза.

Б. Цикл естественнонаучных дисциплин:

- методы, приемы решения экономических задач (прогнозирование, моделирование, сетевые методы, оптимизация и т.д.);
- вопросы сбора первичной информации (в т.ч. экономической);
- использование ЭВМ в расчетах (в т.ч. экономических);
- сбор, накопление, передача экономической информации, умение использовать компьютеры в профессиональной и управленческой деятельности.

В. Цикл общепрофессиональных дисциплин:

- использование функционально-стоимостного анализа в расчетах;
- учет экономических факторов в повседневной жизни и профессиональной деятельности;
- экономические аспекты безопасности жизнедеятельности.

Г. Цикл специальных дисциплин:

- технико-экономический анализ различных процессов;
- разработка планов исследований;
- методы и приемы организации труда при эксплуатации оборудования;
- принципы рациональной организации производства;
- расчет технико-экономической эффективности вариантов технологических процессов;

- принципы и методы управления.

Усвоение содержания собственно экономической подготовки происходит при изучении нескольких дисциплин и растянуто практически на весь период обучения в вузе (I - 8 семестры).

На первой ступени (I-4 семестры обучения) происходит изучение дисциплин «Экономика» и «Экономика, организация и управление предприятием».

Содержание курса «Экономика» определено требованиями ГОС ВПО, содержит фундаментальные вопросы экономики и жесткий перечень рассматриваемых проблем (см. прил. 3). Поскольку образовательный стандарт включает перечень вопросов от потребительского поведения, поведения фирм до государственного регулирования и международных экономических отношений, то предусмотрено 2-х семестровое изучение дисциплины «Экономика» с распределением по семестрам - V, VI (IV, V). Продолжительность изучения особенно важна в условиях ограниченного объема учебных часов на дисциплину (112, включая СРС), когда само время осмысления самостоятельных работ, задач и тестов работает на качественное усвоение наиболее сложного материала.

Вторая дисциплина I ступени обучения - «Экономика, организация и управление предприятием» нацелена на два требования Госстандарта:

- умение организовать свой труд и труд исполнителей;
- умение оценить эффективность решений на основе анализа техникоэкономических показателей.

Эта дисциплина может быть представлена тремя самостоятельными курсами: «Экономика предприятия» (авторская программа, см. прил. 4), «Организация и планирование производства», «Основы менеджмента», последний может быть представлен как элективный. Разбивка позволяет концентрировать внимание на конкретных вопросах: в первой - на ресурсах, технико-экономических показателях и методике их расчета; во второй - на организации труда и производства в соответствии с поставленной целью; в третьей - в основном на управлении, экономической мотивации исполнителей. В этом варианте (три дисциплины) неизбежно повторение ключевых вопросов, что работает на непрерывность и качество экономического образования. Однако имеет место и непроизводительность учебного времени, используемого во многом на одни и те же проблемы. Поэтому такая модель требует жесткой увязки программ дисциплин между собой. Оптимальным вариантом является изучение одного комплексного курса «Экономика, организация и управление предприятием». Причем в 4 семестре начинается теоретическое изучение понятий, показателей, методик расчета эффективности, в 5 - оно выходит на прикладной характер: расчеты по конкретным ситуациям.

На II ступени образования - инженерной подготовке (7-8 семестры обучения) необходимо углубление изучения дисциплины «Экономика, организация и управление предприятием» в направлении постановки целей инженерных решений, оценки их альтернативной эффективности. Преподавание носит прикладной характер и завершается курсовым проектом (4 семестр) и экономической частью дипломного проекта (8 семестр).

Если на I ступени ввиду большой насыщенности необходимыми к рассмотрению вопросами элективные курсы по циклу в основном не предусматриваются (особенно в счет указанных дисциплин), то на II ступени они возможны по направлениям: маркетинг, управление персоналом и др. А также курсы, соответствующие специфике инженерной подготовки (инженер-конструктор, инженер-технолог, инженер-эксплуатационник и т.д.) - экономика и управление конструкторскими работами и проектированием и т.п.

На III ступени - подготовки магистров, определяемых как научнопедагогические кадры, продолжение экономической подготовки связано с углублением отраслевого аспекта; так, например, изучение отраслевого маркетинга, включающего методику оценки конкурентной среды, конкурентоспособности предприятия (продукции), постановки целей его успешного поведения в отрасли и инженерных решений.

Реализация непрерывной экономической подготовки будет более эффективной при использовании в ходе преподавания всего цикла сквозных тестов, подготовки раздаточного материала (ситуаций для расчетов, анализа и др.), решения блока экономических задач, применения в учебном процессе информационных образовательных ресурсов (ИОР), что требует от преподавателя создания методического материала инновационного характера [1].

Информационный образовательный ресурс представляет собой комплексное средство обучения, разработанное на основе Государственных образовательных стандартов, обеспечивающее все виды учебной деятельности, позволяющее осуществить индивидуально-деятельностный подход к процессу целенаправленного формирования профессиональных компетенций.

Компоненты этого электронного комплекса (размещенные на внешнем носителе или на сервере компьютерной сети) должны обеспечивать все виды и этапы учебной деятельности. Для этого в структуре ИОР необходимы следующие компоненты (см. рис. 4):

Рис. 4. Структура ИОР, предназначенного для организации учебного процесса на основе компетентностного подхода.

ориентировочный компонент, в состав которого входят учебный план, рабочая программа учебного курса по данной дисциплине, квалификационные требования по специальности. В качестве дополнительной информации здесь могут быть размещены тематика задач и контрольные вопросы, выносимые на экзамен и т.п.;

содержательный компонент, в который входят информационные ресурсы, поддерживающие исполнительный этап дидактического процесса:

- электронный учебник, содержащий учебный материал в гипертекстовой форме с изложением теории, необходимой для выполнения учебных заданий, и демонстрационные примеры;
- электронный конспект лекций, выполненный в форме презентаций;
- практикум, содержащий большое количество примеров с решениями и задания для самостоятельного выполнения;
- лабораторный практикум по решению экономико-математических и статистических задач с использованием персональных компьютеров;
- контрольный компонент, предоставляющий возможность организации контроля и самоконтроля усвоения знаний, в составе которого могут находиться тестовые задания различных видов как по отдельным темам, разделам учебного курса, так и по всему курсу, находящиеся в свободном доступе или с ограничением доступа;
- справочно-информационный компонент, в котором содержится различная справочная информация (таблицы, формулы, ссылки на сайты и т.д.);
- научный компонент - наиболее интересные рефераты, лучшие доклады студенческих научных конференций, задачи студенческих олимпиад (возможно, с решениями), работы членов научного кружка, темы научных разработок кафедры и т.д.

На ориентировочном этапе учебного процесса студенты, используя одноименный компонент структуры ИОР, самостоятельно или с помощью преподавателя получают информацию, необходимую для организации своего образования: изучают квалификационные требования, учебный план, рабочую программу.

Кроме задач экономической и общепрофессиональной подготовки в ходе обучения должен решаться ряд задач экономического воспитания, так как без блока воспитания практически невозможно решить задачу формирования культуры экономического мышления, что и является темой данного исследования.

В экономическом воспитании студентов используются следующие группы методов:

Методы изучения субъектов и объектов воспитания:

- целенаправленное наблюдение за студентами;
- изучение личности по документам;
- биографический метод;
- анализ учебной (практической) деятельности объекта воспитания;
- изучение и анализ независимых характеристик;
- тестирование;
- письменные и устные опросы;
- индивидуальные (групповые) беседы и др.

Методы воспитательных воздействий и взаимодействий:

- убеждение;
- пример;
- упражнение;
- включение студентов в различные виды деятельности;
- поощрение;
- критика и самокритика;
- принуждение и др.

Методы профилактики и перевоспитания:

- переучивание;
- переубеждение;
- «разрыв нежелательных контактов»;
- критика и самокритика;
- самоисправление и др.

Важную роль в системе экономического воспитания играют воспитательные средства, к которым относятся:

- различные виды учебной (внеучебной) деятельности;
- моральное и материальное стимулирование;
- технические средства;
- информационные средства;
- социальное пространство (по В.Ш. Масленниковой) (педагогическая среда) и его предметы и др. [2].

Рассмотренные выше методы и средства реализуются в следующих формах воспитательной работы:

- индивидуальные и коллективные беседы;
- различные виды информирования;
- лекции, беседы, вечера вопросов и ответов на экономическую тематику;
- научно-практические конференции;
- тематические вечера, диспуты, викторины, круглые столы;
- работа клубов по интересам и др.

Учет и применение перечисленных методов, средств и форм позволяет обеспечить качественное функционирование системы экономического воспитания студенчества, достичь определенного уровня ее эффективности и результативности, что в комплексе с

экономической подготовкой решит задачи формирования экономического мышления студентов технического вуза, а также культурологический подход к ее решению.

На основании вышеизложенного можно сформулировать дополнительные рекомендации к процессу формирования культуры экономического мышления студентов вузов технического профиля в ходе образовательной и повседневной (внеучебной) деятельности:

- разработать положения непрерывной экономической подготовки студентов инженерных специальностей и на ее базе сформировать программы непрерывной экономической подготовки по каждой специальности;
- совершенствовать механизм межпредметных связей в ходе экономической подготовки;
- считать целесообразным изучение экономических дисциплин (проблем), начиная с 1-го курса, включая курсы по выбору;
- с целью непрерывной экономической подготовки инженерных кадров необходимо тесное взаимодействие преподавателей циклов гуманитарных, естественнонаучных, профессиональных и специальных дисциплин, обеспечивающих преемственность, последовательность и выработку экономического мышления будущих специалистов;
- при изучении экономических дисциплин ввести в практику моделирование конкретных производственно-экономических ситуаций и деловых игр для решения экономических задач;
- экономическим кафедрам привести в соответствие методики расчетов технико-экономических показателей в дипломных проектах реальным условиям современного производства;
- отработать систему отбора наиболее одаренных студентов для получения ими наряду с высшим техническим образованием экономического.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Ога, Р.Н. Экономика предприятия (практикум по решению задач)/ Р.Н.Ога. - Тюмень: Изд-во Тюм. госуд. нефтегазового ун-та, 2005. - 52с.
2. Масленникова, В.Ш. Современная идеология воспитания студентов средних профессиональных учебных заведений/ В.Ш.Масленникова. - Казань: ИСПО РАО, 2002. - 36с.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-54-57

FEATURES OF THE FORMATION OF FOREIGN-LANGUAGE RECEPTIVE TERMINOLOGICAL COMPETENCE BASED ON THE TERMINOLOGICAL SYSTEMS OF THE ENGLISH LANGUAGE

AINAR AIDYNKYZY

Master's student of the Faculty of Philology of the Kazakh National University
named after Al-Farabi

Scientific supervisor – **AIDARBEEK K. ZH.**, PhD
Almaty, Kazakhstan

Abstract: *The paper aims to develop the theoretical justification and experimental verification of the methodological models for the formation of foreign-language receptive terminological competence, which can improve professional communication in students, training to be English-language teachers, using the terminological systems of the English language as a basis. The material of the research is data from the researchers' work about terminological competence in foreign-language learning (Berry, 2010), cognitive approaches to terminological systems (Pylypenko, 2020), frameworks used to study terminological systems in academic fields (Арутюнян, 2020), interaction between language learners and specialized terminological systems (Филина, 2025), methodological approaches for developing terminological competence (Шлыснер, 2025), and the results of experimental analysis, etc. The methods of the paper include theoretical analysis of text materials within the field of pedagogy, empirical observation of the process of formation of foreign-language receptive terminological competence, and statistical processing of experimental data.*

Key words: *terminological competence, receptive skills, foreign-language learning, professional communication, terminological systems*

The development of international cooperation, the expansion of the Internet space, and the increase in the flow of scientific information in the field of pedagogy, mainly in the teaching-English specialty called “Foreign Language: Two Foreign Languages”, provide modern specialists with free access to world-class scientific achievements. However, a significant obstacle to getting acquainted with them is the insufficiently formed foreign-language reading and listening competence of graduates.

The reason for that might be ineffective techniques that may not develop students' terminological competence, which contributes to their understanding of scientific materials. The changes occurring in the field of higher education place new demands on improving the quality of education at universities. Employers are interested in young personnel who are ready to make and implement thoughtful decisions. A strong command of a professional foreign language increases the chances of employment and career growth in leading organizations.

However, in every field, there are specific terminologies in which an individual might seem unprofessional and uneducated unless he or she comprehends the meaning of profession-based lexis. By mastering the basic system of terms of specialty, the student develops the skills of a professional thesaurus and forms a foreign terminological competence.

The research holds particular significance for university students aiming to acquire receptive terminological competence in the English language within the field of pedagogy. By examining the features of the formation of foreign-language receptive terminological competence, the study can contribute to a deeper understanding of the formation of terminologies in the English language and how they can be effectively stored in long-term memory through effective methodological models.

The aim of the research is to develop the theoretical justification and experimental verification of the methodological models for the formation of foreign-language receptive terminological competence, which can improve professional communication in students, training to be English-language teachers, using the terminological systems of the English language as a basis.

Tasks of the work:

- To identify the ways of formation of the terminological elements of the English language;
- To analyze the ways of teaching the receptive terminological elements of the English language;
- To develop a set of exercises based on selected frequent terminological elements;
- To identify the effectiveness of the training set of exercises.

The object of the master's dissertation is the process of mastering foreign-language receptive terminological competence among sophomores, within both traditional and innovative contexts of organized English language instruction. The subject of the research paper is the methodological model of teaching foreign-language receptive terminological competence, viewed as a component of reading and listening proficiency, and based on the terminological systems of the English language.

Methods of research include theoretical (analysis of text materials within the field of pedagogy), empirical (observation of the process of formation of foreign-language receptive terminological competence, a training experiment), and statistical (statistical processing of experimental data). The sources of the research paper were from the researchers' work about terminological competence in foreign-language learning (Berry, 2010), cognitive approaches to terminological systems (Pylypenko, 2020), frameworks used to study terminological systems in academic fields (Арутюнян, 2020), interaction between language learners and specialized terminological systems (Филина, 2025), methodological approaches for developing terminological competence (Шустер, 2025), and the results of experimental analysis, etc. The work of scientists that assists in studying the features of the terminological systems of the English language is the theoretical and methodological basis of the paper.

As it is well-known, all scientific achievements in all fields of knowledge are always reflected in language and represent its special lexical layer, called terminology. Terminology as a set of terms is considered the core of a professional language and forms an autonomous sector in any language[1]. Unfortunately, the term itself does not have a single generally accepted definition, which is due to the fact that the term is an object of different sciences, and each interprets it from the standpoint of its specifics. Therefore, it has no straightforward meaning[4].

From the wide variety of definitions of the term proposed by linguists, the following two can be distinguished as the simplest and most accurately expressing its essence. Thus, a prominent scholar in the field of terminology B. Meyer considers the term as "a system of specialized words or expressions used in a particular discipline, profession, or field of study to ensure effective communication of ideas and concepts" [6]. Kageura defines the term as "the vocabulary or collection of terms used within a specific domain, designed to reflect the underlying concepts of that domain" [5].

Today, in the era of computerization, globalization, multilingualism, and multiculturalism of society, the intensity and scale of the terminologization process, the process of a termineme, terminological unit, during which it acquires new terminological characteristics in a specific domain and becomes the property of a special language, is acquiring, according to the definition of many linguists, the character of an "avalanche of the terminological flood", "terminological explosion". There is often a situation when the same word, in different contexts belonging to different fields of specialization, becomes a term and is used with different meanings, which often causes confusion and difficulty in decoding its meaning. Such unfamiliar and incomprehensible terms can interfere with the perception of speech and communication in the educational process, in teacher-student communication, creating a certain barrier to achieving successful professional communication[2]. Ignorance and misunderstanding of terms turn them into agnomonyms — words used without understanding their meaning, and thus the terms do not fulfill their important information function for professional communication, the essence of which is to serve as a source of receiving and transmitting information and knowledge. Generally speaking, terms do not refer to knowledge. Terms are concerned with specific areas of knowledge.

It is worth mentioning that terminology is a broader concept as it applies to areas of science

besides linguistics and language teaching. There is no metalanguage of law or medicine. Therefore, metalanguage is a part of terminology. Since this paper focuses on the “Two Foreign Languages” specialty dedicated to preparing future English teachers, it considers other spheres of education as a helping tool to analyze the features of foreign-language receptive terminological competence based on the terminological systems of the English language for developing a better approach for the effective teaching techniques of terminologies and improving receptive terminological competence. Therefore, this research focuses on not only metalanguage but also the whole terminology of the English language.

The current situation dictates a new task in the educational process — the formation of the receptively terminologically competent student within the framework of a competence-oriented approach, which is a tool for mastering a specialty, a source of knowledge, and a means of ensuring mutual understanding in professional communication. The essence of terminological competence lies in an adequate command of terminology through the unity of the formed terminological literacy and terminological education to successfully operate in a terminological culture. Terminological literacy refers to the formation of the skill of receiving and transmitting scientific and technical information, which is inextricably linked with the ability to decode and encode the semantics of terminological units. Terminological education is the acquisition of sufficient terminological knowledge for successful professional communication. Terminological culture is manifested in an adequate command of terminology as a means of ensuring professional communication.

As human knowledge and ideas evolve, the language expands with more words. Each new scientific discovery needs a term to express the logical concept. The language's vocabulary determines how certain concepts or objects can be precisely and expressively described. The lack of definition for a known idea is a major obstacle to communicating it. Usually, we overcome these hurdles by creating a new word or borrowing one from another language. This constant replenishment of the vocabulary is reflected in words that have been stored in the public mind. These formations of new terminologies bring the features of the creation of new concepts in the English language through the system of terminological systems, with the help of which meanings across different fields of knowledge are structured. The formation of terminological systems in the English language is dynamic, evolving with the progress of knowledge and society. The features of the formation of these terminological systems in English can be examined through several dimensions, such as affixation processes, borrowing and adaptation of terminological systems, compounding, blending, clipping, etc. To understand these dimensions, the examination of morphology is necessary. Moreover, regional aspects of terminology were taken into account. Students who are aware of these aspects of terminology creation can understand and use the terms related to their professions easily. However, teachers can use the terminological systems of English to make exercises and teach with innovative techniques to help students grasp the idea with each term.

Affixation and morphology are closely related because morphology examines how words are formed, which includes the affixation process. Affixation is the process of adding affixes (prefixes, suffixes, circumfixes, and infixes) to the root/base word (a morphologically simple unit that can stand alone without changing into more meaningful elements or to which an affix can be attached, e.g. pen, friend, book, smart, tall, mother, etc.) to construct new terms in English, especially in the fields of science and technology, and in academic spheres.

Borrowing is a process of transferring or copying a word from one language into another at some point in history. This borrowed word is called a loanword or lexical borrowing.

Another terminological system of English worth considering is the compounding (also called composition) of English. Since morphology is related to the formation of words, compounding belongs to morphology as well. Compounding (from Latin, meaning “to put together”) is the process of word formation, more precisely, the combination of words, roots, or stems. In other words, compounding is joining two or three words to create a new single word. Blending and clipping contribute to the terminological system of English by creating new terms mainly in academic fields and media.

While both compounding and blending are word-formation processes in which two separate words are merged to form a new one, blending involves the process of joining the beginning of one word with the final segment of another word to incorporate one word.

As opposed to blending, clipping is a process of word formation through shortening one word by reducing it to one or more syllables without changing its meaning and grammatical category.

As a result of progress in technology and science, neologisms come to life. The word “neologism” is from Greek, consisting of neo- meaning new, and -logism meaning word or speech. Therefore, neologisms are the new words or expressions that are driven by technological enhancement.

Given that the language of science predominantly relies on British and American English, these two variations should be distinguished to help students improve clarity and professionalism in formal settings, interpret media without confusion, and grasp the process of how words are formed in each variation[3].

Sophomores, specializing in “Foreign Language: Two Foreign Languages,” were asked to do a pre-test with new terms connected with their course, called “Critical Thinking Skills,” needed for future English teachers. After that, the teacher taught the new terminology by introducing exercises that were done with the whole group. At the end of the class, students were asked to do the post-test that was done at the beginning of the class. The teacher analyzed the results of two tests to check the effectiveness of the teaching technique of terminology.

As a result of an experiment, it confirmed that the effective method of developing receptive terminological competence in sophomores, studying for English teachers, can enhance their understanding of new terms in academic texts, speeches, and audios related to their profession. Moreover, students used the terms effectively in their speech as well.

To conclude, the research lies in its potential to enrich the understanding of the foreign-language receptive terminological systems, as a component of the foreign-language reading and listening proficiency, of future English teachers. The practical value of the research lies in the fact that the main results and conclusions can be used in the practice of teaching general English, English-language terminology used in the faculties in which disciplines are conducted in English. The developed set of exercises and teaching methods for the formation of foreign-language receptive terminological competence can become the basis for creating a textbook.

REFERENCES

1. Арутюнян, А. М. (2020). Методика формирования иноязычной рецептивной терминологической компетенции с опорой на терминосистемы латинского и греческого языков (английский язык, вузы медицинского и фармацевтического профилей). Диссертация кандидата педагогических наук.
2. Арзуманян, Л. С., Асатрян, Т. К., Арутюнян, Н. С., Геворгян, А. М., & Мантashian, Т. Э. (2021). Когнитивно-коммуникативный подход обучения английской медицинской рецептивной лексике. Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Гуманитарные науки, (3), 42–45.
3. Грубин, И. В., & Дмитриева, Е. И. (2022). Вариантность терминологии английского языка как объект изучения в техническом вузе. В Методике преподавания иностранных языков и РКИ: традиции и инновации (Сб. науч. трудов VII Международной научно-методической онлайн-конференции, посвященной 87-летию Курского государственного медицинского университета), 27–31.
4. Berry, R. (2010). Terminology in English Language Teaching: Nature and Use. Peter Lang AG.
5. Kageura, K. (2002). The dynamics of terminology: A descriptive theory of term formation and terminological growth. *John Benjamins*.
6. Meyer, I. (2001). Extracting knowledge-rich contexts for terminography: A conceptual and methodological framework. *Recent advances in computational terminology*.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-58-60

УДК 372.881.111.1

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ МЕТОДОВ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ К ОВЛАДЕНИЮ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКОМ В СРЕДНЕМ ЗВЕНЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

СЛАСТЕН ПОЛИНА ТИМОФЕЕВНА

Студентка ОП «Иностранный язык: два иностранных языка»,
НАО ППУ им. Әлкей Марғұлан,
Павлодар, Республика Казахстан

ПАШКАНЬЯН ДАРЬЯ ВЛАДИМИРОВНА

Преподаватель-эксперт НАО ППУ им. Әлкей Марғұлан,
Павлодар, Республика Казахстан

Аннотация: Данная работа посвящена исследованию использования игровых методов в процессе обучения английскому языку с целью повышения мотивации студентов. В статье рассматриваются ключевые аспекты, способствующие эффективному применению игровых технологий в образовательном процессе, а также приведены примеры успешного применения таких методов в учебной практике.

Ключевые слова: Игровые методы, мотивация, обучение английскому языку, образовательные технологии, активизация учебного процесса.

Изучение иностранных языков, особенно английского, стало неотъемлемой частью образовательной системы современного общества. По данным исследования, проведенного Европейской комиссией, более 90% студентов в странах Европейского Союза изучают английский язык. Тем не менее, несмотря на высокий интерес и требования к знанию языка, многие учащиеся сталкиваются с проблемой недостатка мотивации и скукой в процессе обучения. Эта проблема может быть связана с традиционными методами, которые часто не учитывают интересы и потребности школьников. Например, обычные уроки и грамматические упражнения могут вызывать у учеников отрицательные эмоции, что сокращает их желание и готовность учиться.

Игровые методы, такие как ролевые игры и геймификация, могут не только сделать обучение более увлекательным и динамичным, но и значительно улучшить запоминание и осваивание нового материала. Исследования показывают, что элементы игры способствуют укреплению знаний, а также развивают креативные и критические навыки мышления. Погружая школьников в игровую среду, мы можем создать условия, при которых они будут активными участниками образовательного процесса, что в свою очередь ускоряет и улучшает процесс обучения.

По мнению ведущих исследователей Ю.Ю. Суровицкой и М.Н. Мадимухаметовой мотивация – это развивающийся процесс, который следует одновременно рассматривать и в психологическом, и физиологическом ключе, который направляет поведение индивида, а также определяет степень его устойчивости и активности. [1]

В психологии выделяются два типа мотивации: внутренняя, которая формируется за счёт интереса и самовыражения, и внешняя, связанная с факторами, такими как оценки и поощрения. Важно создать такую образовательную среду, которая способствует развитию внутренней мотивации, используя методы, которые делают процесс обучения увлекательным. Внутренняя мотивация, как правило, более эффективна, так как она способствует более глубокому пониманию материала и увеличению восприимчивости к новому. Разработка куррикулов, которые стимулируют интерес и навыки самовыражения учащихся, может существенно увеличить их вовлеченность. [2]

При внедрении игровых методов важно учитывать уровень подготовки школьников и их интересы. Преподаватели могут использовать различные методы, включая языковые игры, викторины, ролевые игры и даже цифровые игры, чтобы привлечь внимание студентов. Важно интегрировать современные технологии, такие как приложения и платформы, например, Kahoot и Quizlet, которые значительно увеличивают вовлеченность учеников в процесс. Эти платформы позволяют учителям создавать интерактивные викторины и тесты, что делает обучение более современным и увлекательным.

Некоторые популярные игры, такие как "Twenty Questions", в которых студенты задают вопросы, чтобы угадать слово, способствуют развитию навыка постановки вопросов и краткого ответа в английском языке. Также можно использовать ролевые игры, где школьники разыгрывают сценарии из жизни (например, заказ в кафе), что способствует практическому использованию языка в реальных ситуациях.

Другие игры, такие как "Scrabble", помогают развивать словарный запас и навыки правописания. При этом важно адаптировать игры под уровень сложности, чтобы они были интересными и доступными для всех.

Игровые элементы могут эффективно задействовать когнитивные и эмоциональные аспекты учащихся, обеспечивая более глубокое и критическое мышление. Игры не только способствуют закреплению знаний, умений и навыков, но и положительно влияют на психическое развитие учеников, способствует их социализации.[3]

Также игровые методы развивают командный дух и взаимное уважение среди школьников, что является важным аспектом при обучении языкам, где взаимодействие и коммуникация играют ключевую роль.

Связь между играми и мотивацией. Игры способствуют развитию конкурентоспособности и духа сотрудничества, что является неотъемлемой частью изучения языка. Они создают атмосферу, в которой ученики не боятся ошибаться, и, наоборот, воспринимают ошибки как часть процесса обучения. Такой подход значительно снижает уровень стресса и тревоги, являющихся распространённой проблемой при изучении языков. Игры также могут использоваться для поощрения участия и динамичного взаимодействия между учащимися, что ведёт к созданию дружелюбной и продуктивной учебной среды.[4]

Для практической реализации нашего исследования мы выбрали методику анкетирования, чтобы выяснить, как игровые методы влияют на мотивацию учащихся 10 и 11 классов СОШ №29 в г. Павлодар. Анкета включала вопросы, касающиеся отношения учащихся к изучению английского языка, их внутренних мотивов, а также восприятия игровых методик на уроках.

В результате опроса среди 60 старшеклассников, 78% респондентов подтвердили, что учитель активно использует игровые методы на уроках. Важно отметить, что 85% опрошенных считают, что игры делают процесс обучения более увлекательным и интересным. На вопрос «Как вы считаете, помогают ли игры лучше усвоить материал?» 72% учеников ответили положительно, отметив, что игровые элементы помогают лучше запомнить новые слова и правила.

Для определения внутренней мотивации учащихся был задан вопрос: «Что вас мотивирует изучать английский язык?» Результаты показали, что наибольшее количество респондентов (38 человек) указали на необходимость знания языка для будущей профессии, 26 учеников отметили желание путешествовать и общаться с носителями языка, а 20 человек указали на интерес к культуре англоязычных стран.

Дополнительно, мы провели анализ игровых методов, используемых на уроках. Самыми популярными оказались такие игры, как «Слова на букву», «Кроссворды», «Ролевые игры» и «Английский чемпион». Учащиеся отмечали, что эти игры позволяют не только развивать языковые навыки, но и укреплять командный дух и улучшать атмосферу в классе.

В результате анализа данных можно сделать вывод, что игровые методы действительно способствуют повышению мотивации старшеклассников к изучению английского языка.

Учащиеся становятся более активными, заинтересованными и вовлеченными в процесс обучения. Это подтверждается положительными отзывами о проведенных играх и улучшением успеваемости в классе.

1. Диаграмма. Результаты опроса. Каковы ваши мотивы для изучения английского языка?

Таким образом, можно утверждать, что применение игровых методов в обучении английскому языку является эффективным инструментом для повышения учебной мотивации старшеклассников и формирования положительного отношения к изучаемому предмету. Кроме того, важно отметить, что игровые методы способствуют развитию положительного эмоционального фона на уроках. Учащиеся, которые участвуют в играх, менее подвержены стрессу и волнению, связанным с оцениванием. Это создает комфортную среду для обучения, где ошибки воспринимаются как часть процесса, а не как неудачи.

В ходе анализа применения игровых методов в обучении английскому языку становится очевидным, что они являются эффективным инструментом для увеличения мотивации учащихся. Игровые методы не только делают уроки более интересными, но и способствуют более глубокому освоению языка. Таким образом, регулярное внедрение игровых технологий в учебный процесс может создать более гармоничную и продуктивную образовательную среду, в которой школьники будут готовы к самовыражению и активному взаимодействию. Необходимо подчеркнуть, что для достижения наилучших результатов следует сочетать игровые методы с традиционными подходами, чтобы учесть потребности всех учащихся.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Кибанов А.Я. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности: Учебник / А.Я. Кибанов, И.А. Баткаева, Е.А. Митрофанова, М.В. Ловчева; под ред. А.Я. Кибанова. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2022. - 524
2. Декарт, Р. Психология обучения / Р. Декарт. — Москва: Издательство «Наука», 2020. — 256 с.
3. Шуляк К.А. Игровые методы в обучении английскому языку: основные принципы и анализ эффективности // Педагогический журнал. 2024. Т. 14. № 4А. С. 226-232.
4. Кочетков Н.В., Воложаева Е.Н. Взаимосвязь увлеченности онлайн-играми и мотивации к обучению разностатусных школьников // Психологическая наука и образование. 2021. Том 26. № 4. С. 34–42.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-61-63
ӘӨЖ 37.013.75

ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМУҒА АРНАЛҒАН ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАҢУ

НҮРЖАН АРУЖАН НҮРЖАНҚЫЗЫ

7M01504-«Химия педагогтерін даярлау» БББ-ның 1 курс магистранты
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.

ТАУБАЕВА РАУШАН СЕРИХАНОВНА

«Химия» кафедрасының PhD докторы, қауымд.профессор м.а.,
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.

Аннотация. Бұл мақалада функционалдық сауаттылық ұғымының мәні және оны оқушыларда қалыптастырудың маңыздылығы қарастырылады. Әсіресе, цифрлық ресурстарды химия пәнінде қолданудың тиімді жолдары сипатталып, нақты мысалдар мен платформаларға талдау жасалған. Цифрлық технологиялар негізінде оқушылардың шынайы өмірмен байланысы бар тапсырмаларды орындауы арқылы білімнің практикалық құндылығы артатыны дәлелденеді.

Кілтті сөздер: функционалдық сауаттылық, цифрлық ресурстар, химия сабағы, интерактивті тапсырмалар, білім берудегі цифрландыру

Заманауи білім беру жүйесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – басты міндеттердің бірі. Химия пәні – оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын, есептеп шығару дағдыларын және шынайы өмірлік жағдайларды модельдеу қабілеттерін дамытуға зор мүмкіндік беретін сала. Бұл тұрғыда цифрлық ресурстарды қолдану тиімді жолдардың бірі болып табылады. Функционалдық сауаттылық – оқушының алған білімін күнделікті өмірде қолдана алу қабілеті [1]. Химия пәні тұрғысынан бұл – тұрмыстық химиялық заттарды тану, қауіпсіздік ережелерін сақтау, экологиялық мәселелерге химиялық тұрғыдан баға беру, тағамдық құрамды түсіну сынды практикалық бағыттағы білімді білдіреді [2]. Цифрлық ресурстар оқушының пәнге қызығушылығын арттырып қана қоймай, дербес оқуына, өздігінен ізденуіне мүмкіндік береді. Негізгі артықшылықтары [3]:

- нақты модельдер мен симуляциялар арқылы күрделі ұғымдарды түсіндіру;
- оқушылардың зерттеу дағдыларын дамыту;
- тапсырмаларды саралау және деңгейлеп ұсыну мүмкіндігі;
- жылдам кері байланыс пен бағалау жүйесі.

Химия сабақтарын жүргізу барысында қолдануға болатын тиімді цифрлық технологияларды келесідей бірнеше түрлерін жүктеп көрсетуге болады:

1. PhET Interactive Simulations (<https://phet.colorado.edu/>) → Колорадо университеті (University of Colorado Boulder) әзірлеген интерактивті симуляциялар жиынтығы. Бұл платформа химия пәніндегі күрделі ұғымдарды визуализациялау арқылы оқушылардың ғылыми түсінігін тереңдетуге бағытталған [4]. Атап айтқанда, «Химиялық тепе-теңдік», «Молекулалық құрылым», «рН шкаласы» және өзге де тақырыптар аясында оқушылардың концептуалдық түсінігін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Симуляциялар нақты тәжірибелердің цифрлық баламасы ретінде қолданылады және функционалдық сауаттылыққа бағытталған тапсырмалармен ұштастырылған жағдайда оқушылардың зерттеу және сараптамалық дағдыларын дамытуға ықпал етеді [5].

2. ChemCollective (<http://chemcollective.org>) → Виртуалды зертханалар мен химиялық есептерге арналған тапсырмалар жинағы. Карнеги-Меллон университеті әзірлеген білім беру порталы, ол оқушылар мен мұғалімдерге арналған химиялық білімді тереңдетуге бағытталған интерактивті оқу ортасын ұсынады. Платформа құрамында виртуалды зертханалық жұмыстар,

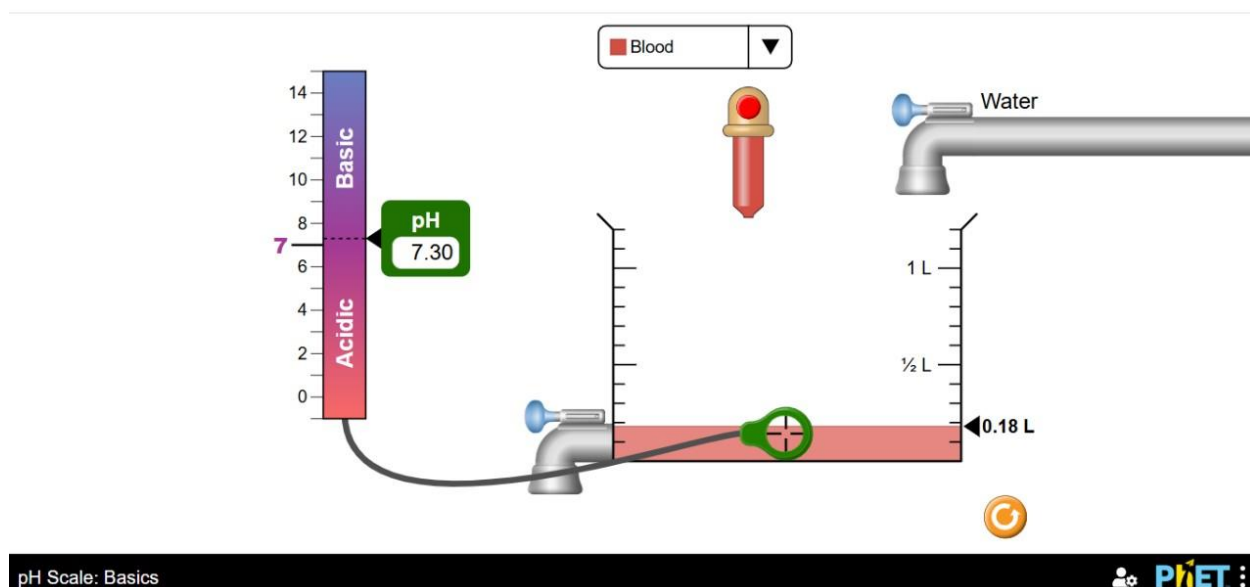
сценарийлік оқу тапсырмалары, диагностикалық тесттер және нақты өмірлік жағдайларға негізделген химиялық есептерден тұратын ауқымды тапсырмалар жиынтығы бар [6]. ChemCollective ресурстары оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған: олар химиялық процестерді модельдеу, тәжірибелік есептеулер жүргізу және ғылыми дәлелдер негізінде қорытынды жасау дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, бұл ресурс оқушылардың дербес оқу траекториясын ұйымдастыруға және зерттеушілік әрекетін ынталандыруға мүмкіндік береді [7].

3. Tinkercad + Arduino (жоғары деңгей үшін) → инженерлік бағыттағы білім беру платформасы ретінде кеңінен танымал, жоғары деңгейдегі оқушылармен STEM жобаларын жүзеге асыруға арналған тиімді құралдардың бірі. Бұл ресурстарды біріктіру арқылы оқушылар виртуалды ортада электрондық құрылғылардың схемаларын құрастырып, бағдарламалай алады [8]. Химия пәні аясында, әсіресе «Электрохимия», «Химиялық сенсорлар», «Коррозия процестері» және «Электролиз» тақырыптарын меңгертуде Tinkercad платформасындағы Arduino симуляциясы үлкен мүмкіндіктер ашады. Оқушылар кернеу, ток, рН өзгерісі, иондардың қозғалысы сияқты процестерді электрондық сенсорлар көмегімен модельдеп, ғылыми жобалар арқылы функционалдық сауаттылықты терең меңгереді. Сонымен қатар, бұл интеграция пәнаралық байланысты (физика, информатика, технология) жүзеге асыруға ықпал етіп, оқушының ғылыми-инженерлік ойлау қабілетін қалыптастырады [9]. Аталған циярлық технологияларды салыстырмалы түрде талдау келесі 1 кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – Салыстырмалы талдау

Платформа	Артықшылықтары	Шектеулері	Қолданылу деңгейі
PhET	Визуализация мен анимация арқылы түсіндіру. Интерактивті тапсырмалар. Қарапайым қолдану	Виртуалды тәжірибелер шектеулі	Орташа және жоғары деңгейдегі оқушылар
ChemCollective	Виртуалды зертханалар мен сценарийлік тапсырмалар. Функционалдық сауаттылықты дамыту	Тәжірибенің нақты емес екендігі	Жоғары деңгейдегі оқушылар
Tinkercad + Arduino	STEM жобалары арқылы инженерлік дағдыларды дамыту. Пәнаралық байланыс. Жобалық оқыту	Жоғары деңгейде дағдыларды талап етеді. Қосымша аппараттық құрал қажет	Жоғары деңгейдегі оқушылар

Химия сабақтарын жүргізу барысында цифрлық ресурс: PhET симуляциясы – pH Scale орта мектепте тиімді қолдануға болатынын мысал ретінде келтіруге болады. Оның мақсаты: оқушылар әртүрлі заттардың рН көрсеткішін анықтап, тұрмыстағы қышқыл-негіздік ортаны бағалауды үйренеді. Тапсырма ретінде симуляцияда берілген заттардың рН-ын өлшеп, оларды қышқыл, негіз немесе бейтарап орта ретінде жіктеп, қорытындысын Google Jamboard-та ортақ түрде көрсету мүмкіндігін атауға болады.

1 сурет - PhET симуляциясы – pH Scale

Қорыта келе, цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын жүйелі түрде дамытуға болады. Әсіресе, химия пәнінде өмірмен байланысты жағдаяттарды симуляция арқылы көрсете отырып, білімнің практикалық маңызын арттыруға болады. Бұл бағыт мұғалімнің цифрлық сауаттылығын арттыруды да талап етеді, сондықтан педагогтарға арналған біліктілікті арттыру курстарының мазмұнына осындай құралдарды енгізу ұсынылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Вершловский С. Г., Матюшкина М. Д. Функциональная грамотность выпускников школ //Социологические исследования. – 2007. – Т. 5. – С. 140-144.
2. Фролова П. И. К вопросу об историческом развитии понятия «Функциональная грамотность» в педагогической теории и практике //Наука о человеке: гуманитарные исследования. – 2016. – №. 1 (23). – С. 179-185.
3. Козлова Н. Ш. Цифровые технологии в образовании //Вестник Майкопского государственного технологического университета. – 2019. – №. 1. – С. 85-93.
4. Perkins K. et al. PhET: Interactive simulations for teaching and learning physics //The physics teacher. – 2006. – Т. 44. – №. 1. – С. 18-23.
5. Riantoni C., Astalini A., Darmaji D. Studi penggunaan PhET Interactive Simulations dalam pembelajaran fisika //Jurnal Riset dan Kajian Pendidikan Fisika. – 2019. – Т. 6. – №. 2. – С. 71-75.
6. Suryaningsih S., Fikria N., Fairusi D. Virtual chemistry laboratory via chemcollective app //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2023. – Т. 2595. – №. 1.
7. Pepple T. F. Application of ChemCollective to Improve Student's Engagement in Chemistry //International Journal of Functional Research in Science and Engineering (IJFRSE). – 2024. – Т. 3. – №. 2.
8. Mohapatra B. N. et al. Easy performance based learning of arduino and sensors through Tinkercad //International Journal of Open Information Technologies. – 2020. – Т. 8. – №. 10. – С. 73-76.
9. Amalia D. et al. Designing of Mikrokontroler E-Learning Course: Using Arduino and TinkerCad //Journal of Airport Engineering Technology (JAET). – 2020. – Т. 1. – №. 1. – С. 8-14.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-64-68

ӘОЖ 51: 37.016

МАТЕМАТИКАНЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ОҚЫТУ

КАЖИГУЛ ДІНМҰХАММЕД АЙДАРБЕКҰЛЫ

Магистрант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Ғылыми жетекші: ЕСЕНОВА М. И., п.ғ.к., доцент

Алматы қ., Қазақстан

Аннотация. Мақалада 5-6 сынып оқушыларына математиканы ұлттық құндылықтар негізінде оқыту әдістемесінің кейбір тұстары қарастырылады. Тақырыптар бойынша негізгі ұғымдар мен білік, дағдыларды қалыптастыруда қолданылып жүрген әдіс-тәсілдер талданады. Мақсат – оқушыларға математика бағдарламасын меңгерту мен қатар ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың қалыптасуына ықпал ету, математика сабақтарында тәрбиелік әлеуетті арттыру. Мақалада ұлттық құндылықтарға негізделген оқу тапсырмалары мен әдіс-тәсілдер ұсынылады. Мектеп оқушыларының математикалық ойлау қабілетін дамыту, теориялық білімді практикалық дағдылармен ұштастыру мақсатында ұлттық құндылықты қалыптастыру, жас ұрпақтың бойына сіңіруге бағытталған нұсқаулар ұсынылады. Сонымен қатар, оқушылардың білім сапасын арттыруға да көңіл аударылған.

Кілт сөздер: математиканы оқыту процесі, ұлттық құндылықтар, математикалық ойлау, математикалық білім сапасы, нұсқаулар, әдістемелік құралдар, жаңашыл көзқарастар.

Білім беру жүйесіндегі басты міндеттердің бірі - оқушылардың математикалық дайындығын арттыру мен қатар олардың рухани-адамгершілік тәрбиесін қамтамасыз ету. «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы» деген Әбу Насыр әл-Фарабидің сөзі бұл міндеттің қаншалықты маңызды екендігін аңғартады. Қазіргі заманғы білім беру стандарттары оқушылардың құндылық бағдарларын қалыптастыруға бағытталған. Әсіресе, математика пәнінде ұлттық құндылықтарды меңгерту арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру өзекті болып табылады. Жас ұрпақтың бойына кішкентай кезінде үйреткен, қалыптастырған дағдылар өмір бойы оған шамшырақ боп тұрады. Сондықтан құндылықтық тәсілді қолдану 5-6 сынып математика курсында ерекше маңызға ие.

Құндылыққа негізделген білім беру – бұл білім беру процесінің негізіне белгілі бір құндылықтар жүйесін енгізу арқылы оқушыларда рухани-адамгершілік қалыптасуына, әлеуметтік жауапкершілігінің артуына және үйлесімді дамуына бағытталған педагогикалық тәсіл. Құндылыққа негіздеп білім беру тек қана академиялық білім берумен шектелмей, оқушылардың бойында жоғары моральдық қасиеттерді, өзара сыйластықты, эмпатияны, сыншыл ойлауды және өз әрекеттері үшін жауапкершілікті қалыптастыруды көздейді.

Математика пәні тек есептерді шешу мен формулаларды жаттауға ғана емес, сонымен қатар оқушыларды рухани-адамгершілік тұрғыдан тәрбиелеуге бағытталуы керек. Құндылықтық бағдарларды қалыптастыру арқылы оқушылардың ұлттық сана-сезімі дамиды, өз халқының мәдениеті мен дәстүрлеріне деген құрметі артады. Математика сабағында құндылықтық тәрбиені қалыптастыру келесі бағыттарда жүзеге асады:

- Математикалық есептерді ұлттық нақышта құру;
- Жеке тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын дамыту;
- Ұлттық-мәдени компоненттерді пайдалану арқылы тұлғалық-бағдарлы білім беру;
- Құндылықтық мәні бар тапсырмалар арқылы тәрбиелік ықпал жасау.

Оқушыларға математика пәнін ұлттық құндылықтар негізінде оқыту олардың рухани-адамгершілік дамуына ықпал етеді. Құндылықтық бағдарларды қалыптастыру үшін келесі әдістер ұсынылады:

Ұлттық нақыштағы математикалық есептер: Мысалы, ұлттық ою-өрнектердің симметриясын зерттеу немесе киіз үйдің геометриялық пішіндерін талдау.

Құндылықтық мазмұндағы проблемалық тапсырмалар: Мәселен, қазақ батырларының ерліктеріне қатысты деректерді математикалық модельдермен салыстыру.

Тәжірибелік жұмыстар: Математика сабағында ұлттық құндылықтарды қолдану арқылы есептер шығару.

Математика сабағында ұлттық құндылықтарды дамыту маңызды рөл атқарады, себебі бұл оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесін қалыптастырудың негізгі жолдарының бірі болып табылады. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде оқушылардың тек білім алуымен ғана шектелмей, олардың рухани-адамгершілік қасиеттерін дамыту қажеттілігі артып келеді. Математика сабағында ұлттық құндылықтарға негізделген тапсырмаларды пайдалану оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырып, өз халқының мәдениетін, дәстүрін және әдет-ғұрпын түсінуге, құрметтеуге үйретеді [1].

Ұлттық құндылықтар арқылы оқушылардың рухани дамуы қамтамасыз етіледі. Мысалы, математикалық есептерді ұлттық нақышта құру арқылы оқушыларда халқымыздың тарихи және мәдени мұрасына қызығушылығы артады. Бұл оқушылардың өз халқының дәстүрлері мен мәдениетін сыйлауға, құрметтеуге деген ынтасын оятады.

Сонымен қатар, ұлттық құндылықтарды математикалық сауаттылықпен үйлестіру оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады. Құндылықтарға негізделген тапсырмаларды шешу барысында оқушылар математикалық ойлау қабілетін дамыта отырып, рухани тұрғыдан да жетіледі. Бұл математиканы тек ғылым ретінде ғана емес, рухани-мәдени тұрғыдан да маңызды пән ретінде қабылдауға мүмкіндік береді.

Тұлғалық-бағдарлы оқыту тәсілі арқылы әрбір оқушының жеке ерекшелігін ескеріп, ұлттық мазмұндағы есептерді шешуге бағыттау олардың жеке тұлғалық дамуына оң әсер етеді. Оқушылар өз халқының мәдени мұрасына сүйене отырып, математикалық білімдерін өмірмен байланыстыруды үйренеді. Мұндай тәсіл оқушыларды жауапкершілікке, адалдыққа, сыйластыққа баулиды.

Ұлттық құндылықтарға негізделген математикалық тапсырмаларды қолдану тәрбиелік әлеуетті арттырады. Оқушыларды халқымыздың салт-дәстүрлері мен рухани құндылықтарын тануға баулу арқылы ұлттық мұрагерлікті жалғастыруға тәрбиелейміз. Ұлттық құндылықтарды математикалық тапсырмаларда көрсету жас ұрпақты халқымыздың тарихи мұрасын жалғастыруға тәрбиелейді. Математика сабағы осы мақсатқа жетудің тиімді құралы болып табылады.

Не үшін математика сабағында ұлттық құндылықтарды сіңіру қажет? Себебі, 5-6 сыныпта математика әрбір күні болатын сабақ болып табылады. Оқушылар математика пәнінің мұғалімін күнде-күнде көріп, сабақтарынан тәлім-тәрбие алады. Осындай статистиканы ескере отырып, өзге пәндердің мұғалімдеріне қарағанда, математика пәнінің мұғалімі оқушының болмысы, ой-өрісі мен тәлім-тәрбиесіне бірден-бір әсер етуші тұлға – математика пәнінің мұғалімі. Сондықтан, осындай байланыстарды ескере отырып, ұлттық құндылықтарды қалыптастыру математика сабағында қамтылуы керек. Әсіресе, 5-6 сынып оқушыларының танымдық деңгейін қалыптастыруда құндылықтық бағдарларды енгізу маңызды рөл атқарады.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тапсырмалар оқушылардың өз халқының тарихы мен мәдениетін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Математика есептерін ұлттық нақышта құру арқылы оқушылардың қазақ халқының дәстүрлеріне, рухани мұрасын танып-біліп, оларға деген құрметі артады. Бұл оқушылардың отансүйгіштік сезімін нығайтып, ұлттық сананы қалыптастыруға көмектеседі [2].

Сонымен қатар, ұлттық құндылықтарға бағытталған тапсырмалар арқылы оқушылардың математикалық сауаттылығы артады. Олар тек формулаларды жаттап қоймай, есептердің өмірлік маңызын түсінуге тырысады. Мысалы, киіз үйдің геометриялық пішіндерін зерттеу немесе ұлттық ою-өрнектердің симметриясын қарастыру оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады. Сабақ кезінде ою-өрнектер жасау немесе киіз үйдің құрылысын зерттеу арқылы оқушының дүниетанымы кеңейеді.

Ұлттық құндылықтарды дамытуға бағытталған тапсырмаларды оқулықтарға енгізу арқылы оқушылардың білім алуға деген қызығушылығы артады. Олар өздерінің күнделікті өмірімен байланысты тапсырмаларды шешу арқылы математикалық ойлау қабілетін жетілдіреді. Мұндай тәсіл олардың математика пәніне деген ынтасын арттырып қана қоймай, ұлттық рухты сақтауға да үлес қосады [3].

Математика сабағында ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған әдістемелік нұсқауларды тиімді орындау үшін келесі қадамдарды жүзеге асыру қажет:

Оқу бағдарламалары мен жоспарларына құндылықтарды интеграциялау: Әрбір пәннің мазмұны арқылы тиісті құндылықтарды ашып көрсету және оларды оқыту процесінде жүйелі түрде енгізу.

Педагогикалық әдістер мен технологияларды қолдану: Оқушылардың белсенділігін арттыратын, өзара әрекеттесуге ынталандыратын және құндылықтарды практикалық тұрғыда меңгеруге мүмкіндік беретін әдістерді (мысалы, пікірталастар, рөлдік ойындар, жобалар, зерттеулер) қолдану.

Тәрбие жұмысын ұйымдастыру: Сыныптан тыс іс-шаралар (конкурстар, олимпиадалар, фестивальдар, қайырымдылық акциялары, экскурсиялар) арқылы оқушылардың құндылықтық бағдарларын кеңейту және әлеуметтік тәжірибе жинақтауына көмектесу.

Педагогтардың кәсіби дамуы: Педагогтардың құндылыққа негізделген білім берудің теориясы мен практикасы бойынша білімін жетілдіру, олардың өздерінің үлгі болуын қамтамасыз ету.

Ата-аналармен ынтымақтастық: Оқушылардың құндылықтық дамуындағы ата-аналардың рөлін арттыру, олармен жүйелі түрде байланыс орнату және бірлескен іс-шаралар ұйымдастыру.

Оқу ортасын құру: Оқушылардың өзін қауіпсіз және жайлы сезінуіне, өзара сенім мен құрмет атмосферасының қалыптасуына ықпал ететін оқу ортасын құру.

Жоғарыда атап өткеніміздей, құндылыққа негізделген білім берудің мақсаты – оқушыларды жан-жақты дамыту. Математика пәні де осы мақсатқа жетуде маңызды рөл атқарады. Математиканы құндылықтармен байланыстыра отырып оқыту оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың бойында бірқатар маңызды қасиеттерді қалыптастырады. Мысал ретінде қарастырайық:

- **Әділдік:** Бөлу амалын үйрету барысында ресурстарды әділ бөлудің маңыздылығын талқылауға болады.

- **Жауапкершілік:** Қаржылық сауаттылыққа байланысты есептер шығару арқылы ақшаны үнемді пайдаланудың және қарыз алудың салдарын түсіндіруге болады.

- **Ынтымақтастық:** Геометриялық фигураларды құрастыруға байланысты топтық жұмыстар ұйымдастыру арқылы оқушылардың бірлесіп жұмыс істеу дағдыларын дамытуға болады.

- **Табандылық:** Күрделі алгебралық теңдеулерді шешу барысында қиындықтарды жеңуге деген ұмтылысты қалыптастыруға болады.

Дәл осы қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған тақырыптар, атап айтсақ, «Жай бөлшектерді және ондық бөлшектерді бөлу», «Бірлесіп орындалатын жұмыстарға қатысты есептер», «Шеңбер және оның элементтері», «Пропорция», «Осьтік және центрлік симметрия» деген тақырыптар 5-6 сынып математикасында кеңінен қамтылған. Осы тақырыптармен

байланыстыра отырып, жас ұрпақтың бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру маңызды міндет болып саналады [4].

Осыған байланысты, математика сабағында ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған әдістемелік нұсқаулықтарды ұсынамын:

Ұлттық нақыштағы есептер құру: Математикалық тапсырмаларды қазақ халқының мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне негіздеу. Мысалы, ою-өрнектердің симметриясын талдау.

Тұлғалық-бағдарлы оқыту: Оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру үшін жеке ерекшеліктерін ескере отырып, ұлттық мазмұндағы есептерді қолдану.

Жобалық әдіс: Оқушыларға ұлттық құндылықтар туралы жобалар жасау тапсырмаларын беру. Мысалы, киіз үйдің геометриялық өлшемдерін есептеу жобасы.

Тәжірибелік жұмыстар: Математика сабағында ұлттық дәстүрлерді пайдалану арқылы тәжірибелік есептер шығару. Мысалы, қазақша киім пішімін геометриялық модельдеумен байланыстыру.

Интерактивті тапсырмалар: Оқушылардың топтық жұмыс арқылы ұлттық құндылықтарға негізделген математикалық мәселелерді талқылауына мүмкіндік беру.

Ойын технологияларын қолдану: Ұлттық ойындарды математика сабағында пайдалану. Мысалы, асық ату ойынындағы траекторияны есептеу.

Ұлттық мұраларды пайдалану: Тарихи тұлғалардың өмірлік деректерін математикалық модельдер арқылы көрсету. Мысалы, батырлардың жорық жолдарын картада есептеу.

Сахналық көріністер арқылы математикалық түсініктерді беру: Ұлттық салт-дәстүрлерді сахналау арқылы математикалық мазмұнды ашу.

Мультимедиялық ресурстар пайдалану: Қазақтың тұрмыс-тіршілігін көрсететін бейнематериалдар арқылы есептер құру.

Өмірлік жағдаяттардан алынған есептер: Қазақ халқының шаруашылық және тұрмыстық мәселелерін математикалық тұрғыда шешу. Мысалы, мал бағу кезінде шығындарды есептеу.

Аталған нұсқаулыққа сүйене отырып, төменде 5-6 сыныптарына арналған үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес келетін мысал есептер берілген:

№ 1 есеп. Киіз үйдің шаңырағының ішкі бөлігінде ою-өрнек симметриялы орналасқан. Егер бір оюдың бұрылу бұрышы 30° болса, шаңырақтың толық симметриясын қамтамасыз ету үшін қанша ою қажет?

№ 2 есеп. Киіз үйдің диаметрі 5 метр болса, оның толық шеңберінің ұзындығын есептеңіз.

№ 3 есеп. Дастарханға бауырсақ дайындау үшін камырдың көлемі 1 литр болды. Егер әр бауырсақтың орташа көлемі 50 мл болса, барлығы неше бауырсақ жасалады?

№ 4 есеп. Асық ату кезінде шеңбердің радиусы 1 метр болса, оның ауданы қандай болады?

Қорыта келгенде, математиканы құндылыққа негіздей отырып оқыту – бұл тек қана пәндік білімді меңгерту емес, сонымен қатар оқушыларды өмірге дайындаудың маңызды құралы. Бұл тәсіл арқылы біз саналы, жауапкершілігі жоғары, адамгершілігі мол және өз елінің патриоты болатын ұрпақ тәрбиелей аламыз. Мақалада ұсынылған әдістемелік нұсқаулар 5-6 сынып оқушыларының құндылықтық бағдарларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ұлттық құндылықтарды меңгеру арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі мен тәрбиелік деңгейі артады. Математика сабағында құндылықтық тәсілді қолдану оқушыларды рухани дамуға және ұлттық сананы қалыптастыруға жетелейді.

Математика сабағында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру – бұл тек білім беру үдерісін жетілдіру ғана емес, сонымен қатар рухани жаңғырудың маңызды бөлігі. Ұлттық сана-сезімді тәрбиелеу арқылы біз өскелең ұрпаққа рухани байлықты, мәдени мұраны жеткіземіз. Қазақтың дана сөзі бар: «*Білекті бірді жығар, білімді мыңды жығар*». Бұл білімнің

күдіретін көрсетіп қана қоймай, рухани құндылықтардың да үлкен рөл атқаратынын айқындайды [5].

Ұлттық құндылықтарға негізделген математикалық тапсырмаларды қолдану арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі артады, олардың рухани әлеуеті қалыптасады. Мұндай тәсілдер білімнің тек теориялық қырын ғана емес, тәрбиелік мәнін де ашады. Ұлттың болашағы – жас ұрпақтың қолында, ал ұлттық құндылықтарды сақтау – олардың саналы және рухани дамуына байланысты.

Ұлы Абай: *«Толық адам – адамгершілікті жоғары қоятын, білімді, рухани бай адам»* деген. Демек, рухани құндылықтарды математика сабағында меңгерту – толық адам тәрбиелеудің бір жолы. Бізге тек есеп шығару ғана емес, оның мазмұнын терең түсініп, рухани даму мен ұлттық сананы қалыптастыру маңызды.

Ұлттық құндылықтармен ұштасқан математика сабағы оқушыларды тәрбиелеудің негізгі құралы бола алады. Бұл тәсіл олардың рухани дамуын, танымдық белсенділігін және ұлттық сана-сезімін нығайтады. Сондықтан мұндай әдістемелік тәсілдер білім беру үдерісіне кеңінен енгізілуі тиіс. Осындай әдістемелік нұсқайлықтарды жүзеге асыру арқылы болашақта ұлтжанды, адал, ұлттық намысы мен ұлт мүддесін жоғары қоятын, Қазақстанның болашағының жарқын болуына, көркеюіне үлес қосатын ұрпақты тәрбиелейтінімізге сенімім мол.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Әбілқасымова А.Е. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі: дидактикалық-әдістемелік негіздері. – Алматы: Мектеп, 2014. – 224 б.
2. Байшоланов А. Оқушылардың математикалық құндылықтарын қалыптастыру. – Алматы: Білім, 2017.
3. Байшоланов А., Төлегенова М. Математика сабағында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру әдістері. – Алматы: Білім, 2019. – 152 б.
4. Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-6-сыныптарына арналған "Математика" пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы //ҚР оқу - ағарту министрлігінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығымен бекітілген.
5. Мұханбетқалиева М. Рухани жаңғыру аясында математика сабағында ұлттық құндылықтарды пайдалану. – Астана: Елорда, 2021. – 164 б.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-69-71
УДК 37.091.3:004

SMART-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ГРАФИКАЛЫҚ ОҚЫТУ МАТЕРИАЛДАРЫН ӘЗІРЛЕУ

ЕРУБАЕВ Д.Д

1 курс магистранты

Компьютерлік модельдеу және ақпараттық технологиялар кафедрасы

Ғылыми жетекші: ЖАНТАСОВА Ж.З.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің
ассоциативті профессорі,
Өскемен қаласы, Қазақстан Республикасы

Аннотация. Бұл мақалада SMART технологиялар мен жасанды интеллект мүмкіндіктерін біріктіру арқылы графикалық оқыту материалдарын әзірлеу мәселесі қарастырылады. Білім беру процесін жетілдіру мақсатында SMART қағидаттары бойынша нақты, өлшенетін, қолжетімді, маңызды және мерзімді мақсаттарды қоюдың маңызы айтылып, жасанды интеллект құралдарының — ChatGPT, DALL-E, Canva және өзге де платформалардың — оқытуда қолданылу тәжірибесі сипатталады. Сонымен қатар, графикалық мазмұнды автоматты генерациялау арқылы визуалды оқытудың тиімділігі дәлелденеді. Мақала цифрлық педагогика мен оқытудың заманауи тәсілдерін ұштастыра отырып, практикалық ұсыныстар береді.

Кілт сөздер: SMART технологиялар, жасанды интеллект, графикалық оқыту, цифрлық педагогика, визуалды материалдар, интерактивті білім

Annotation: This article discusses the development of graphic educational materials by integrating SMART technologies and artificial intelligence. It highlights the importance of setting specific, measurable, achievable, relevant, and time-bound goals in the learning process. The article presents practical examples of applying artificial intelligence tools — such as ChatGPT, DALL-E, and Canva — in education, showing the effectiveness of automatically generated visual content. By combining digital pedagogy with modern teaching methods, the article offers practical recommendations for enhancing educational quality.

Keywords: SMART technologies, artificial intelligence, graphic learning, digital pedagogy, visual content, interactive education

Кіріспе

Цифрлық дәуірде білім беру саласы күрделі әрі қарқынды өзгерістерге ұшырауда. Жаңа технологиялар оқу процесін тиімді, қолжетімді әрі қызықты етуге мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан SMART-технологиялар мен жасанды интеллект (AI) құралдарын біріктіру – білім беру жүйесін жетілдірудің өзекті бағыты болып табылады. SMART қағидалары білім беру мақсаттарын нақтылап, өлшенетін, қолжетімді және уақытпен шектелген етіп қоюға көмектеседі. Ал жасанды интеллект оқыту процесінде жеке тұлғаға бейімделген білім беру, автоматтандырылған бағалау, мәтін мен графикалық материалдарды жылдам генерациялау секілді мүмкіндіктер ұсынады.

Осы мақалада SMART технологияларды қолдана отырып, жасанды интеллект көмегімен графикалық оқыту материалдарын әзірлеудің теориялық негіздері мен практикалық әдістері қарастырылады. Бұл тәсіл оқушылардың визуалды қабылдау қабілетін арттырып, білімнің терең игерілуіне септігін тигізеді. Сонымен қатар, педагогикалық үдерісте уақыт үнемдеу және сапалы контент жасау мәселелері шешіледі.

Цифрлық педагогикадағы осындай инновациялық шешімдер білім беру сапасын арттыруға, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын оятуға және мұғалімдердің кәсіби

жұмысын жеңілдетуге бағытталған. Осы тұрғыдан, жасанды интеллект пен SMART-технологияларды біріктіру – болашақ білім беру үдерісінің маңызды аспектісі болып табылады.

SMART-технологиялардың білім беру жүйесіндегі рөлі

SMART — ағылшын тіліндегі Specific (нақты), Measurable (өлшенетін), Achievable (қолжетімді), Relevant (маңызды), Time-bound (уақытпен шектелген) сөздерінен құралған ұғым. Бұл модель білім беруде мақсат қоюдың және оны жүзеге асырудың тиімді жүйесін ұсынады.

SMART-технологияларды оқу процесінде қолдану мынадай артықшылықтарды береді:

- оқыту мақсаттарын нақты қоюға мүмкіндік береді;
- нәтижені сандық түрде бағалауға жағдай жасайды;
- оқушылардың өз бетімен білім алуын ынталандырады;
- оқыту процесін құрылымдап, уақытты тиімді пайдалануға сеп болады.

Осы қағидаларға сүйене отырып, цифрлық контент әзірлеу мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін арттырады және оқушыларға ыңғайлы білім ортасын ұсынады.

Жасанды интеллекттің оқытуда қолданылуы

Жасанды интеллект (AI – Artificial Intelligence) – адамның когнитивтік қабілеттерін модельдейтін, яғни ойлау, үйрену, шешім қабылдау, бейімделу сияқты процестерді орындай алатын бағдарламалық жүйе. Білім беру саласында AI технологиялары оқытудың сапасын арттыруға, жеке дара тәсілді қолдануға және визуалды материалдарды автоматты түрде жасауға үлкен мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект құралдарының негізгі бағыттары:

Бейімделген оқыту (Adaptive Learning):

Жасанды интеллект оқушылардың білім деңгейін, оқу қарқынын, қателерін талдай отырып, жеке дара оқыту жолын құрастырады. Мысалы, “Socratic by Google”, “Khan Academy”, “Century Tech” платформалары әр оқушыға бейімделген оқу траекториясын ұсынады.

Оқытушының жүктемесін азайту:

AI жүйелері тест тапсырмаларын автоматты түрде тексереді, есептерді бағалайды, кері байланыс береді. Мысалы, Google Forms пен AI көмегімен бағалау жүйесін автоматтандыруға болады.

Мәтін мен сурет генерациясы:

ChatGPT, Gemini, Copilot секілді тілдік модельдер арқылы оқушыларға түсінікті тілде материал түсіндіру, сұрақтарға жауап беру, конспект жасау мүмкін. Сонымен қатар, Midjourney, DALL·E, Adobe Firefly құралдары арқылы пәнге қатысты графикалық көрнекіліктерді оңай генерациялауға болады.

Геймификация және интерактивті оқыту:

AI оқытуды ойын түрінде ұйымдастырып, мотивацияны арттырады. Мысалы, Quizizz, Kahoot! сияқты платформалар оқушылардың белсенділігін арттырып, нақты уақыттағы статистиканы ұсынады.

Виртуалды ассистенттер:

Жасанды интеллектке негізделген виртуалды мұғалімдер (мысалы, Squirrel AI) оқушылармен сұхбаттаса алады, қиын ұғымдарды түсіндіреді, нақты мысалдар келтіріп отырады.

Тілді тану және аударма:

Жасанды интеллект Google Translate, DeepL сияқты құралдарда мәтінді аударды, сөйлеуді мәтінге айналдырады. Бұл көптілді ортада оқыту барысында таптырмас көмекші.

Графикалық контент генерациясында жасанды интеллекттің артықшылықтары:

Инфографика жасау: Canva AI, Venngage, Visme секілді құралдар тақырыпқа сай автоматты түрде визуалды деректер диаграммасын жасап береді.

Иллюстрациялар мен сызбалар: DALL·E, Microsoft Designer көмегімен оқыту тақырыбына сәйкес креативті суреттер мен анимациялар алуға болады.

Видеоматериалдар: Pictory, Synthesia сияқты құралдар AI көмегімен оқытушы бейнесін жасап, дайын мәтін бойынша бейнеролик шығара алады.

Анимациялық презентациялар: Tome AI, Beautiful.ai жүйелері мұғалімнің сценарийіне сәйкес презентацияны өздігінен құрастырады.

AI қолдану мысалы :

Мысалы, «Алгоритм» тақырыбын түсіндіру үшін мұғалім DALL·E көмегімен блок-схема түріндегі визуалды графика жасайды, ChatGPT арқылы осы тақырып бойынша мысал мен түсіндірме мәтін құрастырады, содан кейін Canva арқылы оқушыларға арналған дайын жұмыс парағын құрастырады. Барлығы 30 минут ішінде интерактивті, визуалды мазмұн дайын болады.

SMART қағидасы негізінде графикалық оқыту материалдарын әзірлеу

SMART-технологияның әрбір компонентін графикалық материал әзірлеу процесімен байланыстыруға болады:

Specific – әрбір графикалық материал нақты тақырып пен мақсатқа бағытталады (мысалы: "Екілік жүйені түсіндіретін инфографика").

Measurable – оқушылардың графика бойынша тапсырманы қаншалықты түсінгенін бағалау мүмкіндігі қарастырылады.

Achievable – материал оқушылардың жас ерекшелігі мен білім деңгейіне сай бейімделеді.

Relevant – графика пән мазмұнына сәйкес болады және практикалық пайдасы бар.

Time-bound – графикалық материал белгілі бір уақыт аралығында меңгерілуі қажет (мысалы, 1 сабақ ішінде).

Мысалы, жасанды интеллект көмегімен дайындалған графикалық оқулық беттері, тақырыптық комикстер, иллюстрациялар немесе анимациялық постерлер – оқушының визуалды есте сақтау қабілетін жақсартады және тақырыпты терең түсінуге ықпал етеді.

Қорытынды

Қазіргі білім беру жүйесінде технологиялардың интеграциясы оқыту сапасын арттыруда шешуші рөл атқарады. SMART-технологияларды жасанды интеллектпен үйлестіру білім беру үдерісін жүйелеу мен тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, графикалық оқыту материалдарын жылдам әрі сапалы түрде әзірлеуге жағдай туғызады.

Жасанды интеллекттің автоматты графикалық контент генерациялау қабілеті визуалды ақпаратты қабылдаудың тиімділігін арттырып, оқу материалдарының қолжетімділігі мен тартымдылығын жоғарылатады. SMART қағидалары негізінде мақсатты, нақты және уақыт шеңберіндегі тапсырмаларды құру оқушылардың білім деңгейін объективті бағалауға көмектеседі.

Осылайша, SMART-технологиялар мен жасанды интеллект құралдарын біріктіру арқылы педагогикалық процесті жаңғыртуға, оқушылардың оқу мотивациясын көтеруге және мұғалімдердің жұмысын жеңілдетуге болады. Болашақта бұл бағыттағы зерттеулер мен инновациялар білім берудің цифрлық трансформациясын жеделдетіп, білім сапасын жаңа деңгейге көтереді деп сеніммен айтуға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Инновациялық әдістер жинағы. – Астана, 2022.
2. Сейтқұлова А.К. "Цифрлық педагогика және SMART-модель". – Алматы: 2021.
3. UNESCO. "Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities". – 2021.
4. OECD. "Smart Education Systems: Leveraging AI and Data". – 2023.
5. Қойшыбаев А.Т. «Жасанды интеллект негіздері». – Нұр-Сұлтан, 2020.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-72-76
УДК 373.2

ВЛИЯНИЕ МЕДИАПРОСТРАНСТВА НА РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

ХУСАИНОВА ДИЛЬНАРА БУЛАТОВНА

Студентка высшей школы образования Евразийского национального университета
Л.Н.Гумилева

Научный руководитель – **А.Ш.СТЫБАЕВА**, к.п.н., доцент
Астана, Казахстан

Аннотация: В данной статье рассматривается одна из актуальных проблем современного общества – развитие речи детей дошкольного возраста с помощью медиапространства. Авторами сделан теоретический анализ понятия «медиапространство»; представлены требования, предъявляемые к медиапространству; рассмотрены цифровые устройства и технологии, направленные на развитие речи детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: медиапространства, развитие речи, дошкольный возраст, цифровые технологии, гаджеты.

Развитие речи в дошкольном возрасте – это один из ключевых аспектов общего развития ребенка, который оказывает значительное влияние на становление его социальных, эмоциональных и когнитивных навыков. В этот период происходит активное формирование речевых умений, что связано с развитием слухового восприятия, памяти и мышления. Дети начинают осваивать фонетику, грамматику, увеличивают словарный запас, что позволяет им не только выражать свои мысли, но и взаимодействовать с окружающими. Важно отметить, что речь развивается в контексте общения: чем больше ребенок общается со взрослыми и сверстниками, тем быстрее и качественнее происходит процесс [1].

В дошкольном возрасте значительное влияние на развитие речи детей оказывает игровая деятельность, так как она является основным видом деятельности в этот период. Игры с элементами ролевого взаимодействия способствует расширению словарного запаса и формированию навыков диалогической речи. Чтение книг, рассказывание сказок и участие в театрализованных представлениях помогают детям не только обогатить язык, но и развить воображение. Отсюда, важно создавать для детей различные языковые ситуации, где они могут практиковать свои речевые навыки, задавать вопросы, получать информацию [2].

С учетом стремительного развития технологий и широкого доступа к медиапространству, важно также рассмотреть его влияние на речевое развитие детей. В современном мире медиапространство играет значительную роль в жизни детей, особенно в дошкольном возрасте для создания языковых ситуаций. Ребенок с раннего детства включается в медиапространство, знакомится с разными гаджетами: телевизором, радио, компьютером, планшетом, смартфоном. Осваивает электронные устройства и информационные ресурсы, становится слушателем, зрителем, пользователем, читателем. Влияние медиапространства становится более заметным в процессе формирования речевых навыков, так как дошкольный возраст является сензитивным периодом для развития речи. Правильно организованное и качественное медиапространство положительно влияет на всестороннее гармоничное развитие детей и речи в том числе.

Современные медиаформаты могут стать эффективным инструментом для обогащения языкового опыта детей. Качественные интерактивные приложения, аудио и видео материалы способны не только привлекать внимание детей, но и стимулировать их интерес к языку. Однако, при этом необходимо помнить о важности контроля за содержанием медиаконтента

и его соотношением с традиционными методами обучения. Правильное сочетание живого общения и медиапространства может создать оптимальные условия для эффективного развития речевых навыков у дошкольников.

Медиапространство – пространство, создаваемое электронными средствами коммуникации, то есть электронное окружение, в котором дети могут действовать, создавать музыкальную, звуковую среду, воздействующую на реальное пространство [3].

Е.Н. Юдина объясняет значение термина «медиапространство» как социальное пространство, включающее в себя социальные отношения между людьми, создающими и потребляющими продукты средств массовой информации [4].

Л.Г. Куштанова утверждает, что термины «медиапространство» и «медиафера» используются для обозначения пространства, создаваемого электронными устройствами [5].

А.А. Немирич указывал, что правильно организованное медиапространство способствует формированию элементарных умений и навыков работы с гаджетами, что позволяет ребенку участвовать в социальных процессах, повышать их медиаграмотность, их интерес к цифровым технологиям и формировать навыки кибербезопасности [6].

Согласно мнению Н.Ф. Хилько творчество, организованное в правильно выстроенном медиапространстве, способствует всестороннему развитию ребенка, также и развитию речи. То есть ребенок, создавая медиапродукт (запись сказок, песен, видеороликов, мультфильмов) развивает грамматический строй речи, связную речь, а также учится интонировать и разыгрывать сцены из сказок, мультфильмов [7].

Таким образом, медиапространство – это совокупность всех медиаресурсов и технологий, используемых в образовательном процессе для поддержки и обогащения методов обучения детей. Оно направлено на создание разнообразной и стимулирующей среды для развития речевых навыков, креативности и критического мышления детей. Важно, чтобы использование медиапространства было сбалансировано и интегрировано в общую образовательную программу, которая будет способствовать активному взаимодействию детей и воспитателя.

Влияние медиапространства на развитие речи детей дошкольного возраста является комплексным и зависит от используемых цифровых и интерактивных средств. Внедрение разнообразных медиаресурсов в образовательную среду позволяет создавать условия для активной речевой деятельности, развития словаря, связной речи и коммуникативных навыков.

Медиапространство в детском саду должно соответствовать следующим требованиям:

- соответствие цифровых образовательных ресурсов возрастным особенностям детей;
- соответствие содержания целям и задачам Типовой учебной программы дошкольного воспитания и обучения [8];
- разнообразие представленных заданий и материалов, что позволяет детям совершать самостоятельный выбор;
- наличие инструментов для оценки и обратной связи, с помощью которых педагоги могут отслеживать динамику развития ребенка и вносить в него коррективы;
- наличие условий, которые способствуют достижению заявленных целей обучения и получения качественных результатов в развитии речи детей;
- создание мотивацию к обучению и развитию связной речи (монологической и диалогической) через интерактивные формы воздействия.

Соблюдение вышеизложенных требований способствует формированию и развитию у детей следующих навыков и умений:

- умения выражать мысли и эмоции с помощью различных медиаформатов (аудио, видео, фото, компьютерная графика, анимация), что развивает творческое мышление, коммуникативные навыки;
- технические навыки, формируемые в процессе работы с современными цифровыми технологиями;

- навыки взаимодействия в паре и группе, развивающее коммуникативные и социальные способности;
- навыки критического мышления через анализ и оценку информации, получаемой из медиaprостранства;
- навыки кибербезопасности в цифровой среде, позволяющие детям защищать себя от потенциальных угроз.

Проблема создания развивающего медиaprостранства в детском саду является актуальной, поскольку напрямую связана с гармоничным развитием дошкольников в условиях современного информационного общества. Быстрый прогресс цифровых технологий не только открывает новые возможности, но и делает необходимым активное использование цифровых образовательных ресурсов в процессе воспитания и обучения детей. Медиaprостранство становится важной составной подготовки ребенка к жизни в условиях цифровой реальности, формируя у него навыки восприятия, анализа и переработки медиаинформации, а также умение использовать цифровые устройства и создавать медиапродукты в различных форматах. Такая деятельность стимулирует развитие творческого потенциала, креативного мышления, а также способствует самовыражению и развитию речи дошкольников.

Развитию речи через использование медиaprостранства, как мы указывали ранее, является эффективным методом формирования словарного запаса, звуковой культуры речи, фонематического слуха, грамматического строя речи и связной речи. Создавая медиaprостранство в среде детей дошкольников, рекомендуется использовать: мобильную библиотеку; студию хромакей; интерактивные доски, панели, столы, пол, стену, песочницу; виртуальный музей; теневой театр; QR коды; мини-роботы (бибот, логобот, автобот); 3D-ручки.

Мобильная библиотека представляет собой современный и удобный способ представления детям доступа к разнообразной литературе: аудиокнигам, интерактивным сказкам, рассказам и стихам. Благодаря использованию мобильных устройств дети могут самостоятельно выбирать интересующие их произведения, слушать тексты, что значительно расширяет их словарный запас, развивает навыки восприятия речи на слух, способствует формированию правильного произношения. Мобильная библиотека стимулирует интерес к книгам, формирует у дошкольников основы речевой культуры.

Студия хромакей открывает перед детьми возможности для участия в создании собственных видеосторий, мультфильмов и театрализованных постановок. В процессе работы над проектами дети озвучивают персонажей литературных произведений, озвучивают свои идеи, учатся строить связные высказывания, активно используют диалогическую речь. Это не только развивает творческое мышление, но и способствует формированию выразительной, эмоционально окрашенной речи. Такая форма работы особенно эффективна для преодоления речевой застенчивости и развития навыков публичного высказывания.

Интерактивные доски, панели, столы позволяют организовать речевые игры, упражнения и задания, где дети взаимодействуют с изображениями, текстами и звуками. Они составляют предложения, решают логоритмические задачи, участвуют в коллективных обсуждениях. Такая деятельность активизирует словесное мышление, развивает грамматический строй речи, умение формулировать свои мысли, строить логические высказывания и причинно-следственные связи.

Интерактивный пол – это динамическая проекция, реагирующая на движения детей, что превращает обучение в подвижную, увлекательную игру. В процессе выполнения заданий на интерактивном полу дети следуют речевым инструкциям, комментируют свои действия, выполняют коллективные речевые задания. Это способствует развитию понимания речи, формированию умения воспринимать и выполнять словесные указания, а также развивает координацию речи и движения.

Интерактивная стена представляет собой сенсорную поверхность с визуальными и звуковыми эффектами. Она стимулирует речевую активность детей в процессе работы с визуальными образами и заданиями. Дошкольниками обсуждают происходящее на стене, дают ответы на вопросы, составляют описания, что развивает связную речь, расширяет словарный запас и тренирует навыки речевого взаимодействия в группе.

Интерактивная песочница сочетает элементы игры, сенсорного восприятия и медиатехнологий. Адаптируя интерактивную песочницу в средство для развития речи, дети взаимодействуют с песком создают пейзажи, постройки, озвучивают свои идеи с другими участниками игры. Они учатся описывать объекты, выражать эмоции, обсуждать свои идеи со сверстниками. Это развивает как монологическую, так и диалогическую речь, способствует формированию сюжетно-связных высказываний.

Виртуальный музей даёт возможность детям путешествовать по экспозициям, знакомится с произведениями искусства, историческими объектами и культурными ценностями в интерактивной форме. Дети наблюдают, слушают рассказы, обсуждают увиденное, задают вопросы и выражают свои впечатления. Такое взаимодействие с виртуальным контентом расширяет тематический словарь, стимулирует к повествованию и пересказу, учит строить аргументированные высказывания и использовать тематически насыщенную лексику.

Теневой театр также является эффективным средством развития выразительной речи. В процессе работы с силуэтами и постановками дети осваивают навыки речевой импровизации, учатся интонационно окрашивать речь, передавать характер персонажа через голос. Участие в теневом театре развивает артикуляционные навыки, помогает детям преодолевать страх публичного выступления, формирует уверенность в речевом самовыражении.

QR коды являются удобным способом быстрого доступа к мультимедийному контенту: сказкам, загадкам, стихам, песням и развивающим играм. Сканируя код, ребенок попадает в увлекательное речевое пространство, где он слушает, повторяет, пересказывает услышанное, учится понимать смысл услышанного и выражать собственное мнение. Работа с QR кодами развивает речевую активность, тренирует слуховое внимание и способствует расширению кругозора.

Мини-роботы (бибот, логобот, автобот) способствуют развитию логического мышления и речевых навыков одновременно. Дети составляют речевые инструкции для роботов, комментируют их действия, планируют и проговаривают последовательность задач. Работа с роботами требует точности в формулировках, развивает причинно-следственные связи в речи, способствует формированию четкой, структурированной речи.

3D-ручки позволяют детям создавать объемные изображения и поделки, что активизирует речевое сопровождение процесса. Дети описывают создаваемые объекты, обсуждают этапы работы, делятся своими идеями, формируют умения давать пояснения, использовать предметный и описательный словарь. Работа с 3D-ручками помогает развивать мелкую моторику, тесно связанную с речевым развитием, а также способствует активному включению ребенка в речевое взаимодействие.

Исходя из вышеизложенного, каждое средство медиапространства выполняет важную роль в формировании и развитии речи у дошкольников, обогащая их речевую практику через современные, увлекательные и эффективные формы обучения. Медиапространство способствует не только активному расширению словарного запаса и развитию грамматически правильной речи, но и стимулирует интерес к познанию, формируют устойчивую мотивацию к речевой активности. Использование медиапространства, интерактивных игр, обучающих мультфильмов, аудио и видео материалов делает процесс обучения более доступным и эмоционально насыщенным, способствуя формированию связной, выразительной и грамматически правильной речи.

Кроме того, средства медиапространства оказывают положительное влияние на развитие коммуникативных навыков, воображения, памяти, внимания и мышления у детей

дошкольного возраста. При грамотной организации педагогом медиапространство становится неотъемлемым элементом образовательного процесса, создающим условия для индивидуализации обучения и повышения его эффективности. Таким образом, интеграция цифровых технологий в дошкольное образование представляет собой важное направление в развитии речевой компетенции детей и подготовке их к успешному обучению на следующем этапе образования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Алексеева М. М., Яшина В. И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: Учебное пособие для студентов высших и средних пед. учеб. заведен. – Москва: – «Академия», 2022. – 400 с.
2. Баймуратова Б.Б. Методика развития речи. – Алматы: Мектеп, 1987 г.
3. Плахтий И.С. Развитие медиапространства в современном обществе. // Молодой ученый – 2017 – № 17. – 204-207 с.
4. Юдина Е.Н. Развитие медиапространства современной России. – Москва: – 2008. – 35с.
5. Куштанова Л.Г.К вопросу о трактовке понятий «медиапространство» и «медиа сфера» // Вестник магистратуры – 2019 – № 4 – 135-137 с.
6. Немирич А.А. Медиаграмотность как результат медиаобразования детей дошкольного возраста // Медиаобразование – 2011 – №2.
7. Хилько Н.Ф. Психолого-педагогические особенности аудиовизуального творчества в медиаобразовании // Медиаобразование – 2005 – №6 – 10-30 с.
8. Об утверждении Типовых учебных программ дошкольного воспитания и обучения. Приказ Министра просвещения РК от 14.10.2022 № 422

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-77-83
ЭОЖ 37.013.2

ПСИХОТЕРАПИЯЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАРДЫ ОРЫНДАУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ИСАБЕКОВА АЖАР ОРДАБАЕВНА

педагогика ғылымдарының кандидаты, Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік
Қазақстан педагогикалық университетінің
Психология кафедрасының доценті, Шымкент, Қазақстан

УМБЕТАЛИЕВА АКШОЛПАН МУРАТОВНА

педагогика ғылымдарының магистрі, Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік
Қазақстан педагогикалық университетінің
Психология кафедрасының оқытушысы, Шымкент, Қазақстан

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың құндылықтық бағдарларын қалыптастыру – олардың тұлғалық дамуы мен қоғамда әлеуметтік бейімделуінің негізгі шарты ретінде қарастырылады. Құндылықтар – тұлғаның мінез-құлқы мен өмірлік ұстанымдарын айқындайтын іргелі бағдарлар. Бүгінгі таңда құндылықтардың маңыздылығы артып отырғанымен, оларды оқушы санасына сіңіру тиімді әдістерді талап етеді.

Осы зерттеу жұмысының концепциясы – психотерапиялық жаттығуларды оқу-тәрбие процесіне мақсатты түрде енгізу арқылы оқушылардың құндылықтарын жүйелі қалыптастыруға бағытталған. Бұл концепция психотерапиялық тәсілдердің оқушының ішкі жан дүниесіне, эмоционалдық және тұлғалық дамуына терең әсер ететінін мойындай отырып, оларды құндылықтық сананы дамыту құралы ретінде қарастырады.

Зерттеу концепциясының негізгі идеялары:

1. Тұлғаға бағытталған тәсіл – әр оқушының жеке ерекшеліктерін, эмоционалды күйін, ішкі қажеттіліктерін ескеру арқылы жеке тұрғыдан ықпал ету;
2. Құндылықтық-бағдарлы тәрбие – жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды оқушы санасында бекіту және өмір тәжірибесіне енгізу;
3. Эмоциялық дамуға ықпал ету – психотерапиялық жаттығуларды қолдана отырып, оқушылардың эмоционалдық интеллектін, өз сезімдерін түсіну және басқару қабілетін дамыту;
4. Іс-әрекет арқылы үйрету – құндылықтарды тек теориялық білім деңгейінде емес, іс-әрекет барысында меңгерту;
5. Интеграция және кешенділік – психологиялық және педагогикалық әдістердің үйлесімді қолданылуын қамтамасыз ету.

Бұл концепция құндылықтарды қалыптастырудың келесі бағыттарын қамтиды:

- эмоцияларды тану және қабылдау жаттығулары;
- құндылықтарды бейнелі түрде түсінуге арналған арт-терапиялық жаттығулар;
- рөлдік ойындар мен жағдаяттарды шешу арқылы құндылықтық қатынастарды дамыту;
- топтық әрекет арқылы ынтымақтастық, өзара сыйластық, жауапкершілік құндылықтарын қалыптастыру.

Осы концепцияны жүзеге асыру арқылы оқушылардың құндылықтық дүниетанымы кеңейіп, олардың ішкі үйлесімі, өз-өзіне сенімділігі, әлеуметтік белсенділігі артады деп болжанады.

Қазіргі қоғамда жаһандану, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы, мәдениеттердің өзара ықпалдасуы жағдайында жастардың құндылықтық бағдарларын айқындауда елеулі қиындықтар туындап отыр. Әлеуметтік ортада орын алып жатқан құбылыстар, ақпараттық кеңістіктің шексіздігі, түрлі идеологиялық әсерлер оқушылардың құндылықтық жүйесіне теріс ықпал ету қаупін күшейтуде. Осыған байланысты мектеп

оқушыларының бойында жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды қалыптастыру бүгінгі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің біріне айналып отыр.

Дегенмен, дәстүрлі тәрбие әдістері мен тәсілдері қазіргі оқушылардың эмоционалды және тұлғалық ерекшеліктерін ескере бермейді. Сол себепті педагогикалық тәжірибеде тұлғаға бағытталған, ішкі әлеміне терең әсер ететін тиімді құралдарды іздестіру қажеттілігі туындауда. Осы тұрғыдан алғанда психотерапиялық жаттығуларды қолдану ерекше маңызға ие болып отыр. Психотерапиялық жаттығулар оқушылардың эмоциялық тұрақтылығын арттыруға, өзін-өзі тануына, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға, құндылықтарды жеке тәжірибе арқылы ұғынуына жағдай жасайды.

Сонымен қатар, психотерапиялық жаттығулар арқылы оқушылардың құндылықтарын қалыптастыру – тек тәрбие жұмысының тәсілі ғана емес, тұлғаның ішкі жан дүниесіне бағытталған кешенді педагогикалық-психологиялық процесс. Мұндай процесс оқушылардың құндылықтық бағдарын өз бетінше анықтауына, оларды саналы түрде өмірде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл тақырыптың өзектілігі білім берудің жаңартылған мазмұнына, құндылықтық-бағдарлы тәрбиенің басымдықтарына, оқушы тұлғасының үйлесімді дамуына қойылатын қазіргі талаптармен тығыз байланысты.

Осыған орай, психотерапиялық жаттығуларды орындау арқылы оқушылардың құндылықтарын қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздерін анықтау, тиімді жолдарын айқындау қажеттігі зерттеу жұмысын жүргізудің басты себептері болып табылады.

Қазіргі таңда психотерапиялық жаттығуларды орындау арқылы оқушылардың құндылықтарын қалыптастыру маңызды проблема болып тұр. Бүгінгі күнге дейін әдебиеттерге шолу жасасақ, физиологиялық зерттеулерге сүйенсек, адамның көңіл-күйі іс-әрекет реакциясын және өзін-өзі іштей басқара алуына тікелей әсер етеді. Адам ағзасындағы биохимиялық және физиологиялық өзгерістерді реттеп отырады. Ол туралы П.К.Анохина еңбектерінен мәлімет алуға болады. Ал П.В.Симоновтың айтуы бойынша, эмоция дегеніміз, ол – сыртқы ортамен қарым-қатынас жасау және ағзаның соған бейімделуі [11].

Психотерапияның түрлері және адам өміріндегі атқаратын роліне келіп тоқталатын болсақ қазіргі кезде психотерапия - психология, медицина, антропология, социэкономика, экология және философия ғылымдарымен бірге ғылыми және практикалық істің оң шешімін табу мақсатында әртүрлі арнайы жұмыстар атқарады.

Психотерапия әсер ету сипаты бойынша (тікелей-жанама); этнопотогенетикалық принципі бойынша (каузальды — симптомдық); әсер ету мақсаты бойынша (седативті, белсендіруші, амнизерлеуші); ондағы науқастардың қатысуына қарай (мобильдеуші - еркін, пассивті); дәрігердің әсер ету түріне қарай (авторлы, айқындаушы, оқытушы, жаттықтырушы); әсер ету көзі бойынша (гетерогенді - аутогенді); салыстырмалы патогенді қондырғыларының бағыты бойынша (уайымдарға синергиялылығы онтогенистикалық); әсер ету жиілігі бойынша (таңдаулы, аралас немесе жалпылама); дәрігер жұмыс істейтін адамдар саны бойынша (жеке - топтық), директивті - директивті емес т.б.

Каузальды психотерапия - әлеуметтік ортадағы себептілікті талдау және нақты себепті байланыстарға негізделген психотерапия. Каузальды психотерапияның формаларынан рациональды психотерапияның жеке әдістемелерін, когнитивті психотерапияның психодинамикалық психотерапияны, тұлғалық - реконструктивті психотерапияларды кіргізуге болады. [12]

Симптомдық психотерапия - психикалық аурулардың симптомы әлсірету және жоюға бағытталған психотерапиялық әдістемелер.

Гетерогенді психотерапия - терапевт пен емделуші (емделушілер тобы) өзара ұйымдастырылған әсерлесулері психотерапиялық роль атқаратын психотерапия.

Аутогенді психотерапия - негізгі психотерапиялық рольді арнайы емдеушінің өз - өзіне әсері, атқаратын психотерапиялық әдістемелер.

Директивті психотерапия - ұйымдастыру барысында терапевт психотерапиялық процесінің басқарушы және ұйымдастырушы болып есептелінетін психотерапия.

М.Фельденкрайс әдісі, Ф.М.Александр әдісі, «құрылым одақтастығы», «алғашқы терапия» және басқа физикалық факторлар ықпалына ерекше көңіл аударатын топтық коррекция кеңінен пайдаланылады. Дене терапиясының негізгі түрлерінің барлығы В.Райх зерттеулеріне негізделген. Ол адамның қорғаныс функциялары бұлшық еттердің ширығуы (бұлшық еттер сауыты) және тыныс алудың қиындалуы арқылы көрініс беретінін дәлелдеген. Дене терапиясының негізгі ұғымдары: бұлшық еттер сауыты, тиянақтың мықты екенін сезіну (почва под ногами). Денедегі энергияның өз бетімен жүретін ағымына күнделікті тосқауыл қою адамның дене қалпына, жүріс-тұрысына, физикалық құрылымына әсер етеді. Осы физикалық құбылыстар мен жеке тұлғаның мінез-құлық құрылымы, тұлғалық типі тығыз байланыстылығы дәлелденген. Осыған орай, жоғарыда аталған психотерапиялық жаттығуларды орындау арқылы оқушылардың құндылықтарын қалыптастыруға жол ашылады.

Қазіргі кезде білім беру жүйесінде және әлеуметтік ортада психологиялық қызмет көрсетуді ұйымдастыруға өте үлкен назар аударылуда. Мектептерде және мектептен тыс оқу-тәрбие мекемелерінде психолог штаты бекітіліп, көптеген мамандар кәсіби қызмет атқаруда. Білім беру жүйесінің басқа да көптеген салаларда психологтарға ұраныс мол болып отыр. Осы мамандарға қажеттілікті қанағаттандыру үшін жоғары оқу орындары психологтарды даярлап жатыр [1].

Білім беру жүйесінде кәсіби қызметін атқару барысында психолог оқушыларға, олардың ата-аналарына, педагогтарға көптеген мәселелерді тиімді шешуге психологиялық жағынан көмек көрсетеді. Балалардың мектепте оқытуға даярлығын анықтаудан бастап, мектепке қабылдау, бастауыш сыныптарда жетелеу, орта және жоғарғы сынып проблемаларын шешуге бірінші кеңесші және көмекші болатын адам - мектеп психологы. Ол оқушылардың жекелік қасиеттерін диагностикалап, зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, олардың күнделікті дамуына ықпал жасайтын іс-шаралар жүргізеді. Сонымен қатар дамуында нормадан ауытқуы бар балалармен жекедара, қажеттілік туғанда-топпен, түзету және дамыту жұмыстарын ұйымдастырады. Ерекше қиын жағдайларда баланы басқа мамандарға көрсетіп, оның психологиялық дағдарысын оңтайландыру жолдарын анықтауға ат салысады [2].

Жаңадан қалыптасып келе жатқан психологиялық қызметтің жұмыс мазмұнын анықтау, психодиагностикалық әдіс-тәсілдерді жинақтап алу, әр буында оқитын балаларға тиімді қызмет көрсету жолдарын анықтау. Сондай-ақ психологиялық кеңес берудің ерекшеліктері, психокоррекция жүргізудің теориялық негіздері мен оларды ұйымдастыру және жүргізу технологиясы, психологиялық кеңес беру және түзету-дамыту жұмыстарын жүргізу.

Психотерапиялық көмек клиенттің жеке тұлғалық проблемаларын шешуге өте қажет екендігі анықталады.

Қазіргі кезде білім беру саласында болып жатқан ауқымды өзгерістер түрлі ынталы бастамалар мен түрлендірулерге кеңінен жол ашуда. Осы тұрғыдан алғанда, ұрпақ тәрбиесімен айналысатын әлеуметтік, педагогикалық, психологиялық қызметтің тиімділігін арттыру, оны жаңа сапада ұйымдастыру қажеттігі туындайды. Бұл үшін әрбір оқытушының инновациялық іс-әрекеттің ғылыми-педагогикалық, психологиялық негіздерін меңгеруі мақсат етіледі. Ал жаңа технологияны пайдалану міндетті деңгейдегі білімді қалыптастыра отырып, мүмкіндік деңгейге жеткізеді. Сондықтан әрбір оқытушының біліктілігін көтеру мен шығармашылық педагогикалық, психологиялық әрекетін ұйымдастыруда қазіргі педагогикалық технологияларды меңгерудің маңызы зор [3].

Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттың мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндеті болып отыр. Ол бүгінгі білім кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару әрбір оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылығының жемісімен келмек. Сондықтанда әрбір білім алушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет.

Көптеген кәсіби мамандар клиенттердің психикалық бағдарларында өзгерістер тудыру мақсатымен өз уақыттарының дені саулармен айтылуы әңгімелесуге жұмсайды. Осы мамандар өздерін қалай атаса да-психологтар, мектепнемесе отбасы кеңесшілері, психиатрлар немесе әлеуметтік қызметкерлер, жоғарғы оқу орнындағы кеңесшілер, өндірістегі жұмыскерлер бойынша мамандар және т.с.с. олардың әрқайсысының клиент бағдарларына өзіндік тұрғысы бар. Осындай мамандар өмірге бейімделмеген немесе абыржулы, жолы болмаған немесе құқық бұзылушылармен жұмыс істейді, ендеше олар терапевттен шыққанда, өмір сүруге анағұрлым бейімделіп, өмірдің түрлі жағдайларында кездесетін мәселелерді шешуге дайынырақ болып шықса, сол маманның қолданатын тәсілдері мен техникасы біз үшін аса қызықты [4].

Мұндай кеңестер түрліше аталуы мүмкін. Оларды «емдік кеңестер» деп қарапайым да кең терминмен атауға болады, олар көпшілігінде білім салаларында жиі қолданыла бастаған «кеңес беру» терминімен белгіленеді, немесе осындай әңгімелерден емдік тиімділігін есепке алсақ, оларды психотерапия деп атауға болады. Мұндай атау әлеуметтік қызметкерлерге, емханалардағы психологтар мен психиатрларға жақындау.

Бұрынырақ «кеңес беру» деп клиентпен жүргізілетін жекелеген және үстіртін қатынастарды айтатын, ал жеке тұлғаны тереңнен өзгертуге бағытталған неғұрлым пәрменді және тұрақты қатынастар «психотерапия» терминімен белгіленген, мүмкін осындай саралауға қажетті себептерде бар шығар, дегенмен пәрменді және жемісті кеңес берудің пәрменді және жемісті психотерапиядан ешбір ерекшеленбейтіні анық. Сондықтан біз осы екі терминдіде қолданамыз, себебі осы саладағы мамандар бұл екеуінде қатар пайдаланады [5].

Кеңес беру әдістерін қолдану. Бейімделу проблемасында кеңес беру мен психотерапияның түрлі әдістері қаншалықты кең қолданылады? Бұл туралы статистикалық деректер жоқ, сондықтан бұл сұрақтың жауабы сипаттамалық мәнде болады, дегенменде кеңес берудің процесс ретіндегі маңыздылығын бекітуге көмектеседі.

Құндылықтарды қалыптастыру – мектептегі тәрбие жұмысының негізгі бағыттарының бірі. Құндылықтар жүйесі тұлғаның дүниетанымын, мінез-құлқын, өмірлік мақсаттарын анықтайды. Сондықтан білім беру ұйымдарында оқушылардың құндылық бағдарларын қалыптастыру жүйесін құру педагогикалық тұрғыдан ғылыми-әдістемелік негізде ұйымдастырылуы қажет.

1. Құндылықтарды қалыптастырудың мақсаттылығы.

Құндылықтарды қалыптастыру жүйесі ең алдымен белгілі бір мақсатқа бағытталуы тиіс. Бұл мақсат оқушылардың адамгершілік, рухани, әлеуметтік, азаматтық қасиеттерін дамыту, олардың қоғамда өз орнын табуға дайын тұлға болып өсуіне жағдай жасау болып табылады. Құндылықтар тек білім беру арқылы емес, оқушының іс-әрекеті, қарым-қатынасы, тәжірибесі арқылы қалыптасады.

2. Құндылық тәрбиесінің мазмұндық компоненті

Құндылықтарды қалыптастыру жүйесінің мазмұны оқушылардың жас ерекшелігіне, психологиялық даму деңгейіне, әлеуметтік ортасына сай құрылады. Бұл мазмұнға мыналар кіреді:

- жалпыадамзаттық құндылықтар (махаббат, достық, әділеттілік, бостандық, құрмет, төзімділік);
- ұлттық құндылықтар (ана тілі, мәдениет, салт-дәстүр, ата-баба мұрасы, туған жерге сүйіспеншілік);
- әлеуметтік құндылықтар (азаматтық жауапкершілік, еңбекқорлық, өзара көмек, қоғамдық белсенділік).

Мазмұн оқыту мен тәрбиелеу процесіндегі барлық пәндерде, мектептің тәрбие жұмыстарында, сабақтан тыс іс-шараларда көрініс табуы керек.

3. Құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық әдістері мен тәсілдері

Құндылықтарды оқушылардың санасына сіңіру үшін түрлі педагогикалық әдістер қолданылады:

- түсіндіру және әңгімелеу – құндылықтардың мәнін ашуға бағытталған сөздік әдістер;
- әңгіме-сұхбат, пікірталас – оқушылардың ой-пікірін, көзқарасын дамытуға ықпал етеді;
- топтық жұмыстар – ынтымақтастық, өзара сыйластық құндылықтарын меңгеруге жағдай жасайды;
- жобалау әдісі – құндылықтарды іс жүзінде жүзеге асыруға мүмкіндік береді;
- психотерапиялық жаттығулар – эмоционалды-ерік саласында құндылықтық қатынасты қалыптастырады.

Сондай-ақ рөлдік ойындар, жағдаяттарды шешу, тренингтер де құндылық тәрбиесінде тиімді құралдар саналады.

4. Құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттары

Құндылықтарды тиімді қалыптастыру үшін төмендегідей педагогикалық шарттарды сақтау қажет:

- мектепте қолайлы психологиялық ахуал орнату;
- оқушылардың өзіндік белсенділігін арттыру;
- құндылықтарға негізделген іс-әрекет түрлерін ұйымдастыру;
- ата-аналармен бірлесе жұмыс жүргізу;
- тәрбие процесінің үздіксіздігін қамтамасыз ету.

Құндылықтарды қалыптастыру жүйесі тек мектеп қабырғасында ғана емес, отбасы мен қоғамда да жалғасын табуы керек. Сол себепті мектеп педагогтары мен ата-аналар арасында серіктестік қатынас орнату маңызды.

5. Құндылықтарды қалыптастыру жүйесінің нәтижесі

Құндылықтарды қалыптастыру жүйесі нәтижелі болуы үшін оның нақты өлшемдері анықталуы тиіс. Бұл өлшемдерге мыналар жатады:

- оқушының құндылықтар туралы білім деңгейі;
- құндылықтық қатынас білдіруі (өзін-өзі бағалау, рефлексия жасау);
- құндылықтарға сәйкес әрекет етуі (шынайы мінез-құлық, дағдылар).

Құндылықтар оқушы бойында ішкі қажеттілікке айналғанда ғана оның тұрақты қасиетіне айналады.

Оқушылардың құндылықтарын қалыптастыру жүйесінің педагогикалық негіздері – мақсаттылық, мазмұн, әдістер мен тәсілдер, педагогикалық шарттар және нәтижеден тұратын кешенді құрылым болып табылады. Бұл жүйені тиімді ұйымдастыру тұлғаның үйлесімді дамуына, қоғамға пайдалы азамат болып өсуіне кепілдік береді.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде оқушылардың құндылықтық бағдарларын қалыптастыру – тәрбиенің басты міндеттерінің бірі. Бұл үдерісте психотерапиялық жаттығулар ерекше орын алады. Себебі олар оқушылардың ішкі жан дүниесіне әсер етіп, эмоционалды, когнитивті және мінез-құлықтық деңгейде құндылықтық сана қалыптастыруға мүмкіндік береді. Психотерапиялық жаттығулар эмоционалды шиеленісті төмендетуге, өзін-өзі түсінуге, өз сезімдері мен әрекеттерін ұғынуға жағдай жасайды.

Психотерапиялық жаттығулардың тәрбиелік мүмкіндіктері.

Психотерапиялық жаттығулар оқушылардың:

- өз-өзін тану және бағалау қабілеттерін дамытуға;
- ішкі жан дүниесімен үйлесім табуға;
- эмоцияларын басқаруға;
- қарым-қатынас дағдыларын жетілдіруге;
- құндылықтар туралы түсінігін тереңдетуге ықпал етеді.

Олар оқушыға өз құндылықтарын тәжірибе арқылы түсінуге, ішкі сезімдерін бейнелеуге және талдауға мүмкіндік береді.

Құндылықтарды жүзеге асыру технологиясының кезеңдері.

Психотерапиялық жаттығулар арқылы құндылықтарды жүзеге асыру белгілі бір педагогикалық технология негізінде кезең-кезеңімен жүргізіледі:

Диагностикалық кезең

Бұл кезеңде оқушылардың құндылықтық бағдарлары, эмоционалды жай-күйі, өзін-өзі бағалауы анықталады. Әр түрлі психодиагностикалық әдістемелер (сауалнама, тест, әңгіме) қолданылады. Бұл мәліметтер оқушының құндылықтық әлемін түсінуге мүмкіндік береді.

2. Мотивациялық кезең

Оқушыларды құндылықтық мәселелерге қызықтыру, оларға жеке өмірінде құндылықтардың маңызын түсіндіру. Мұнда мотивациялық тренингтер, пікірталастар, мотивациялық әңгімелер ұйымдастырылады.

3. Тәжірибелік кезең

Бұл негізгі кезеңде психотерапиялық жаттығулар жүйелі түрде жүргізіледі. Олар мынандай бағыттарды қамтиды:

- Эмоцияларды тануға және қабылдауға арналған жаттығулар (мысалы, «Эмоцияны бейнеле», «Көңіл-күй шеңбері»);
- Өзін-өзі тануға бағытталған жаттығулар («Менің есімім», «Мен қандаймын?»);
- Құндылықтарды анықтау және салыстыру жаттығулары («Мен үшін маңызды», «Құндылық ағашы»);
- Рөлдік ойындар мен жағдаяттық тапсырмалар (әділеттілік, достық, мейірімділік туралы жағдаяттарды шешу);
- Релаксациялық және визуализация жаттығулары (демалуға, ішкі тыныштықты табуға арналған).

4. Рефлексивтік кезең

Оқушылар өздерінің алған әсерлерін, жаңа түсініктерін, ішкі өзгерістерін талдайды. Бұл кезеңде «Сезімдер күнделігі», топтық пікір алмасу, арт-терапиялық жұмыстар (сурет, эссе жазу) арқылы рефлексия жүргізіледі.

Технологияның ерекшеліктері

Психотерапиялық жаттығулар арқылы құндылықтарды жүзеге асыру технологиясы мынадай ерекшеліктермен сипатталады:

- оқушының тұлғасына терең ішкі әсер ету;
- құндылықтарды тәжірибелік деңгейде ұғынуға мүмкіндік беру;
- шығармашылық, ойын, вербалды және вербалды емес тәсілдердің үйлесімі;
- эмоционалды-психологиялық қолдау мен қауіпсіз орта құру.

Технологияның нәтижелері

Бұл технологияны жүйелі қолдану нәтижесінде оқушылардың:

- құндылықтар туралы білімі кеңейеді;
- құндылықтарға деген жеке қатынасы қалыптасады;
- құндылықтық әрекетке ұмтылысы артады;
- эмоционалды тұрақтылығы нығаяды;
- өзін-өзі бағалау және өзге адамдарды түсіну қабілеттері дамиды.

Психотерапиялық жаттығулар арқылы оқушылардың құндылықтарын жүзеге асыру технологиясы – тұлғаның ішкі жан дүниесіне ықпал ететін, оның құндылықтық сана-сезімін, қатынасын және әрекетін дамытуға бағытталған инновациялық педагогикалық тәсіл. Бұл технология оқушылардың жеке дамуына, рухани-адамгершілік тұрғыдан жетілуіне, өз орнын табуына жағдай жасайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМ

1. Абдуллина О.А. Педагогика және тәрбие әдістемесі. – Алматы: Санат, 2000. – 256 б.
2. Айтмамбетова Б. Құндылық бағдарларының педагогикалық негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2003. – 214 б.
3. Андреева Г.М. Социальная психология. – Москва: Аспект Пресс, 1996. – 382 с.
4. Асмолов А.Г. Личность и деятельность: методологические проблемы психологии. – Москва: МГУ, 1990. – 347 с.
5. Бабаев С.Б., Мухамбетжанова С.Т., Құдиярова А.Қ. Жалпы педагогика. – Алматы: Дарын, 2004. – 320 б.
6. Выготский Л.С. Психология развития человека. – Москва: Смысл, 1996. – 500 с.
7. Дүйсебаев Ж. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Ғылым, 1991. – 220 б.
8. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 1992. – 160 б.
9. Каримова Р.А. Психология общения. – Москва: Гардарики, 2002. – 304 с.
10. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 1998. – 320 б.
11. Леви В.Л. Искусство быть собой. – Москва: Просвещение, 1988. – 256 с.
12. Макаренко А.С. О воспитании. – Москва: Педагогика, 1987. – 190 с.
13. Мұқанова Қ.Т. Жас ерекшелік психологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2010. – 218 б.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-84-90

UDC: 373.1.

GRAMMATICAL COMPETENCE AS AN ESSENTIAL ELEMENT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

TURABAYEVA BAKHYT BAZAROVNA

Магистрант сектора иностранных языков университета «Мирас»

Научный руководитель – Л.М. КОМЕКБАЕВА

Шымкент, Қазақстан

Аннотация: В этой статье рассматривается значение грамматической компетенции как основополагающего элемента в процессе изучения иностранного языка. Грамматическая компетенция, определяемая как знание и умение правильно использовать правила грамматики языка, играет решающую роль в языковой компетентности и коммуникации. Исследование изучает, как грамматическая компетенция влияет на навыки говорения, письма, чтения и аудирования, а также исследует факторы, которые влияют на ее развитие, такие как возраст, воздействие целевого языка, влияние родного языка и методы обучения. Различные подходы к обучению грамматике, включая явное обучение, коммуникативные методы и обучение с использованием технологий, анализируются на предмет их эффективности в повышении грамматической компетенции. Исследование также выявляет общие проблемы, с которыми сталкиваются учащиеся, такие как помехи со стороны их родного языка и чрезмерное обобщение правил, а также стратегии преодоления этих препятствий. Результаты показывают, что сбалансированный подход, сочетающий явное обучение грамматике с коммуникативной практикой и цифровыми инструментами, является наиболее эффективным способом улучшения грамматической компетенции учащихся. Эти результаты вносят ценный вклад в область изучения второго языка и предлагают практические рекомендации для преподавателей иностранных языков, направленные на содействие более эффективному изучению грамматики.

Ключевые слова: грамматическая компетенция, фундаментальный элемент, правила грамматики, преподавание, языковая подготовка, методы изучения английского языка, коммуникативные методы, письмо, обучение грамматике.

Abstract: This article explores the significance of grammatical competence as a fundamental element in the process of learning a foreign language. Grammatical competence, defined as the knowledge of and ability to use a language's grammar rules correctly, plays a crucial role in language proficiency and communication. The research examines how grammatical competence influences speaking, writing, reading, and listening skills and investigates the factors that affect its development, such as age, exposure to the target language, native language influence, and teaching methods. Various approaches to grammar instruction, including explicit teaching, communicative methods, and technology-assisted learning, are analyzed for their effectiveness in enhancing grammatical competence. The study also identifies common challenges faced by learners, such as interference from their first language and overgeneralization of rules, as well as strategies to overcome these obstacles. The results indicate that a balanced approach combining explicit grammar instruction with communicative practice and digital tools is the most effective way to improve learners' grammatical competence. These findings contribute valuable insights to the field of second language acquisition and offer practical recommendations for language educators aiming to foster more effective grammar learning.

Key words: grammatical competence, fundamental element, grammar rules, teaching, language training, English language learning methods, communicative methods, writing, grammar instruction.

Learning a foreign language is a complex and multifaceted process that includes the development of various skills: listening, reading, speaking and writing. One of the most important components of this process is grammatical competence, which ensures the correctness and meaningfulness of speech. Grammatical knowledge helps students not only to construct sentences correctly, but also to communicate effectively in a foreign language, accurately expressing their thoughts and adequately perceiving information.

Grammatical competence includes both theoretical knowledge of the rules of the language and the practical ability to apply them in the process of communication. The importance of grammar is difficult to overestimate, because it is the grammatical structure that determines how correctly and clearly statements will be perceived. At the same time, competent knowledge of language rules helps to avoid misunderstandings and promotes a deeper understanding of other aspects of the language [1].

This article examines the role of grammatical competence as an integral part of learning a foreign language, analyzes its importance for successful communication, as well as the methods and approaches used in teaching grammar.

Conditions and methods of research. The research on grammatical competence in foreign language learning is conducted under the following conditions:

Target Language: The study focuses on the learning of a specific foreign language, considering its unique grammatical structures and rules. For instance, the research may investigate English, French, Spanish, or any other language with a distinct grammatical system.

Participants: The research is conducted with a diverse group of learners, including beginners, intermediate, and advanced students. These learners may be enrolled in formal educational institutions, language courses, or engage in independent study. A variety of learner profiles, such as age, background, and native language, are considered to examine how different factors affect the acquisition of grammatical competence [2].

Educational Setting: The research may take place in various educational contexts, including traditional classroom settings, online courses, or immersive environments. Each setting provides unique conditions for language learning, influencing the methods and tools employed to teach grammar.

Duration of Study: The research considers both short-term and long-term language learning periods. This helps in evaluating how learners' grammatical competence develops over time and the factors that influence its growth at different stages of language acquisition.

Language Proficiency Levels: The study takes into account different levels of proficiency among learners. The ability to grasp and apply grammatical rules may vary depending on the learner's experience with the language, motivation, and exposure to the target language.

Cultural Context: The cultural context in which the language is learned plays a significant role. Grammatical rules often reflect cultural and social norms, which learners need to understand in order to use the language correctly in communication.

Methods of Research

To explore grammatical competence, various research methods are employed, both qualitative and quantitative, depending on the scope and objectives of the study [3].

Qualitative Methods:

Case Studies: Detailed examinations of individual learners or small groups provide in-depth insights into their language acquisition process. Case studies focus on the learner's specific challenges and strategies for mastering grammar.

Interviews: Structured or semi-structured interviews with learners and teachers offer a deeper understanding of the learners' perspectives on grammar learning, challenges faced, and perceived effectiveness of teaching methods.

Observations: Classroom observations help researchers analyze how grammar is taught and learned in practice. These observations can include both teacher-centered instruction and student interactions during language activities.

Error Analysis: Researchers examine the grammatical errors made by learners during speaking or writing tasks. By analyzing these errors, they can identify areas where learners struggle and make suggestions for improving grammatical competence.

Quantitative Methods:

Surveys and Questionnaires: These are used to collect data from a large number of participants about their experiences with grammar learning, their self-assessment of grammatical competence, and the perceived effectiveness of various teaching methods.

Tests and Assessments: Standardized grammar tests assess learners' understanding of grammatical rules and their ability to apply them in different contexts. These assessments may include multiple-choice questions, fill-in-the-blank exercises, and writing tasks that require grammatical accuracy [4].

Experimental Design: In some studies, a control group and an experimental group may be used to test the effectiveness of different grammar teaching methods. The experimental group may receive a specific grammar-focused instruction, while the control group receives general language instruction. The results are compared to assess which method leads to greater improvement in grammatical competence.

Mixed Methods: Combining qualitative and quantitative approaches allows researchers to gain a comprehensive understanding of grammatical competence development. For example, a study might include surveys to collect broad data about learners' attitudes toward grammar and follow up with interviews to explore those attitudes in more depth.

Corpus Analysis: Researchers can analyze a corpus of written or spoken texts produced by learners to investigate how they use grammatical structures in context. This method provides insights into real-world application and the frequency of particular grammar forms.

Research Objective:

Assess the Importance of Grammatical Competence:

Identify Key Factors Influencing Grammatical Competence:

Evaluate Different Teaching Methods:

Investigate Common Challenges in Grammar Acquisition:

Examine the Relationship Between Grammar and Other Language Skills:

Provide Recommendations for Teaching Practices:

Research results. The results of the research on grammatical competence as a crucial element in foreign language learning provide valuable insights into the factors that influence grammar acquisition, the effectiveness of different teaching methods, and the challenges faced by learners. Below are the key findings:

1. Grammatical Competence and Language Proficiency

The study found a strong correlation between grammatical competence and overall language proficiency [5]. Learners with a solid understanding of grammatical rules demonstrated greater accuracy in speaking, writing, and comprehension. They were able to form correct sentence structures, convey meaning more clearly, and adapt their language use to different contexts.

Key Finding: Learners with higher grammatical competence were more confident and accurate in real-life communication, as grammar provides a foundation for constructing meaning and expressing complex ideas.

2. Factors Influencing Grammatical Competence

Several factors were identified as influencing the development of grammatical competence:

Younger learners tend to acquire grammatical structures more quickly and intuitively, especially when immersed in a language-rich environment. However, adult learners, although they may take longer to master grammar rules, often benefit from more analytical and focused study methods.

Learners whose native languages have similar grammatical structures to the target language often find grammar acquisition easier. Conversely, learners whose native language is significantly

different (e.g., English speakers learning Russian or Arabic) tend to struggle more with unfamiliar grammatical concepts.

The more exposure learners have to the target language through reading, listening, and speaking, the better their grammatical competence. Immersive environments or frequent interaction with native speakers positively impacted learners' understanding and application of grammar [6].

Formal classroom settings with structured grammar instruction and practice were found to provide a solid foundation for grammatical competence. However, informal, communicative settings also contributed to more natural language use, though often with less grammatical accuracy.

Key Finding: The level of exposure to the language and the cognitive abilities of the learner are significant factors in the speed and depth of grammatical competence development.

3. Effectiveness of Different Teaching Methods

Various grammar teaching methods were tested in the research, and the following conclusions were drawn:

Learners who received direct instruction on grammar rules showed better results in written tasks and formal assessments. Explicit grammar teaching was particularly effective in the early stages of language learning when foundational structures are being acquired.

When learners were encouraged to discover grammar rules through context and examples (inductive approach), they showed greater retention and were better able to apply grammar flexibly in different contexts. This method was especially effective for intermediate learners who already had a basic understanding of the language.

The communicative method, which emphasizes the use of language in meaningful conversations, helped learners improve their ability to use grammar in real-life situations. However, this method required additional grammar practice to ensure accuracy, as the focus on communication sometimes led to less attention to grammatical correctness.

The use of digital tools, such as language learning apps, online exercises, and interactive grammar games, proved effective in engaging learners and offering immediate feedback. These tools facilitated autonomous learning and allowed learners to practice grammar outside of formal classroom settings.

Key Finding: A combination of explicit grammar instruction and communicative practice, supported by technology, was found to be the most effective in developing grammatical competence.

4. Common Challenges in Grammar Acquisition

Several challenges were identified that hindered learners' acquisition of grammar:

Learners frequently transferred grammatical structures from their native language, resulting in errors such as incorrect word order, tense usage, and prepositions [7].

Learners sometimes overgeneralized grammatical rules, applying them inappropriately to irregular cases (e.g., using regular past tense forms for irregular verbs).

Learners often lacked opportunities to practice grammar in realistic contexts, leading to difficulties in applying rules naturally during conversation.

Some learners were hesitant to speak or write in the target language due to fear of making grammatical errors, which slowed their progress in applying grammar actively.

Key Finding: The primary challenges to grammatical competence included interference from the native language, lack of contextual practice, and learners' anxiety about making mistakes.

5. Grammar and Other Language Skills

The research confirmed that grammatical competence is closely linked to the development of other language skills. Learners with strong grammar knowledge were better able to:

They could more easily understand complex texts and identify grammatical structures in context.

Their written work demonstrated greater clarity and accuracy in sentence structure and word usage.

Learners with good grammar skills could more effectively follow spoken language, especially when speakers used complex structures.

Speaking skills were enhanced by grammatical competence, as learners could construct correct and meaningful sentences with greater fluency.

Key Finding: Grammar knowledge positively influenced all areas of language proficiency, with particular benefits for reading, writing, and speaking accuracy.

6. Recommendations for Teaching Practices

Based on the research findings, the following recommendations for language teachers were made:

Teachers should strike a balance between explicit grammar instruction and communicative practice. Both are essential for developing grammatical competence and enabling students to use grammar correctly in real-life situations.

Teachers should integrate technology into grammar instruction to provide interactive, personalized learning experiences that help reinforce grammar rules.

Grammar should be taught and practiced in context, using real-world examples and communicative activities that allow learners to apply rules in authentic situations.

Teachers should create a supportive environment where learners feel comfortable making mistakes, and provide timely, constructive feedback to help them improve their grammar.

Key Finding: Effective grammar teaching combines explicit instruction, communicative activities, and the use of modern technologies to cater to diverse learning styles and needs.

Discussion of scientific results.

The findings of this research provide a comprehensive understanding of grammatical competence in foreign language learning, shedding light on its pivotal role in overall language acquisition. The results highlight the importance of grammatical knowledge for effective communication and demonstrate the influence of various factors on the development of this competence. In this section, we will discuss these results in the context of existing research, interpret the implications, and consider possible avenues for further exploration [8].

1. Grammatical Competence and Its Impact on Language Proficiency

The study found a clear link between grammatical competence and broader language proficiency, aligning with the findings of many linguistic theories that emphasize grammar as a foundational element of language structure. Grammatical knowledge not only enhances the accuracy of speech and writing but also enables learners to convey meaning clearly and effectively. This finding supports the argument that grammar should not be treated as a peripheral element in language teaching but as an essential component of communicative competence.

Several studies, such as those by Canale and Swain (1980), have underscored the importance of grammatical competence within the broader context of communicative competence. The results of this study reinforce that a strong grammatical foundation is indispensable for achieving fluency and effective communication. However, it is worth noting that while grammar provides structure, communicative competence also requires an understanding of context, pragmatics, and sociocultural norms, which were not the primary focus of this research.

2. Factors Influencing Grammatical Competence

The research identified several factors that influence grammatical competence, most notably age, exposure to the language, and the influence of the native language. These findings resonate with established theories in second language acquisition (SLA). The critical period hypothesis, for example, suggests that younger learners may acquire grammatical structures more naturally due to greater neuroplasticity, which could explain why younger learners tend to outperform older learners in mastering grammatical structures intuitively.

The influence of the native language on the learning process is also well-documented in SLA research. Interference from the first language, particularly in areas like word order, tense usage, and articles, can lead to persistent grammatical errors, a finding consistent with contrastive analysis theory. The study highlights the importance of raising learners' awareness of these potential interferences and providing targeted grammar instruction that addresses these issues.

Additionally, the importance of exposure to the target language cannot be overstated. As noted by Ellis (1994), exposure and practice in real-world contexts are crucial for internalizing grammatical structures and using them flexibly. This finding suggests that immersive learning environments, whether through interaction with native speakers or media exposure, are vital for reinforcing grammatical competence.

3. Teaching Methods and Their Effectiveness

The study's findings on teaching methods align with contemporary views on language instruction. The research shows that a combination of explicit grammar instruction and communicative practice is most effective in developing grammatical competence. This confirms the findings of numerous scholars, such as Swan (2005), who argue that while communicative approaches are essential for fluency, explicit grammar instruction provides the necessary foundation for accuracy [9].

The use of technology-assisted learning also emerged as a highly effective method for engaging learners and providing immediate feedback. Research by Godwin-Jones (2018) has shown that digital tools can facilitate autonomous learning, enabling students to practice grammar outside of the classroom and at their own pace. The growing availability of apps, online courses, and interactive exercises presents an opportunity for language learners to reinforce their grammatical knowledge in a more dynamic and flexible way.

However, it is essential to recognize that over-reliance on technology, without adequate teacher guidance or interaction, may limit learners' ability to fully internalize grammatical rules. As technology continues to play a larger role in language education, it is important to strike a balance between digital resources and traditional, face-to-face learning methods that promote deeper engagement and social interaction.

4. Challenges in Grammar Acquisition

The study highlights several challenges that learners face in acquiring grammatical competence, particularly interference from their native language and the tendency to overgeneralize grammatical rules. These challenges are well-documented in SLA research and are part of the broader discussion on fossilization—the process by which certain errors become ingrained in learners' language use [10].

Addressing these challenges requires careful error correction strategies and raising awareness of common pitfalls. As research by Lyster (2004) suggests, explicit corrective feedback, combined with opportunities for learners to practice grammar in context, can help address these issues. Teachers can also incorporate error analysis into the learning process, encouraging learners to identify and understand the reasons behind their mistakes, thus fostering self-correction and greater grammatical awareness.

Moreover, the fear of making mistakes is a significant barrier to language use. As noted by Krashen (1982) in his input hypothesis, anxiety and fear of failure can impede learners' ability to engage fully with the target language. This finding underscores the importance of creating a supportive learning environment where mistakes are viewed as a natural part of the learning process. Encouraging students to experiment with the language, even if it means making errors, can lead to greater confidence and more effective communication.

5. Grammar and Other Language Skills

The interconnection between grammatical competence and other language skills was a key finding of this study. Grammar is not an isolated skill but is integral to reading, writing, speaking, and listening. This supports the idea that language skills are interdependent, and proficiency in one area reinforces skills in others.

The relationship between grammar and writing, in particular, is well-documented in writing research (Hyland, 2003). Grammar helps learners produce coherent, well-structured texts that are easier to read and understand. The ability to use grammatical rules correctly also enhances learners' confidence in writing tasks, as they feel more capable of expressing complex ideas accurately.

In speaking and listening, grammatical competence facilitates the production and comprehension of more nuanced language. As shown by the study's results, learners with strong

grammatical knowledge can better follow and produce complex sentences in spoken interactions, contributing to more fluid communication.

Conclusion. The research on grammatical competence in foreign language learning requires careful consideration of various conditions, such as the target language, learner profiles, and educational settings. By employing a variety of methods, including case studies, error analysis, tests, and surveys, researchers can gain valuable insights into the development of grammatical competence and the effectiveness of different teaching methods. The findings of such studies can inform future language teaching practices and improve approaches to grammar instruction, ultimately leading to more effective language acquisition.

The research confirms that grammatical competence is a critical element in foreign language learning, influencing all areas of language proficiency. Factors such as exposure to the language, teaching methods, and cognitive aspects significantly impact its development. By implementing a variety of effective teaching strategies and addressing common challenges, educators can enhance students' grammatical competence, ultimately leading to more successful language acquisition.

In summary, the research results reinforce the critical role of grammatical competence in foreign language learning. Strong grammatical knowledge provides the foundation for other language skills and is crucial for effective communication. The findings emphasize the importance of considering multiple factors — such as age, exposure, native language influence, and learning environment — when teaching grammar. Furthermore, a balanced approach that combines explicit grammar instruction with communicative practice, supplemented by technology, offers the best outcomes for learners.

These results contribute to the growing body of research on grammar teaching and offer practical implications for educators. However, future studies could further explore the specific challenges faced by learners at different proficiency levels, the long-term effects of various teaching methods, and the role of grammar in less-commonly taught languages.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Canale, M., & Swain, M. (1980). *Teoreticheskie osnovy kommunikativnyh podhodov k obucheniyu vtoromu yazyku i testirovaniyu* (Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing). St. 1-47.
2. Ellis, R. (1994). *Izuchenie usvoeniya vtorogo yazyka* (The study of second language acquisition). Oxford University Press.
3. Godwin-Jones, R. (2018). *Novye tekhnologii dlya izucheniya yazyka* (Emerging technologies for language learning). *Language Learning & Technology*, 22(2), 1-18.
4. Hyland, K. (2003). *Pis'mo na vtorom yazyke* (Second language writing). Cambridge University Press.
5. Krashen, S. D. (1982). *Principy i praktika osvoeniya vtorogo yazyka* (Principles and practice in second language acquisition). Pergamon Press.
6. Lyster, R. (2004). *Vliyanie obucheniya, orientirovannogo na formu, na usvoenie francuzskogo otricaniya* (The effect of form-focused instruction on the acquisition of French negation). *Language Learning*, 54(1), 1-47.
7. Swan, M. (2005). *Prakticheskoe ispol'zovanie anglijskogo yazyka (3-e izd.)* (Practical English usage (3rd ed.)). Oxford University Press.
8. Ellis, R. (2006). *Fokus na forme: kriticheskij obzor. Issledovaniya v oblasti prepodavaniya yazyka* (Focus on form: A critical review. Language Teaching Research), 10(3), 289-308.
9. Schmidt, R. (1990). *Rol' soznaniya v izuchenii vtorogo yazyka. Prikladnaya lingvistika* (The role of consciousness in second language learning. Applied Linguistics), 11(2), 129-158.
10. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2006). *Kak izuchayutsya yazyki (3-e izd.)* (How languages are learned (3rd ed.)). Oxford University Press.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-91-94

ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКАМ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОБНОВЛЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

БЕКОВА ГУЛЬНАРА ЖУМАШЕВНА

учитель русского языка и литературы
КГУ СШ № 105 акимата города Астана

Происходящие в стране экономические и социальные преобразования создали ситуацию, связанную с поиском принципиально новых подходов, ведущих к изменению в преподавании.

Время радикальных перемен требует от образования ориентации на развитие социально активной, коммуникабельной личности, проявляющей познавательный интерес к окружающему миру во всем его многообразии. В связи с этим возникает необходимость побудить ученика к формированию собственной позиции на основе познавательного интереса. Специфика профессии и общественная функция учителя, необходимость быть всегда на виду у самых беспристрастных судей - своих воспитанников, заинтересованных родителей, общественности. Это предъявляет повышенные требования к личности педагога, тем более что главной целью государственной программы развития образования РК до 2030 г.г. является «Повышение конкурентоспособности образования, развитие человеческого капитала путем обеспечения доступности качественного образования для устойчивого роста экономики.»[1]

Предлагается новое национальное видение: к 2030 году Казахстан – образованная страна, умная экономика и высококвалифицированная рабочая сила. Развитие образования должно стать платформой, на которую будет опираться будущее – экономическое, политическое и социально - культурное процветание страны.

На пути достижения цели, поставленной Президентом, о вхождении республики в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира, совершенствование системы образования играет важную роль.

Преподавание есть искусство, а не ремесло – это и есть смысл учительского дела. «Перепробовать десять методов и выбрать свой, пересмотреть десять учебников и не придерживаться ни одного неукоснительно. Вечно изобретать, требовать, совершенствоваться – вот единственный курс преподавательской рабочей жизни». Эти слова Рыбниковой я помню всю свою педагогическую деятельность, поэтому мой девиз: «Знаю – Научусь - Буду применять!».

В изучении государственного и других иностранных языков мы имеем определенные результаты, но есть еще много проблем. Основные причины, тормозящие этот процесс, я вижу в следующем:

1. Нет должной повсеместной среды общения. Общение ограничивается рамками урока.
2. Низкая мотивация к обучению.
3. Многие выпускники видят себя будущими гражданами не Республики Казахстан, они планируют учиться в ВУЗах за границей.
4. Если до 8 класса учителя работают над обогащением словарного запаса (чтение, пересказ, диалог, монолог и т.п), что влияет на развитие речи, то в 9-ом, 10-ом, 11-ом классе основная работа направлена на изучение грамматики, т.к. 80% вопросов ЕНТ составляют вопросы по грамматике.

Каждый педагог русского языка и литературы нашей школы вносит свой посильный вклад в достижение задачи, поставленной Президентом, и определяет для себя определенные стратегии.

На начальном этапе опытно - экспериментальной работы школы определило тему опытно – экспериментальной работы «Реализация компетентного подхода как фактор развития способностей субъектов образования», которая находит отражение в моей проблемной теме: «Использование технологии критического мышления на уроках русского языка и казахской литературы».

Были определены цели, задачи, этапы, объект исследования методы и приемы работы.

Цель моей статьи: Реализация компетентного подхода в обучении, направленного на повышение качества знаний и престижа государственного языка.

Для достижения цели были определены следующие задачи:

1. Работа по освоению и апробации инновационных технологий;
2. Работа по накоплению и обогащению методического материала;
3. Овладение приемами анализа собственных результатов образовательного процесса и их совершенствование;
4. Обобщение и распространение положительного педагогического опыта;
5. Совершенствование системы подготовки школьников к олимпиадам, итоговой аттестации и ЕНТ.

Почему именно эту технологию я посчитала наиболее эффективной и приемлемой для своей профессиональной деятельности? Во многом это обусловлено психологическими факторами, на которые я опиралась при выборе темы. Вхождение в ОЭР я решила начать с познания себя, затем с изучения анализа диагностических данных познавательной сферы учащихся данной параллели, чтобы реально оценить свои возможности.

Анализ психологической структуры личности, проведенный психологом колледжа, показывает следующее:

Я человек с преимущественно зрительным восприятием действительности, опираясь на свою зрительную память, предпочитаю использовать на работе наглядные средства (графики, рисунки), этим во многом оправдан мой выбор *технологии критического мышления*. *Мое общение* – экстраверт. Мне нравится работать в окружении и во взаимодействии с другими людьми (работа командой, совещания). Предпочитаю логический подход к рабочей проблеме, стремлюсь к высокой степени организации труда, к разработке и контролю над всеми узловыми моментами производственного процесса.

Мой показатель стремления к регламентируемому труду очень высок, это означает, что я структурирую производственный процесс, ориентирована на его результат, стремлюсь добиться его или раньше, или в назначенный срок. Я сосредоточена на ключевых моментах производственного процесса, хотя, не могу сказать, что меня не заботят его детали. Этим во многом оправдан мой выбор технологии критического мышления.

Самоактуализационный тест личности, который показал, что у меня высокие показатели по шкале «ориентация во времени», о способности жить настоящим, ощущать неразрывность прошлого, настоящего и будущего, т.е. видеть свою жизнь целостной. Такое мироощущение, психологическое восприятие времени свидетельствует о высоком уровне самоактуализации личности. *Шкала креативности характеризует меня как творческую личность*.

Исходя из результатов диагностики мотивационной сферы, у меня доминируют как рабочая, так и общежитейская направленность.

Анализ диагностических данных познавательной сферы 6-х классов.

Методика исследования гибкости мышления позволяет определить вариативность подходов, гипотез, исходных данных, точек зрения, операций, вовлекаемых в процесс мыслительной деятельности. Учащегося с высоким уровнем гибкости мышления, как правило, имеют достаточно богатый словарный запас, обладают богатым воображением, быстро вовлекаются в различные формы мыслительных процессов, способны быстро переключаться с одного вида деятельности на другой.

Проанализировав эти данные, изучая передовой опыт своих коллег, знакомясь с новейшими технологиями в образовании, пройдя курсы повышения квалификации по данной технологии выбрала для дальнейшей работы технологию **«критического мышления»**.

Гибкость мышления учеников повысилась на 30%.

Технология «Критического мышления», ориентирована не только на сотрудничество учителя и ученика, а также на создание комфортных условий, снимающих психологическое напряжение. Работая по технологии «Критическое мышление», учащийся реализует свои

потребности и возможности учиться решать свои проблемы самостоятельно, а также обучается способам оценки своей собственной деятельности. Используя данную технологию на уроках, учитель развивает личность ученика в первую очередь при непосредственном обучении языку, в результате чего происходит формирование коммуникативной компетенции, обеспечивающей комфортные условия для познавательной деятельности и самосовершенствования.

Одна из основных целей технологии развития критического мышления – научить школьника самостоятельно мыслить, структурировать и передавать информацию, чтобы другие узнали о том, что нового он открыл для себя. Раскрывая особенности технологии развития критического мышления как интегративного способа обучения, мы выделяем четыре существенных компонента группового задания для самостоятельной работы учащихся:

– содержит ситуацию выбора, который делают учащиеся, ориентируясь на собственные ценности;

– предполагает смену ролевых позиций учащихся;

– настраивает на доверие участников группы друг к другу;

– выполняется приемами, которые человек использует постоянно (сравнение, систематизация, анализ, обобщение и др.)

Ведущая педагогическая идея моего опыта:

- повышение интереса к предмету и положительная динамика качества знаний учащихся:

- повышение плотности урока, продвижение вперед быстрыми темпами;
- систематическая работа над общим развитием учащихся
- осознанный подход учащихся к процессу обучения.

Выполняя групповое задание, общаясь между собой, школьники участвуют в активном построении знаний, в добывании необходимой информации для решения проблемы. Учащиеся приобретают новое качество, характеризующее развитие интеллекта на новом этапе, – способность критически мыслить.

Эффективными стратегиями данной технологии для меня являются стратегия «Синквейн», «Кластер», «Эссе», «ПОПС» - формула и др. Сегодня, на заключительном этапе ОЭР можно смело судить о плюсах и минусах работы в этом направлении. Важное место в учебном процессе и во внеурочное время отводится целенаправленной работе с одаренными детьми, что тоже дает свои результаты. Если говорить о положительном опыте, то в качестве примера можно привести достижения учащихся за этот период на предметных олимпиадах, конкурсах, при сдаче ЕНТ.

Активизация мыслительной деятельности учащихся на уроках русского языка и литературы с использованием технологии критического мышления направлена на повышение качества знаний по предмету, что и является моей целью. Анализируя качество знаний за данный период мы видим, что повышение качества знаний имеет положительную динамику роста.

Так как я работаю в обычной школе, то в каждом классе наряду с сильными, средними есть также и слабоуспевающие учащиеся, которые составляют 25% от общего количества, с которыми тоже ведется планомерная работа.

Составление индивидуального плана работы по ликвидации пробелов в знаниях отстающего ученика на текущую четверть, использование дифференцированного подхода при организации самостоятельной работы на уроке, включение посильных индивидуальных заданий, дополнительные занятия со слабоуспевающими учащимися, вовлечение учащихся во внеклассную деятельность по предмету (участие в КВН, конкурсах чтецов, выступления на концертах) и т.д. Если 3 года назад данной категории учащихся я ставила оценку «3», как говорится, закрыв глаза, то сегодня эта «3» оправдана, а 10% слабоуспевающих детей учатся на «4». Конечно, 10% это очень мало, но для меня это тоже маленькая победа и она приближает меня к достижению, поставленной задачи.

Перспективы на будущее:

Таблица 6. Перспективы на будущее.

В своей деятельности	В деятельности учащихся
Развивать познавательный, творческий интерес к предмету Грамотно организовывать оценочную деятельность на уроке. Использовать дифференцированный подход в обучении. Добиваться более высокого качества знаний по предмету. Усилить работу с одаренными и слабоуспевающими детьми.	Добиваться активного участия всех учащихся на уроке. Добиваться более высоких показателей (качество знаний, призовые места предметных олимпиадах, конкурсах). Повысить мотивацию к обучению. Научить применять свои знания на практике. Через изучение родного и иностранного языка развивать чувство патриотизма и любви к своей Родине.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная программа развития образования РК до 2030 г.г.
2. Глава 3. Язык в области образования, науки, культуры и средствах массовой информации (статья 4)//Закон Республики Казахстан от 11 июля 1997 года № 151-І
3. Халперн Д // Психология критического мышления - Питер,2000 -512стр
4. Бутенко А.В, Ходос Е.А // Критическое мышление: метод, теория, практика// Учеб-метод.пособие. М.Мирос,2002-176стр

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-95-97
УДК 37.015.31

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОЕКТНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ФИЗИКЕ: ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

НУРЖАНОВА САМАЛ МАЛЬКЕЕВНА

Докторант физико-математического факультета Казахского Национального
Педагогического университета имени Абая

Научный руководитель - Ж.К. СЫЗДЫКОВА

Аннотация: В статье рассматриваются методологические и практические подходы к формированию проектно-исследовательской компетентности учащихся на уроках физики в условиях современной школы. Основой для анализа послужила авторская инициатива — организация и проведение международной конференции “Звёздный мост: космос как источник идей для всех наук” (“Ғарыш – ғылымның қайнар көзі”), в рамках которой апробировались элементы STEM и проектного обучения. Рассматривается заинтересованность педагогов в данной проблематике, приводятся результаты анкетирования спикеров, а также осуществляется сопоставление с современными теориями проектного обучения.

Ключевые слова: физика, STEM, проектная деятельность, исследовательская компетентность, школьное образование, конференция, междисциплинарность

Развитие исследовательской компетентности учащихся в средней школе является одним из важнейших задач современного образования. Особенность преподавания физики заключается в возможности ее интеграции с реальными научными исследованиями, включая космические, что особенно актуально в условиях современной школы, сталкивающейся с необходимостью пересмотра методов преподавания естественнонаучных дисциплин с целью формирования у учащихся исследовательского мышления, проектной активности и способности к самостоятельному конструированию знаний.

Эти приоритеты особенно актуальны в условиях глобального перехода к модели компетентностного образования и цифровизации обучения. Одним из перспективных решений в этом направлении выступает проектное обучение в рамках STEM-подхода, опирающееся на междисциплинарные практики и деятельностный компонент. Наиболее ценными оказываются те педагогические практики, в которых учащиеся оказываются не просто объектами учебного процесса, но субъектами исследования, творцами собственного продукта и активными участниками социально значимой деятельности. Такие подходы находят отражение в работах отечественных педагогов и методистов — Е.С. Полат, И.Я. Лернера, Н.И. Гендиной, а также в исследованиях А.В. Хуторского, где подчёркивается значимость формирования учебной самостоятельности как базовой компетенции школьника XXI века [3,4].

В целях апробации основных положений диссертации, посвященной методологическим основам формирования проектно-исследовательской компетентности при обучении физике в средней школе, мною была организована международная конференция под названием “Звёздный мост: космос как источник идей для всех наук”. Конференция прошла в день космонавтики 12 апреля 2025 года в г. Алматы и объединила более 30 спикеров в онлайн и офлайн форматах. Центральной идеей конференции было использование космической тематики как катализатора научного интереса и проектного мышления школьников. Конференция проводилась на базе «Авторской школы Жанин Аубакировой» при участии Педагогического инновационного центра «A'LEM» и научно-методического центра Управления образования г. Алматы.

Важной особенностью мероприятия стало участие не только предметников (учителей физики, биологии, информатики), но и представителей Астрофизического института им. Фесенкова, а также практиков из специальных школ и учреждений дополнительного образования. Это обеспечило широкий профессиональный охват и позволило рассмотреть тему формирования исследовательской компетентности с различных методологических и содержательных позиций.

Кроме того, важным организационным решением стало проведение параллельно с офлайн-программой четырёх тематических онлайн-секций, каждая из которых была посвящена актуальным направлениям педагогической практики: «Эмоциональное развитие, гуманитарные аспекты, этика», «Специальное и коррекционное образование», «Космос и STEM», а также «Искусственный интеллект и цифровое обучение». Все выступления в рамках этих секций были объединены одной содержательной основой — применением космической тематики в образовательной практике. При этом каждый из спикеров представлял либо опыт внедрения проектного обучения, либо STEM-подхода, подчеркивая высокую универсальность и интегративный потенциал космического содержания. Это стало подтверждением того, что даже в гуманитарных дисциплинах и специальной педагогике возможна реализация проектной логики с научно-технологическим наполнением, формирующей у школьников не только академические знания, но и исследовательскую мотивацию.

Тематика докладов включала:

- ракетомоделирование как путь к развитию инженерного мышления у школьников;
- использование наноспутников в образовательных проектах;
- интеграцию физики, информатики и биологии в междисциплинарные проекты;
- развитие исследовательских навыков через работу с реальными данными спутниковых систем;
- исследование характеристик магнитных полей планет Солнечной системы;
- интеграция космической тематики в разные дисциплины (математика, художественный труд, английский язык, география, биология) через проекты и STEM.

Особенно ценными оказались выступления, раскрывающие возможности применения физики в школьных инженерных проектах: ракетомоделирования до анализа спутниковых данных, как это продемонстрировали Жумагулов А.А., Фарафонов А.В., Темирбаев А.А. а также представители программы UniSat и USTEM Foundation. Все доклады акцентировали междисциплинарность и практическую значимость проектной работы, создавая основу для формирования когнитивной автономии у школьников.

С методологической точки зрения проектное обучение опирается на идеи В. Килпатрика и Дж. Дьюи, которые подчеркивали ценность практического действия и его интеграцию в учебный процесс. Сегодня данная модель переосмысливается через призму цифровой среды, включающей современные технологии, цифровые лаборатории, робототехнические платформы и искусственный интеллект. Как подчеркивают С.Г. Вершловский и И.М. Осмоловский, проектное обучение становится наиболее эффективным при наличии эмоционально-мотивационного компонента, четкой структуры проектных этапов и доступной среды, где учащийся может видеть значимость своей работы [6]. При этом физика, как универсальный язык науки, выступает не только содержательной основой, но и инструментом, позволяющим интегрировать проектную деятельность в реальные инженерные и научные задачи. Это особенно хорошо прослеживается в образовательных практиках, представленных на конференции — от моделирования космических челноков до интеграции астрофизических данных в учебный процесс.

Важной частью исследования стали данные анкетирования участников конференции. Анализ 40 анкет показал, что 82% респондентов регулярно или эпизодически используют проектно-исследовательские методы в своей практике. Более 65% отметили, что применяют технологии STEM и проблемного обучения, чаще всего в форме учебных мини-проектов, исследовательских кружков и участия в научных конкурсах. В то же время были

зафиксированы типичные затруднения: нехватка материально-технической базы (лабораторий, приборов), дефицит методических разработок, временные ограничения и слабая мотивация учащихся. Тем не менее, почти 91% респондентов признали тематику космоса и астрономии как высокомотивационную и значимую для формирования интереса к науке. Особенно интересен тот факт, что 76% опрошенных включают элементы физики как основу для проектных заданий, даже в гуманитарных и смешанных классах, что подчеркивает универсальность предмета и его роль в конструировании познавательной среды.

Проведенное мероприятие позволило не только продемонстрировать потенциал интеграции проектного и STEM-обучения, но и выявить ряд практических выводов, значимых для дальнейшей реализации диссертационного замысла. Во-первых, подтверждена эффективность конференционного формата как среды для профессионального обмена, распространения проектных идей и педагогических практик. Во-вторых, выявлена потребность учителей в поддержке по внедрению проектной деятельности в учебный план по физике, включая методическое сопровождение, цифровые ресурсы и сопровождение менторов. В-третьих, наметилась перспектива создания межшкольных научных сообществ, объединяющих учащихся и учителей на основе интереса к космической и инженерной тематике. Четвёртым, ключевым выводом можно назвать возможность использования результатов конференции как эмпирической базы для разработки модели формирования проектно-исследовательской компетентности в рамках школьного курса физики. Эти аспекты будут положены в основу дальнейших разделов диссертационного исследования и станут методологической опорой для обоснования структурных компонентов учебных проектов по физике.

Таким образом, организованная конференция продемонстрировала высокую степень заинтересованности педагогов и исследователей в проектно-исследовательском обучении, особенно в контексте актуальных научных тем, таких как освоение космоса и устойчивое развитие. На её основе сформирована репрезентативная база эмпирических данных, подтверждающих теоретические положения о значимости интеграции проектной деятельности в обучение физике. Сама конференция выступила как педагогический эксперимент, позволивший выявить реальные педагогические затруднения, протестировать образовательные форматы и предложить пути их методического разрешения. Научно-практическое значение работы состоит в том, что апробация проектных форматов происходила в условиях реального взаимодействия педагогов, ученых и учеников, что соответствует современным требованиям трансляции научных подходов в образовательную практику. В перспективе на основе проведенного мероприятия может быть создана модульная программа повышения квалификации для учителей физики по проектному обучению с опорой на STEM-подход и междисциплинарность, а также разработаны учебные комплекты для школ на базе космической тематики. Всё это делает полученные результаты ценными не только с точки зрения диссертационного исследования, но и для системы образования в целом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кларин М. В. Инновационные модели обучения: в поисках образовательной эффективности. — М.: Академия, 2010.
2. Kilpatrick W. H. The Project Method. — Teachers College Record, 1918.
3. Полат Е. С., Бухаркина М. Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Академия, 2019.
4. Хуторской А. В. Современные дидактические модели: компетентностный подход. — М.: ИЦ «Академия», 2021.
5. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. — М.: Педагогика, 1981.
6. Вершловский С.Г., Осмоловский И.М. Проектная деятельность в школе: теория и практика. — М.: Педагогический поиск, 2022.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-98-105

ОӘЖ 54.02:373.3

«БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯ» САБАҒЫНДА ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

ТЕМІРҒАЛИЕВА ӘЙГЕРІМ ӘДІЛХАНҚЫЗЫ

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, «Жаратылыстану» факультеті,
«Химия және химиялық технология» кафедрасының 1 курс магистранты,
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекші: т.ғ.д., профессор НУРЛЫБАЕВ ИСАТАЙ НУРМАНОВИЧ
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Қазіргі таңда білім беру жүйесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Функционалдық сауаттылық – бұл оқушының алған білімін күнделікті өмірде тиімді пайдалана алуы, проблемалық жағдаяттарды шешуге икемділігі және сыни тұрғыда ойлау қабілеті. Әсіресе, жаратылыстану бағытындағы пәндерде бұл қабілеттерді қалыптастыру маңызды. Химия пәні – ғылыми-зерттеу және тәжірибелік әрекеттерді үйлестіретін ерекше сала. Сол себепті бейорганикалық химия сабақтарында зерттеу әдістерін қолдану – оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың функционалдық сауаттылығын дамытудың тиімді жолы ретінде қарастырылады. Зерттеу әдісі арқылы оқушы өз бетінше мәселені анықтауға, болжам жасауға, тәжірибе жүргізуге және нақты қорытынды шығаруға дағдыланады. Осы мақалада зерттеу әдістерін оқу процесіне енгізудің маңыздылығы және оның білім алушыларға тигізетін әсері жан-жақты қарастырылады.

Түйін сөздер: функционалдық сауаттылық, бейорганикалық химия, зерттеу әдісі, білім беру үрдісі, сыни ойлау.

Аннотация. В настоящее время развитие функциональной грамотности учащихся является одной из актуальных проблем в системе образования. Функциональная грамотность — это способность учащегося эффективно использовать полученные знания в повседневной жизни, решать проблемные ситуации и развивать критическое мышление. Особенно важно формировать эти навыки в предметах естественно-научного направления. Химия — это особая дисциплина, сочетающая научно-исследовательскую и практическую деятельность. Поэтому использование исследовательских методов на занятиях по неорганической химии рассматривается как эффективный способ не только повышения интереса к предмету, но и развития функциональной грамотности учащихся. С помощью исследовательских методов учащийся учится самостоятельно выявлять проблему, выдвигать гипотезы, проводить эксперименты и делать конкретные выводы. В данной статье рассматривается важность внедрения исследовательских методов в учебный процесс и их влияние на обучающихся.

Ключевые слова: функциональная грамотность, неорганическая химия, исследовательский метод, образовательный процесс, критическое мышление.

Abstract. The development of functional literacy in students is currently one of the most pressing issues in the education system. Functional literacy refers to a student's ability to apply acquired knowledge effectively in daily life, solve problem situations, and develop critical thinking skills. This is particularly crucial in natural science subjects. Chemistry is a unique field that integrates scientific research and practical activities. Therefore, employing research methods in inorganic chemistry classes not only enhances students' interest in the subject but also serves as an effective means to foster their functional literacy. By using research methods, students learn to

independently identify problems, formulate hypotheses, conduct experiments, and draw valid conclusions. This article explores the significance of integrating research methods into the educational process and their impact on learners.

Keywords: *functional literacy, inorganic chemistry, research methods, educational process, critical thinking.*

Кіріспе

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту басты бағыттардың бірі ретінде айқындалуда. Бұл – білім алушылардың алған білімдерін күнделікті өмірде тиімді пайдалана алуына, өз бетімен ой қорытып, логикалық шешім қабылдай алуына, проблемалық жағдаяттарды сараптап, сол бойынша әрекет етуіне негізделген қабілеттер жүйесі. Мұндай қабілеттерді қалыптастыруда жаратылыстану пәндерінің, соның ішінде бейорганикалық химияның алатын орны ерекше. Себебі бұл пән тек теориялық білім беріп қана қоймай, оқушыларды нақты ғылыми негізде ойлауға, тәжірибе арқылы дәлелдеп үйренуге, қоршаған ортамен байланысын түсінуге бағыттайды[1].

Тақырыптың таңдалу себебі – қазіргі білім беру мазмұнының жаңаруы жағдайында бейорганикалық химияны оқытуда оқушылардың белсенділігін арттырып, танымдық қызығушылығын оятудың тиімді жолдарын қарастыру қажеттілігімен байланысты. Соның ішінде зерттеу әдістерін қолдану – функционалдық сауаттылықты дамытуда тиімді механизмдердің бірі. Алайда мектеп тәжірибесінде бұл әдіс жүйелі түрде қолданылмайды немесе көбіне формалды сипатта жүргізіледі. Оқушылардың зерттеуге деген қызығушылығы төмен, ал функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған тапсырмалар жеткіліксіз. Осы олқылықтарды жою мақсатында бұл зерттеу жұмысы қолға алынды.

Бүгінгі мектеп пен жоғары оқу орны арасындағы сабақтастық – білім сапасын арттырудың кепілі. Жоғары оқу орнында меңгерілетін бейорганикалық химия материалдары мектеп бағдарламасында берілетін мазмұнның тереңдетілген жалғасы ретінде қарастырылуы тиіс. ЖОО студенттері мен болашақ мұғалімдер теориялық білімді мектеп практикасында тиімді пайдалана алуы үшін зерттеушілік бағыттағы оқытудың мазмұнын меңгеруі маңызды. Бұл магистрлік жұмыс осы мақсатпен де тығыз байланысты.

Зерттеудің өзектілігі – мектеп оқушыларының химия пәніне деген қызығушылығының төмендеуі, пәнді өмірмен байланыстыру деңгейінің жеткіліксіздігі және зерттеу әрекеті арқылы функционалдық сауаттылықты дамыту мүмкіндіктерінің жеткілікті қарастырылмауында. Білім берудің жаңа талаптарына сай, оқушылар өз бетімен ақпарат іздеуге, мәселе шешуге, тәжірибе жасауға, нәтижесін саралап, нақты шешім шығаруға дағдылануы қажет. Осыған орай, бейорганикалық химия сабақтарында зерттеу әдістерін тиімді қолдану – уақыт талабынан туындап отырған қажеттілік.

Зерттеу мәселесі: бейорганикалық химия пәнінде зерттеу әдістерін қолдану оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалай арттырады?

Зерттеу мақсаты: бейорганикалық химияны оқытуда зерттеу әдістерін қолдану арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жолдарын анықтау.

Зерттеу міндеттері:

- Функционалдық сауаттылық ұғымының мәнін ашып, оның білім беру жүйесіндегі орны мен маңызын анықтау;
- Зерттеу әдістерінің педагогикалық негіздерін және оларды бейорганикалық химияда қолдану мүмкіндіктерін талдау;
- Зерттеу әдістерін қолдануға негізделген сабақ үлгілерін әзірлеу;
- Оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалау критерийлерін анықтап, эксперименттік жұмыс жүргізу;
- Эксперимент нәтижелерін сараптап, тиімділігін дәлелдеу.

Осы зерттеу арқылы мектептегі химия пәнін оқыту тәжірибесіне тың серпін беру, оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту және функционалдық сауаттылықты арттыруға үлес қосу көзделеді.

Материалдар мен әдістер

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту басты стратегиялық міндеттердің бірі болып саналады. Бұл ұғым оқушының алған білімін нақты өмірлік жағдаяттарда қолдана алу қабілетін, өзінің іс-әрекетіне рефлексия жасау, дербес шешім қабылдау және айналасындағы әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімделе білуін білдіреді. Осы тұрғыдан алғанда, функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың негізгі құралы ретінде зерттеу әдістерінің алатын орны ерекше[2].

Зерттеу әдістері – оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың өз бетімен ізденуіне, ғылыми пайым жасауына, тәжірибе арқылы қорытындыға келуіне мүмкіндік беретін оқу-танымдық тәсіл. Бұл әдістер арқылы білім алушы тек дайын ақпаратты қабылдаушы ғана емес, оны өз тәжірибесінде қолданушы, сын тұрғысынан бағалаушы және шығармашылықпен дамытушы тұлға ретінде танылады.

Функционалдық сауаттылық пен зерттеу әдістері өзара тығыз байланысты. Себебі зерттеушілік әрекет барысында оқушы күнделікті өмірмен ұштасқан мәселелерді шешуге үйренеді. Мәселен, бейорганикалық химия пәнінде су құрамындағы қоспаларды анықтау, тұрмыста қолданылатын химиялық заттардың қауіпсіздігін бағалау, ауа ластануы мен оның құрамындағы заттарды зерттеу секілді тапсырмалар оқушыны теориялық білімді тәжірибеде қолдануға жетелейді. Бұл – функционалдық сауаттылықтың негізгі көріністерінің бірі[3].

Зерттеу әдістерінің теориялық негізі әлемдік педагогикалық әдебиеттерде кеңінен сипатталған. Оқушының дербес ойлауын, рефлексиясын, жауапкершілігін дамытуға бағытталған оқыту үлгілері Ж. Дьюи, Л.С. Выготский, Ж. Пиаже, Б. Блум сынды зерттеушілердің еңбектерінде көрініс тапқан. Олар оқытудың зерттеушілік сипатта ұйымдастырылуын, яғни оқушының өзіндік шешім қабылдай алуын, сынақтар жүргізуін, бақылау жасауын, талдау және синтездеу қабілетін дамытуды негізгі қағида ретінде ұсынған.

Мектеп тәжірибесінде зерттеу әдістерін енгізу бірнеше кезеңмен жүзеге асырылады: проблеманы анықтау, болжам жасау, тәжірибе жүргізу, алынған мәліметтерді талдау және қорытындылау. Бұл кезеңдер арқылы оқушы өз оқу іс-әрекетіне толықтай араласып, алған білімін шынайы өмірмен байланыстыра бастайды. Сонымен қатар зерттеу арқылы оқушыларда креативтілік, ұжымда жұмыс жасау, жауапкершілік сынды құзыреттер дамиды.

Бейорганикалық химия пәнінде зерттеу әдістерін қолдану оқушыларға химиялық реакцияларды тәжірибе жүзінде зерттеуге, заттардың қасиеттерін анықтауға, олардың адам өміріндегі маңызын түсінуге мүмкіндік береді. Мұндай әрекеттер тек білім алушының пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, оның функционалдық сауаттылығын дамытуға да тікелей ықпал етеді[4].

Зерттеу тапсырмаларының мазмұны оқушылардың жас ерекшелігіне, білім деңгейіне және оқу мақсатына сәйкес таңдалады. Мысалы, 9-сынып оқушылары үшін бейорганикалық заттардың ерігіштігін зерттеу, бейтараптану реакцияларын бақылау, қышқыл мен негіз арасындағы тепе-теңдік заңдылықтарын тәжірибе жүзінде дәлелдеу сынды жұмыстар өзектілігін жоғалтпайды.

Ал жалпы **жоғары оқу орындарында**, әсіресе болашақ мұғалімдерді даярлау үдерісінде зерттеу әдістерін терең меңгерту – кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады. Химия мамандығы бойынша білім алушы болашақта мектепте сабақ беру кезінде зерттеу әдісін қолдануға дайын болуы тиіс. Бұл үшін жоғары оқу орындарында теориялық біліммен қатар зертханалық жұмыстар, жобалық тапсырмалар, ғылыми семинарлар секілді зерттеуге негізделген оқу формалары кеңінен қолданылуы қажет.

ЖОО мен мектеп арасындағы мазмұндық сабақтастық – білім беру сапасын арттырудың кепілі. Жоғары оқу орнында оқытылатын бейорганикалық химия пәні мектеп бағдарламасындағы материалдардың ғылыми-теориялық негізін кеңейтеді. Мысалы, жоғары

оқу орнында бейорганикалық қосылыстардың кристалдық құрылымы, термодинамикалық тұрақтылығы, электрохимиялық қасиеттері терең қарастырылса, мектепте бұл ұғымдар қарапайым деңгейде оқытылады. Алайда, мектеп мұғалімі осы күрделі теорияларды жеңіл әрі зерттеу сипатында бере алса, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, функционалдық сауаттылығы да қалыптасады[5].

Функционалдық сауаттылықтың тағы бір маңызды аспектісі – оқушының ақпаратпен жұмыс жасау дағдысы. Зерттеу тапсырмаларын орындау барысында оқушылар дереккөздерді салыстырып, қажетті мәліметті таңдай білуге, оны талдауға және нақты қорытынды жасауға үйренеді. Бұл дағдылар қазіргі заманда аса қажетті болып табылады. Сонымен қатар зерттеушілік тәсілдерді жүйелі қолдану оқушыларды ҰБТ, олимпиада, ғылыми жоба секілді сыртқы бағалау форматтарына да дайындайды[6].

Зерттеу барысында пайдаланылатын әдістерге: бақылау, сұхбат, сауалнама, тест, оқыту эксперименті, салыстырмалы талдау, үлгілеу және статистикалық өңдеу жатады. Бұл әдістер зерттеудің мақсат-міндеттеріне сәйкес таңдалып, мектеп жағдайында қолдануға ыңғайластырылды. Мысалы, оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалау үшін арнайы сауалнамалар мен диагностикалық тапсырмалар қолданылды. Ал тәжірибелік бөлімде бейорганикалық химия пәнінен зерттеу сипатындағы тапсырмалар ұсынылып, олардың орындау барысы мен нәтижелері талданды.

Жалпы алғанда, зерттеу әдістері мен функционалдық сауаттылық ұғымы өзара байланысты және бірін-бірі толықтыратын категориялар. Бейорганикалық химия пәнінде бұл екі компонентті тиімді ұштастыру арқылы оқушылардың оқу әрекетін жандандырып, пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың өмірге қажетті маңызды құзыреттіліктерін де қалыптастыруға болады. Бұл – қазіргі заманғы білім берудің басты мақсаты.

Зерттеу барысында функционалдық сауаттылықты дамыту мақсатында екі негізгі әдіс қолданылды: **бақылау** және **тәжірибелік** әдістер.

Бақылау әдісі: Бұл әдіс оқушылардың зерттеу тапсырмаларын орындау барысындағы белсенділігін, реакцияларын және жұмыс стилін зерттеу үшін қолданылды. Оқушылардың тапсырмаларды орындау барысында өздерінің жеке шешімдерін қабылдау қабілеттері, зерттеу тапсырмаларына қатысу деңгейлері бақылауға алынды. Бұл әдіс арқылы олардың теориялық білімді тәжірибе жүзінде қолдану деңгейі анықталды.

Тәжірибелік әдіс: Бейорганикалық химия пәні бойынша химиялық реакцияларды орындау, тәжірибелер жүргізу арқылы оқушылардың зерттеу дағдылары тексерілді. Тәжірибелер мен зерттеулер оқушылардың ғылыми әдіс-тәсілдерді қолдануға үйренуін, проблемаларды шешу қабілеттерін арттыруды мақсат етті.

Бұл әдістер оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға, химия пәніндегі зерттеу дағдыларын дамытуға және олардың танымдық белсенділігін жоғарылатуға бағытталды. Әдістердің тиімділігі нәтижелер мен талқылау бөлімінде қаралып, қорытынды нәтижелер көрсетіледі.

Нәтижелер

Бейорганикалық химия пәнінде функционалдық сауаттылықты дамыту үшін арнайы тапсырмалар құрастыру маңызды рөл атқарады. Бұл тапсырмалар оқушылардың алған білімдерін өмірлік жағдайларда қолдануға, шешім қабылдауға және зерттеушілік дағдыларын дамытуға бағытталған. Тапсырмаларды құрастыру кезінде оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеріп, олардың пәнге деген қызығушылығын арттыру мақсатында түрлі тәсілдер мен әдістер қолдану қажет.

Функционалдық тапсырмаларды құрастыру жолдары

Тапсырманың өмірлік маңыздылығы: Оқушылардың бейорганикалық химияны тек теориялық емес, тәжірибелік тұрғыда да қолдануына мүмкіндік беретін тапсырмалар жасау. Мысалы, тұрмыста қолданылатын химиялық заттардың қасиеттері мен олардың адам өміріне әсерін зерттеу.

Зерттеу және эксперименттік тапсырмалар: Оқушыларға түрлі химиялық реакцияларды жүргізу және олардың нәтижелерін зерттеу тапсырмалары беріледі. Бұл олардың тәжірибе арқылы білімді меңгеруіне көмектеседі.

Сәйкестік және салыстыру: Әртүрлі химиялық заттардың қасиеттерін салыстыру, олардың арасында байланыс орнату арқылы тапсырмаларды құрастыру. Оқушылар химиялық заттар арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтарды анықтап, ғылыми ойлау дағдыларын дамытады.

Аналитикалық тапсырмалар: Оқушыларға химиялық құрамды анықтау, химиялық реакциялар арқылы алынған өнімдерге талдау жасау сияқты аналитикалық тапсырмалар беру.[7]

Функционалдық тапсырмаларды құрастыру

Тапсырма 1: «Қышқылдар мен негіздер»: Оқушылардың қышқылдар мен негіздер туралы түсініктерін тексеру және олардың арақатынасын білу.

Тапсырма: Сіздерге төменде көрсетілген заттардың барлығына қышқыл мен негізді анықтау тапсырмасы беріледі. Әр заттың құрамындағы химиялық элементтерді зерттеп, оны қышқылға немесе негізге жатқызуға негіздеме келтіріңіз.

HCl (сұйық тұз қышқылы)

NaOH (сұйық натрий гидроксиді)

H₂SO₄ (күкірт қышқылы)

NH₃ (аммиак)

Талқылау сұрақтары:

Қандай реакцияларда қышқылдар мен негіздер өзара әрекеттеседі?

Бұл химиялық заттар тұрмыстық өмірде қандай мақсатта қолданылады?

Тапсырма 2: «Заттардың ерігіштігі»: Оқушылардың химиялық заттардың ерігіштігі туралы теориялық білімін тәжірибеде қолдану.

Тапсырма: Оқушыларға әртүрлі заттардың суда ерігіштігін анықтау үшін эксперимент жасау тапсырмасы беріледі. Тапсырма мынадай:

Су мен тұздың (NaCl) ерігіштігін тексеру.

Қанттың ерігіштігін зерттеу.

Песканың (күмның) ерігіштігін зерттеу.

Оқушылар әрқайсысын жеке зерттеп, олардың ерігіштігі мен ерігіштік температурасын анықтауға тиіс.

Талқылау сұрақтары:

Қандай факторлар ерігіштікке әсер етеді?

Қандай тұрмыстық жағдайларда бұл зерттеу нәтижелері пайдалы болуы мүмкін?

Тапсырма 3: «Термодинамика негіздері»: Термодинамикалық заңдарды химиялық реакцияларға қолдану.

Тапсырма: Төменде көрсетілген химиялық реакциялар кезінде энергияның өзгерісін анықтаңыз. Қалай ойлайсыз, бұл реакциялар экзотермиялық па, әлде эндотермиялық па?

$\text{H}_2 + \text{O}_2 \rightarrow \text{H}_2\text{O}$

$\text{N}_2 + 3\text{H}_2 \rightarrow 2\text{NH}_3$

Талқылау сұрақтары:

Реакциялардың қайсысы энергияны шығарады?

Энергияның өзгерісін өлшеудің қандай тәсілдері бар?

Тапсырма 4: «Қышқыл жаңбырдың химиялық құрамы»: Қышқыл жаңбырдың химиялық құрамын анықтау және оның экологиялық әсерлерін зерттеу.

Тапсырма: Қышқыл жаңбырдың құрамында қандай химиялық заттар бар? Олардың табиғат пен адам өміріне әсері қандай? Төмендегі қышқыл жаңбырдың химиялық құрамын зерттеп, экологиялық мәселелер мен шешімдер ұсыныңыз.

SO₂ (күкірт диоксиді)

NO_x (азот оксидтері)

Талқылау сұрақтары:

Қышқыл жаңбырдың табиғатқа зиянды әсерлері қандай?

Қалай болашақта осы проблеманы шешуге болады?

Бұл тапсырмалар **функционалдық сауаттылықты** дамыту мақсатында құрастырылып, оқушылардың алған білімін шынайы өмірмен байланыстыруға мүмкіндік береді. Әр тапсырманың нәтижесі **химиялық құбылыстарды зерттеу мен практикалық дағдыларды дамыту** бағытында жүргізіледі. Тапсырмалар оқушылардың ғылыми ойлау, талдау және шешім қабылдау қабілеттерін арттыруға бағытталған.

Талқылау

Зерттеу барысында бейорганикалық химия пәнінде функционалдық сауаттылықты арттыру мақсатында құрастырылған тапсырмалар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын және зерттеу қабілеттерін дамытуға оң әсерін тигізді. Оқушылардың химия пәніндегі функционалдық сауаттылығын арттыру үшін қолданылған әдістер мен тапсырмалар олардың өмірлік жағдайларда химиялық білімдерін қолдана білу қабілеттерін айқын көрсетті. Бұл бөлімде зерттеу нәтижелерін талқылап, олардың функционалдық сауаттылықты арттырудағы рөлін қарастырамыз.

Тапсырмалардың тиімділігі

Зерттеу барысында қолданылған тапсырмалардың нәтижелері функционалдық сауаттылықты арттыруда тиімді екенін көрсетті. Мәселен, **қышқылдар мен негіздер** туралы тапсырма оқушылардың химиялық реакцияларды түсіну қабілетін арттырды. Бұл тапсырма арқылы оқушылар қышқылдардың және негіздердің химиялық қасиеттері мен өмірдегі қолданылуын анықтау кезінде алған білімдерін нақты өмірмен байланыстыра алды. Оқушылар қышқыл мен негіздің өмірлік жағдайларда қандай рөл атқаратынын түсініп, олардың қолданылуы туралы пікірлерін білдірді.

Заттардың ерігіштігі тапсырмасы оқушылардың тәжірибелік дағдыларын дамытуға көмектесті. Тәжірибелердің нәтижелері заттардың ерігіштігіне байланысты әртүрлі факторлар мен химиялық қасиеттердің маңызды екенін көрсетті. Бұл тапсырма оқушыларға химиялық реакцияларды тек теориялық тұрғыда емес, практикалық тұрғыда да түсінуге мүмкіндік берді. Зерттеу барысында олар химиялық реакцияларды бақылап, олардың нәтижелерін өздігінен талдай алды.

Термодинамикалық заңдарды қолдануға негізделген тапсырмалар оқушылардың экзотермиялық және эндотермиялық реакциялар арасындағы айырмашылықты түсіну қабілетін нығайтты. Тапсырма нәтижесінде оқушылардың химиялық реакциялардың энергия өзгерістерін бақылауға, термодинамикалық заңдарды дұрыс қолдануға деген қызығушылығы артты. Бұл да өз кезегінде олардың ғылыми ойлау қабілеттерін дамытты.

Қышқыл жаңбырдың экологиялық әсерін зерттеу тапсырмасы оқушылардың экологиялық сауаттылығын арттыруға бағытталды. Қышқыл жаңбырдың табиғатқа тигізетін зияны мен оның химиялық құрамын анықтауға бағытталған тапсырма оқушыларды экологиялық мәселелер туралы ойлануға итермеледі. Оқушылар зерттеу барысында химиялық заттардың табиғатқа әсерін түсініп, экологиялық мәселелерге деген жауапкершіліктерін арттырды.

Зерттеу барысында алынған нәтижелер оқушылардың **функционалдық сауаттылығын арттыруда** тапсырмалардың маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Әр тапсырма оқушыларға химия пәніндегі теориялық білімді тек тестілеу немесе жаттап алу емес, өмірлік ситуацияларда қолдану мүмкіндігін берді. Бұл олардың **қоғамдағы әртүрлі мәселелерді шешуде** қолданылатын ғылыми білімдерді түсіну деңгейін арттырды.

Сонымен қатар, тапсырмалардың әрқайсысы оқушылардың **зерттеу дағдыларын** дамытуға көмектесті. Оқушылар химиялық реакцияларды эксперименттер арқылы тексеріп, теориялық білімдерін тәжірибеде сынап, өзіндік шешімдер қабылдай алды. Бұл да өз кезегінде олардың **шығармашылық ойлау және ғылыми зерттеу дағдыларын** дамытуға ықпал етті.

Қорытынды

Бұл зерттеудің негізгі мақсаты бейорганикалық химия пәнінде функционалдық сауаттылықты дамыту үшін тиімді тапсырмаларды құрастыру және олардың оқушылардың ғылыми ойлау қабілетін, тәжірибелік дағдыларын және өмірлік жағдайларда химиялық білімдерін қолдану қабілеттерін арттыруды қарастыру болды.

Зерттеу барысында бейорганикалық химия пәнінен әртүрлі тапсырмалар ұсынылып, оқушылардың функционалдық сауаттылық деңгейі арттыру мақсатында тиімді әдістер мен тәсілдер қолданылды. Бұл тапсырмалар қышқылдар мен негіздердің химиялық қасиеттері, заттардың ерігіштігі, термодинамика және қышқыл жаңбырдың экологиялық әсері сияқты тақырыптарда құрылды. Оқушыларға ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыру үшін эксперименттік тапсырмалар да енгізілді. Осы тапсырмалар арқылы оқушылар химиялық процестерді терең түсінуге, тәжірибелік білімдерін өмірлік жағдайларға қолдануға мүмкіндік алды.

Материалдар мен әдістер бөлімінде қолданылған бақылау мен тәжірибелік әдістер функционалдық сауаттылықты арттыру мақсатында маңызды рөл атқарды. Бұл әдістер оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың ғылыми зерттеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік берді.

Нәтижелер бөлімі тапсырмалардың оқушылардың білімін тереңдетуге, олардың танымдық белсенділігін арттыруға ықпал еткенін көрсетті. Оқушылар қышқылдар мен негіздер туралы теориялық білімдерін нақты өмірмен байланыстыра алды, заттардың ерігіштігі мен термодинамикалық өзгерістерді түсініп, химиялық реакцияларды практикалық тұрғыда зерттей алды. Сонымен қатар, экологиялық мәселелерді шешуге арналған тапсырмалар оқушылардың табиғатқа деген жауапкершілігін арттырды.

Талқылау бөліміне сүйенсек, зерттеу нәтижелері оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үшін құрастырылған тапсырмалардың тиімділігін көрсетті. Әр тапсырма оқушылардың ғылыми ойлау қабілеттерін жетілдіріп, зерттеу дағдыларын дамытуға, химиялық білімді өмірлік жағдайларға қолдануға бағытталды.

Осылайша, бейорганикалық химия пәнінде функционалдық сауаттылықты арттыру мақсатында қолданылған әдістер мен тапсырмалар оқу процесінде маңызды рөл атқаратынын және олар оқушылардың білім деңгейін ғана емес, олардың өмірлік дағдыларын да дамытуға көмектесетінін көрсетті.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Келдібек А. Ғ., Шағраева Б. Б. (2024). Химияны оқыту барысында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі (7-9 сыныптар). *Endless light in science*, 5 (1 май), 22-28. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/himiyany-o-ytu-barysynda-o-ushylardy-funktsionaldy-sauattyly-yn-alyptastyru-distemesi-7-9-synyptar> (дата обращения: 08.04.2025).
2. Кулумбетова, О., Өнербаева, З., Торсықбаева, Б., Курдуманова, О. (2023). Химияны оқытуда білім алушылардың оқу жетістіктерін критериялы бағалауда функционалдық сауаттылығын дамыту тапсырмаларын қолданудың артықшылықтары. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысы, Жаратылыстану – географиялық ғылымдар сериясы, 77(3), 10. <https://doi.org/10.51889/1728-8975.2023.77.3.010>
3. Бәшеннова, А. Д. (2024). Химия пәні арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, 27.
4. Нурахметова, А. Р. (2024). Пути формирования функциональной грамотности будущих учителей химии. Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Педагогические науки, 81(1), 177-187.
5. Зампай, Қ. (2021). Развитие функциональной грамотности учащихся при изучении химии. *International science reviews. Social sciences series*, 2(2).
6. Кыдырова, М., Керимбаева, К. (2023). Химия сабағында жаратылыстану-ғылыми сауаттылықты арттыруға негізделген тапсырманы жоспарлау. Научно-педагогический журнал «Білім-Образование» Национальной академии образования имени И. Алтынсарина, 104(1).
7. Аубакирова, К. (2024). Химия пәнінен функционалдық сауаттылыққа бағытталған тапсырмалар түрлері. *«Qazaq Journal of Young Scientist» халықаралық ғылыми журналы*, 2(1), 13-17.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-106-109

ӘӨЖ 51(071.2): 37.013.8

МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНДАҒЫ ФУНКЦИЯЛАР МАЗМҰНДЫҚ ЖЕЛІСІНІҢ ТАРИХЫ МЕН ТЕОРИЯСЫ

ҚҰРАПБЕРГЕНОВА АҚМОНШАҚ ӘДІЛХАНҚЫЗЫ

М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Жаратылыстану ғылымдары факультеті,
7М01501 Математика педагогтерін даярлау ББ 2-курс магистранты

ЖУМАЛИЕВА ЛЯЗЗАТ ДАУРЕНБАЕВНА

Астана халықаралық университеті, Педагогикалық институтының аға оқытушысы,
PhD

Аннотация: Кез-келген нақты процестің бастапқы математикалық моделі – функция ұғымы. Функция және оның графигінің қасиеттерін зерттеу және практикалық жұмыста, техникалық және әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуде таптырмас етеді. Бұл мақалада орта меткеп математикасындағы практикалық үлкен маңызы бар функционалды мазмұндық желісінің тарихы мен теориясына сипаттама беріледі.

Кілт сөздер: Функционалды желі, функция, функция графигі, функцияның қасиеттері, элементар және трансценденттік функциялар.

Функциялар (немесе функционалды-графикалық) желісі – бұл арифметикадан біртұтас математиканың жоғарғы бөлімдеріне дейін жалғасатын негізгі өзек және оның айналасында бүкіл қазіргі заманғы мектеп математикасынан бастап, алгебра және анализ бастамалары және белгілі бір дәрежеде геометрияны қамтиды. Қолданыстағы үлгі бағдарлама ХХ ғасырдың 70-жылдарында жүргізілген математикалық білім беру реформасынан кейін функционалдық мазмұн туралы ақпараттың едәуір ұлғайғанын білеміз. Математикалық анализдің басталуына дейін тұжырымдамалық аппараттың кеңеюі оқушылардың функционалдық идеяларын жаңа сапалы деңгейге көтерді. Мұндай шешуші қадамға педагог-математиктер Ф.Клейннің, А.Я.Хинчиннің, А.Н.Колмогоровтың, А.И.Маркушевичтің, А.Г.Мордковичтің және басқалардың нақты шындықпен тікелей байланысты математикадағы және математиканы оқытудағы функция ұғымының жетекші рөліне сенімді идеялары айтарлықтай әсер етті. Онда нақты әлемнің өзгергіштігі мен динамикасы, нақты нысандар мен құбылыстардың себеп-салдарлық байланысы мен шарттылығы, қазіргі математикалық ойлаудың диалектикалық ерекшеліктері айқын бейнеленген. Көптеген нақты жағдайлардың математикалық моделі болып табылатын функция шамалар арасындағы әртүрлі тәуелділіктерді сипаттауға және зерттеуге, қоршаған әлемді білуге мүмкіндік береді. Сондықтан оқушыларды пәнішілік және пәнаралық байланыстарды және (көптеген ұғымдар мен заңдар функционалды негізге ие), мектеп математикасының қолданбалы бағытын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін функционалды материалмен таныстыру өте маңызды [1].

Математикадағы функция ұғымы практиканың әр түрлі мәселелерінен туындай отырып оларды шешудің жалпы әдістерін тапқан кезде (есептің нақты мазмұнынан абстракциялауда) біртіндеп дамыды. Мұндағы бастапқы нүкте айнымалы шама ұғымы болды. Функция тұжырымдамасының мазмұны математиканың эволюциясы үдерісінде қатар дамыды, сонымен қатар жаңадан енгізілген анықтамаларға қатысты көптеген пікірталастар болды. Қазірдің өзінде математика тұжырымдаманың түпкілікті, соңғы анықтамасын тапты деп айту мүмкін емес.

Функция ұғымы ұзақ даму жолынан өтті және өзіндік тарихы бар. Шамалардың функционалды тәуелділігі идеясы ежелгі дәуірде пайда болса да, функцияның жалпы тұжырымдамасына деген қажеттілік тек ХVII ғасырда пайда болды. Айнымалылар идеясының пайда болуына байланысты математикаға қозғалыс, өзгеріс, уақыт өте келе байқалатын

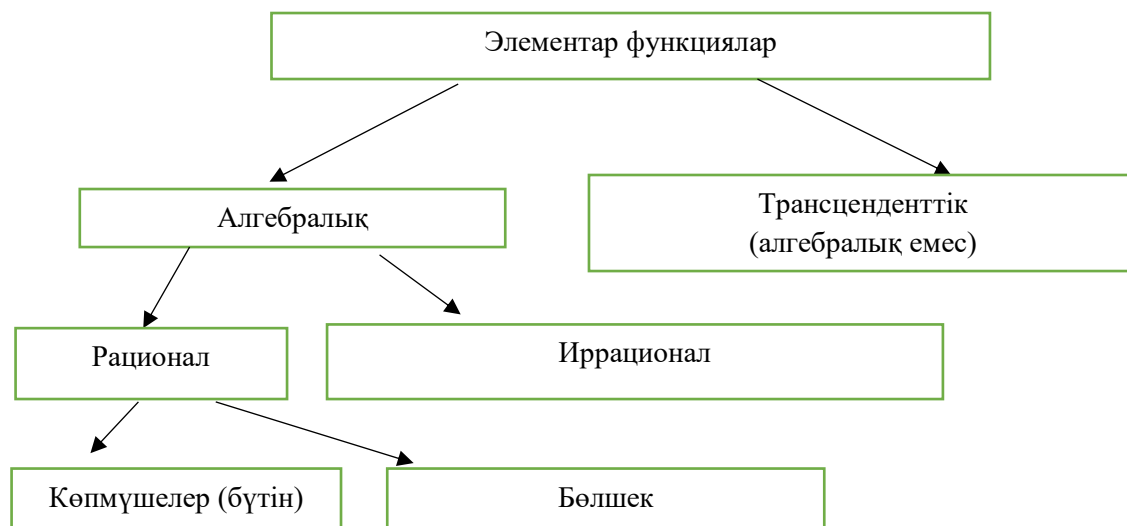
үдерістер кірді. Оның бастапқы интерпретация не геометриялық, не механикалық болды: кез келген қисық нүктелерінің ординаттары – абсцисса бойынша функция, жол және жылдамдық – уақыт бойынша функциялар (П.Ферма, Р.Декарт, И.Ньютон, Г.Лейбниц).

Осы кезеңде Г.Лейбниц келесі терминдерді енгізді: «функция» (1673), «айнымалы», «тұрақты» (1698). «Функция» термині латын тілінен аударғанда «болу», «орындау» дегенді білдіреді. Бірте-бірте функцияны түсіндіру бастапқы идеялардан арыла бастады, ол аналитикалық – оны анықтайтын формуламен сәйкестендіру функциясы басым болды (И.Бернулли, Л. Эйлер). И.Бернулли 1718 жылы алғаш рет функцияның айқын анықтамасын, ал 1734 жылы Л.Эйлер $y = f(x)$ белгісін енгізді. Шамамен XIX ғасырдың ортасында функция ұғымы формуланың біртұтастығынан арылып, жаңа анықтамада сәйкестік идеясына баса назар аударылады (Н.И.Лобачевский, Л.Дирихле), ол классикалық деп аталды да, қазіргі заманғы анықтамаға жақын болды. Жиындардың жалпы теориясы құрылғаннан кейін сәйкестік идеясы функцияны тек сандық жиындар үшін ғана емес, сонымен қатар еркін табиғат нысандарында да қарастыруға мүмкіндік беретін жиынтық идеямен толықтырылды.

XIX ғасырдың аяғында функция ұғымын дамытатын бейнелеу ұғымы қалыптасты. XX ғасырда физиканың қажеттіліктеріне байланысты «жалпыланған функциялар» пайда болды (Л.Шварц, С.Л.Соболев), сыртқы түрі бойынша функцияның бастапқы идеяларынан айтарлықтай ерекшеленеді. Функция ұғымын дамыту мысалында оқушыларды маңызды философиялық категориялардың – себептер мен салдарының көрінісімен таныстыруға болады.

Функция ұғымымен байланысты жалпы функционалды ұғымдардың белгілі бір жүйесі (сандық функция, анықталу облысы мен мәндер жиыны, берілу тәсілдері, графигі, өсу және кему аралықтары, жұп және тақтығы, функцияның нөлдері (түбірлері), таңба тұрақтылық аралықтары, монотондылығы, экстремумдары, периодтылығы, кері және күрделі функциялар, үздіксіздігі немесе үзілістігі, аргумент пен функцияның өсімшесі, дифференциалдануы, интегралдануы және т.б.) байланысқан. Мысалы, тригонометриялық функциялардың бірінің периодтық қасиеті бір уақытта оның осы қасиетпен ерекшеленетін периодтық функциялардың түріне жататындығын көрсетеді.

Функционалды желіде маңызды орын элементар (элементар дегенді білдірмейді) деп аталатын функциялар класын терең зерттеуге арналған және олардың қолдану аясы кең. Элементар функцияларға XVII ғасырдың өзінде жақсы зерттелген көпмүшелер, рационал және иррационал функциялар, көрсеткішті логарифмдік, тригонометриялық және кері тригонометриялық функцияларды жатқызуға болады. Бұл функциялар жиынтығы негізгі арифметикалық (қосу, азайту, көбейту, бөлу), алгебралық (бүтін дәрежеге шығару, түбірден шығару) және трансценденттік амалдармен (иррационал дәрежеге шығару, логарифмдеу, тригонометриялық, модуль таңбасы) тығыз байланысты. Үздіксіздік ұғымы және геометриялық түрлендірулер, бұл функционалды желінің басқа мазмұндық және әдістемелік желімен байланысын орнатуға мүмкіндік береді.

Сурет 1. Элементар функциялардың жіктелуі

Жоғарыда келтірілген жіктеу белгілі бір функцияны «сыртқы белгісі» бойынша белгілі бір түрге жатқызады, яғни орындалатын амалдарға байланысты. Алайда, трансценденттік амалдарды қамтитын формуламен берілген барлық функция трансцендентті бола бермейді. Мысалы, $y = 2^{\log_2(2+x^2)}$ функция трансцендентті емес, өйткені оның сәйкестік заңын $y = 2 + x^2$ алгебралық амалдар арқылы көрсетуге болады. «Трансцендентті» сөзі латын тілінен шыққан *transcendens* асып кету, шектен шығу деген мағынанын береді. Яғни, трансценденттік функциялар алгебралық функциялар шегінен асып түседі. Элементар функциялар класына арифметикалық амалдарды қолдану арқылы алынған олардың әр түрлі комбинациясын жатқызуға болады. Алайда, мектеп курсына мұндай функциялардың анықтамалары жоқ. т.б.).

Негізгі элементар функциялар функциядан функция алу (табу) амалдары арқылы өзара байланысады. Бұл жағдайда біз күрделі функция немесе функциялардың композициясы туралы ұғымға келеміз. $y = f(z)$ және $z = g(x)$ екі функциясы берілсін, содан кейін $y = f(g(x))$ функциясы екі функцияның композициясы немесе олардан тұратын күрделі функция деп аталады.

Функциялардың композициясы – осы функцияларды белгілі бір тәртіппен тізбектеп қолданудың нәтижесі болып табылады. Функциялардың композициясын жазу үшін «о» белгішесі жиі қолданылады және $h = f \circ g$ деп жазылады, яғни h функциясы f және g функцияларының композициясы ретінде алынады (алдымен g , содан кейін f қолданылады). Егер z x – тің функциясы болса, ал y z – тің функциясы болса, онда y функциясы x – тің күрделі функциясы ретінде қарастырылуы мүмкін, мысалы, $z = \sqrt{1-x^2}$ функциясын $z = 1 - x^2$ және $y = \sqrt{z}$ функцияларының композициясы ретінде қарастыруға болады. $z = x^2 + 2$ және $y = \sqrt{1-x^2}$ функцияларынан күрделі функцияны құру мүмкін емес, яғни $y = \sqrt{1-(1-x^2)^2}$ нақты сандар жиынында мүмкін емес, өйткені x саны y санына сәйкес келмейді. Сондықтан, күрделі функцияларды қарастырғанда олардың құрамының анықталу облысына мән берген жөн.

Кері функция ұғымы функция ұғымымен тығыз байланысты және бұл функцияның кері екенін және егер бар болса, оны қалай табуға болатындығын анықтай алады. «Кері» сөзі математикада жиі қолданылады: кері сан, бұрыс бөлшек, кері амал, кері теорема, өзара кері сандар, өзара кері қатынастар (2:3 және 3:2) және т.б. «кері функция ұғымына қандай мағына енгізіледі? Мектеп оқулығында (9-сынып) келесі анықтама берілген: « f функциясының кері функциясы – бұл g функциясы, ол әр y санына (f функциясының мәндер жиынынан) $f(x) = y$ болатын x санын сәйкестендіреді». Егер $y = f(x)$ функциясы кері болса (кейде оны $x = f^{-1}(y)$ – деп белгіленеді), онда $f(x)$ қайтымды, ал $y = f(x)$ және $x = f^{-1}(y)$ – функциялары

өзара кері деп аталады. Мысалы, $y = kx$ және $x = \frac{1}{k} \cdot y$ ($k \neq 0$), $y = x^3$ және $x = \sqrt[3]{y}$ жұптары өзара кері функциялар.

Қазіргі қолданыстағы алгебра оқулықтарында бөлшектік функциялардың мысалдары келтірілген, яғни, анықтау облысының әртүрлі аралықтарында әртүрлі формулалармен берілген функциялар. Мұндай функциялардың графиктері оқушыларға белгілі функциялардың жеке «бөліктерінен» құрылады, бұл олардың атауына негіз болған тұтас бейнені жасайды. Көптеген жағдайларда бұл нақты жағдайлардың математикалық модельдері болып саналатын «бөлік» функциялары. Мұндай функциялар тек XIX ғасырдың ортасында, функцияның анықтамасы нақтыланған кезде ғана қарастырыла бастады. Олардың кейбіреулерінің өз атаулары мен мағыналары бар: модуль ($|x|$), белгі ($\text{sign } x$), бүтін бөлік, бөлшек бөлігі ($[x]$), $\{x\}$), Дирихле функциясы ($D(x)$). Мұндай функциялар элементар емес.

Теорияға қатысты соңғы маңызды сұрақтың бірі – тең функциялар. Екі функция берілсін $y = f(x)$ және $y = g(x)$, олар бірдей анықталу облысына ие болса және кез келген $x = a$ үшін тең болады олардың анықталу облысынан $f(a) = g(a)$ орын алады. Мұндай функцияларды теңбе-тең функция немесе бірдей функциялар деп те атайды.

Функцияларды, олардың қасиеттері мен графиктерін, олардың қолданыстарын түрде меңгеру 7-9 сыныптардың алгебра курсынан басталады, содан кейін 10-11 сыныпта алгебра және анализ бастамалары курсына жалғасын табады. Сандық функциялар – бұл зерттеу объектісі де, «Математикалық анализдің» барлық негізгі ұғымдары қалыптасатын орны. Мектепте анализ бастамаларын зерттеумен шектеледі, негізінен қарапайым функцияларды зерттеуге және байланысты пәндерде дифференциалдық және интегралдық есептеу негіздерін қолдануға арналған аппарат ретінде. Оқушылар анықталу облысындағы функцияның өзгерісін талдаумен танысады (жаһандық тәсіл) және белгілі бір нүктенің маңында (жергілікті тәсіл). Функционалды материалдың қазіргі мазмұны оқушыларға алгебра құралдарымен (қарапайым құралдар) және математикалық талдау құралдарымен (туынды ұғымның көмегімен) функцияларды зерттеумен танысуға мүмкіндік береді.

Анализдің негізін XVII – XVIII ғасырларда И.Ньютон мен Г.Лейбниц қалаған, Л. Эйлер оның функциясын орталық ұғым деп жариялады. И.Ньютон үздіксіз қозғалыс кезінде екі шама арасындағы байланысты сипаттаудың жалпы әдісін ашты: жылдамдық – жолдың туындысы, ал жол – жылдамдықтың интегралы. Лейбниц шешкен қисыққа жанама жүргізу есебі классикалық есеп болып табылады. XIX ғасырдың бірінші жартысында Коши қатаң логикалық негізді анализді құрды. Функцияның үздіксіздігінің, туынды және интегралдың заманауи анықтамалары шек ұғымын қолданады. Екінші буын стандарттарында бүкіл функционалдық блок Л.Эйлердің белгілі ойына баса назар аудара отырып, «Математикалық анализ» [2] немесе «Функция» [3] мазмұндық бөліміне кірді. Дәстүр бойынша, алдымен ол «Алгебра» оқу пәніне енгізіледі. Осылайша, функция математикалық объект ретінде алгебра және математикалық талдау арқылы зерттеледі.

Функционалды материалды сәтті меңгеруге бастауыш сыныптарда және 5-6 сыныптарда жүргізілуі керек тиісті пропедевтикалық етеді. Осы сыныптардағы математиканы оқыту функция ұғымын және оның нақты жағдайларын зерттеуде нақты серпіліс болуы мүмкін фактілер мен нақты қызмет әдістерінің сандық жинақталуын қамтамасыз етуі керек.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Покровский В.П. Методика обучения математике: функциональная содержательно-методическая линия: учеб.-метод. Пособие. Владим. гос. ун-т им. А.Г. и Н.Г.Столетовых. – Владимир: Изд-во ВлГУ, 2014. – 143 с. – ISBN 978-5-9984-0447-4.
2. Фундаментальное ядро содержания общего образования / под ред. В.В.Козлова, А.М.Кондакова. М.: Просвещение, 2011. 59 с. ISBN 978-5-09-025234-8.
3. Примерные программы по учебным предметам. Математика. 5-9 класс: проект. М.: Просвещение, 2011. 64 с. ISBN 978-5-09-025245-4.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-110-118

ОӘЖ 372.854:53:004.4

MIND MAPPING ЖӘНЕ CONCEPT MAPPING ӘДІСТЕРІН ОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯНЫҢ КҮРДЕЛІ ТАҚЫРЫПТАРЫН ТҮСІНДІРУДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

СЕРІКОВ АРМАН МАРАТУҰЛЫ

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, «Жаратылыстану» факультеті,
«Химия және химиялық технология» кафедрасының 1 курс магистранты,
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекші: х.ғ.к., профессор БЕКТУРГАНОВА НЭЙЛА
ЕСЕНКЕЛЬДИЕВНА

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Мақалада органикалық химия пәнінің мазмұнын меңгертуде визуалды оқыту құралдарын тиімді пайдалану жолдары қарастырылады. Атап айтқанда, mind mapping және concept mapping әдістерінің студенттердің танымдық белсенділігіне, оқу жетістіктеріне және пәнге деген қызығушылығына әсері тәжірибелік зерттеу арқылы талданады. Бес аптаға созылған зерттеу барысында тәжірибелік және бақылау топтарына визуалды және дәстүрлі оқыту әдістері қолданылып, алынған мәліметтер сандық және сапалық тұрғыда өңделді. Зерттеу нәтижелері визуалды әдістердің күрделі ұғымдарды жүйелеу, логикалық байланыстарды түсіну, шығармашылық және метатанымдық қабілеттерді дамытуда тиімді екенін көрсетті. Сонымен қатар, mind тар және concept тар құралдарын қолдану студенттердің пәнге деген жағымды көзқарасын қалыптастырып, білімді терең әрі құрылымды түрде меңгеруіне мүмкіндік берді. Автор оқытудың визуалды технологияларын химиялық білім беру үдерісіне енгізудің маңызын негіздейді.

Түйінді сөздер: визуалды оқыту, mind mapping, concept mapping, органикалық химия, танымдық белсенділік, білім сапасы, оқу мотивациясы.

Аннотация. В статье рассматриваются эффективные пути применения визуальных методов обучения при усвоении содержания курса органической химии. В частности, на основе педагогического эксперимента анализируется влияние методов mind mapping и concept mapping на познавательную активность студентов, их учебные достижения и интерес к предмету. В течение пяти недель в экспериментальной и контрольной группах использовались визуальные и традиционные методы обучения, полученные данные были обработаны с применением количественного и качественного анализа. Результаты исследования показали, что визуальные методы помогают систематизировать сложные понятия, устанавливать логические связи, а также развивать креативное и метапознавательное мышление. Кроме того, применение интеллект-карт и концептуальных схем способствует формированию положительного отношения студентов к предмету и более глубокому усвоению учебного материала. Автор обосновывает актуальность внедрения визуальных технологий в процесс преподавания химии.

Ключевые слова: визуальное обучение, mind mapping, concept mapping, органическая химия, познавательная активность, качество знаний, учебная мотивация.

Abstract. This article explores effective strategies for utilizing visual teaching tools in the context of learning organic chemistry. Specifically, it analyzes the impact of mind mapping and concept mapping techniques on students' cognitive engagement, academic performance, and interest in the subject through an experimental study. Over the course of five weeks, both experimental and control groups were taught using visual and traditional methods, and the collected data were

processed using quantitative and qualitative analysis. The findings indicate that visual approaches enhance the systematization of complex concepts, foster logical reasoning, and promote the development of creative and metacognitive skills. Furthermore, the integration of mind maps and concept maps contributed to a more positive student attitude toward the subject and facilitated deeper, structured understanding. The author highlights the relevance of implementing visual technologies in the teaching of chemical disciplines.

Keywords: *visual learning, mind mapping, concept mapping, organic chemistry, cognitive engagement, academic performance, learning motivation.*

Кіріспе

Қазіргі заманғы жоғары білім жүйесінде студенттердің теориялық білімді терең меңгеріп қана қоймай, оны өмірлік жағдаяттарда қолдана алуы, логикалық ойлауын дамытып, функционалдық сауаттылығын арттыру басты міндеттердің бірі болып табылады. Осы мақсатта білім беру мазмұны мен оқыту әдістерін жаңғырту – педагогикалық қауымдастық алдында тұрған маңызды мәселелердің бірі. Әсіресе, жаратылыстану пәндері, оның ішінде **органикалық химия** – күрделілігімен, мол теориялық ақпаратымен, кең құрылымдық жүйесімен ерекшеленетін пән ретінде студенттердің оқу жетістіктеріне тікелей әсер ететіндігімен дараланады.

Органикалық химия – химиялық қосылыстардың құрылымын, қасиеттерін, синтез жолдарын, реакция механизмдерін зерттейтін ғылым саласы ретінде жоғары оқу орындарындағы химия мамандықтарында базалық пән ретінде оқытылады. Бұл пәнді меңгеру барысында студенттер көп жағдайда абстрактілі ұғымдар мен күрделі құрылымдық байланыстарды елестету мен түсінуде қиындықтарға тап болады. Мұндай кедергілердің басты себебі – дәстүрлі оқытуда ақпараттың тек мәтіндік немесе сөздік сипатта ұсынылуы, яғни ақпаратты визуалды түрде құрылымдап берудің жеткіліксіздігі.

Осы орайда, оқу процесінде **визуалды оқыту әдістерін**, нақтырақ айтқанда **mind mapping** және **concept mapping** әдістерін қолдану – студенттердің танымдық белсенділігін арттыруға, білімді терең әрі құрылымды меңгеруге ықпал ететін тиімді құралдардың бірі ретінде қарастырылады. Бұл әдістер студенттің ойлауын карта түрінде ұйымдастырып, ұғымдар арасындағы байланыстарды көрнекі түрде бейнелеуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде, студент тек ақпаратты жаттап қана қоймай, оны жүйелі түрде түсініп, ішкі логикалық байланыстарды құра алатын болады.

Зерттеу өзектілігі: Бүгінгі таңда әлемдік педагогикада визуалды оқыту әдістерін қолдану қарқынды дамып келеді. Алайда отандық білім беру жүйесінде, әсіресе жоғары оқу орындарында органикалық химияны оқытуда mind mapping және concept mapping әдістерін нақты бір тақырыптар мен мазмұндарға бейімдеп қолдану тәжірибесі жүйелі жолға қойылмаған. Бұл әдістердің тиімділігін тәжірибе жүзінде дәлелдеу, оларды оқу бағдарламасына ғылыми-әдістемелік негізде енгізу қажеттілігі өзекті мәселе ретінде алға шығып отыр.

Зерттеудің мақсаты – органикалық химияның күрделі тақырыптарын меңгертуде mind mapping және concept mapping әдістерін қолданудың әдістемелік негіздерін айқындау, олардың тиімді қолдану жолдарын сипаттау.

Осы мақсатқа жету үшін төмендегідей **міндеттер** айқындалды:

1. Mind mapping және concept mapping әдістерінің теориялық негіздерін талдау;
2. Органикалық химия пәнінің күрделі тақырыптарын анықтау және сипаттау;
3. Аталған визуалды әдістерді күрделі ұғымдарды түсіндіруде қолданудың әдістемелік тәсілдерін ұсыну;
4. Әдістерді қолдану арқылы оқу процесінің тиімділігін арттыру мүмкіндіктерін зерделеу.

Зерттеу мәселесі: Органикалық химия пәнінің күрделі тақырыптарын түсіндіру барысында дәстүрлі әдістер студенттің танымына толық әсер ете алмайтын жағдайлар жиі

кездеседі. Осыған байланысты «*Mind mapping және concept mapping әдістерін оқу процесінде тиімді қолдану арқылы студенттің оқу жетістіктерін, танымдық белсенділігін және пәнге деген қызығушылығын қалай арттыруға болады?*» деген сұрақ – осы зерттеудің негізгі мәселесі ретінде алынды.

Материалдар мен әдістер

Бүгінгі білім беру жүйесі жаңа талаптар мен өзгерістерге бейімделуде. Әсіресе, ғылым мен техника қарқынды дамыған уақытта оқытудың дәстүрлі тәсілдері білім алушылардың заманауи қажеттіліктерін толық қанағаттандыра алмай отыр. Осы орайда, педагогикада визуалды оқыту технологияларын қолдану – білім сапасын арттырудың, оқу мазмұнын тиімді жеткізудің, сонымен қатар күрделі теориялық материалдарды меңгерудің өзекті құралына айналууда.

Органикалық химия пәні – мазмұны терең, құрылымдық тұрғыда күрделі, логикалық байланысты ұғымдарға бай оқу курсы. Бұл пәннің ерекшелігі – теориялық ұғымдар мен құрылымдық формулалардың өте көп болуы және олардың арасындағы ішкі байланыстарды меңгерудің қиындық туғызуы. Мұндай жағдайда білім алушыларда тек репродуктивтік емес, рефлексивтік және креативті ойлау түрлерін дамыту – оқу үдерісінің басты шартына айналады. Сондықтан соңғы жылдары органикалық химияны оқытуда **mind mapping** (ақыл картасы) және **concept mapping** (ұғымдар картасы) әдістерін қолдану кеңінен зерттеле бастады.

Визуалды оқыту құралдарының әдіснамалық негіздері

Педагогикалық әдістемеде визуалды оқытудың маңыздылығы отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде кеңінен талқыланған. Мәселен, Беспалько В.П., Лернер И.Я., Скаткин М.Н., Қазақ елі педагогтары арасынан Сәтімбеков Р.Ж., Көшімбетова С.Ж., Құдайбергенова Қ.С. және т.б. ғалымдар тиімді оқытудың құрылымын, дамыта оқыту технологияларын, визуализацияланған дидактикалық модельдерді қалыптастыру мәселелерін зерттеген.

Олардың пайымдауынша, визуалды оқыту – бұл білім алушының қабылдау, есте сақтау, түсіну, жүйелеу және қолдану дағдыларын дамытуға бағытталған кешенді дидактикалық процесс. Мұндай тәсіл ақпаратты логикалық және көрнекі түрде құрылымдауға мүмкіндік береді, ал бұл өз кезегінде білімді ұзақ мерзімдік жадыда бекітуге, байланыстыруға және қайта жаңғыртуға оң әсер етеді.

Визуалды әдістердің ішіндегі ең тиімділері – **mind mapping** пен **concept mapping**[1]. Олар ақпаратты жүйелеу мен идеялар арасындағы байланысты көрсету арқылы білімнің құрылымдық сипатын ашады. Бұл әдістерді қолдану – білім алушылардың пән мазмұнын терең түсініп, оны функционалды түрде пайдалануына жағдай жасайды.

Mind mapping және concept mapping әдістерінің мазмұндық сипаттамасы

Mind mapping – белгілі бір орталық идеядан бастау алатын тармақталған карта[2]. Оның әрбір тармағы негізгі ұғымдарды, ал олардан таралған қосымша тармақтар сол ұғымдардың мәнін ашатын элементтерді қамтиды. Бұл әдіс визуалды құрылымдау, ассоциациялық ойлау және логикалық байланыстарды орнату сияқты когнитивтік процестерді қатар іске қосады. Артықшылығы – ақпаратты жинақы, құрылымдалған түрде көрсету арқылы оны жүйелі түрде меңгеруге сеп болуында.[3]

Ал **concept mapping** – ұғымдар арасындағы қатынастарды логикалық байланыс сөздері арқылы көрсетуге бағытталған диаграммалық әдіс[4]. Мұнда тек негізгі және қосалқы ұғымдар ғана емес, олардың арасындағы себеп-салдар, иерархия, тікелей немесе жанама байланыстар да көрініс табады. Бұл білім алушыға оқу материалының ішкі құрылымын терең түсінуге, оны талдап, салыстырып, жалпылауға және жаңа біліммен ұштастыруға мүмкіндік береді.[5]

Екі әдіс те метакогнитивтік дағдыларды – өзіндік бағалау, реттеу, логикалық шешім қабылдау, ақпаратты құрылымдау сияқты қабілеттерді дамытуға бағытталады. Сондықтан оларды органикалық химия секілді ұғымдық және құрылымдық күрделі пәндерде қолдану өте тиімді саналады.

Органикалық химияны оқытуда визуалды әдістерді қолданудың ерекшелігі

Органикалық химия курсы молекулалық құрылым, функционалдық топтар, изомерия, номенклатура, синтез жолдары мен реакция механизмдері сияқты күрделі мазмұнға ие. Мұндай материалды қабылдау және түсіну көптеген білім алушылар үшін қиындық тудырады. Бұл пәнде абстрактілі ойлау, кеңістіктік елестету, логикалық байланыс орнату секілді танымдық әрекеттер басты орын алады.

Mind mapping және concept mapping әдістері органикалық химиядағы келесі мазмұндық бағыттарды меңгеруді жеңілдетеді:

- Қосылыстардың классификациясы (мысалы, көмірсутектер, оттекті қосылыстар, аминдер және т.б.);
- Изомерлердің түрлері және олардың қасиеттері;
- Функционалдық топтар және олардың реакциялық қабілеті;
- Реакция түрлері мен механизмдері;
- Синтез әдістері және алыну жолдары. [6]

Мысалы, спирттер тақырыбын оқытуда білім алушы mind map арқылы спирттердің құрылымын, жіктелуін, физикалық және химиялық қасиеттерін, алыну жолдарын бір құрылымға біріктіре алады. Бұл тәсіл арқылы тақырыпты жай есте сақтап қана қоймай, ішкі байланыстарды терең ұғынуға мүмкіндік туады. Ал concept map әдісі – мысалы, альдегидтер мен кетондар арасындағы ұқсастық пен айырмашылықты, олардың реакцияларын, алыну жолдарын және басқа қосылыстармен байланысын көрсету үшін өте тиімді.

Оқу үдерісінде mind mapping пен concept mapping әдістерін жүйелі қолдану келесі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

- Білім алушылардың пәнге деген қызығушылығы артады;
- Ұғымдарды меңгеру уақыты қысқарады, есте сақтау ұзарады;
- Абстрактілі ойлау мен жүйелі талдау дағдылары дамиды;
- Оқу материалы функционалды түрде қолданылады;
- Шығармашылық белсенділік пен сыни ойлау қабілеті артады;
- Сабақта топтық, жұптық, жеке жұмыс тиімді ұйымдастырылады.

Сондай-ақ, бұл әдістерді қолдану – педагогтың сабақты ұйымдастыруына, оқу мақсаттарын нақтылауға, кері байланысты сапалы жүргізуге, білім алушының жетістігін нақты бағалауға көмектеседі.

Зерттеу жұмысы барысында органикалық химияның күрделі тақырыптарын меңгертуде визуалды оқыту технологияларын тиімді қолдану мақсатында *сапалы және сандық зерттеу әдістері* кешенді түрде пайдаланылды.

Бірінші кезеңде *теориялық талдау әдісі* қолданылып, отандық және шетелдік педагогикалық, психологиялық, әдістемелік әдебиеттерге шолу жүргізілді. Бұл арқылы ***mind mapping*** және ***concept mapping әдістерінің*** ғылыми негіздері, олардың оқыту үдерісіндегі орны мен рөлі айқындалды. Келесі кезеңде *педагогикалық эксперимент әдісі* жүзеге асырылды. Бұл үшін зерттеу тобы мен бақылау тобы құрылып, органикалық химия пәні бойынша оқу үдерісіне визуалды оқыту құралдарын енгізу тәжірибелік түрде ұйымдастырылды. Эксперименттік жұмыста білім алушылардың оқу жетістіктері мен танымдық белсенділігі салыстырмалы түрде бағаланды.

Зерттеу барысында практикалық эксперимент Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің «Жаратылыстану» факультетіне қарасты «Химия және химиялық технология» кафедрасында ұйымдастырылды. Экспериментке 6B01504 – «Химия» білім беру бағдарламасы бойынша оқитын 2-курс студенттері қатысты. Жалпы саны 46 студент екі оқу тобына бөлінді: 201 топ (24 студент) – тәжірибелік топ ретінде, ал 202 топ (22 студент) – бақылау тобы ретінде белгіленді.

Практикалық сабақтар бес апта бойы жүргізілді. Осы уақыт аралығында студенттерге органикалық химияның күрделі саналатын төрт тақырыбы оқытылды: «Ароматты диазосылыстар», «Фенолдар және ароматты спирттер», «Аминқышқылдары», сондай-ақ

«Көмірсулар: моносахаридтер, дисахаридтер, полисахаридтер»[7]. Бұл тақырыптардың күрделілігі мол құрылымды органикалық қосылыстардың құрылысы мен қасиеттерін, реакция механизмдерін түсіндіру қажеттілігімен ерекшеленеді.

Тәжірибелік топтағы сабақтарда визуалды оқыту әдістері – mind mapping (ой картасы) және concept mapping (түсініктер картасы) – жүйелі түрде қолданылды. Әдістемелік тұрғыда бұл карталар сабақтың кіріспе және бекіту кезеңдерінде пайдаланылды. Сабақтың басында студенттерге алдағы тақырыптың негізгі ұғымдары ұсынылып, оларды бастапқы карта ретінде біріктіру тапсырмасы берілді. Бұл студенттердің бұрынғы білімін еске түсіріп, жаңа ақпаратты қабылдауға дайындық кезеңі ретінде қызмет етті. Ал сабақ соңында тақырыптың күрделі құрылымын толық қамтитын жеке немесе жұптық карта құру тапсырмасы берілді. Мысалы, «Фенолдар және ароматты спирттер» тақырыбын өткен кезде студенттер функционалдық топтар мен олардың қасиеттерін mind map арқылы байланыстырып көрсетті, ал «Аминқышқылдары» тақырыбында олардың құрылымдық ерекшеліктері мен биологиялық рөлдерін логикалық картаға түсіріп, топтастырды.

Concept mapping әдісі, әсіресе, көмірсулар тақырыбын оқытуда тиімділік көрсетті. Студенттер моносахаридтердің құрылымдық айырмашылықтарын, дисахаридтердің гидролиз реакцияларын және полисахаридтердің биологиялық маңызын біртұтас логикалық жүйеде көрсете отырып, негізгі және қосалқы түсініктердің арасындағы байланыстарды нақты бейнелей алды. Сонымен қатар, практикалық тапсырмаларда mind map арқылы органикалық реакциялардың сатыларын, реагенттер мен өнімдердің өзара ықпалын визуалды түрде жүйелеу тапсырмалары ұсынылды.

Бақылау тобында дәстүрлі әдістер негізінде түсіндіру, жазбаша тапсырмалар және фронтальды сұрақ-жауап түріндегі сабақтар жүргізілді. Бұл тәсіл арқылы алынған нәтижелер тәжірибелік топтағы көрсеткіштермен салыстырылды.

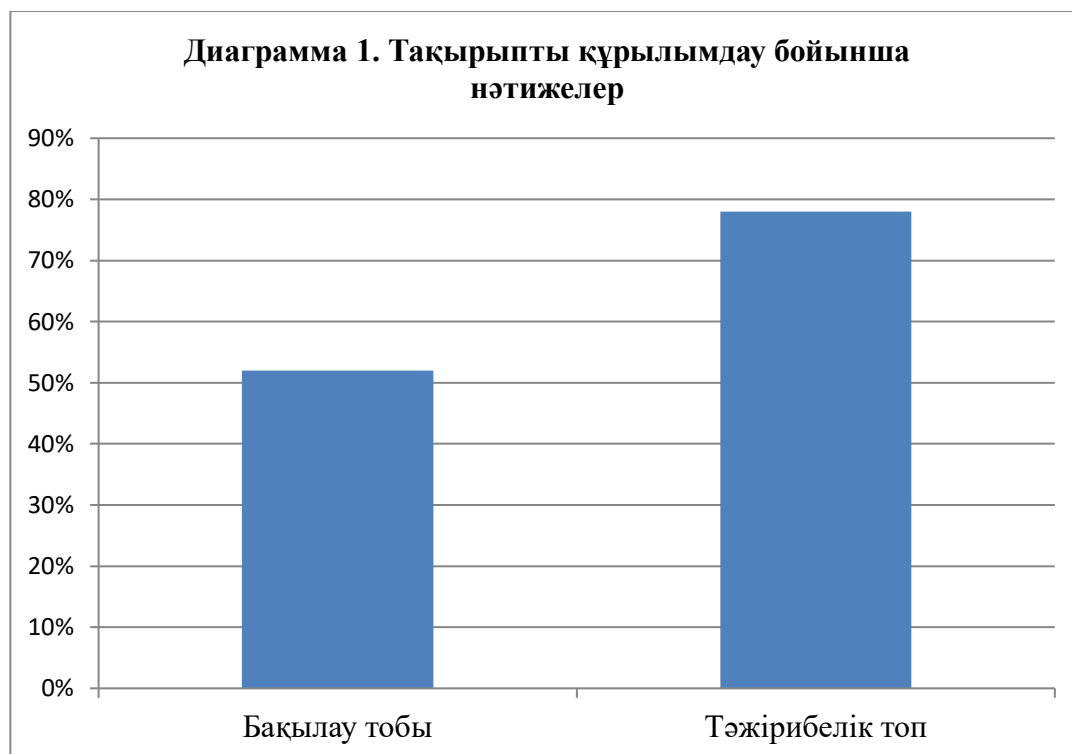
Зерттеу нәтижелерін бағалау үшін сандық және сапалық талдау әдістері қолданылды. Бес апта соңында екі топқа бірдей мазмұндағы тест тапсырмалары ұсынылды. Тест нәтижелері студенттердің теориялық материалды меңгеру деңгейін бағалауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, бақылау парақтары арқылы әрбір сабақ барысында студенттердің белсенділігі, логикалық құрылымдау қабілеті мен тапсырмаларды орындау сапасы бақыланды. Сауалнама жүргізу арқылы студенттердің визуалды әдістерге деген көзқарасы, қызығушылығы және өзіндік рефлексиясы зерттелді. Алынған мәліметтер сандық (пайыздық көрсеткіш, орташа балл, салыстырмалы диаграммалар) және сапалық (мазмұндық талдау, пікірлерді жіктеу) тұрғыда өңделіп, нәтижелер бөлімінде толық талданды.

Жалпы, зерттеу барысында жинақталған деректерге талдау жасау үшін педагогикалық диагностика, салыстырмалы талдау, сапалық және сандық интерпретация әдістері қатар пайдаланылды. Бұл әдістердің үйлесімді қолданылуы зерттеу нәтижелерінің ғылыми негізділігі мен сенімділігін қамтамасыз етті.

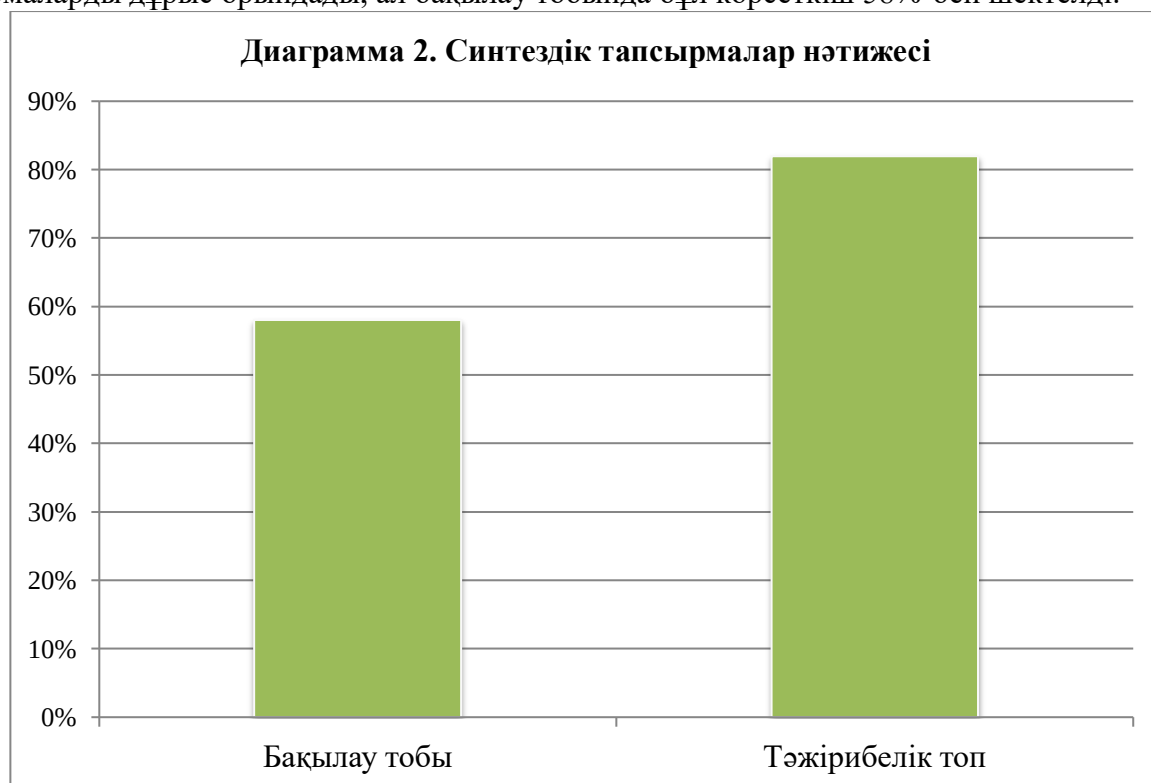
Нәтижелер

Зерттеу барысында органикалық химия пәніндегі күрделі тақырыптарды меңгертуде визуалды оқыту әдістерінің тиімділігі бірнеше аспект бойынша талданды. Жинақталған мәліметтер сандық (пайыздық көрсеткіш, орташа балл, диаграмма) және сапалық (мазмұндық талдау, пікірлерді жіктеу) тұрғыда өңделді.

Бірінші кезеңде студенттердің оқу материалы құрылымын түсіну деңгейі бағаланды. Тәжірибелік топтағы студенттердің 78%-ы негізгі ұғымдар мен олардың арасындағы байланыстарды нақты анықтап көрсете алды, ал бақылау тобында бұл көрсеткіш 52%-ды құрады. Бұл айырмашылық mind mapping әдісінің оқу мазмұнын жүйелі қабылдауға ықпал ететінін көрсетті.

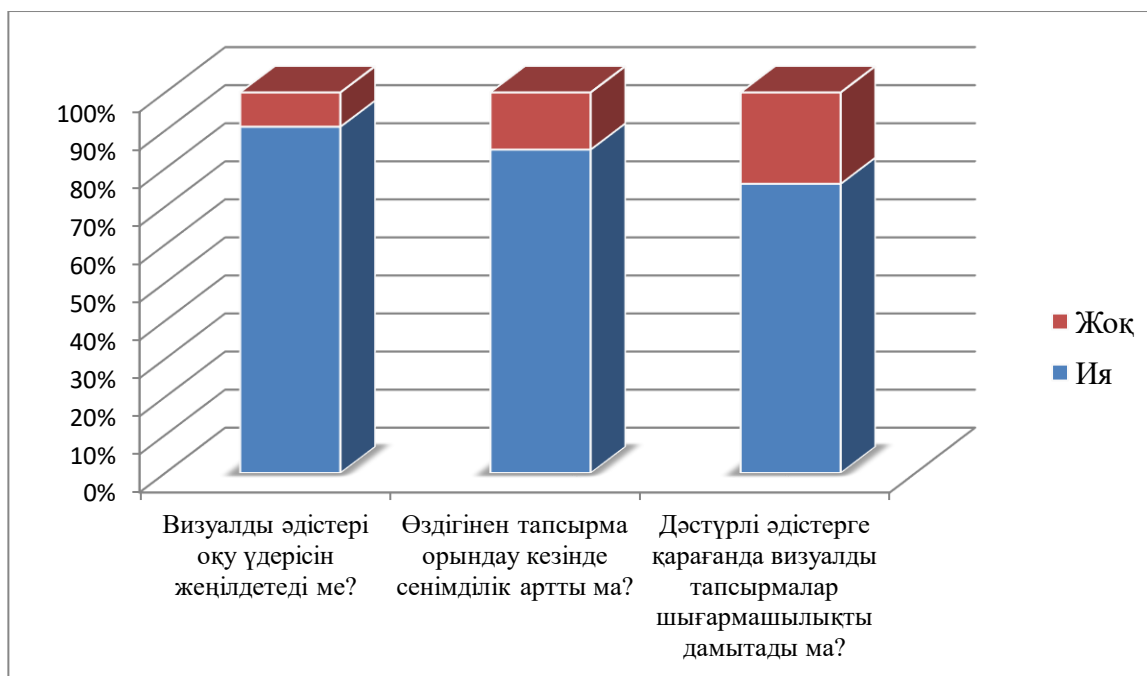

Екінші кезеңде органикалық реакциялар арасындағы себеп-салдарлық байланысты орнату қабілеті сараланды. Concept mapping әдісін пайдаланған студенттер синтездік тапсырмаларды (мысалы, ароматты қосылыстардан аминқышқылдарын алу жолдары) логикалық тұрғыда құрылымдап көрсете алды. Нәтижесінде тәжірибелік топтың 82%-ы тапсырмаларды дұрыс орындады, ал бақылау тобында бұл көрсеткіш 58%-бен шектелді.

Үшінші кезең – студенттердің пәнге қызығушылығы мен ішкі мотивациясын анықтауға бағытталды. Сауалнама сұрақтары мен нәтижелері төмендегі диаграмма 3-те көрсетілген.

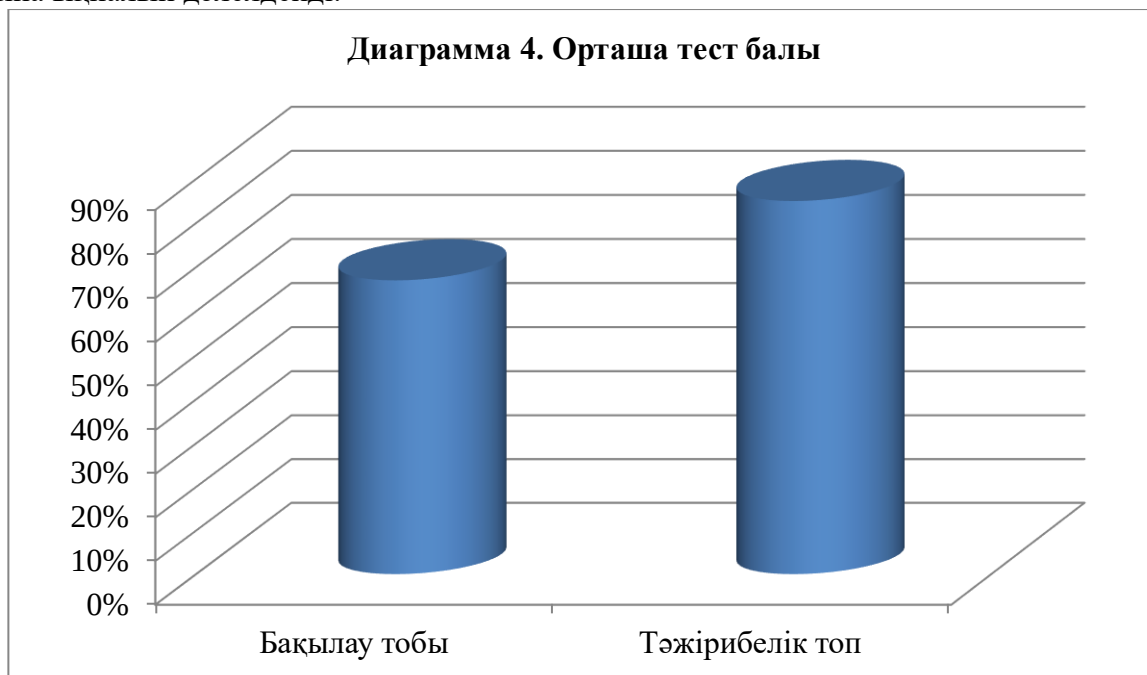
Диаграмма 3. Сауалнама нәтижелері

Осы сапалық мәліметтер негізінде студенттердің пікірлері мазмұндық жағынан үш негізгі бағытқа жіктелді:

1. *Танымдық жеңілдік* – материалды тез әрі жүйелі қабылдау;
2. *Қызығушылық пен белсенділік* – сабаққа деген оң көзқарастың артуы;
3. *Рефлексия мен креативтілік* – тақырыпты жеке құрылымдау мен жаңа байланыстар табу.

Төртінші кезеңде пәндік білімнің беріктігі тест тапсырмалары арқылы бағаланды. Екі топқа бірдей мазмұндағы бақылау тест ұсынылды. Тәжірибелік топтың орташа баллы – 85%, бақылау тобында – 67%. Бұл визуалды әдістердің теориялық материалды ұзақ мерзімді есте сақтауына ықпалын дәлелдейді.

Сонымен қатар сабақ барысында жүргізілген бақылау парақтары студенттердің белсенділігінің артқанын, логикалық жүйелеу мен уақытты тиімді пайдаланудағы жетістігін көрсетті. Mind map және concept map құру тапсырмалары барысында студенттер креативті тәсілдерге жүгініп, ақпаратты өз стилінде құрылымдауға дағдыланғаны байқалды. Бұл

олардың метатанымдық қабілеттерінің (өзіндік бақылау, рефлексия, оқу әрекетін ұйымдастыру) дами түскенін аңғартады.

Жалпы, зерттеу нәтижелері визуалды әдістердің тек оқу үлгерімін ғана емес, сонымен қатар студенттердің пәнге деген қызығушылығы мен оқу белсенділігін арттыратынын, оқу мазмұнын терең әрі жүйелі меңгеруге жол ашатынын нақты көрсетіп отыр.

Талқылау

Зерттеу нәтижелері визуалды оқыту әдістерінің, атап айтқанда **mind mapping** және **concept mapping** тәсілдерінің органикалық химия пәніндегі күрделі ұғымдарды меңгеруде жоғары тиімділікке ие екенін нақты көрсетті. Тәжірибелік топтың білім сапасындағы оң динамикасы визуалды құрылымдаудың оқу материалының мазмұнын терең ұғынуға ықпал ететінін дәлелдеді. Бұл әдістердің тиімділігі, біріншіден, оқу үдерісінде ақпаратты жүйелеуге және байланыстар орнатуға бағытталуымен, екіншіден, студенттердің танымдық белсенділігі мен пәнге деген қызығушылығын арттыруымен сипатталады.

Mind mapping – студенттің ақпаратты бейнелі түрде елестету, ұғымдар арасындағы логикалық байланыстарды тану және оларды жадыда ұзақ сақтау қабілетін күшейтсе, concept mapping – күрделі процестер мен реакциялар тізбегін түсінуге, себеп-салдарлық байланысты орнатуға мүмкіндік берді. Осы тұрғыда визуалды әдістер студенттердің **метатанымдық дағдыларын**, яғни өз оқу үдерісін саналы түрде бақылау, жоспарлау және бағалау қабілетін дамытты.

Сауалнама мен бақылау парақтарының нәтижелері көрсеткендей, визуалды әдістерді қолдану арқылы студенттер оқу тапсырмаларын орындауда шығармашылық пен дербестікті көбірек танытқан. Мұндай көрсеткіштер отандық және шетелдік педагог-ғалымдардың визуалды оқыту құралдарының тиімділігіне қатысты ғылыми тұжырымдарымен үндес келеді. Атап айтқанда, визуалды сызбалар мен карталар қолданылған жағдайда білім алушылардың логикалық ойлау, жалпылау және қорытынды жасау қабілеттері артады деген көзқарас дәлелденіп отыр.

Дегенмен, зерттеу барысында кейбір студенттердің бастапқыда mind map және concept map құралдарын түсінуде қиындықтар кездескені байқалды. Бұл – мұндай әдістерді енгізуде алдын ала дайындық пен әдістемелік қолдаудың қажеттілігін көрсетеді. Сонымен қатар, визуалды тәсілдердің тиімділігі оқытушының кәсіби шеберлігі мен тапсырма мазмұнының сапасына тікелей байланысты екені анықталды.

Жалпы алғанда, зерттеу барысында алынған нәтижелер визуалды оқыту әдістерінің органикалық химия пәнінде оқу үдерісін тиімді ұйымдастыруға, білім сапасын арттыруға және студенттердің дербес ойлау қабілетін дамытуға ықпал ететінін нақты айғақтайды. Бұл әдістер болашақ педагог-химиктерді даярлау ісінде де кеңінен қолданылуы тиіс.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері органикалық химия пәнінің күрделі тақырыптарын оқытуда **mind mapping** және **concept mapping** визуалды әдістерін тиімді қолданудың ғылыми-әдістемелік негіздерін дәлелдеп берді. Аталған әдістерді тәжірибелік топта жүйелі пайдалану студенттердің оқу материалына деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың білімді құрылымдап меңгеру, ұғымдар арасындағы байланыстарды орнату және логикалық пайымдау дағдыларын едәуір дамытқаны анықталды.

Бес апта бойы жүргізілген эксперименттік оқыту барысында визуалды тапсырмалардың күрделі химиялық процестер мен құрылымдарды түсіндіруде тиімділігі ерекше байқалды. Mind map арқылы студенттер оқу мазмұнын жеке түсінігі бойынша ұйымдастырып, өзара байланыстар орнатуға дағдыланса, concept map тәсілі арқылы теориялық білімді талдау, синтездеу және жүйелеу қабілеттері жетілді. Бұл әдістер, әсіресе, синтездік және талдамалық сипаттағы тапсырмаларды орындау кезінде белсенді қолданылды.

Зерттеу соңында жүргізілген тестілеу, бақылау және сауалнама нәтижелері тәжірибелік топ студенттерінің пәндік сауаттылық деңгейі мен мотивациясының артқанын көрсетті. Визуалды әдістер арқылы оқу мазмұнына шығармашылықпен қарау, жеке рефлексия жасау,

оқу үдерісін өзіндік бақылау сияқты метатанымдық қабілеттер қалыптасқаны байқалды. Алынған мәліметтер сандық және сапалық талдау арқылы өңделіп, визуалды әдістердің оқу сапасына оң әсері дәлелденді.

Осылайша, зерттеу мақсатына толық қол жеткізіліп, mind mapping пен concept mapping әдістерін органикалық химия пәнінде қолданудың нақты тиімділігі анықталды. Бұл әдістерді болашақ педагог-химиктердің кәсіби даярлығында, жоғары оқу орындарындағы оқу үдерісінде және күрделі ұғымдарды меңгеруге бағытталған оқытуда жүйелі қолдану – білім сапасын арттырудың маңызды факторы ретінде ұсынылады.

Ұсыныстар:

1. Mind mapping және concept mapping әдістерін педагогикалық жоғары оқу орындарындағы химия пәнін оқытуда жүйелі түрде енгізу қажет;

2. Бұл әдістер бойынша арнайы оқу-әдістемелік құралдар мен визуалды тапсырмалар жинағын әзірлеу тиімді болмақ;

3. Студенттердің визуалды ойлауын дамыту мақсатында пәндік портфолио немесе шығармашылық жобалармен жұмыс жасау ұсынылады;

4. Мұғалімдердің әдістемелік шеберлігін арттыру үшін осы әдістерге арналған біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру қажет.

Болашақ зерттеу бағыттары:

- Mind mapping және concept mapping әдістерін жалпы білім беретін мектептердегі химия пәніне бейімдеу жолдарын зерттеу;

- Бұл әдістердің басқа жаратылыстану пәндерінде (биология, физика) қолданылу тиімділігін салыстырмалы түрде талдау;

- Визуалды әдістердің білім алушылардың жеке оқыту стилі мен когнитивтік ерекшеліктеріне әсерін жан-жақты зерттеу;

- Цифрлық платформаларда mind map және concept map құруға арналған құралдарды педагогикалық практикада пайдалану мүмкіндіктерін зерделеу.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Нургалиева, И.У., Кожобекова, Н.Н. (2024). Бейорганикалық химияны оқытуда визуалды оқыту құралдарының маңызы. Вестник науки, 12(81), 2122 – 2129. <https://cyberleninka.ru/article/n/beyorganikaly-himiyany-o-ytuda-vizualdy-o-ytu-raldaryny-ma-zyy> [CyberLeninka].
2. Гаврилова, Т.А., Страхович, Э.В. (2020). Визуально-аналитическое мышление и интеллект-карты в онтологическом инжиниринге. Онтология проектирования, 1(35), 87-99. <https://cyberleninka.ru/article/n/vizualno-analiticheskoemyshlenie-i-intellekt-karty-v-ontologi-cheskom-inzhiniringe> [CyberLeninka].
3. Дружинина, А.А., Гарашкина, Н.В. (2023). Исследование развития навыков системного мышления студентов педагогических направлений подготовки на основе стратегии когнитивного картирования. Science for Education Today, 13(4), 53-75. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-razvitiya-navykov-sistemnogo-myshleniya-studentov-pedagogicheskikh-napravleniy-podgotovki-na-osnove-strategii> [CyberLeninka].
4. Sulaimanova, G., Ismailova, A., Kudaiberdieva, G. (2023). Using the concept map in teaching the kyrgyz national housing boz uy. Universum: психология и образование, 1(103), 32-38.
5. Jackson, E.B. (2016). Concept mapping: Developing critical thinking through mind mapping. Tersedia pada. http://www.westpoint.edu/cfe/EJackson_16
6. Оспанова, М.Қ., Аухадиева, Қ.С., Белоусова, Т.Г. (2019). Химия: Жалпы білім беретін мектептің 9 сыныбының 2 бөліміне арналған оқулық. – Алматы: Мектеп. – 184 б.
7. Усманова, М.Б., Сақариянова, Қ.Н., Сахариева, Б.Н. (2019). Химия: Жалпы білім беретін мектептің 9 сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра. – 304 б.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-119-121

INTEGRATING LANGUAGE LEARNING AND TECHNOLOGY: A CROSS-CURRICULAR APPROACH IN ENGLISH AND MATHEMATICS

ADILKHANOVA GULDEN BERIKOVNA

E.A.Buketov University, Karaganda, Kazakhstan

SERIKBAY N.

Specialized boarding school named after N. Nurmakov, Karaganda

Abstract: *This article explores the integration of language learning and technology through a cross-disciplinary approach in English and Mathematics education within the Kazakhstani context. Emphasizing the importance of innovative teaching methods and digital tools, it highlights how combining these disciplines enhances student engagement, critical thinking, bilingual proficiency, and practical skills. The paper discusses theoretical foundations, practical implementation strategies, and presents successful examples such as project-based activities, virtual laboratories, and data analysis projects. It also addresses challenges related to resource availability and teacher training, proposing solutions to foster effective interdisciplinary learning. The findings suggest that adopting a cross-curricular, technology-enhanced approach can significantly contribute to modernizing education in Kazakhstan and preparing students for future global demands.*

Key words: *cross-curricular education, language learning, technology integration, bilingual education, digital tools, interdisciplinary teaching, STEM education, Kazakhstan education system, innovative teaching methods, digital literacy*

Introduction. In the context of modern education, the integration of innovative teaching methods and digital technologies has become a vital strategy to improve student engagement and learning outcomes. This is particularly relevant for core subjects such as English and Mathematics, which form the foundation for academic success and future career development. In Kazakhstan, where multiculturalism and the pursuit of international educational standards are prominent, adopting a cross-curricular approach that combines language acquisition with technological tools offers significant advantages. This article explores the concept of integrating language learning with technology through a cross-disciplinary approach in English and Mathematics, highlighting its theoretical basis, practical implementation, benefits, and prospects for the Kazakhstani educational system.

Theoretical Foundations of Integrating Language Learning and Technology. The integration of language education with technology is rooted in interdisciplinary pedagogical theories that emphasize connecting different fields to foster comprehensive understanding (Kazakh scholars such as Erjanova A. A., 2020). This approach aligns with contemporary educational paradigms that prioritize critical thinking, problem-solving skills, and real-world relevance.

The use of Information and Communication Technologies (ICT) in education enhances interactive learning environments where students actively participate in their own learning process. When applied across subjects like English and Mathematics, these technologies facilitate linking abstract concepts with practical applications, thereby promoting cognitive engagement, analytical thinking, and communication skills simultaneously.

Cross-Disciplinary Approach in Teaching English and Mathematics. A cross-disciplinary approach involves solving complex problems by integrating knowledge from multiple disciplines. In the context of English and Mathematics education, this can include activities such as:

1. Using English as the medium for mathematical instruction to improve bilingual proficiency.
2. Applying mathematical methods to analyze texts or data in English to develop analytical skills.

3. Designing projects where students create presentations or reports combining mathematical data analysis with English language skills.

For example, project-based activities where students solve math problems presented entirely in English using digital platforms like GeoGebra or Kahoot not only reinforce mathematical concepts but also enhance vocabulary, comprehension, and communication skills (Kazakh authors like Tulegenova M. K., 2019). Such activities make learning more engaging by connecting theoretical knowledge with practical application.

Role of Technology in Implementing Cross-Curricular Strategies

Modern digital tools are essential for implementing cross-disciplinary strategies effectively:

1. Learning Management Systems (LMS): Platforms such as Moodle or Google Classroom facilitate collaborative projects that integrate language practice with math exercises.

2. Interactive Software: Applications like GeoGebra allow students to visualize mathematical concepts while instructions are provided in English.

3. Digital Quizzes & Games: Tools like Kahoot or Quizizz make assessments fun while reinforcing both language and math skills.

4. Mobile Applications: Apps such as Duolingo support autonomous language learning, while Photomath helps students understand mathematical problems step-by-step.

In Kazakhstan, initiatives like "BilimLand" have been integrated into school curricula to promote interactive lessons that connect different subjects through digital content. These platforms provide teachers with resources to design interdisciplinary lessons that are engaging and effective.

Practical Examples of Implementation. Several successful examples demonstrate how a cross-curricular, technology-enhanced approach can be applied:

1. "Math in English" Projects: Students solve math problems entirely in English using digital tools like GeoGebra or Kahoot. This not only improves their mathematical reasoning but also enhances their vocabulary and comprehension skills in a second language.

2. Virtual Laboratories: Simulated environments where students perform experiments or solve problems with instructions given exclusively in English. These labs help clarify abstract mathematical concepts while simultaneously practicing language skills relevant to STEM fields.

3. Bilingual Data Analysis: Students collect data on local environmental issues or social phenomena, analyze it mathematically using software tools, and present findings in English. This promotes real-world application of both subject areas.

4. Storytelling with Math Data: Creating stories or presentations based on statistical data analyzed mathematically but narrated in English encourages creativity alongside technical proficiency.

Advantages of a Cross-Curricular, Technology-Enhanced Approach

Implementing this integrated strategy offers numerous benefits:

1. Enhanced Engagement: Digital content makes lessons more interactive and enjoyable.

2. Development of Critical Thinking: Interdisciplinary tasks require students to analyze information from multiple perspectives.

3. Language Proficiency Growth: Using English as a medium for math instruction improves bilingual competence.

4. Mathematical Literacy: Applying math skills to real-world contexts fosters deeper understanding.

5. Preparation for Future Demands: Students acquire versatile competencies necessary for STEM careers and global communication.

Furthermore, this approach aligns with Kazakhstan's national educational goals aimed at fostering innovative thinking and digital literacy among students.

Challenges and Solutions. Despite its advantages, implementing cross-curricular strategies supported by technology faces challenges:

1. Limited Resources: Not all schools have access to advanced digital tools; solutions include utilizing free online platforms and mobile applications.

2. **Teacher Training Needs:** Educators require professional development to design interdisciplinary lessons; government programs can provide targeted training workshops.

3. **Curriculum Constraints:** Rigid curricula may hinder flexibility; curriculum reform efforts should incorporate interdisciplinary modules explicitly.

Addressing these challenges involves collaborative efforts among educators, policymakers, and technology providers to create an enabling environment for innovative teaching practices.

Future Perspectives. Looking ahead, the integration of language learning with technology through cross-disciplinary approaches is poised to become a standard component of modern education systems worldwide. In Kazakhstan, expanding digital infrastructure and teacher training will further facilitate this trend. The development of specialized software tailored for bilingual STEM education can enhance effectiveness. Additionally, fostering international collaborations can introduce best practices from other countries into local contexts.

Conclusion. The integration of language learning with technology via a cross-curricular approach offers transformative potential for education in Kazakhstan. It promotes holistic development by simultaneously enhancing linguistic proficiency and subject mastery within engaging digital environments. As educational landscapes evolve towards more interconnected paradigms, adopting such strategies will be crucial for preparing students to thrive in an increasingly globalized world characterized by rapid technological advancements.

REFERENCES

1. Erjanova A. A. (2020). Innovative methods of teaching foreign languages in the digital age // Journal "Education Kazakhstan," No. 3.
2. Tulegenova M. K. (2019). Interdisciplinary learning as a means of developing critical thinking // Kazakh Journal of Pedagogy.
3. Nazarbaeva G., Akhmetova A., Zhumabekova D. (2021). Using digital platforms to develop interdisciplinary connections // Proceedings of the "Modern Technologies in Education" Conference, Almaty.
4. Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan (2022). National Program for Education Modernization: Digitalization of the Learning Process.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-122-126

UDC 371.314

BOARD GAMES AS A MEANS OF ENHANCING LANGUAGE AND VOCABULARY SKILLS IN TEACHING ENGLISH

ГОРБАНЬ ЕКАТЕРИНА АЛЕКСАНДРОВНА

студентка Института Языка и Литературы НАО «Северо-Казахстанский университет им. Манаша Козыбаева»

УРАЗОВА МАДИНА УМИРБЕКОВНА

студентка Института Языка и Литературы НАО «Северо-Казахстанский университет им. Манаша Козыбаева»

САЛЕНКО ЛЮДМИЛА ЛЕОНИДОВНА

старший преподаватель кафедры «Германо-романская филология»
НАО «Северо-Казахстанский университет им. Манаша Козыбаева»
Петропавловск, Казахстан

Annotation: *The article presents game approaches that are successfully implemented in high school educational practice in order to develop students' motivation, engagement, and key learning skills. The article describes the most effective games in the experiment. Playing with puzzles contributed to the qualitative construction of group interaction, activation of logical reasoning and visual perception of information. Flashcards with words, translations, definitions and visual associations contributed to the deep mastery of new vocabulary and the development of speaking skills. The Domino game, where students solved riddles by finding answers, became an effective option for training reasoning, expanding horizons and repeating thematic knowledge in a playful way. All three variants showed high student activity, positive emotional reaction, increased interest in the subject and improved the quality of learning. The results of the practical implementation of games in grades 10 and 11 are presented in the given article. The assessment of the pedagogical effectiveness of game methods in teaching high school students and their importance in the formation of stable educational and communicative competencies have been proved.*

Key words: *board games, skills, improving, language, knowledge, vocabulary, effective, motivate.*

In the modern field of education, interactivity occupies a central place and is a powerful factor in increasing motivation and learning outcomes. Among the variety of methodological tools, board games require special attention as a tool that can radically transform the process of learning a foreign language which has definite constituent parts since not only systematic learning methods are needed, but also exciting game approaches are necessary to consolidate students' knowledge. A modern trend in improving the effectiveness of language learning is the use of board games. These games create a unique space where a structured learning system is combined with excitement and interactivity. The game atmosphere stimulates the natural inclusion of language elements in the communication process. Board games become a powerful tool for solving linguistic problems, keeping the dictionary without formal notching.

Introducing this method into the educational process, it is important to carefully consider suitable games and the ways of their use so that they meet the educational goal and needs of students. Creating your own board games can be an exciting and creative process that will help keep students interested and improve their academic performance. This article examines the relevance of board games in teaching a foreign language, their effectiveness in the educational process, their role in improving language and communication skills, as well as the steps to be followed when introducing board games into the educational process. The main stages of board game development and their

advantages were also explored. The article provides recommendations for creating your own board games and how to get their positive impact on learning as they can become a useful addition to traditional methods of teaching a foreign language.

The social component has to be especially emphasized because board games actively promote communication and interaction between participants. This is not only entertainment but it is also a living context for the application of language skills, which is critically important in the process of learning a language.

Thus, board games go beyond traditional textbooks as a modern and effective means of learning a foreign language.

Undoubtedly, they contribute to the development of communicative skills which are of primary importance in language acquisition. According to A.Wright, playing games is a good way to learn vocabulary. Games help and encourage many learners to sustain their interest and work.[1]

This teaching tool can effectively support vocabulary enhancing by creating an interactive space for learners to use new words in context. The purpose of this study is to explore how board games can be effectively used as a method to improve English speaking and listening skills, alongside with enriching vocabulary. The purpose of this study is to analyze the impact of various board games on the development of students' speech and their effectiveness in practical application in educational institutions.

During our study we explored various ways of gamification and focused on board games, as they are the most effective way to teach children, improve and develop their speaking skills, and increase vocabulary. The developed board games are designed for a specific audience, that is, for grades from 5 to 11. These games will be very useful and effective at the English lessons because they are a great tool for teachers to help motivate students to learn English, expand their vocabulary, and even relax during the lesson. Conducting such games in the classroom contributes to the development of mental and cognitive processes such as memory, attention, thinking, perception, imagination, phonemic hearing, speech. Our research has become relevant, despite the progress of information technology and the development of interactive resources. The use of information technology in modern classroom has already become a tradition, and more and more students use it without pause on a regular basis. But board games will never lose their appeal because they provide engagement and cause students' interest. They present visual materials that contribute to the involvement of students in the process.

A board game is a unique way to work with people of all ages. It is fascinating and accessible, has many forms and types. Anyone with a little imagination, or who wants to develop it, will find a lot of interesting and attractive elements in this kind of games.

This method performs the following functions in the learning process:

- 1) developing, which is aimed at the improvement of verbal and logical thinking, independence, intelligence, memory and reaction speed;
- 2) socializing, which promotes rapid team building and mutual assistance;
- 3) educational, which consists in the fact that board games can be used in the study of different disciplines.

Thus, board games are an effective additional tool for teachers seeking to create a more interactive student-centered environment.

Through the interactive game, students are given the opportunity to practice their language skills in an authentic, meaningful context, expanding their vocabulary, developing communication skills and overall self-confidence. Research has shown that game mechanics significantly increase students' engagement and promote effective retention by reducing anxiety and increasing interest in the learning process.

There are many sources, such as scientific articles, books, dissertations, reports on the use of board games in the educational process. According to Oxford Advanced Learner's dictionary "play is an activity done for amusement and enjoyment". At the lessons of English, play is a form of activity in conditional situations, specially created in order to consolidate and activate educational material in

various communication situations. Board games are also recommended as a teaching tool in the English classroom because games contribute to the assimilation of knowledge and the acquisition of speaking skills. Games are an effective medium for conveying knowledge. They also allow trainees to develop their skills in different ways. They enable them to:

- evaluate their knowledge,
- share their understanding of the topic,
- learn to communicate with others effectively,
- collaborate with others better,
- develop their understanding of mutual support,
- promote their engagement.

Thus, the formation of communicative competence occurs under these conditions more rapidly than using traditional approaches. In her article, S.Yu.Dronova notes that the advantage of board games is the activation of cognitive processes, the development of emotional and social intelligence in the process, as well as the compactness and mobility of such games: they can be played in the classroom, at home, and even outside.[2] The gameplay in the lesson, as a rule, helps increase motivation to learn a foreign language, especially in those cases where the student is used to the traditional type of lessons and a large proportion of formality in the learning process. So, the board game focuses the attention of students on the material being studied and involves all types of speech activities in the gameplay.[3] It is these aspects that were taken into account in our study, through which we focused on increasing the motivation and involvement of students. In this way, we wanted to avoid the formal and mundane type of learning and introduce a more exciting way to improve the learning process. In the process of implementing a board game, mastering a foreign language occurs in such a way that students focus on the gameplay and update the knowledge gained within a certain topic, without giving it the effort that would be required of them when the traditional learning model is used. Moreover, students develop their productive vocabulary, the fear of making mistakes disappears, creativity develops and there is a desire to be an active participant in communication.[4]

Some scientists state that the effectiveness of board games is also seen in the fact that, unlike, for example, computer games, board games unite people "here and now", as well as any material detail of a board game has a much better chance of gaining a foothold in the memory of students than the usual stands on the walls or slides in presentations that are much easier to ignore with passive perception. Therefore, the material environment of a board game can be attributed to a special type of educational handouts that promote active, rather than contemplative learning. It follows from the above that board games are not only an interesting form of conducting educational activities, but also pursue certain educational goals, such as gaining knowledge, consolidating it, developing cognitive processes, communication skills and the formation of personal qualities. [5]

To do this, the teacher has to comply with several requirements. First, while selecting educational material, the teacher must be aware of the need to conduct a game at a particular lesson. It should be well planned, and the game should be an integral part of it. Secondly, when choosing a board game, the teacher needs to correlate it with the objectives of the lessons. Thirdly, the teacher should take into account the conditions of the game: the level of training, the level of knowledge of students and their academic performance, as well as the level of activity of the group.

L.V. Guzik argues that board games help to cope with the language barrier, with the fear of making a mistake, and solve the problem of memorizing vocabulary and grammatical clichés.[6] After all, the main purpose of a board game for a pupil is not to test knowledge, not to learn boring grammar or vocabulary, or the formation and development of speaking skills, but the desire to win, to comply with the rules of the game, that is, some kind of substitution of goals occurs, tension, fear is relieved, the child does not worry that he will be evaluated, they take interest. In other words, motives are replaced in games: students act out of a desire to have fun, and the result can be constructive. By solving game tasks, students achieve a pedagogical goal that they often do not realize.[7] Playing a board linguistic game, students focus their attention on specific tasks in the game, and the result of their activities will be the assimilation of new vocabulary, clichés, grammar and eventually

communication in English. In the conditions of a modern school, the search for interactive teaching methods that allow not only to transfer knowledge but also to form a stable interest in the subject is becoming increasingly important. One of such techniques is the use of card games, especially in the process of learning a foreign language.[8]

Our research was conducted in a secondary school number 1 named after Aitkhozhin in Petropavlovsk in 2024 and in Lycee BEST in Petropavlovsk in 2025.

At the lessons of English we used sets of cards to enrich vocabulary and improve spoken language. Playing with cards is a great tool for learning English, combining the development of vocabulary and active use of spoken language. Its key features: a) Vocabulary and Speaking: The game is designed to expand vocabulary and train oral speech, making learning more interactive and interesting. b) Stress-Free Learning: We take into account that checking words should not cause stress for students. At the lessons with students from grades 10–11, the cards were used as a tool for introducing and reinforcing new vocabulary on the topic of the lesson. Each card was one of four types:

- cards with a word in English;
- cards with synonyms;
- cards with a definition in English or a short description;
- cards with an emoji or pictogram that conveys the meaning of the word visually. Students were asked to compare cards with each other, finding pairs or even triads: word - synonym - definition - visual symbol. In many cases the tasks were supplemented with elements of competition: who will collect all the pairs faster, who will explain the meaning of more words, who will be able to come up with a sentence with a new word. Such gamification elements helped to activate attention and increase motivation. The students' reaction was very positive. The game format was clear and attractive: it allowed them to learn words easily and with interest, avoiding cramming and overload. The emoji cards especially enlivened the process, as they included an element of interpretation and fantasy: the students discussed which words best suited the emoticon depicted, why it was exactly this way and how it differed from other options. The conducted classes showed that the use of the card game significantly increases the efficiency of learning lexical material. New words were remembered faster, and most importantly was that less time was needed for it.

The game goes beyond the classic "Memory", offering new elements such as bonus points, difficulty levels and the ability to use it to develop spoken language. Playing with flashcards to develop vocabulary and spoken English is an effective learning tool that easily adapts to different levels of difficulty and learning topics. The game is suitable both for self-study and for use in the English classroom in grades from 5 to 11. Students and teachers can easily use it without additional training. Since the game adapts easily to any theme and difficulty level, it is easy to use. The game allows you to check a large amount of vocabulary in a short time, stimulating memorization. Using the game makes the learning process more interesting and increases motivation. The game is easy to transform into any theme.

At the lessons with the senior classes, the domino game was used and it was adapted to the theme of the lesson. We created dominoes with riddles. Students were asked to collect dominoes in groups, matching the question with the answer, thereby collecting dominoes. This interactive format made the learning process more engaging and dynamic. The students showed increased interest and motivation compared to traditional exercises. Each group worked collaboratively, discussing the possible answers and analyzing the logic of each riddle. The game encouraged critical thinking and problem-solving skills. We observed that even the most reserved students became more active during the activity. It also helped develop communication and teamwork. This allowed us to integrate the game seamlessly into the lesson plan. At the lessons, the riddles were written in English to promote language immersion. Students practiced vocabulary, grammar, and reading comprehension in a playful way. The competitive element added excitement and encouraged students to complete the task quickly but accurately. Overall, the use of the domino game proved to be an effective educational tool that combined learning with fun.

In the context of educational activities with students in grades 10 and 11, puzzles were used to determine the topic and for teamwork. After the students had assembled the puzzle, they were faced with the task of determining what topic was hidden in the image. These could be symbols, abstract or concrete scenes, objects, somehow related to the topic of the lesson. In some cases, the image on the assembled puzzle was replaced or supplemented with the text - for example, instructions for completing a task, a list of work stages, or encrypted terms that had to be deciphered and explained. The students' reaction was definitely positive. Even those schoolchildren who usually showed low learning activity enthusiastically joined in the assembly process, willingly discussed options and guesses, and demonstrated initiative. The game format reduced anxiety levels, allowed them to feel successful and needed in the team. The results showed that the use of the board game "Puzzles" really contributes to the achievement of the stated educational goals. The involvement of students in educational activities has increased significantly, activity in classes has become higher, and work in groups has become more productive.

The results of the research show that learning English through board games has great potential. Vocabulary development (8%), pronunciation (6%) and speaking practice (14%) were the main goals achieved for the period of the study while conducting the English lessons. The emphasis on language development, especially around vocabulary building, was evident.

This article demonstrated the impact of board games on teaching English as a second language for students in grades 10 and 11 and why it can become an effective method of teaching English. Focusing on an engaging interactive games rather than just educational aspects, board games also offer immersion in real conversation and practice to learn more vocabulary and pronunciation in a fun way. Both are the key when learning any new language, so given their ability to gamify the learning process, you can include this among the endless activities.

The use of board games in English language teaching represents a shift from traditional methods to a more interactive student-centered approach. Combining educational goals with exciting gameplay elements, these tools cover many aspects of language learning from vocabulary and grammar to speaking and listening. Their ability to foster collaboration, reduce anxiety, and create a positive learning environment makes them an invaluable resource for educators.

As stated in the article, the future of language education lies in the creative integration of traditional and innovative methods. An example of such integration is board games, which are a universal and effective means of involving students, improving their language skills and preparing them to communicate in the real world. By applying such methods, teachers can ensure that language learning remains relevant, enjoyable and effective in an ever-changing educational landscape.

REFERENCES

1. Wright A., Betteridge D., and Buckby M.: Games for Language Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.- C.2
2. Dronova S.Yu. Board games for learning foreign languages// Modern Education.- 2021.-№ 1, p.60-62
3. Svorotova Yu.V., The use of board games in the educational process, Moscow, 2018.- pp.5-6
4. Astanina D.A., The use of board games in English lessons, Tomsk,2021, pp 9-12
5. Bochkareva P.A., Board games in teaching a foreign language, IPP No. 9757-I, EL No. FS 77, 2024.- pp.24-25
6. Guzik L.G., Board games in English lessons, Infolessonkz.2022.
7. Catherine Wong Hui Tiing, Melor Md Yunus, "Board Games in Improving Pupils' Speaking Skills: A Systematic Review", 2021. – p.3-5
8. Novita Kurnia Ningrum, "Learning Through Play: Utilizing Board Games to Enhance English Vocabulary for Early Students", 2024.- p.118-120

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-127-132

ӘОЖ 372.853

ТАБИҒИ БИОЭЛЕКТРЛІК ЖҮЙЕЛЕРДІ ҚОЛДАНУ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

АЛПЫС ГҮЛЖАНАТ САКЕНҚЫЗЫ

Физика кафедрасының магистранты, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан
педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

ОРМАНОВА Г. К.

Физика кафедрасының доценті, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан
педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Аңдатпа: Бұл мақалада табиғи биоэлектрлік жүйелерді (электрлік су жыланы мен Ніл шортаны мысалында) оқу арқылы оқушылардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру әдістемесі қарастырылады. Зерттеу барысында цифрлік білім беру ресурстарын қолдана отырып, оқушылардың теориялық білімдерін практикалық дағдылармен ұштастыру, инженерлік ойлау қабілеттерін дамыту жолдары талданды. Биоэлектрлік жүйелердің жұмыс принциптері физикадағы тізбектей қосылу заңдылығымен салыстырылып, табиғи және техникалық жүйелер арасындағы құрылымдық ұқсастықтар анықталды. Зерттеу нәтижелері табиғи процестерді ғылыми модельдеу арқылы оқушылардың логикалық пайымдау, шығармашылық ойлау және кәсіби бағдарлану қабілеттерін тиімді дамытуға болатындығын көрсетті. Мақалада оқу үдерісіне практикалық тапсырмалар мен цифрлік ресурстарды интеграциялау арқылы білім берудің сапасын арттыру ұсынылады.

Кілт сөздер: Табиғи биоэлектрлік жүйелер, кәсіби құзіреттілік, цифрлік білім беру ресурстары, инженерлік ойлау, тізбектей қосылу принципі, физикалық модельдеу, оқу үдерісі, практикалық дағдылар

Мақсаты: Цифрлік білім беру ресурстарын пайдалана отырып, физикалық заңдылықтарды практикалық мысалдармен ұштастыру дағдыларын дамыту және табиғи биоэлектрлік жүйелерді оқу арқылы оқушылардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру әдістемесін ұсыну.

Кіріспе: Қазіргі заманғы білім беру жүйесі жылдам дамып жатқан ғылым мен технология талаптарына сай, оқушылардың тек пәндік білімін ғана емес, сонымен қатар олардың кәсіби құзіреттіліктерін, шығармашылық қабілеттерін және инженерлік ойлау дағдыларын қалыптастыруды көздейді. Әсіресе жаратылыстану-математика бағытындағы пәндер бойынша білім беру үдерісінде оқушылардың теориялық білімін практикамен ұштастыра білу қабілетін дамыту ерекше маңызды болып отыр. Мұндай міндеттерді шешу үшін пәнаралық интеграция, цифрлік білім беру ресурстарын тиімді қолдану және оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту сияқты инновациялық әдістемелер қажет.

Табиғи биоэлектрлік жүйелер — тірі ағзалардың өз ішінде электрлік сигналдарды тудыру және қолдану қабілетін сипаттайтын күрделі биофизикалық құбылыстар. Электрлік су жыланы (*Electrophorus electricus*) мен Ніл шортаны (*Malapterurus electricus*) сияқты организмдер бірнеше жүздеген вольт кернеу тудыру қабілетімен ерекшеленеді. Олардың денесінде мыңдаған электроцит жасушалары тізбектей қосылып, біртұтас электр тізбегі тәрізді жұмыс істейді. Бұл құбылысты физикадағы тізбектей қосылу заңдылығымен салыстыру арқылы түсіндіруге болады.

Осындай табиғи жүйелерді зерттеу арқылы оқушылар тек физикалық және биологиялық білімдерін тереңдетіп қана қоймай, ғылыми модельдеу, жүйелі ойлау, сандық есептеулер жүргізу, инженерлік жобалау дағдыларын да дамыта алады. Әсіресе, цифрлік білім беру ресурстарының көмегімен (мысалы, PhET интерактивті симуляторлары, виртуалды

зертханалар) оқушылар табиғи процестерді виртуалды ортада бақылап, талдап, өз бетімен тәжірибе жүргізу мүмкіндігіне ие болады.

Мақаланың өзектілігі — оқушылардың кәсіби құзіреттілігін дамытуда табиғи биоэлектрлік жүйелердің үлгісін қолданудың және оны цифрлік білім беру ресурстарымен ұштастырудың тиімділігін дәлелдеу. Зерттеу барысында электрлік балықтардың кернеу тудыру механизмдері негізінде оқушылардың практикалық дағдыларын, теориялық білімдерін және инженерлік ойлау қабілеттерін кешенді дамыту жолдары қарастырылады.

Биоэлектрлік жүйелер — тірі ағзалардың табиғи электр энергиясын өндіру және пайдалану қабілетін сипаттайтын күрделі жүйелер. Бұл жүйелердің негізінде физикалық заңдылықтар, атап айтқанда, электр тізбектеріндегі тізбектей қосылу принциптері жатыр. Табиғи биоэлектрлік жүйелерді зерттеу білім беру процесінде оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыру, практикалық дағдыларын дамыту және инженерлік көзқарасты тереңдету үшін үлкен мүмкіндік береді.

Электрлік су жыланы (*Electrophorus electricus*) мен Ніл шортаны (*Malapterurus electricus*) сияқты тірі ағзалар жоғары кернеу тудыру қабілетімен ерекшеленеді. Бұл қабілет олардың денесіндегі электроцит деп аталатын арнайы жасушалардың тізбектей орналасуымен қамтамасыз етіледі. Әр электроцит жеке алғанда шамамен 0,12 В кернеу тудырады, ал мындаған электроциттердің тізбектей жалғануы нәтижесінде су жыланы 800–900 В, Ніл шортаны 200–350 В аралығында кернеу шығара алады. Бұл механизм физикадағы тізбектей қосылу заңдылығымен толық сәйкес келеді:

$$U_{\text{жалпы}} = n \times U_{\text{жасуша}}$$

Мұндағы: $U_{\text{жалпы}}$ - жалпы кернеу, n - жасуша саны, $U_{\text{жасуша}}$ - бір жасушаның кернеуі.

Яғни, 800 В үшін шамамен 6667 жасуша, ал 900 В үшін шамамен 7500 жасуша қажет болады. Ніл шортаны мен Ніл сазаны үшін есептеулер нәтижесінде 1667–2917 жасуша саны анықталады. Бұл сандық есептеулер оқушыларға формуламен жұмыс істеуді, өлшем бірліктерін дұрыс түрлендіруді және нақты физикалық заңдылықтарды өмірлік мысалмен байланыстыруды үйретеді. Табиғи және техникалық жүйелер арасындағы құрылымдық ұқсастықтар 1-ші кестеде берілді.

Кесте 1 – Табиғи және техникалық жүйелер арасындағы ұқсастықтар

Табиғи жүйе	Құрылымы	Техникалық аналогы	Қолдану саласы
Электрлік су жыланы	7500 электроцит тізбектей қосылған	Аккумулятор батареялары	Энергетика, көлік
Ніл шортаны	2000–3000 электроцит	Медициналық имплант батареялары	Медицина
Электр скаты	1000+ электроцит	Электрошок құрылғылары	Қауіпсіздік құралдары

Цифрлік білім беру ресурстарының рөлі

Соңғы жылдары білім беру үдерісінде цифрлік ресурстарды қолдану ерекше маңызға ие болуда. Оқу үдерісінде PhET симуляторлары, Arduino негізіндегі тәжірибелер, виртуалды зертханалар және басқа да интерактивті платформалар оқушыларға табиғи процестерді визуалды түрде түсінуге мүмкіндік береді. Әсіресе физика және биология пәндері арасында пәнаралық байланысты орнатуда цифрлік құралдар маңызды рөл атқарады.

Catania K.C. (2020) зерттеулерінде электрлік балықтардың нейрофизиологиясын зерттеу нәтижелері болашақта биомедициналық инженерия мен энергия сақтау құрылғылары саласында жаңа шешімдер табуға мүмкіндік беретіні дәлелденген. Hunter P. (2021) еңбектерінде биоэлектрлік жүйелердің физикалық модельдерін білім беру процесіне енгізу арқылы оқушылардың инженерлік және зерттеушілік қабілеттерін тиімді дамытуға болатыны көрсетілген.

Табиғи биоэлектрлік жүйелердің құрылымын түсіну — оқушыларға қарапайым физикалық заңдылықтардың табиғи әлемде қалай іске асатынын көрсетуге, табиғат пен техника арасындағы байланысты түсіндіруге және олардың кәсіби бағыттылығын қалыптастыруға зор ықпал етеді. Сонымен қатар, цифрлік білім беру құралдары арқылы оқу материалын визуализациялау оқушылардың теориялық білімді практикалық тәжірибемен ұштастыру қабілетін арттырады.

Зерттеу әдістері: Зерттеу үдерісінде оқушылардың кәсіби күзіреттілігін жан-жақты дамыту мақсатында бірнеше өзара байланысқан әдістемелік тәсілдер кешені қолданылды. Бұл әдістер оқушылардың теориялық білімдерін практикалық дағдылармен ұштастыруға, сондай-ақ инженерлік ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталды.

Алдымен, *аналитикалық есептеу әдісі* негізінде оқушыларға табиғи биоэлектрлік жүйелердің (электрлік су жыланы мен Ніл шортаны) шығаратын кернеуін есептеуге арналған нақты есептер ұсынылды. Мұндай есептерді шығару барысында оқушылар тек формула жаттап қоймай, оны нақты қолдану, физикалық шамалардың арасындағы тәуелділікті түсіну, пропорция құру және өлшем бірліктерін дұрыс түрлендіру сияқты маңызды дағдыларды меңгерді. Бұл тәсіл олардың теориялық білімін қолдана алу қабілетін арттырып, сандық талдау жасауға машықтандырды.

Келесі қолданылған әдіс — *модельдеу әдісі*. Бұл әдісте оқушылар цифрлік білім беру ресурстарын, атап айтқанда, PhET интерактивті симуляторларын пайдаланды. Виртуалды зертханаларда олар әртүрлі электр тізбектерін құрып, тізбектей қосылу принципін көзбен көріп, тәжірибе арқылы нақты түсіне алды. Мұндай моделдеу оқушыларға теориялық ұғымдарды абстрактілі түрде емес, көрнекі және тәжірибелік формада меңгеруге көмектесті. Сонымен қатар, бұл олардың инженерлік ойлау қабілетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарды, себебі модельдер құру арқылы оқушылар жүйелі түрде анализ жасап, себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға үйренді.

Үшінші тәсіл — *салыстырмалы талдау әдісі*. Бұл әдіс арқылы оқушылар табиғи және техникалық жүйелердің құрылымдарын салыстырып, олардың арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтады. Мысалы, электрлік су жыланының денесіндегі электроциттердің тізбектей орналасуы мен электромобиль батареяларындағы ұяшықтардың тізбектей қосылуы арасындағы құрылымдық және функциялық ұқсастықтарға талдау жүргізілді. Мұндай салыстырулар табиғаттағы құбылыстар мен заманауи технология арасындағы байланысты түсінуге көмектесіп, оқушылардың техникалық дүниетанымын кеңейтті.

Соңғы қолданылған — *проблемалық оқыту әдісі*, бұл оқушыларды белсенді зерттеушілік әрекетке тартудың тиімді құралы болды. Сабақ барысында оларға практикалық және ойлау қабілетін талап ететін сұрақтар мен тапсырмалар берілді. Мысалы: "800 В кернеу алу үшін қанша электроцит қажет?", "Электроциттер параллель жалғанса, қандай өзгерістер орын алады?" сияқты сұрақтар оқушыларды шығармашылықпен ойлауға, болжамдар жасауға, әртүрлі шешімдерді салыстыруға және дәлелді тұжырымдар жасауға итермеледі. Бұл әдіс әсіресе оқушылардың логикалық ойлау, ғылыми негізде болжам жасау және өзіндік пікір айту қабілеттерін дамытуда тиімді болды.

Осы әдістердің үйлесімді қолданылуы зерттеу барысында оқушылардың кәсіби күзіреттілігін: яғни теорияны практикамен байланыстыра білуін, инженерлік тұрғыда ойлай алуын, салыстырмалы және модельдік талдау жүргізу дағдыларын кешенді түрде дамытуға мүмкіндік берді.

Нәтижесі:

Оқушылармен жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижелері табиғи биоэлектрлік жүйелерді цифрлік білім беру ресурстарымен үйлестіре отырып оқу — олардың кәсіби күзіреттілігін дамытуда тиімді әдіс екенін көрсетті. Атап айтқанда, оқушылардың білім деңгейі мен танымдық қабілеттері бірнеше маңызды бағыттарда елеулі түрде дамыды.

Ең алдымен, оқушылардың *теориялық білімді практикалық жағдайларда қолдану қабілеті* нығайды. Олар физика курсында оқытылатын тізбектей қосылу принципін нақты өмірлік мысалдармен байланыстырып, нақты сандық есептеулер арқылы меңгерді. Мәселен, электрлік су жыланында 800 В кернеу пайда болуы үшін шамамен 6667 электроцит жасушасының тізбектей байланысуы қажет екенін есептеп шығарды. Бұл тапсырмалар оқушылардың формуламен жұмыс істеу дағдыларын жетілдіріп, оларды абстрактілі білімді нақты жағдайларда қолдануға үйретті.

Сонымен қатар, *физикалық модельдер құру және олармен жұмыс жасау қабілеті* де айтарлықтай дамыды. Оқушылар PhET сияқты электрондық симуляторларды қолдану арқылы жасушалардың тізбектей қосылу сызбаларын құрып, виртуалды зертханаларда тәжірибе жасады. Бұл олардың инженерлік ойлау, жүйелі талдау және визуалды модельдеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етті. Виртуалды ортада жұмыс жасау арқылы оқушылар күрделі процестерді қарапайым схемалармен бейнелеп, олардың жұмыс істеу механизмін түсіне алды.

Одан бөлек, оқушылардың *аналитикалық және шығармашылық ойлау қабілеттері* де дамыды. Проблемалық сипаттағы тапсырмалар арқылы олар экологиялық жағдайлардың биоэлектрлік жүйелерге әсерін талдады, мысалы, температура немесе тұздылық сияқты сыртқы факторлардың кернеу деңгейіне ықтимал әсерін бағалап, нақты сандық нәтижелер шығарды. Бұл оқушылардың тек есеп шығару машығын ғана емес, ғылыми болжам жасау және ой қорытындысын тұжырымдау қабілеттерін де жетілдірді.

Соңында, оқушылардың *техникалық құрылғыларға деген түсінігі* тереңдеді. Табиғи биоэлектрлік жүйелер мен заманауи техникалық құрылғылар арасындағы ұқсастықтарды анықтау арқылы олар аккумуляторлар, кардиостимуляторлар, электромобиль батареялары сияқты құрылғылардың жұмыс істеу принциптерін табиғаттағы жүйелермен байланыстыра алды. Бұл тәсіл оқушылардың техникалық және инженерлік салаларға деген қызығушылығын арттырып, олардың болашақ кәсіби бағыттылығын айқындай түсті.

Жалпы алғанда, жүргізілген зерттеу оқушылардың ғылыми ойлауын, есептік және модельдеу дағдыларын, сондай-ақ креативтілігі мен практикалық білімді қолдану қабілетін кешенді түрде дамытуға мүмкіндік берді. Оқушылардың кәсіби құзіреттілігінің даму көріністері 2-ші кестеде берілді.

Кесте 2 - Оқушылардың кәсіби құзіреттілігінің дамуы

Құзіреттілік саласы	Дамудың көрінісі	Қолданылған әдістер
Теорияны практикамен байланыстыру	Формуламен есеп шығару, модельдеу	Аналитикалық есептеулер
Инженерлік модельдеу	Электр тізбегін құру, цифрлік симуляциялар	Модельдеу әдісі
Логикалық және шығармашылық ойлау	Проблемалық сұрақтарды шешу	Проблемалық оқыту әдісі
Техникалық шешімдерді талдау	Табиғи және жасанды жүйелерді салыстыру	Салыстырмалы талдау әдісі

Берілген есеп тізбектей қосылған әлсіз ток көздерінің принципін техникалық құрылғылармен байланыстыруға мүмкіндік береді. Бұл идеялар энергетика, көлік, медицина және электроника салаларында кеңінен қолданылады:

✓ *Батареялар мен аккумуляторлар:* Ноутбуктер мен ұялы телефондарда бірнеше аккумулятор тізбектей қосылып, қажетті жоғары кернеу түзіледі.

✓ *Электромобильдер:* Tesla және BYD электромобильдерінде мыңдаған ұсақ аккумуляторлар тізбектей және параллель қосылып, көліктің үлкен қашықтықта жүруін қамтамасыз етеді.

✓ *Медициналық құрылғылар:* Кардиостимуляторлар мен биоимпланттарда миниатюралық батареялар тізбектей қосылып, қажетті электрлік импульстер туындайды.

✓ *Электрошок құрылғылары:* Қауіпсіздік құралдарында бірнеше батарея элементтері тізбектей қосылып, қысқа уақытта үлкен кернеу беріледі.

Осылайша, берілген есеп негізінде оқушылар табиғаттағы қарапайым құбылыстардың заманауи техника мен технологияда қалай қолданыла алатынын көреді. Тізбектей қосылу принципі тек физикалық формула ғана емес, энергетика, медицина, көлік және ақпараттық технологиялар сияқты көптеген салалардың өзегіне айналған негізгі инженерлік шешім екені айқындалады. Бұл түсінік оқушылардың білімін өмірмен байланыстыру қабілетін арттырып, болашақтағы ғылыми-зерттеу және инженерлік жобаларға қызығушылықтарын оятады. Сонымен қатар, оқушылар өз бетімен болашақта биоэлектрлік жүйелер принципін қолдана отырып, медициналық және энергетикалық құрылғылар жобалауға бағытталған шығармашылық ұсыныстар әзірлейді.

Ұсыныстар

Оқу процесінде оқушылардың кәсіби құзіреттілігін тиімді дамыту үшін келесі ұсыныстар беріледі:

1. *Табиғи жүйелерді цифрлік ресурстар арқылы модельдеу:* Әртүрлі электрондық симуляторларды қолдану арқылы оқушылардың теориялық білімдерін визуалды түрде бекіту.

2. *Пәнаралық интеграцияны күшейту:* Физика мен биология сабақтарында биоэлектрлік құбылыстарды біртұтас қарастыру арқылы оқушылардың ғылымға деген қызығушылығын арттыру.

3. *Практикалық тапсырмалар мен жобаларды енгізу:* Табиғи жүйелерге ұқсас техникалық модельдер құруға бағытталған шағын ғылыми жобалар ұйымдастыру.

4. *Шығармашылық және зерттеушілік тапсырмаларды көбейту:* Биоэлектрлік жүйелердің принциптерін болашақтағы инновациялық құрылғылар жасауға қолдану мүмкіндіктерін қарастыратын тапсырмалар беру.

5. *Әдебиеттермен және заманауи зерттеулермен жұмыс істеу:* Оқушыларды заманауи ғылыми әдебиеттермен таныстырып, өз бетінше зерттеу жүргізуге ынталандыру.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері табиғи биоэлектрлік жүйелерді оқу мен цифрлік білім беру ресурстарын біріктіре қолдану арқылы оқушылардың кәсіби құзіреттілігін тиімді дамытуға болатынын нақты көрсетті.

Электрлік су жыланы мен Ніл шортаны сияқты тірі ағзалардың биологиялық жүйелерін зерттеу арқылы оқушылар теориялық білімдерін тереңдетіп қана қоймай, оларды практикада қолдану, инженерлік тұрғыдан ойлау және техникалық модельдеу дағдыларын қалыптастырды.

Цифрлік білім беру құралдары (мысалы, интерактивті симуляторлар) арқылы оқушылар күрделі физикалық процестерді көзбен көру, зерттеу және сандық талдау мүмкіндіктеріне ие болды. Бұл тәсіл оқушылардың тек білімін тексеруге емес, олардың шығармашылық қабілеттерін, жүйелі ойлауын және ғылыми зерттеуге деген қызығушылығын оятуға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, табиғи жүйелерді инженерлік құрылғылармен ұқсастыра отырып түсіндіру арқылы оқушылар заманауи техниканың дамуындағы табиғаттың рөлін бағалауды үйренді. Табиғи биоэлектрлік жүйелер — болашақта биоимпланттар, микробатареялар және жаңартылатын энергия көздері саласындағы инновациялық шешімдерге жол ашатын маңызды үлгі екені дәлелденді.

Осылайша, табиғаттың үйлесімді құрылымдарын зерттей отырып, біз физикалық заңдылықтарды терең түсініп қана қоймай, жаңа технологиялардың негізін салуға мүмкіндік аламыз. Табиғат — ең ұлы инженер әрі ұстаз. Оның заңдылықтарын зерделеу — болашақта ғылым мен техниканың жаңа белестерін бағындырудың кілті.

Негізгі терминдер мен түсініктер:

Термин	Анықтамасы
Биоэлектрлік жүйе	Тірі ағзалардың өз ішінде электрлік сигнал тудыру және тарату қабілетін сипаттайтын биофизикалық жүйе.
Электроцит	Электрлік ток өндіруге маманданған тірі жасуша (электрлік балықтарда кездеседі).
Тізбектей қосылу	Электр тізбектерінде элементтердің бірінен соң бірі байланысуы, кернеудің қосылып отыруына әкеледі.
Инженерлік ойлау	Практикалық мәселелерді шешу үшін логикалық, жүйелі және креативті тәсілдер қолдану қабілеті.
Цифрлік білім беру ресурстары	Оқу үдерісінде қолданылатын интерактивті, визуалды және сандық технологиялар (мысалы, PhET симуляторлары).
Физикалық модельдеу	Табиғи немесе техникалық жүйені физика заңдары негізінде қарапайым үлгі түрінде құру процесі.
Пәнаралық интеграция	Әртүрлі пәндердің мазмұнын өзара байланыстырып, біртұтас білім беру жүйесін құру тәсілі.
Проблемалық оқыту	Оқушыларға нақты проблема беріліп, оны шешу үшін ізденіс пен талдау талап етілетін оқыту әдісі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Semke, A. I. (2007). *Nestandardnye zadachi po fizike: Dlya klassov estestvenno-nauchnogo profilya*. Yaroslavl: Akademiya razvitiya.
2. Korotkova, I. G., Dzhzherya, T. V., & Zhakenova, Zh. Zh. (2019). *Biologiya: Uchebnik dlya 8 klassa NIS*. Nur-Sultan: Nazarbayev Ziyatkerlik mektepteri.
3. Krongart, B. A., & Nasokhova, Sh. B. (2018). *Fizika: Uchebnik dlya 8 klassa*. Almaty: Mektep.
4. Catania, K. C. (2015). Electric eels use high-voltage to track fast-moving prey. *Science*, 346(6212), 1231–1234. <https://doi.org/10.1126/science.1261213>
5. Hunter, P. (2021). Network thermodynamical modeling of bioelectrical systems. *Bioelectricity*, 3(1), 3–13. <https://doi.org/10.1089/bioe.2020.0042>
6. University of Colorado Boulder. (2023). *PhET Interactive Simulations: Electric Circuits Simulator*. Retrieved from https://phet.colorado.edu/sims/html/circuit-construction-kit-dc/latest/circuit-construction-kit-dc_all.html

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-133-137

РОЛЬ ОПОРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА

ДЖАЛАЛОВА САЙЁРА МИРХАЙДАРОВНА

старший преподаватель Международной исламской академии Узбекистана г.Ташкент.
Узбекистан

МЯКОТА ВЕРОНИКА ВИКТОРОВНА

старший преподаватель Международной исламской академии Узбекистана г.Ташкент.
Узбекистан

Аннотация Статья посвящается аспектам использования опорной технологии при обучении русскому языку как иностранному. Целью статьи является анализ нормативной документации и учебно-методического обеспечения курсов русского языка в неязыковых вузах Узбекистана. В качестве ключевого критерия анализа нормативной документации и учебнометодического обеспечения курсов русского языка в неязыковых вузах Узбекистана в свете исследуемой проблемы нами определено следующее: необходимо определить, в какой мере указанные документы и источники обращены к элементам опорных технологий. В статье предметно рассматриваются базовые характеристики опорных технологий.

Ключевые слова: опорная технология, универсальность технологии, интенсивность технологии, результативность технологии.

Abstract The article is devoted to the educational and methodological aspects of using the reference technology in teaching Russian as a foreign language. The purpose of the article is to analyze the normative documentation and educational and methodological support of Russian language courses in non-linguistic universities of Uzbekistan. As a key criterion for analyzing regulatory documentation and educational methodological support for Russian language courses in non-linguistic universities in Uzbekistan, in the light of the problem under study, we have determined the following: it is necessary to determine to what extent these documents and sources are addressed to the elements of reference technologies. The article deals with the basic characteristics of the reference technologies in detail.

Keywords: reference technology, versatility of technology, intensity of technology, effectiveness of technology.

Введение

В настоящее время на процесс преподавания РКИ (Русский язык как иностранный) в неязыковых вузах Узбекистана оказывает свое влияние множество факторов, обуславливающих собой необходимость в интенсификации обучения. Прежде всего, таковым следует считать информатизацию всех сфер социальной действительности, включая и саму сферу высшей школы в нашей стране. Современная методика преподавания русского языка ставит перед собой ряд актуальных задач по интенсификации процесса обучения, что обусловлено действием такого фактора, как необходимость оптимизации учебного времени в связи с переходом на кредитно-модульную систему. Объемы учебного времени, отводимого на изучение РКИ в неязыковых вузах, претерпевают серьезные сокращения. Наряду с этим на современном этапе общественного развития в Узбекистане утвердилось устойчивая тенденция к системному усовершенствованию процесса обучения иностранным языкам. На это указывает, в частности, то обстоятельство, что в нашей стране происходит переход к изучению русского языка как иностранного. В этой связи в нашей стране был принят и утвержден такой нормативный документ, как «Национальная учебная программа непрерывного образования Республики Узбекистан по русскому языку (как иностранному)». [НУП, 2021], а также факт

внедрения в практику новых учебников русского языка как иностранного для средних общеобразовательных школ.

Обзор литературы

В Республике Узбекистан русский язык по-прежнему имеет образовательный статус (по терминологии М. Джусупова). Профессор М. Джусупов указывает: «Русский язык вне России может иметь официальный статус и образовательный статус. При этом одно не зависит от другого. Например, в таких республиках, как Узбекистан, Казахстан, Туркменистан, Азербайджан и т.д. русский язык не обладает официальным государственным статусом, но обладает образовательным статусом, т.е. является обязательной общеобразовательной дисциплиной в школе и в вузе» [5;15]. Кроме того, в нашей стране имеется достаточно много учреждений дошкольного, общего 85 среднего, среднего специального и высшего (бакалавриат и магистратура) образования, где обучение ведется на русском языке. Вместе с тем, переход от методики преподавания русского языка, как неродного к методике преподавания русского языка как иностранного имеет колоссальное значение, как для постановки учебных целей, так и для выбора методов, приемов и средств обучения. В рамках этой оптимизации, в частности, сокращаются объемы учебной нагрузки, что выражается в пересмотре графиков учебного процесса, а также соотношения аудиторной нагрузки и количества часов, отводимых на самообразование. Как показывает анализ учебных планов бакалавриата для многих неязыковых образовательных направлений, в 2021-2022 и 2022-2023 учебных годах дисциплина «Русский язык» изучается на протяжении одного семестра. В то же время потребность в знании РКИ не только не исчезает, но, напротив, неуклонно возрастает в силу действия целого ряда социальных, культурных и общественно-политических причин. В числе этих причин находится столь характерная для Нового Узбекистана активизация международных связей, заинтересованность нашей страны в международном сотрудничестве на всех существующих уровнях и практически во всех сферах. В контексте этих условий возрастает роль русского языка как языка международного общения на разных площадках в странах Содружества независимых государств. Все перечисленные факторы становятся причиной для активизации поиска новых форм интенсификации обучения РКИ при сохранении и продолжении почти вековых традиций изучения русского языка в Узбекистане. Интенсификация обучения как категория методики обучения иностранным языкам рассматривается достаточно давно. Понятие интенсификации обучения для педагогики в целом не является чем-то абсолютно новым. Э.Г. Азимов и А.Н. Щукин дают ему следующее определение: «Интенсификация обучения – Один из путей усиления, увеличения производительности труда и качества работы; центральное понятие теории обучения, в том числе иностранным языкам. С позиции дидактики наиболее распространенным пониманием интенсификации обучения считается такое, при котором достигается максимум эффективности в работе за минимально возможное учебное время при минимальных затратах усилий учащегося и учителя» [2;82]. Несколько более точным представляется определение В.С. Безруковой, которая в своем справочнике дает следующее определение: «Интенсификация – это рационализация структуры системы образования и функций субъектов системы; введение новых, более эффективных образовательных технологий» [4;340]. Важным в определении В.С. Безруковой является указание на тот факт, что интенсификация предполагает собой внедрение некоторых, отличных от традиционных, образовательных технологий, позволяющих в более краткие сроки преподавать предусмотренный программой учебный материал. Вполне очевидно, что интенсификация требует изменения критериев подбора и способов репрезентации изучаемого материала. В других случаях она требует активизации внутренних резервов личности обучаемого, т.е. использования элементов суггестопедических методик, элементов мнемотехники и т.п. В Узбекистане накоплен достаточно большой опыт преподавания иностранных языков. Прежде всего, здесь необходимо указать труды Е.Д. Поливанова, который в 1935 году в Самарканде опубликовал первую книгу по методике обучения русскому языку носителей узбекского языка

под названием «Опыт частной методики преподавания русского языка узбекам» [7; 68]. После реабилитации автора эта книга была переиздана несколько раз (впервые в 1968 г.). Это первая книга, в которой разработаны три методики: 1) общая методика (для всех тюркоязычных); 2) частная методика для конкретных национальных аудиторий, т.е. для узбекской; 3) специальная методика (обучение неродному языку с учетом уровней языка – произношение, орфография, грамматика и т.д.) и будущей профессиональной деятельности. Е.Д. Поливанов на основе глубокого изучения диалектов узбекского языка создал научно-методическую теорию и показал её практическое применения, учитывающее как лексические, так и фонетикофонологические особенности диалектов узбекского языка, требующие интенсификации методов обучения русскому языку с учетом диалектнорегиональных условий. Большую роль в становлении методики обучения русскому языку носителей узбекского языка сыграл также такой значимый труд Е.Д. Поливанова, как «Русская грамматика в сопоставлении с узбекским языком» [8; 18]. Не будет преувеличением сказать, что все дальнейшее развитие методики преподавания русского языка в узбекской аудитории во многом основано на традициях, заложенных Е.Д. Поливановым. В ряду значимых работ такого плана следует отметить труды М. Джусупова, основоположника теории фонологии сингармонизма, которая активно используется не только в сопоставительных, но и методических исследованиях [5; 95]. В системе обучения русскому языку как неродному активно используется разработанная и предложенная М. Джусуповым трехчленная теория упражнений (упражнения на формирование знаний о системе языка; упражнения на формирование знаний о динамике языка; упражнения на формирование умений и навыков речевой деятельности. В целом надо сказать, что опыт преподавания русского языка инофонам на сегодняшний день достаточно представителен. В пользу этого говорит существование целого ряда монографий, посвященных вопросам методики обучения русскому языку как неродному и русскому языку как иностранному. В целом надо сказать, что опыт преподавания русского языка инофонам на сегодняшний день достаточно представителен. В пользу этого говорит существование целого ряда монографий, посвященных вопросам методики обучения русскому языку как неродному и русскому языку как иностранному. Так, считаем необходимым здесь указать книгу Т.М. Балыхиной, посвященную анализу и характеристике дидактических основ преподавания русского языка как неродного. В данной работе понятие русский язык как неродной интерпретируется сквозь призму социолингвистическая характеристики билингвизма, который может быть естественным, искусственным и синтезированным [3;7-8]. Автор указывает: «Важно в обучении русскому языку как неродному достичь по возможности сбалансированного двуязычия» [3;14]. Это означает, что обучение русскому языку как неродному происходит в условиях естественного и синтезированного билингвизма (т.е. при наличии языковой среды) и ставит своей целью овладение русским языком на уровне второго родного языка. Процесс обучения русскому языку как иностранному в этом смысле отличается тем, что ставит своей целью овладение русским языком лишь в определенной мере, с теми или иными специальными целями. Обучение русскому как иностранному происходит в отсутствие языковой среды, в условиях искусственного билингвизма. В книге А.Н. Щукина, касательно цели обучения РКИ определено следующее «Стратегическая цель обучения направлена на формирование у обучающихся вторичной языковой личности, а их сформированность позволяет учащемуся участвовать в межкультурном общении на уровне носителя языка и повышать уровень такого общения как в процессе занятий с преподавателем, так и в процессе самоподготовки» [9; 110].

Методология исследования

Существует принципиальное различие между преподаванием русского языка как неродного и как иностранного, которое заключается в необходимости развития межкультурного подхода при обучении РКИ, в то время как обучение русскому языку как неродному предполагает наличие у учащихся базовых фоновых знаний о культуре русского народа. В связи с этим особую важность при обучении РКИ приобретает межкультурный

подход, поскольку без знания культуры страны изучаемого 88 языка невозможна полноценная коммуникация на иностранном языке. Важно подчеркнуть, что межкультурный подход тесно связан с активно развивающимся сегодня коммуникативным подходом к обучению РКИ. Объединяющим началом для них служит антропоцентризм современной методики преподавания РКИ, т.е. ее ориентация на формирование у обучаемых «второй» языковой личности. Вполне очевидно, что межкультурный подход ориентирован на формирование либо совершенствование межкультурной компетенции: «Межкультурная компетенция – это способность человека существовать в поликультурном обществе, достигать успешного понимания представителей других культур и представителей своей культуры. В ее основе лежат принципы толерантности, плюрализма, лингвистического многообразия» [2;134]. Нацеленность на формирование межкультурной компетенции в целом является характерной приметой методики обучения РКИ.

При исследовании нашли свое применение:

- теоретический анализ лингвистической, методической и психологопедагогической литературы по проблеме интенсификации обучения русскому языку как иностранному;
- исследование научных трудов, содержащих описание дидактического, психофизического, кибернетического подходов к интенсификации обучения русскому языку как иностранному;
- метод системного описания целостного корпуса научных работ как реализации устоявшейся научной парадигмы. Современный подход к обучению РКИ должен ориентировать на внесение в процесс обучения новизны, обусловленной особенностями динамики развития жизни, спецификой различных технологий обучения и потребностями личности, общества и государства в выработке у обучаемых социально полезных знаний, убеждений, черт и качеств характера, отношений и опыта поведения. На первый план должны выдвигаться диалогические методы обучения, совместный поиск истины, развитие через разнообразную творческую деятельность, создание воспитывающих ситуаций. Основные методические инновации в преподавании РКИ должны быть сегодня связаны с применением интерактивных методов обучения.

Анализ и результаты

Нам представляется, что опорная технология во многом ориентирована на формирование правополушарного мышления, поскольку обучение в этом случае строится по преимуществу на восприятии зрительных образов и схем. Однако нельзя забывать также и о том обстоятельстве, что опорная схема, как правило, сопровождается текстом, восприятие которого требует активизации левополушарного мышления. По совокупности этих фактов можно предположить, что применение опорных схем и конспектов формирует интегрированное мышление, т.е. требует синхронной активизации левого и правого полушарий.

Выводы

По результатам экспериментального обучения сделан вывод о том, что ключевые преимущества опорной технологии в интенсификации процесса совершенствования лингвистической компетенции заключаются в следующем:

1. Применение опорных конспектов снимает необходимость в механическом записывании теоретического материала под диктовку преподавателя.
2. Опорные конспекты позволяют упростить сложный и сжать объемный учебный материал до минимума, размещенного на одном, реже, двух или трех «разворотах» страниц учебного пособия.
3. В процессе использования опорных конспектов создаются условия для активного участия студентов в дискуссиях на лингвистические темы.
4. Благодаря использованию опорных конспектов освобождается аудиторное время для диалога преподавателя со студентами.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Национальная учебная программа непрерывного образования Республики Узбекистан по русскому языку (как иностранному). – Т., 2021. – 192.
2. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: ИКАР, 2009. – 448 с.
3. Балыхина Т.М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового): Учебное пособие для преподавателей и студентов. - М.: Издательство Российского университета дружбы народов, 2007.– 185 с.
4. Безрукова В.С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога). – Екатеринбург, 2000. – 937 с.
5. Джусупов М. Звуковые системы русского и казахского языков. Слог. Интерференция. Обучение произношению. – Ташкент, 1991. – 240 с.
6. Джусупов М. Образовательные статусы русского языка в современном мире // Русский язык за рубежом. – 2012. – № 6. – С. 15-21.
7. Поливанов Е.Д. Опыт частной методики преподавания русского языка узбекам. – Т., 1968.
8. Поливанов Е.Д. Русская грамматика в сопоставлении с узбекским языком. – М.: Книга по требованию, 2018. – 182 с.
9. Поливанов Е.Д. Русская грамматика в сопоставлении с узбекским языком. – М.: Книга по требованию, 2018. – 182 с.
10. Щукин А.Н. Методика преподавания русского язык как иностранного: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 2003. – 334 с.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-138-140

УДК 53:37.016

ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ ИКТ В ПРЕПОДАВАНИИ ФИЗИКИ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ ТЕХНОЛОГИИ

МАМЕДОВ ИСРАИЛ МУСА ОГЛЫ

доктор философии по физике, АДПУ, Баку, Азербайджан

Аннотация: Учителя технологии в силу специфики своей профессии должны четко понимать и применять многие физические законы и закономерности. Поэтому курс физики приобретает особую значимость в процессе подготовки будущих учителей технологии. Это приводит к необходимости «сжимать» учебный материал, использовать активные формы обучения, отводить достаточно много времени на самостоятельную работу студентов. Именно поэтому применение ИКТ в преподавании физики становится насущной необходимостью.

Ключевые слова: тестирование; компьютерные технологии; проектная и исследовательская деятельность; лабораторный практикум; компьютер.

Внедрение и освоение ИКТ ставится задачей для всех преподавателей. Как и где наиболее целесообразно применение компьютера, какие методические, дидактические задачи помогает решать компьютер на уроках физики?

1. **Мультимедийные лекции** – изложение учебного материала, в котором преподаватель передает компьютеру часть своих функций, что усиливает воздействие на студентов, т.к. усвоение учебного материала идет также путем зрительного восприятия. Но при этом преподаватель не заменяется компьютером, а остается главным действующим лицом, в полной мере реализуя свои индивидуальные творческие особенности. Разнообразие иллюстративного материала делает такую лекцию и содержательной, и лапидарной. В некоторых лекциях использую электронные учебные материалы, особенно широко применяю:

- библиотеку электронных наглядных пособий (ООО «Кирилл и Мефодий»);
- библиотеку электронных наглядных пособий «Физика» (ЗАО «1С»);
- электронное издание «Физика» («Илекса - Москва»);
- лаборатория «L-микро»;
- компьютерные программы «МедиаХауз»;
- полный интерактивный курс «Открытая физика» и др.

Другая часть лекций готовится в программе Power Point пакета Microsoft Office. Следует помнить, что при использовании этой широко известной (что является дополнительным плюсом для ее применения – ведь такая лекция может быть прочитана на любом учебном компьютере в случае необходимости) необходимо учитывать физиологические особенности восприятия цветов. Эти особенности способны действовать на восприятие информации обучаемым. Стимулирующие (теплые) цвета способствуют возбуждению, но и быстро утомляют; дезинтегрирующие (холодные) цвета успокаивают, вызывают сонливость; нейтральные цвета: черный, белый, оттенки серого, сочетание двух цветов — цвета знака и цвета фона — существенно влияет на зрительный комфорт, причем некоторые пары цветов не только утомляют зрение, но и могут привести к стрессу (например, красные буквы на синем фоне). В своей практике я убедилась, что слайды одного раздела лекции эффективно выполнять в одном шаблоне, переход к другому разделу сопровождаю сменой шаблона, не применяю контрастные, яркие шаблоны. Большое влияние на подсознание человека оказывает мультипликация в виде анимации слайдов. Ее воздействие гораздо сильнее, чем действие обычного видео. Четкие, яркие, быстро сменяющиеся картинки легко «впечатываются» в подсознание, но при избытке анимации может возникнуть быстрое утомление. В создании подобных презентаций широко использую иллюстративные материалы электронной

энциклопедии по физике, «Большой энциклопедии Кирилла и Мефодия», самоучителя по физике и др. Кроме того, при такой лекции возможно быстрое возвращение к материалу, который сложен для понимания.

2. Лабораторный практикум - при данной форме организации учебной деятельности компьютер позволяет обработать результаты опыта в программе Exsell, кроме того, эта же программа демонстрирует свои великолепные возможности при построении графиков функций; иногда рационально использование для этих же целей и программы лаборатории «L-микро». Но в полной мере применение ИКТ в лабораторном практикуме станет возможным и наиболее действенным при наличии в кабинете не одного преподавательского компьютера, а нескольких учебных. И тогда моделирование отдельных учебных элементов станет реальным, а это резко усилит активное усвоение учебного материала.

3. Тестирование – может проходить в форме, близкой к традиционной: сначала на слайдах появляются вопросы и варианты ответов, затем появляются правильные ответы. Этот прием позволяет существенно экономить учебное время. Нами ведется активная работа по отбору и разработке средств для осуществления тестирования студентов с учетом того, что тестирование является важным элементом не только контроля знаний, но и обучения. При обучающем тестировании пользователю после прохождения теста предоставляются ссылки на те разделы учебного материала, на вопросы по которым он отвечал неверно. Да и отношение студентов к оценке, выставленной компьютером, несколько иное, более лояльное.

4. Проектная и исследовательская деятельность студентов - использование ИКТ позволяет более легко, чем при применении традиционных методик, формировать у студентов навыки научного исследования, что особенно ценно при выполнении творческих и дипломных работ. Я практикую создание и защиту мультимедийного проекта в виде презентации к отдельным урокам курса средней школы, которые в дальнейшем могут быть использованы для уроков в базовой школе колледжа учителями. При применении ИКТ сохраняется и усиливается реализация основных дидактических принципов: **научности** (отбор учебного материала, улучшение способов презентации учебного материала), **повышение эффективности управления процессом усвоения знаний** за счет использования возможностей компьютера по регистрации параметров обучения, **активности** (интерактивности), **систематичности и последовательности, прочности усвоения** (наличие постоянной обратной связи, расширение возможностей на самостоятельную работу по ликвидации пробелов), **учета индивидуальных особенностей** (адаптация к конкретному пользователю, тестирование исходного уровня и определение степени сложности, выбор индивидуального темпа работы, набор средств поддержки), **наглядности** (форма представления материала - все виды вербальной и невербальной наглядности). А, кроме того, использование ИКТ на уроках для будущих учителей имеет социальную составляющую: повышение коммуникативных компетенций для учителя является обязательным условием успешности трудовой деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мамедов И. М. Совершенствование обучения студентов педагогич-го ВУЗА при внедрении информационно-коммуникационных техн-гий в учебный процесс./ELS/.Междн.науч.-практ.журнал.№1.31января2025АлматыКазахстанстр155-156
2. Мамедов.И. М. Информационные технологий в организации проектной деятельности школьников средней школы/»In the world of Science and Education»International scientific-practical journal.15 february2025/ELS/Almaty,Kazakhstan.pp.81-83
3. Мамедов И. М. Применения ИКТ в преподавании курса»ТЕХНОЛОГИЯ»ELS/,Междн. научно-практич.журнал№2.28февраля2025.Астана,Казахстан,стр.3-5.
4. Мамедов И. М, Исползования компьютерных технологий в подготовке студентов-технологов/»In the world of Science and Education»International scientific-practical journal.15march2025/ELS/Almaty,Kazakhstan.pp.142-144.
5. Мамедов И. М. Информационные технологии как средство повышения эффективности уроков техно-гии/ELS/Междн.науч.практ.жур.№3.31март2025;Астана,Казахстан.стр.30-31
6. Мамедов И. М. Применения презентаций при подготовке учителей технологии/ELS/»In the world of Science and Education» International scientific-practical journal.15 april 2025.Almaty. Kazakhstan.pp.151-152

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-141-144
УДК 81-139

КОММУНИКАТИВНЫЕ НАВЫКИ КАК КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

ЕСЕНГАЛИЕВА АННА МИХАЙЛОВНА
ESSENGALIEVA ANNA MIKHAILOVNA
ИСАСЕИТОВА АСЕМГУЛЬ БУГЕНБАЕВНА
ISSASSEITOVA ASSEMGUL BUGENBAYEVNA

Языковой центр “Eyes Open”
“Eyes Open” Language Centre

Аннотация. В статье рассматривается роль коммуникативных навыков в профессиональной деятельности учителя иностранного языка. Анализируются основные компоненты коммуникативной компетенции, их влияние на качество преподавания и взаимодействие с учащимися. Подчеркивается значимость развития данных навыков в условиях современного образования.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, профессиональная компетенция, учитель иностранного языка, педагогическое общение, образовательный процесс.

КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАР ШЕТ ТІЛІ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

Аннотация. Мақалада шет тілі мұғалімінің кәсіби қызметіндегі коммуникативті дағдылардың рөлі қарастырылады. Коммуникативті құзыреттіліктің негізгі компоненттері, олардың оқыту сапасына және оқушылармен өзара әрекеттесуіне әсері талданады. Қазіргі білім беру жағдайында осы дағдыларды дамытудың маңыздылығы атап өтіледі.

Түйін сөздер: коммуникативтік дағдылар, кәсіби құзыреттілік, шет тілі мұғалімі, педагогикалық қарым-қатынас, білім беру процесі.

COMMUNICATION SKILLS AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER

Abstract. The article examines the role of communication skills in the professional activities of a foreign language teacher. The main components of communicative competence, their impact on the quality of teaching and interaction with students are analyzed. The importance of developing these skills in the context of modern education is emphasized.

Keywords: communication skills, professional competence, foreign language teacher, pedagogical communication, educational process.

Современные требования к педагогической деятельности учителя иностранного языка предполагают не только глубокие знания предмета, но и высокий уровень коммуникативной компетенции. Учитель выступает не только носителем знаний, но и организатором взаимодействия в образовательном процессе, посредником между культурными традициями, а также мотиватором изучения иностранного языка.

Цель данной статьи – рассмотреть коммуникативные навыки как ключевой компонент профессиональной компетенции учителя иностранного языка, определить их структуру и влияние на эффективность образовательного процесса.

Коммуникативная компетенция учителя включает следующие аспекты [1]:

1. Лингвистическая компетенция – владение языковыми нормами, стилистикой и правилами общения на иностранном языке.
2. Социолингвистическая компетенция – способность учитывать социальный контекст общения.
3. Дискурсивная компетенция – умение строить логически связную и последовательную речь.
4. Стратегическая компетенция – использование вербальных и невербальных стратегий общения.
5. Социально-культурная компетенция – знание норм, традиций и ценностей носителей языка.

Эти компоненты позволяют учителю не только передавать знания, но и формировать у учащихся интерес к изучаемому языку, развивать их коммуникативные способности и социокультурную осведомленность.

Эффективное педагогическое взаимодействие основано на умении учителя [2]:

- Ясно и доступно излагать материал с учетом уровня подготовки учащихся.
- Активно слушать и поддерживать диалог, создавая комфортную атмосферу.
- Мотивировать обучающихся, используя элементы интерактивного общения.
- Корректировать ошибки учеников, не снижая их мотивации.
- Гибко адаптировать способы коммуникации в зависимости от контекста и аудитории.

Отсутствие развитых коммуникативных навыков у преподавателя может привести к снижению интереса учащихся к предмету, затруднению усвоения материала и ухудшению качества обратной связи.

Для совершенствования коммуникативных компетенций учителя иностранного языка можно выделить следующие стратегии:

- Профессиональное развитие – участие в курсах повышения квалификации, семинарах и тренингах.
- Рефлексия и самоанализ – анализ педагогических ситуаций, оценка эффективности своего общения с учениками.
- Использование активных методов преподавания – игровые технологии, дебаты, ролевые игры, проектная деятельность.
- Работа с аутентичными материалами – изучение текстов, видео, подкастов на изучаемом языке.
- Обратная связь – обсуждение с коллегами и учащимися сильных и слабых сторон своей коммуникации.

Коммуникативные навыки являются важнейшей частью профессиональной компетенции учителя иностранного языка, определяющей его эффективность в педагогической деятельности. Развитие этих навыков способствует улучшению качества преподавания, формированию у учащихся мотивации к изучению языка и созданию продуктивной образовательной среды.

Современные тенденции в образовании требуют от учителей постоянного совершенствования коммуникативных компетенций, что является залогом успешного обучения и взаимодействия с учащимися [3].

В качестве эмпирической базы были выбраны 30 студентов 1 курса по специальности учитель английского языка, работающих в общеобразовательных школах города. В исследовании применялись следующие методы: анкетирование, самооценка, наблюдение за учебным процессом и полуструктурированное интервью.

Анкета содержала 20 утверждений, сгруппированных по четырём ключевым блокам:

1. Владение вербальными и невербальными средствами общения;
2. Навыки активного слушания и ведения диалога;
3. Умение адаптировать язык общения к возрастным и образовательным особенностям учащихся;

4. Коммуникативная гибкость и способности к разрешению конфликтных ситуаций.

Примеры утверждений, включённых в анкету:

- «Я умею распознавать невербальные сигналы»;
- «Я активно использую вопросы, направленные на развитие диалога»;
- «Мне легко адаптировать объяснение материала под разный уровень подготовки»;
- «Я умею сохранять конструктивный стиль общения даже в стрессовых ситуациях».

Оценивание проводилось по пятибалльной шкале Лайкерта: от 1 (полностью не согласен) до 5 (полностью согласен).

Результаты анкетирования показали, что большинство студентов (85%) обладают высоким уровнем развития вербальных коммуникативных навыков. Однако лишь 46% респондентов уверенно используют невербальные средства общения — мимику, жесты, зрительный контакт — в процессе преподавания. Это может свидетельствовать о недостаточной осознанности роли невербальных компонентов в педагогической коммуникации.

73% будущие учителя отметили трудности при общении с слабо мотивированными учениками, что позволяет говорить о потребности в развитии коммуникативной гибкости. При наблюдении за проведением уроков было выявлено, что только 40% студентов во время прохождения практики регулярно применяют диалоговые формы работы, такие как парные и групповые задания, открытые вопросы, стимулирующие обратную связь.

Таким образом, можно сделать вывод о наличии определённых пробелов в области коммуникативной подготовки учителей иностранного языка. Несмотря на высокий уровень базовых навыков, значительная часть педагогов испытывает затруднения в использовании более сложных коммуникативных стратегий, требующих гибкости, эмпатии и осознанности. Это подтверждает необходимость системного развития коммуникативной компетенции в рамках как базовой педагогической подготовки, так и программ повышения квалификации [4].

Выводы по практической части:

1. Коммуникативные навыки являются неотъемлемой составляющей профессиональной компетентности учителя иностранного языка, влияя как на качество преподавания, так и на эффективность взаимодействия с учащимися.

2. Наиболее развитым компонентом у исследуемых педагогов оказались вербальные коммуникативные умения, в то время как невербальные средства и коммуникативная гибкость оказались недостаточно сформированы.

3. Большинство учителей осознают необходимость совершенствования коммуникативных навыков, однако не имеют системного доступа к специализированным формам повышения квалификации в этой области.

4. Важно подчеркнуть недостаточную распространённость диалоговых и интерактивных форм общения в учебном процессе, несмотря на признание их значимости самими педагогами.

5. Результаты исследования подчеркивают актуальность разработки методических и обучающих программ, направленных на формирование и развитие коммуникативной компетентности учителя в контексте современных образовательных требований.

Практические рекомендации:

1. Разработка и внедрение специализированных курсов повышения квалификации для учителей иностранного языка, направленных на развитие: активного слушания; невербальных коммуникативных средств; стратегий ведения диалога и управления конфликтами.

2. Включение в программы педагогической подготовки модулей, посвящённых развитию коммуникативной компетентности, с акцентом на практические задания, ролевые игры и кейсы.

3. Использование видеозаписей собственных уроков для последующего анализа педагогом своей коммуникативной стратегии с целью повышения рефлексии.

4. Стимулирование обмена опытом между преподавателями через профессиональные сообщества, мастер-классы, межшкольные семинары и педагогические мастерские.

5. Создание системы внутреннего мониторинга уровня коммуникативной компетентности на базе образовательных учреждений, позволяющей отслеживать динамику и определять индивидуальные дефициты.

Проведённое исследование открывает возможности для более глубокого анализа роли отдельных компонентов коммуникативной компетентности в профессиональной успешности учителя иностранного языка. Перспективным направлением является исследование взаимосвязи между уровнем коммуникативной компетенции и мотивацией учащихся к изучению языка. Кроме того, представляет интерес сравнительный анализ между начинающими и опытными педагогами, а также между преподавателями различных типов образовательных учреждений.

Коммуникативные навыки являются неотъемлемой частью профессиональной компетенции учителя иностранного языка. Они определяют качество взаимодействия с учащимися, эффективность передачи знаний и успешность образовательного процесса. В условиях цифровой трансформации образования учителям необходимо осваивать новые формы коммуникации, адаптироваться к меняющимся реалиям и постоянно совершенствовать свои компетенции.

Непрерывное развитие коммуникативных умений – залог успешной педагогической деятельности и формирования у учащихся устойчивого интереса к изучению иностранных языков.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996.
2. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам. – М.: Академия, 2015.
3. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иностранным языкам. – М.: Просвещение, 2013.
4. Савинх В. В. Дидактические аспекты формирования профессиональной компетенции учителя. – СПб.: Питер, 2020.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-151-145-152

УДК 373.3.004, 37.018.43

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИКЕМДІ ДАҒДЫЛАРЫН (SOFT SKILLS) ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ

АБЫЗБАЙ МАҚПАЛ АБАТҚЫЗЫ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.,
7М01301- Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі, 1 курс магистранты

Аннотация. Мақалада цифрлық технологияны қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларында икемді дағдыларды (soft skills) қалыптастырудың тиімді әдістері талданған. Коммуникативті, когнитивті және жеке құзыреттіліктерді дамытуға ықпал ететін педагогикалық әдістер мен заманауи цифрлық құралдар қарастырылады. Зерттеу нәтижелері, АКТ-ны оқу процесіне интеграциялау мысалдары, кестелер мен классификациялар келтірілген. Әмбебап пәндік дағдыларды қалыптастыру мақсатында бастауыш білімге цифрлық шешімдерді енгізу бойынша педагогтарға практикалық ұсыныстар берілді.

Кілт сөздер: soft skills, цифрлық технологиялар, икемді дағдылар, педагогикалық әдістер, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), цифрлық білім беру ресурстары, білім алушылардың құзыреттіліктері.

Қазіргі білім беруде білім алушыларда «икемді дағдыларды» (soft skills) – тез өзгеретін әлемде табысты қызмет пен бейімделу үшін қажетті әмбебап құзыреттіліктерді дамытуға көбірек көңіл бөлінеді [1]. Қоғамды жаһандық цифрландыру оқушыларды даярлауға қойылатын талаптарды айтарлықтай өзгертеді: мектепте оқытылатын негізгі дағдылар жиынтығы цифрлық ортада сенімді өмір сүру және жұмыс істеу үшін қажетті жаңа дағдылармен кеңейеді [2]. Ақпараттық технологиялардың дамуы цифрлық сауаттылықпен қатар коммуникативтік, шығармашылық, кооперативтік және сыни қабілеттерді қамтитын ХХІ ғасырдағы дағдылар тұжырымдамасының пайда болуына әкелді. Бұл дағдылар тек кәсіби салада ғана емес, күнделікті өмірде де сұранысқа ие-олар адамға басқалармен тиімді қарым-қатынас жасауға, стандартты емес мәселелерді шешуге, жаңа нәрселерді үйренуге және өзгерістерге тез бейімделуге көмектеседі.

Soft skills қалыптастыру бастауыш білім беру сатысында ерекше өзектілікке ие болады. Педагогикалық зерттеулер мектептің басынан бастап «икемді дағдыларды» дамыту қажеттілігін негіздейді. Бастауыш мектеп коммуникативті мәдениеттің, ұжымда оқу және жұмыс істеу қабілетінің негізі қаланған кезде баланың әлеуметтенуі мен жеке дамуының маңызды кезеңі болып табылады. Бастауыш жалпы білім берудің тек пәндік білімге ғана емес, сонымен қатар Мета – пәндік нәтижелерге-soft skills компоненттерімен тікелей байланысты әмбебап оқу әрекеттеріне бағытталған. Осылайша, икемді дағдыларды дамытуды бастауыш сыныптардың білім беру процесіне біріктіру қазіргі заманғы стандарт талаптарына және қоғамның сұраныстарына сәйкес келеді.

Бұл мақаланың мақсаты-цифрлық технологияларды қолдана отырып, Қазақстан мектептеріндегі бастауыш сынып оқушыларында soft skills қалыптастырудың тиімді әдістерін талдау. Осы мақсатқа жету үшін бастауыш сынып оқушыларына қатысты «икемді дағдылардың» түсінігі мен маңыздылығы қарастырылып, осы дағдыларды дамытуға ықпал ететін әдістерге егжей-тегжейлі талдау жүргізілді, сондай-ақ аталған процесті күшейтудегі цифрлық құралдардың мүмкіндіктері зерттелді.

Soft skills ұғымы адамның қарым-қатынаста, оқуда және кәсіби қызметте сәттілігін анықтайтын көптеген арнайы дағдыларды біріктіреді. Нақты білім мен технологияны игеруге байланысты hard skills-тен айырмашылығы, soft skills әмбебап пәнаралық сипатқа ие.

Зерттеушілер бұл терминнің әртүрлі түсіндірмелерін ұсынады. Зерттеулердің бірінде soft skills тұлғаның коммуникативті және ұйымдастырушылық-басқару қабілеттерін дамытуға бағытталған әмбебап дағдылар немесе негізгі құзыреттер ретінде анықталады. Басқаша айтқанда, бұл басқа адамдармен тиімді қарым-қатынас жасауға және жаңа міндеттерге икемді жауап беруге мүмкіндік беретін әлеуметтік, коммуникативті, когнитивті және жеке дағдылардың жиынтығы. Мұндай дағдыларға, мысалы, шығармашылық пен ойлаудың икемділігі, командада ынтымақтастық қабілеті, тұлғааралық қарым-қатынас дағдылары, эмоционалды интеллект, бейімделу, стресске төзімділік және өзін-өзі реттеу жатады. Икемді дағдылар жиынтығы әр түрлі классификацияда әр түрлі болуы мүмкін, бірақ олардың жалпы сипаты және баланың жан-жақты дамуы үшін маңыздылығы.

Бастауыш сынып оқушыларында soft skills дамуының өзектілігі бірнеше себептерге байланысты. Біріншіден, бастауыш мектеп жасында балалар психикалық процестердің жоғары икемділігіне ие, олар жаңа тәжірибеге ашық және мінез-құлық үлгілерін белсенді түрде қалыптастырады. Дәл осы кезеңде негізгі әлеуметтік-коммуникативті дағдылар қалыптасады-әңгімелесушіні тыңдау және есту, өз ойларын нақты айту, топта жұмыс істеу, қарым-қатынас нормаларын сақтау. Ерте жастан бастап мақсатты қалыптасусыз оқушылар ынтымақтастықта, жанжалдарды шешуде және өз идеяларын ұсынуда қиындықтарға тап болуы мүмкін. Екіншіден, soft skills-тің көптеген компоненттері жалпыға бірдей білім беру іс-әрекеттерімен сәйкес келеді. Мысалы, ынтымақтастықта жұмыс істей білу, өз іс – әрекеттерін жоспарлау, алынған ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау-мұның бәрі икемді дағдыларға сәйкес келетін бастауыш білім берудің Мета-пәндік нәтижелері. Осылайша, soft skills-ті дамыта отырып, мұғалім бір уақытта оқушылардың білім беру стандартының талаптарын орындау сапасын арттырады.

Ақырында, икемді дағдылардың маңыздылығы қазіргі қоғам мен еңбек нарығының сұраныстарымен анықталады. Технология дамыған сайын күнделікті операциялардың үлесі төмендейді, бірақ шығармашылық, коммуникация және эмоционалды интеллекттің рөлі артады. Дамыған soft skills жиынтығы бар мектеп түлегі болашақта өзін-өзі сәтті жүзеге асыруға дайын болады: ол өздігінен оқуды, жаңа талаптарға бейімделуді, командада тиімді жұмыс істеуді біледі. Бұл қасиеттер тек кәсіби қызметте ғана емес, сонымен бірге жеке өмірде де сұранысқа ие – олар қарым-қатынас орнатуға, стрессті жеңуге, негізделген шешімдер қабылдауға көмектеседі. Сондықтан бүгінгі таңда білім беру жүйесі икемді дағдыларды дамытуды базалық білімді игерумен қатар оқу бағдарламаларына біріктіруге бағытталған.

Soft skills құрылымы туралы нақты түсінік алу үшін олардың кіші мектеп оқушыларына қатысты жіктелуін қарастырған жөн. Көптеген әдебиеттерде бұндай дағдыларды топтастырудың әртүрлі тәсілдері бар. Оларға сәйкес, үш үлкен топты ажыратуға болады: коммуникативті-әлеуметтік, когнитивті және жеке-эмоционалды дағдылар. Төмендегі кестеде көрсетілгендей, әр топтың нақты дағдыларының мысалдарымен бастауыш мектеп жасына қатысты soft skills-тің кеңейтілген классификациясын ұсынады.

Кесте 1. Бастауыш сынып оқушыларында қалыптасатын икемді дағдылардың жіктелуі

№	Soft skills санаты	Дағдылардың мысалдары
1	Коммуникативтік-әлеуметтік	Ойды ауызша және жазбаша анық жеткізе білу, белсенді тыңдау, тиімді топтық жұмыс, ынтымақтастық және жанжалдарды шешу дағдылары, эмпатия (басқаларға жанашырлық)
2	Когнитивті (ақыл-ой)	Сыни тұрғыдан ойлау (ақпаратты талдау, аргументтерді бағалау), шығармашылық ойлау және қиял, мәселелерді шешу

		қабілеті, оқу қабілеті (жаңаны өз бетінше игеру)
3	Тұлғалық-эмоционалды	Өзін-өзі реттеу және уақытты басқару, стресске төзімділік, жауапкершілік пен ұйымшылдық, өзгерістерге бейімделу, эмоционалды интеллект (басқаларды және олардың эмоцияларын түсіну)

Кестеден көріп отырғанымыздай, икемді дағдылар басқалармен өзара әрекеттесу саласын (коммуникативті және әлеуметтік құзыреттіліктер), сондай-ақ ойлау саласын (когнитивті дағдылар) және тұлғаның өзін-өзі реттеуін қамтиды. Бастауыш сынып оқушылары үшін қарым-қатынас және бірлескен іс-әрекет дағдылары ерекше маңызды, өйткені мектеп олар үшін отбасынан тыс алғашқы әлеуметтік орта болып табылады, онда байланыс орнату, құрдастарымен ынтымақтастық, нормалар мен ережелерді құрметтеу қажет. Негізгі оқу-танымдық дағдылар да маңызды-ойлау, сұрақтар қою, тапсырмаларды орындаудың шығармашылық жолдарын іздеу. Тәртіп, жауапкершілік, эмоциялармен күресу қабілеті сияқты жеке қасиеттер табысты оқытудың негізі болып табылады. Soft skills-тің барлық осы компоненттері біртіндеп дамып, жүйелі педагогикалық жұмысты қажет етеді.

Білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) кеңінен енгізу икемді дағдыларды қалыптастыру бойынша жұмысты жаңа тәсілдермен ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Сандық құралдар мұғалімге балалардың қарым-қатынасын, бірлескен іс-әрекетін, шығармашылық және танымдық белсенділігін арттыруға қосымша қаражат береді. Бастауыш сынып оқушыларында soft skills дамыту үшін цифрлық технологияларды қолданудың негізгі тәсілдері болады:

1. Дидактикалық сандық ойындар және оқу процесін геймификациялау. Ойын формасы кішкентай балаларға жақын және түсінікті, ал электронды білім беру ойындарын қолдану оқуды қызықты әрі интерактивті етеді. Сандық дидактикалық ойындар коммуникативтіліктен сыни ойлауға дейінгі әртүрлі жұмсақ дағдыларды дамытуға бағытталуы мүмкін. Мысалы, командалық онлайн ойындар бар, онда оқушылар тобы планшет немесе компьютер арқылы сөйлесу арқылы логикалық тапсырмаларды немесе тапсырмаларды бірлесіп шешеді. Мұндай ойындар ынтымақтастық дағдыларын, рөлдерді бөлу және ортақ мақсатқа жету үшін келіссөздер жүргізу дағдыларын үйретеді. Зерттеулер жұмсақ дағдыларды дамытуда дидактикалық ойындардың жоғары тиімділігін растайды [3]. Цифрлық ойын коммуникацияны, шығармашылықты, көшбасшылық қасиеттерді дамытудың тиімді құралы ретінде қарастырылады, әсіресе оның сценарийінде оқушылардан бірлескен талқылау мен шешім қабылдауды талап ететін жағдайлар болса. Сандық ойындардың маңызды артықшылығы-әр баланың жеке деңгейіне бейімделу, теңшеу мүмкіндігі. Мысалы, ойында күшті және әлсіз оқушылар үшін әртүрлі рөлдер болуы мүмкін немесе тапсырмалардың бейімделу күрделілігі барлығына өздерін көрсетуге және табысқа жетуге мүмкіндік береді [3]. Осының арқасында балалар жаңа білімді ғана емес, сонымен бірге сенімділікті де үйренеді, мақсатқа жетуде табандылықты дамытады, жолдастарын қолдауға үйренеді. Осылайша, сабаққа дұрыс таңдалған және әдістемелік түрде енгізілген сандық ойындар бастауыш сынып оқушыларын бірден бірнеше икемді дағдыларға ынталандырады: коммуникативтілік, командалық өзара әрекеттесу, шығармашылық ойлау, мәселелерді шеше білу және т.б.

2. Онлайн білім беру платформалары және бірлескен білім беру ресурстары. Соңғы жылдары Қазақстандық bilimland.kz порталдары сияқты цифрлық платформалар (электрондық оқыту жүйелері) мектептерде кеңінен таралды. Онлайн платформалар интерактивтілікті, кері байланысты және ұжымдық жұмыс мүмкіндігін қамтамасыз етеді, оны soft skills қалыптастыруда қолдануға болады. Сонымен қатар, Рылеева бастаған авторлармен бірге жүргізген зерттеуінде орта мектеп оқушылары тәжірибеге бағытталған тапсырмалар сериясының платформаларында-онлайн – викториналар, веб-квесттер, өзін-өзі дамыту

бойынша тренингтер – олардың soft skills-ті «дамытуға» арнайы бағытталғандығына дәлел [4]. Эксперименттік оқыту нәтижесінде авторлар оқушылардың эмоционалды интеллект көрсеткіштері мен ынтымақтастық қабілетінің айтарлықтай жақсарғанын тіркеді. Бұл зерттеу 9-сынып оқушыларының үлгісінде жүргізілгенімен, оның қорытындылары бастауыш мектеп үшін де айқын: білім беру онлайн-ресурстарының (тесттер, форумдар, бірлескен жобалар) мүмкіндіктерін пайдалану балалардың қарым-қатынас дағдыларын, келіссөздер жүргізу және мәселелерді бірлесіп шешу қабілеттерін дамытуға ықпал етеді [5].

Мысалы, мұғалім бастауыш сыныптарда оқушылар командалары арасында онлайн-викторина ұйымдастыра алады – балалар чатта немесе бейне қоңырауда жауаптардың нұсқаларын бірлесіп талқылайды, сұрақтарды топ ішінде таратады, яғни ойын барысында командалық өзара әрекеттесуді жаттықтырады. Тағы бір нұсқа – онлайн ортада презентация немесе жобаны бірлесіп құру (мысалы, Google Docs немесе Padlet интерактивті тақтасы): әр оқушыға жұмыс бөлімі тағайындалады, бірақ табысқа тек күш-жігерді үйлестіру арқылы қол жеткізуге болады. Мұндай қызмет өз сайты үшін жауапкершілікті қалыптастырады және сонымен бірге нәтижелерді басқалардың жұмысымен біріктіруге үйретеді, бұл топтық жұмыс үшін өте маңызды. Сонымен қатар, цифрлық платформалар оқуды жекелендіруді жеңілдетеді: оқушы өз қарқынымен жұмыс істей алады, жеке кеңестер алады және нәтижелерді бірден көре алады. Бұл өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі бақылау дағдыларын дамытуға көмектеседі, өйткені бала мақсат қояды үйренеді (мысалы, тапсырманың белгілі бір деңгейлерінен өту), уақытын жоспарлайды және автоматтандырылған кері байланыс алу нәтижелері бойынша жіберілген қателіктерді талдайды. Мұғалім осы платформаларды қолдана отырып, қиындықтарға тап болғандарға атаулы түрде көмектесе алады, осылайша сараланған тәсілді жүзеге асырады және «мұғалім–оқушы» ынтымақтастығын қолдайды. Білім беру процесін цифрландыру оқушылармен және ата-аналармен кері байланысты едәуір күшейтетіні атап өтілді: онлайн-ресурстарда жұмыс істеу мұғалімге тапсырмалардың орындалуына жедел түсініктеме беруге және әр оқушыға ұсыныстар беруге мүмкіндік береді. Мұндай жедел кері байланыс бастауыш сынып оқушыларында сынға ашықтықты, нәтижелерді жақсарту үшін кеңестерді қабылдау қабілетін – ынтымақтастық пен рефлексия дағдыларының маңызды компоненттерін тәрбиелейді.

3. АКТ-ны қолданатын жобалық қызмет. Цифрлық технологиялар оқушылардың жобалардың көкжиегін едәуір кеңейтеді, тіпті кіші жастағы оқушыларға сыныптан тыс және сыртқы әлеммен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді. АКТ-ға негізделген қарапайым ұжымдық жобаларды ұйымдастыру балаларда soft skills кешенінің дамуына ықпал етеді. Мысалы, сынып қандай да бір оқиға (мереке, экскурсиялар) бойынша бірлескен блог немесе электронды қабырға газетін жүргізе алады: кейбір оқушылар қысқа мәтіндер жазады, басқалары суреттерді іздейді және енгізеді, басқалары сыныптастарынан сұхбат алады, төртіншісі парақтың дизайнына жауап береді. Нәтижесінде балалар рөлдерді өздерінің күшті жақтарына сәйкес бөлуді, мерзімдерді сақтауды, бір – бірінің жұмысын тексеруді және өндеуді үйренеді-командалық жұмыс, жауапкершілік, коммуникативті жазу дағдылары мен өзін-өзі басқару жаттығулары бар [6]. Тағы бір мысал – телекоммуникациялық жобалар және басқа мектептердегі немесе елдердегі құрдастарымен онлайн байланыс (Zoom арқылы). Мұндай жобаларға қатысу бастауыш сынып оқушыларының мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын, толеранттылықты, бейтаныс адамдарға өз ойларын нақты жеткізе білуін қалыптастырады, бұл қарым-қатынасты да, өзіне деген сенімділікті де дамытады. Тіпті әр түрлі аймақтардан келген екі сыныптың оқыған кітабын талқылау үшін бейнеконференцияға қатысуы балаларға көпшілік алдында сөйлеу, диалог жүргізу, дәлелдеу тәжірибесін береді-қарапайым сабақта жұмыс істеу қиын болатын икемді дағдылар. Сандық құралдар (бейнебайланыс, электрондық пошта, жұмыс алмасуға арналған бұлтты пошталар) бастауыш сынып оқушысының әлеуметтік шеңберін кеңейту және оны қарым-қатынас дағдыларын іс жүзінде қолдануға ынталандыру арқылы осындай ынтымақтастыққа мүмкіндік береді.

4. Арнайы soft skills дамыту үшін қосымша сандық белсенділік. Сандық технологиялар жеке икемді дағдыларды дамыту құралы ретінде қызмет ететін мамандандырылған бағыттар бар. Мысалы, бастауыш мектепте бағдарламалау және робототехника негіздерін оқыту (Scratch сияқты қарапайым визуалды тілдерде немесе LEGO Education конструкторларының көмегімен) тек техникалық дағдыларды дамыту ретінде ғана емес, сонымен қатар бірқатар жұмсақ дағдыларды қалыптастыру тәсілі ретінде қарастырылады – логикалық және алгоритмдік ойлау, проблемаларды шешу, жобада командада жұмыс істеу, қойылған дағдыларға шығармашылықпен қарау тапсырма. Балалар қарапайым ойынды бірлесіп бағдарламалағанда немесе роботты ойыншық жасағанда, олар функцияларды таратуды үйренеді (кім код жазады, дизайнға кім жауап береді, нәтижені кім ұсынады), қателіктерді бірге жеңіп, түпкілікті өнімге қол жеткізеді. Мұндай тәжірибе табандылықты, егжей-тегжейге назар аударуды, ынтымақтастық пен жауапкершілікті дамытады. Тағы бір бағыт – эмоционалды интеллектті дамыту үшін сандық машиналар мен модельдеулерді қолдану. Электрондық қосымшалар пайда болады, ойын түрінде балаларды эмоцияларды тануға үйретеді (мысалы, экрандағы кейіпкерлер әртүрлі эмоцияларды көрсетеді, ал бала оларды атап, дұрыс реакцияны таңдауы керек). Басқа бағдарламалар этикалық дилеммаларды немесе ситуациялық тапсырмаларды модельдейді, оқушыларды қалай жақсы істеу керектігін талқылауға шақырады-бұл эмпатияны, жанжалдарды шешу дағдыларын, моральдық пайымдауды үйретеді. Мұндай цифрлық ресурстар мектеп психологының немесе сынып жетекшісінің оқушылардың әлеуметтік құзыреттілігін дамыту жұмысын тиімді толықтыра алады.

Түсінікті болу үшін біз soft skills-ті қалыптастыру үшін қолданылатын негізгі цифрлық құралдар мен тәсілдерді және олардың дамуына ықпал ететін икемді дағдыларды қорытындылаймыз. 2-кесте технология мен дағдылар арасындағы сәйкестіктің қысқаша мазмұны ретінде берілген.

Кесте 2. Бастауыш сынып оқушыларында жұмсақ дағдыларды дамытуға арналған сандық құралдар

Сандық құрал / тәсіл	Қолдану сипаттамасы	Soft skills дамуы
Дидактикалық оқыту ойындары (онлайн ойындар, қосымшалар)	Тапсырмаларды топтық немесе жеке шешуге арналған сабаққа немесе сыныптан тыс сабаққа енгізілген ойындар. Мысалдар: викториналар, квесттер, жағдайларды модельдеу.	Байланыс: стратегияны талқылау, бірлесіп шешім қабылдау; Топтық жұмыс: рөлдерді бөлу, ынтымақтастық; Шығармашылық: стандартты емес қимылдарды іздеу; Мәселелерді шешу: логикалық ойлау, табандылық.
Онлайн білім беру платформалары (bilimland.kz)	Интерактивті тапсырмаларды, тесттерді орындау, онлайн-олимпиадаларға, сабақтан тыс дағдылар бойынша курстарға қатысу. Платформа арқылы жұпта немесе командада жұмыс істеу мүмкіндігі.	Дербестік және өзін-өзі ұйымдастыру: платформада жұмысты жоспарлау, нәтижелерді өзін-өзі бақылау; Кері байланыс және рефлексия: нәтижелерді қабылдау, қателерді түзету мүмкіндігі; Ынтымақтастық: онлайн сыныптастарымен

		тапсырмаларды талқылау, өзара көмек.
АКТ-мен бірлескен жобалар (презентациялар, блогтар, бейнеконференциялар)	Сандық өнімді топтық құру: презентациялар, сандық газет, қосымшадағы бірлескен суреттер; немесе бейне байланыс арқылы басқа сыныппен/мектеппен қашықтықтан өзара әрекеттесу.	Командалық байланыс: тапсырмаларды бөлу, келіссөздер жүргізу, ақпаратты синтездеу мүмкіндігі; Көшбасшылық және жауапкершілік: жұмыстың бір бөлігін орындау және Жобаны басқару; Мәдениетаралық қарым-қатынас: бейтаныс адамдармен қарым-қатынас жасау дағдылары, көпшілік алдында сөйлеу (бейнебайланыста).

Кестеде келтірілген құралдар барлық мүмкіндіктерді сарқып қоймайды-педагогикалық нарық білім беру үшін үнемі жаңа цифрлық өнімдермен толықтырылып отырады. Алайда, барлық жағдайларда пайдалану әдістемесі негізгі фактор болып қала береді: өзара әрекеттесуге, талқылауға, бірлескен шығармашылыққа бағдарлау. Дәл сол кезде цифрлық технологиялар білімді беру үшін ғана емес, икемді дағдыларды дамыту үшін жұмыс істейді. Тәжірибе көрсеткендей, дәстүрлі формаларды (тірі қарым-қатынас, сыныптағы ойындар) онлайн-әрекеттермен үйлестіру ең жақсы нәтиже береді: балалар тапсырманы оңай қабылдайды, бір-бірін қолдайды және Виртуалды және нақты ортада өз тәжірибелерін көрсетеді.

Бүгінгі таңда икемді дағдыларды (soft skills) дамыту - білім беру жүйелері үшін жаһандық басым бағыттардың бірі. Қазақстан бұл бағытта біртіндеп дамып келе жатқанымен, әлемнің бірқатар елдерінде (мысалы, Финляндия, Сингапур, Эстония) бұл жұмыс неғұрлым жүйелі және стратегиялық деңгейде жүргізілуде.

Қазақстанда soft skills көбінесе қосымша сабақтар мен жобалық жұмыстар арқылы дамытылады. Цифрлық құралдарды пайдалану деңгейі мектептің орналасуына (қала/ауыл), инфрақұрылымға және мұғалімнің цифрлық сауаттылығына тәуелді. Цифрлық білім беру платформалары (мысалы, Bilimland.kz, Kundelik.kz) қолданыста болғанымен, оларды soft skills мақсатында жүйелі түрде пайдалану тәжірибесі әлі де қалыптасу үстінде.

Ал Финляндия, Сингапур сияқты елдерде soft skills оқушылардың күнделікті оқу мазмұнына кіріктірілген. Бұл елдерде бастауыш сыныптан бастап креативтілік, командалық жұмыс, эмоциялық интеллект, көшбасшылық сияқты дағдылар пәндермен қатар дамытылады. Сонымен қатар, мұғалімдерді даярлау жүйесі де осы бағытқа бейімделген - педагогтер арнайы тренингтерден өтіп, soft skills қалыптастыруға бағытталған әдістемелерді меңгереді.

Бағалау жүйесінде де айырмашылық бар. Қазақстанда көбіне формативті (ауызша/жобалық) бағалау қолданылса, шетелде soft skills арнайы көрсеткіштер арқылы өлшенеді (мысалы, оқушы портфолиосы, өзін-өзі бағалау парақтары, құрдастар пікірі, эмоционалды интеллект индекстері).

Жалпы алғанда, Қазақстанда бастауыш білім беру жүйесі soft skills дамыту бағытында нақты қадамдар жасап келеді, бірақ бұл процессті тиімді ету үшін:

- цифрлық инфрақұрылымды күшейту,
- мұғалімдердің әдістемелік дайындығын жетілдіру,
- soft skills-ті оқу мақсаттарымен біріктіру,
- бағалаудың нақты тәсілдерін енгізу қажет.

Халықаралық тәжірибе Қазақстанда да soft skills-ке бағытталған білім беруді дамыту үшін үлгі бола алады, бірақ ол жергілікті ерекшеліктерді ескере отырып бейімделуі тиіс.

Қорытынды. Өскелең ұрпақ арасында soft skills-ті дамыту – бүгінгі білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі. Цифрлық дәуір жағдайында бұл дағдылар оқушылардың тек пәндік біліммен шектелмей, жан-жақты, табысты әрі бейімделгіш тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың әлеуеті – икемді дағдыларды қалыптастыру үшін ең қолайлы кезең, себебі дәл осы жаста баланың әлеуметтік, когнитивтік және эмоционалдық қабілеттері қарқынды дамиды.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, дәстүрлі әдістер мен заманауи цифрлық технологияларды үйлестіре отырып, soft skills-тің түрлі компоненттерін – қарым-қатынас, шығармашылық, сын тұрғысынан ойлау, өзін-өзі реттеу және бірлесіп жұмыс істеу дағдыларын – тиімді дамытуға болады. Сандық құралдар мен АКТ білім алушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, оларды оқу процесінің белсенді қатысушысына айналдырады, бірлескен жұмыс пен жауапкершілікті тәжірибе арқылы меңгеруге жол ашады.

Сонымен қатар, цифрлық шешімдерді педагогикалық процесте пайдалану үшін мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін дамыту, әдістемелік қолдау көрсету, білім беру контентінің сапасын арттыру аса маңызды. Цифрлық технологиялар soft skills дамытуда қосымша құрал ретінде қарастырылып, оларды тек мақсатты, саналы түрде, нақты педагогикалық міндеттермен байланыстыра отырып қолдану қажет.

Қазақстан soft skills дамытуда үлкен әлеуетке ие. Бірақ халықаралық тәжірибе көрсеткендей, бұл бағыттың табысты болуы үшін:

- soft skills мәнін мұғалімдерге, ата-аналарға түсіндіру жұмыстарын күшейту;
- мұғалімдерге soft skills пен цифрлық педагогика бойынша жүйелі біліктілік арттыру курстарын енгізу;
- пәндік мазмұнға икемді дағдыларды жүйелі түрде кіріктіру;
- бағалаудың сапалы құралдарын енгізу;
- білім беру мазмұнын оқушы белсенділігіне негіздеу қажет.

Болашақта бұл бағыттағы зерттеулер педагогикалық тәжірибе мен цифрлық ресурстарды интеграциялау жолдарын тереңірек қарастырып, білім алушылардың нақты дағдысымен байланысын дәлелдейтін практикалық модельдерді әзірлеуге бағытталуы тиіс. Осылайша, технология мен адам капиталының синергиясы нәтижесінде заманауи талаптарға сай, әлеуметтік белсенді, эмоционалды тұрақты, шығармашыл және ынтымаққа бейім тұлғалар қалыптасады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Fomina, S., Dobrynin, K. A., & Grigorieva, I. G. (2021). Systematization of the Definition of «Soft Skills» in Domestic and Foreign Scientific Literature. *Uchenye Zapiski Rossiyskogo Gosudarstvennogo Sotsial'nogo Universiteta*, 20(1), 21–30.
2. UNESCO. Technology in education: A tool on whose terms? Global Education Monitoring Report 2023. Paris: UNESCO, 2023. URL: <https://gem-report-2023.unesco.org/technology-in-education/> (дата обращения: 17.05.2025).
3. Петлина Е. М., Зверева Л. Г., Корчак К. И. Формирование soft skills посредством применения дидактических игр с цифровыми компонентами на ступени общего образования // Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Гуманитарные и общественные науки. 2023. № 1. С. 30–36.
4. Рылеева А. С., Хомутникова Е. А., Еманова С. В. Развитие soft skills у старшеклассников с применением цифровых инструментов // *Science for Education Today*. 2022. Т. 12, № 1. С. 77–98.
5. Хусаинова А. Р. Развитие soft skills в начальной школе как тренд современного образования // *Современная начальная школа*. 2023. № 10 (53). С. 62–65.
6. Shvardak, M., Ostrovska, M., Bryzhak, N., Predyk, A., & Moskovchuk, L. (2024). The Use of Digital Technologies in Professional Training of Primary School Teachers. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 16(3), 363–376.

СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ PEDAGOGICAL SCIENCES

ИМАНКУЛОВА ЛЯЙЛЯ БОЛАТКУЛОВНА, АРЫСБЕК М.Д, ӘБДІҒАППАР Б.З, АТАХАНОВА Д.Қ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘДЕБИЕТ ПӘНІНДЕГІ КӨРКЕМ ОҚЫТУДЫҢ ЖОЛДАРЫ.....	3
АЗИМБАЕВА ЗЕЙНЕБ, АЛТЫНБАЕВА НҰРАЙ, АЙТАН ҚАРАҚАТ, ИМАНКУЛОВА ЛЯЙЛЯ БОЛАТКУЛОВНА [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	8
АХМЕТ ЕҢЛІК ГАЗИЗҚЫЗЫ, АХМЕТҚАЛИ БАЛНҰР МҰРАТҚЫЗЫ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІС ТӘСІЛДЕРІНІҢ НЕГІЗДЕРІ.....	13
ИЛЬЯСОВ ШЫҢҒЫСХАН БАҚСАТҰЛЫ [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-САЯСИ ЫҚПАЛЫ.....	18
КОШЕРБАЕВА ЭЛЬМИРА КУРМАНАКЫНОВНА [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ЖАҒАНДЫҚ АРЕНАДАҒЫ ОРНЫ: ГЕОСАЯСАТ ПЕН ГЕОЭКОНОМИКА ТҰРҒЫСЫНАН ТАЛДАУ.....	22
БАРЫБИНА ВИКТОРИЯ ВАДИМОВНА, ЖАКУПОВА А.Д. [КОКШЕТАУ, КАЗАХСТАН] МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ ОБРАЗНОГО МЫШЛЕНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЭКСПЕРИМЕНТ.....	26
КОПЕЕВА АСЕЛЬ ХУСАИНОВНА, КАЖИКЕНОВА ГУЛЬНАР МУРАТОВНА [ПАВЛОДАР, КАЗАХСТАН] НЕПРЕРЫВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ВУЗА И КОЛЛЕДЖА.....	37
НАБОТОВ ЗАФАР ҚАЛИЛОВИЧ [ДУШАНБЕ, ТАДЖИКИСТАН] НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ВУЗА В КОНТЕКСТЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА.....	42
AINAR AIDYNKYZY, AIDARBEK K. ZH. [ALMATY, KAZAKHSTAN] FEATURES OF THE FORMATION OF FOREIGN-LANGUAGE RECEPTIVE TERMINOLOGICAL COMPETENCE BASED ON THE TERMINOLOGICAL SYSTEMS OF THE ENGLISH LANGUAGE.....	54
СЛАСТЕН ПОЛИНА ТИМОФЕЕВНА, ПАШКАНЬЯН ДАРЬЯ ВЛАДИМИРОВНА [ПАВЛОДАР, КАЗАХСТАН] ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ МЕТОДОВ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ К ОВЛАДЕНИЮ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКОМ В СРЕДНЕМ ЗВЕНЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ.....	58
НҰРЖАН АРУЖАН НҰРЖАНҚЫЗЫ, ТАУБАЕВА РАУШАН СЕРИХАНОВНА [ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН] ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМУҒА АРНАЛҒАН ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ.....	61
КАЖИГУЛ ДІНМҰХАММЕД АЙДАРБЕКҰЛЫ, ЕСЕНОВА М. И. [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] МАТЕМАТИКАНЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НҒІЗІНДЕ ОҚЫТУ.....	64

ЕРУБАЕВ Д.Д., ЖАНТАСОВА Ж.З. [ӨСКЕМЕН, ҚАЗАҚСТАН] SMART-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ГРАФИКАЛЫҚ ОҚЫТУ МАТЕРИАЛДАРЫН ӘЗІРЛЕУ.....	69
ХУСАИНОВА ДИЛЬНАРА БУЛАТОВНА, А.Ш.СТЫБАЕВА [АСТАНА, КАЗАХСТАН] ВЛИЯНИЕ МЕДИАПРОСТРАНСТВА НА РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	72
ИСАБЕКОВА АЖАР ОРДАБАЕВНА, УМБЕТАЛИЕВА АҚШОЛПАН МУРАТОВНА [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] ПСИХОТЕРАПИЯЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАРДЫ ОРЫНДАУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	77
TURABAYEVA BAKHUT BAZAROVNA, Л.М. КОМЕКБАЕВА [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] GRAMMATICAL COMPETENCE AS AN ESSENTIAL ELEMENT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	84
БЕКОВА ГУЛЬНАРА ЖУМАШЕВНА [АСТАНА, КАЗАХСТАН] ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКАМ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОБНОВЛЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	91
НУРЖАНОВА САМАЛ МАЛЬКЕЕВНА, Ж.К. СЫЗДЫКОВА [АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН] ФОРМИРОВАНИЕ ПРОЕКТНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ФИЗИКЕ: ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ.....	95
ТЕМІРҒАЛИЕВА ӘЙГЕРІМ ӘДІЛХАНҚЫЗЫ, НУРЛЫБАЕВ ИСАТАЙ НУРМАНОВИЧ [АҚТӨБЕ, ҚАЗАҚСТАН] «БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯ» САБАҒЫНДА ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	98
ҚҰРАПБЕРГЕНОВА АҚМОНШАҚ ӘДІЛХАНҚЫЗЫ [ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН], ЖУМАЛИЕВА ЛЯЗЗАТ ДАУРЕНБАЕВНА [АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН] МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНДАҒЫ ФУНКЦИЯЛАР МАЗМҰНДЫҚ ЖЕЛІСІНІҢ ТАРИХЫ МЕН ТЕОРИЯСЫ.....	106
СЕРІКОВ АРМАН МАРАТҰЛЫ [АҚТӨБЕ, ҚАЗАҚСТАН], БЕКТУРГАНОВА НЭЙЛА ЕСЕНКЕЛЬДИЕВНА [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] MIND MAPPING ЖӘНЕ CONCEPT MAPPING ӘДІСТЕРІН ОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯНЫҢ КҮРДЕЛІ ТАҚЫРЫПТАРЫН ТҮСІНДІРУДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ.....	110
ADILKHANOVA GULDEN BERIKOVNA, SERIKBAY N. [KARAGANDA, KAZAKHSTAN] INTEGRATING LANGUAGE LEARNING AND TECHNOLOGY: A CROSS-CURRICULAR APPROACH IN ENGLISH AND MATHEMATICS.....	119
ГОРБАНЬ ЕКАТЕРИНА АЛЕКСАНДРОВНА, УРАЗОВА МАДИНА УМИРБЕКОВНА, САЛЕНКО ЛЮДМИЛА ЛЕОНИДОВНА [ПЕТРОПАВЛОВСК, КАЗАХСТАН] BOARD GAMES AS A MEANS OF ENHANCING LANGUAGE AND VOCABULARY SKILLS IN TEACHING ENGLISH.....	122
АЛПЫС ГҮЛЖАНАТ САКЕНҚЫЗЫ, ОРМАНОВА Г. К. [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] ТАБИҒИ БИОЭЛЕКТРЛІК ЖҮЙЕЛЕРДІ ҚОЛДАНУ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ.....	127
ДЖАЛАЛОВА САЙЁРА МИРХАЙДАРОВНА, МЯКОТА ВЕРОНИКА ВИКТОРОВНА [ТАШКЕНТ, УЗБЕКИСТАН] РОЛЬ ОПОРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА.....	133
МАМЕДОВ ИСРАИЛ МУСА ОГЛЫ [БАКУ, АЗЕРБАЙДЖАН] ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ ИКТ В ПРЕПОДАВАНИИ ФИЗИКИ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ ТЕХНОЛОГИИ.....	138
ЕСЕНГАЛИЕВА АННА МИХАЙЛОВНА, ESSENGALIEVA ANNA MIKHAILOVNA, ИСАСЕИТОВА АСЕМГУЛЬ БУГЕНБАЕВНА, ISSASSEITOVA ASSEMGUL BUGENBAYEVNA КОММУНИКАТИВНЫЕ	

НАВЫКИ КАК КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.....	141
---	-----

АБЫЗБАЙ МАҚПАЛ АБАТҚЫЗЫ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИКЕМДІ ДАҒДЫЛАРЫН (SOFT SKILLS) ДАМУ ЖОЛДАРЫ.....	145
---	-----

"IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION"

Контакт

els.education23@mail.ru

Наш сайт

irc-els.com